

SBORNÍK

2008

Státní okresní archiv
Přerov

SBORNÍK
Státního okresního archivu
Přerov

Přerov 2008

Sborník Státního okresního archivu Přerov.
Vydal Zemský archiv v Opavě – Státní okresní archiv Přerov.
Přerov 2008.
Odpovědný redaktor Jiří Lapáček.
Počet stran 256.
Sazba a tisk Elan spol. s r. o. Přerov.
Počet výtisků 400.

ISBN 978-80-86388-62-5
ISSN 1214-4762

Obsah

Aleš Drechsler – Čeněk Pavlík – Michal Vitanovský Nevšední nález souboru keramických kadlubů, kachlů a nádob z Lipníku nad Bečvou	5
Zdeněk Schenk – Jan Mikulík Záchranný archeologický výzkum kostela sv. Máří Magdalény v Předmostí u Přerova	24
Jiří Lapáček Přerov ve 14. a 15. století	36
Milan Chumchal My Marie Terezie z Boží milosti císařovna římská, královna uherská, česká... Několik pohledů na vládní mincovnictví ve 2. polovině 18. století	93
Ivan Krška Nejstarší dochovaný náhrobek v Potštátě	114
Ingrid Silná Tovačovský učitel a regenschori Jan Loyka (1827–1900)	118
Martin Novotný Předmostí jako hanácká vesnice	123
Marian Piska Májové oslavy v Přerově za první republiky	144
Petr Hlavačka Sociální podnik kněžské svépomoci v Přerově (Příčiny vzniku a zániku Kněžské nemocenské pokladny v Československu, 1924–1948)	166
Věra Fišmistrová Okresní péče o mládež v Přerově „Služba dítěti – nejvyšší služba národu“	196
Ivan Krška K slavnostnímu otevření zámeckého nádvoří v Potštátě	229
Jan Trojan Josefa Schreiera (1718–?) staleté putování Podivuhodné osudy díla zapomenutého skladatele	231

Jarmila Vohnická	
Region v literatuře	235
Oldřich Fiala	
Muž s foukací harmonikou	
K desátému výročí úmrtí pedagoga a hudebníka Lubomíra Plevy . . .	239
Zdeněk Schenk	
Ohlédnutí za archeologem PhDr. Jiřím Kohoutkem, CSc.	251
O autorech	256

Nevšední nález souboru keramických kadlubů, kachlů a nádob z Lipníku nad Bečvou

1. Nálezové okolnosti

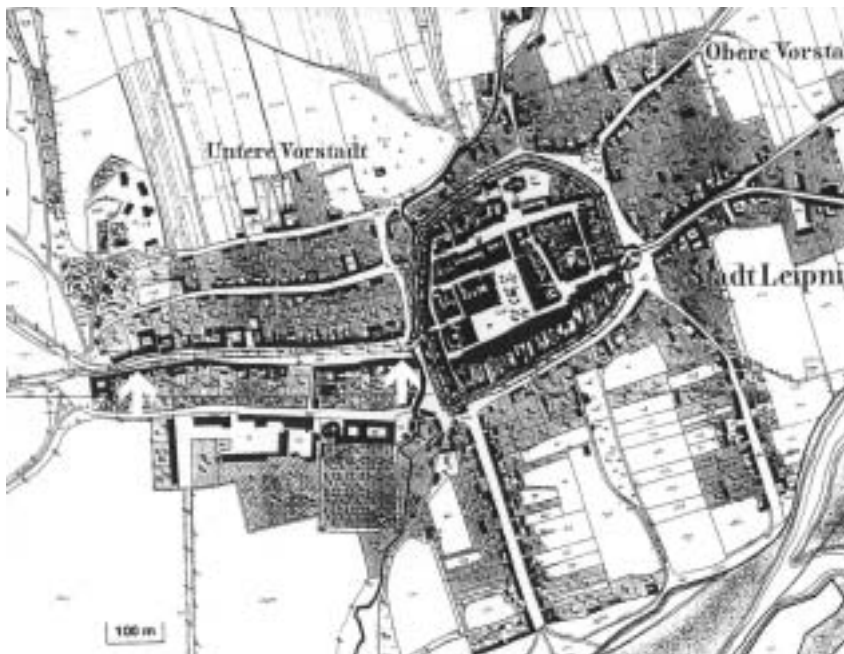
V lednu roku 1979 předal pan Jindřich Tomáš (*1913 – †1988), lipenský učitel v penzi, nadšený dobrovolný vlastivědný pracovník, příznivec regionální historie a zpravodaj Aktivu památkové péče a ochrany přírody pracovníkům tehdejšího Okresního vlastivědného muzea J. A. Komenského v Přerově soubor kachlů, kadlubů a zlomků keramických nádob, z něhož se dochovalo celkem 65 kusů předmětů, které byly následně sepsány a uloženy v depozitáři archeologie. V muzeu však v té době nebylo přítomno archeologické pracoviště,¹ nálezovými okolnostmi se tedy neměl kdo zabývat a celek zůstal nezpracován do roku 2007, kdy byl při revizi a stěhování jednoho z archeologických depozitářů „znovuobjeven“, přičemž bylo zjištěno, že v některých případech jde jednoznačně o předměty mimořádné hodnoty, zejména v případě pozdně středověkých kadlubů. Pod přírůstkovým číslem 4/2007 a inventárními čísly A8496 až A8509 byl soubor nově zapsán do Nové archeologické sbírky Muzea Komenského v Přerově.

Když začaly být nově zjišťovány okolnosti nálezu, lipenský zachránce nalezeného souboru již nebyl naživu, naštěstí se však podařilo řadu cenných informací zjistit od Petra Tomáše z Lipníku nad Bečvou, synovce nálezce.² Dle informací, shromážděných Petrem Tomášem, i z jeho vlastních vzpomínek, byly veškeré sběry archeologického materiálu učiněny jeho strýcem takřka s jistotou v prostoru ulice Osecké³ v Lipníku nad Bečvou, v souvislosti s kompletní rekonstrukcí ulic Osecká a Hranická, která proběhla v letech 1973–1974. Materiál byl tedy zachráněn z výkopu na rekonstruované Osecké ulici, přesnou polohu v rámci ulice však dnes již nezjistíme. Vzhledem k tomu, že stavební akci nedozorovalo žádné archeologické pracoviště a samotného pozorného nálezce se bohužel se dnes již není možno dotazovat, jsme ochuzeni o veškeré nálezové okolnosti mimořádně významného nálezového celku, který bezpochyby souvisel s činností jedné z hrnčířských dílen na západním předměstí Lipníku nad Bečvou v období druhé poloviny 15. až počátku 17. století. Jistou indicií, která by mohla nasvědčovat zmiňované lokalizaci získaných nálezů alespoň rámcově do tohoto prostoru, je nález zlomků kachlů a keramiky, předběžně datované

1 Systemizované místo archeologa bylo v 70. letech 20. století bohužel zrušeno, obnovoeno až v r. 1995.

2 Panu Petru Tomášovi tímto za shromáždění veškerých informací k nálezu vyslovujeme náš velký dík.

3 Tehdy Leninovy ulice.

Lipník nad Bečvou, mapa stabilního katastru z roku 1830. Dvě bílé šipky vyznačují polohu Osecké ulice

do přelomu 15. a 16. století, učiněný přibližně v souběhu dnešních ulic Nefovy a Osecké v osmdesátých letech 20. století Petrem Tomášem.⁴

2. Popis a rozbor materiálu

2.1. Keramické kachle

Zlomek č. 1 (tab. I: 1, inv. č. A 8499)

Horní část římsového kachle se zbytky dvou stínek cimbuří o rozměrech 65 × 155 mm (vždy výška × šířka). Vpravo nahoře je dochována část nároží. Na čelní výhřevné stěně (dále ČVS) je v ostrém reliéfu znázorněn provazec, široký 15 mm a pod ním zbytek gotického minuskulního písma. Velmi pravděpodobně jde o torzo nápisu „maria“. Chybějící část písmene „m“ zaplňovala prostor pod nedochovanou třetí stínkou cimbuří. Druhé písmeno „a“ bylo patrně ztvárněno jinak než prvé, což není neobvyklé. Jméno Matky boží se vyskytuje na gotických římsových kachlích poměrně často (viz např. Pavlík, Vitanovský 2004, kat. č. 382–388). Z původního komorového pláště se dochoval pouze nezakouřený náběh, hluboký maximálně 30 mm, při napojení k rovněž nezakouřené ČVS se stopami po tzv. prstování, (prohlubně po prstech hrnčáře). Cimbuří bylo vyřiznuto nožem. Materiál je jemně plavený, homogenní a má oranžovou barvu, která se na lomu nemění. Výrobek vznikl kolem roku 1500.

Zlomky č. 2 a 3 (tab. I: 2, inv. č. A8500 a A8501)

Shodou okolností se na dvou zlomcích dochovala totožná část heraldického motivu. Jde o zbytky přikryvadel (fafrnochů) původně obklopujících helm a štít s heraldickou figurou. Taková heraldická kompozice byla na konci středověku velmi rozšířená a zejména na Moravě často mívala na výšku situovaný obdélný formát (Pavlík, Vitanovský 2004, kat. č. 893, 897, 902, 909, 917, 931–932 aj.). Ze zlomků nelze určit původní stranovou orientaci. Reliéfní pole uzavírala jednostranně zaoblená okrajová lišta (dále OL). Menší zlomek (vlevo, A8500) má rozměry 85 × 70 mm, větší 105 × 65 mm. Zbytek komory je u obou velmi malý (do 20 mm). Jemný, zevnitř nezakouřený materiál oranžového zbarvení je dobře vypálen. Na vnitřních stěnách má prstování tentokrát podobu dlouhých prohlubní. Datace se shoduje se zlomkem 1.

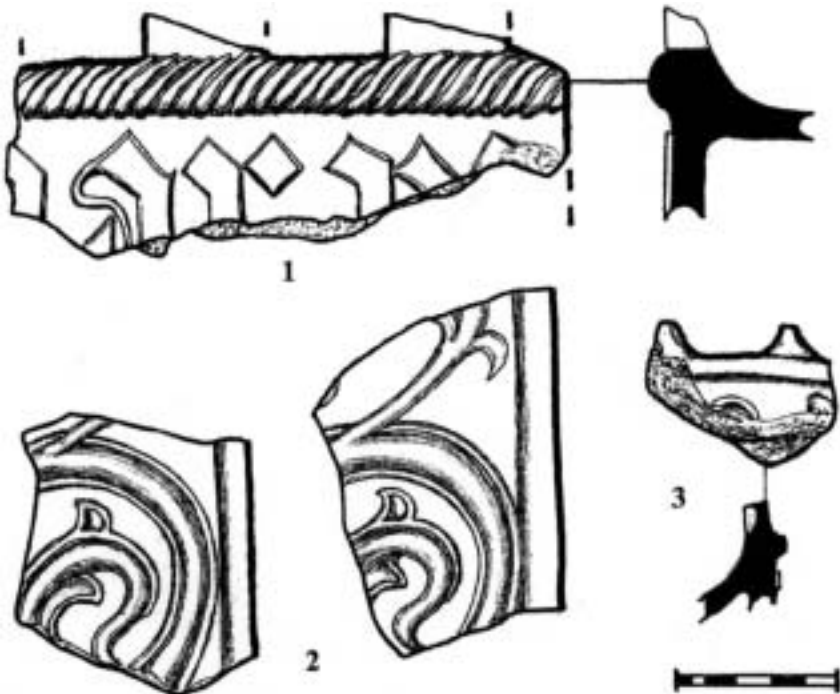
Zlomek č. 4 (tab. I: 3, inv. č. A8502)

Tento malý zlomek s rozměry 30 × 55 mm není typologicky jednoznačně určitelný. Je na něm zřetelné ostroúhlé napojení nepatrné části komory na ČVS s reliéfem, který tvoří mírně zakřivená lišta a zbytky dvou různých okrouhlých útvarů. Nad propojením ČVS s komorou jsou poněkud ledabyle vyřiznuté nepravidelné zašpičatělé výběžky. Menší vpravo s odlomenou špičkou je široký 5 mm, zatímco původně větší vlevo má shodnou šíři s ČVS, tedy cca 10 mm. Může se jednat o zbytek komorového římsového kachle, spíše však – soudě podle mírného zakřivení okraje – prořežávaného vrcholového nástavce s komorou či pouze se zpevňovací lištou cca trojúhelného formátu. Nezakouřený materiál i datace jsou shodné s předchozími zlomky.

Zlomek č. 5 (tab. II: 1, 2, 3, inv. č. A8498)

Velký zlomek obsahující cca $\frac{3}{4}$ ČVS a přilehlý komorový plášť. Na reliéfní ploše je motiv trojitě čtyřlísté rozety s šišticemi v rozích, které překrývají stylizované listy. Střed rozety se nedochoval, ale podle propočtů byl velmi malý (max. 20 mm), a tak jej bylo možné na rekonstrukci v ideální podobě alespoň v obrysu zobrazit (tab. II: 3). ČVS sestupuje dovnitř kachlového tělesa v mírném oblouku. Střed reliéfu je situován oproti okrajovým částem o 40 mm níže, což přináší působivý plastický efekt. Na tabuli II je nejprve fotografie kachle o rozměrech 170 × 175 z čelného pohledu (tab. II: 1). Vpravo je zakreslen jeho průřez (tab. II: 2) a dole celková ideální kresbná rekonstrukce ČVS (tab. II: 3). Komora je kónická, hluboká 95 mm s kruhovým ústím. Jeho okraj je pomocí prstu zploštělý a rozšířený, čímž supluje klasickou manžetu. Na jedné z dvou částečně dochovaných stěn se nalézá zpevňovací otvor o světlosti 10 mm, prorážený z vnější strany. Je situován 105 mm od zachovaného nároží a 60 mm od okraje ČVS. Vnitřní prostor není zakouřený. Materiál i datace jsou shodné s předchozími zlomky. Rozeta patří přirozeně mezi nejoblíbenější motivy. Její tvar se nejčastěji inspiruje přírodní (divokou) růží, odtud její název. U nás křivka oblíbené rozet kulminovala v renesanci. Její převažující symbolické významy jsou štěstí, láska, život (Lurker, 2005, 436). Hojně se s ní setkáváme i v heraldice (Mysliveček 1993, 115–119; Sedláček 2002, 205–241). V naší kachlo-

4 Nálezce poskytl zmíněné kachle a keramiku, získanou sběrem ve stavebních výkopech v uvedené lokalitě k dokumentaci archeologickému pracovišti Muzea Komenského v Přerově, p. o. Jejich vyhodnocení bude předmětem další studie.

Tab. I Lipník nad Bečvou, ulice Osecká. 1–3, různé gotické reliéfní kachle, čelní stěny a průřezy. Muzeum Komenského v Přerově, inv. č. A8499 – A8502. Kresba Č. Pavlík

vé produkci se vyskytuje množství jejích variant a studovanému reliéfu se velmi podobají rozety nalezené na hradě Rožnov (Pavlík, Vítanovský 2004, kat. č. 1231, 1239).

Zlomek č. 6 (tab. III: 1, inv. č. A8503)

Podobně jako předchozí (zl. č. 5) má tento zlomek svou střední část oproti okrajům o cca 45 mm níže. Plynule prožlabená ČVS je ale tentokrát hladká, bez reliéfu a bez OL. Proto – podobně jako u kachlů nádobkových – efektu světla a stínu nestojí nic v cestě. Ze zlomku o rozměrech 235 × 108 mm nelze zjistit, k jakému typu kachle patří. Prodloužíme-li však pomyslnou křivku čelní stěny v obou směrech, zdá se, že původní tvar kachle měl mírně obdélnou podobu. Vnitřní stěny jsou silně zakouřené. Z toho lze soudit, že mohl být umístěn v té části kamnového tělesa, kde nebyl největší žár zamezující vzniku sazí. Materiál má oranžovou barvu a je poněkud hrubší. Na rozdíl od předchozích zlomků je jeho ČVS poseta drobnými stříbrnými zrny slídy. Dataci můžeme tentokrát rozšířit směrem do 16. století.

Zlomek č. 7 (tab. III: 2, inv. č. A8504)

Torzo rohového kachle se zkoseným nárožím o rozměrech 50 × 120 mm (složeno z dvou dílů). Jedná se o jeho spodní, nebo vrchní část. Každá z jeho tří reliéfních stěn, které od sebe dělí úhel 45°, je široká cca 55 mm. Na zlomcích dvou z nich je shodný zbytek rostlinného (tapetového?) ornamentu,

třetí je zcela odlomená. Na rubu jsou všude viditelné stopy po práci prstů hrnčíře. Dochovaná hloubka komorového pláště dosahuje 60 mm. Nezakouřený materiál je jemný, oranžový.

Zlomky č. 8 a 9 (tab. III: 3, inv. č. A8505 a A8506)

V podstatě shodné zlomky patřily buď k rozšířenému renesančnímu typu s centrální miskou a stylizovanými květy v rozích, nebo přímo k centrální rozetě. Protože střední část reliéfu neznáme, nelze tuto otázku jednoznačně zodpovědět. Podle kompozičního rozvrhu dochovaných částí se však přikláníme k první alternativě. Menší zlolek (tab. III: 3 vlevo, A8506) má rozměry 130 × 80 mm, větší (vpravo, A8505) 100 × 160 mm. Jejich reliéf i OL jsou až na nepatrné detaily shodné. To se týká rovněž jejich jemného materiálu oranžové barvy a povrchové úpravy ČVS, kterou pokrývá ponejvíce zelená glazura. Jako pojivo slouží vrstva bílé engoby. Kvalita glazury, místy přecházející do hnědého odstínu, je nízká. Nemá žádoucí lesk, je slabá a zejména na větším zlomku ji hyzdí četné až 2 mm velké kráterky způsobené unikajícími plyny při výpalu (Žíla 2005, 106). Na vnitřní straně, při styku s torzy komor (max. dochovaná hloubka je 30 mm) se dobře dochovaly prstem zhotovené spojovací výmazy. Na vnitřních, nezakouřených stranách ČVS je zřetelný otisk textilie. Po stránce chronologické jde již o čistě renesanční výrobky nejspíše z druhé poloviny 16. století.

Zlolek č. 10 (tab. III: 4, inv. č. A8507)

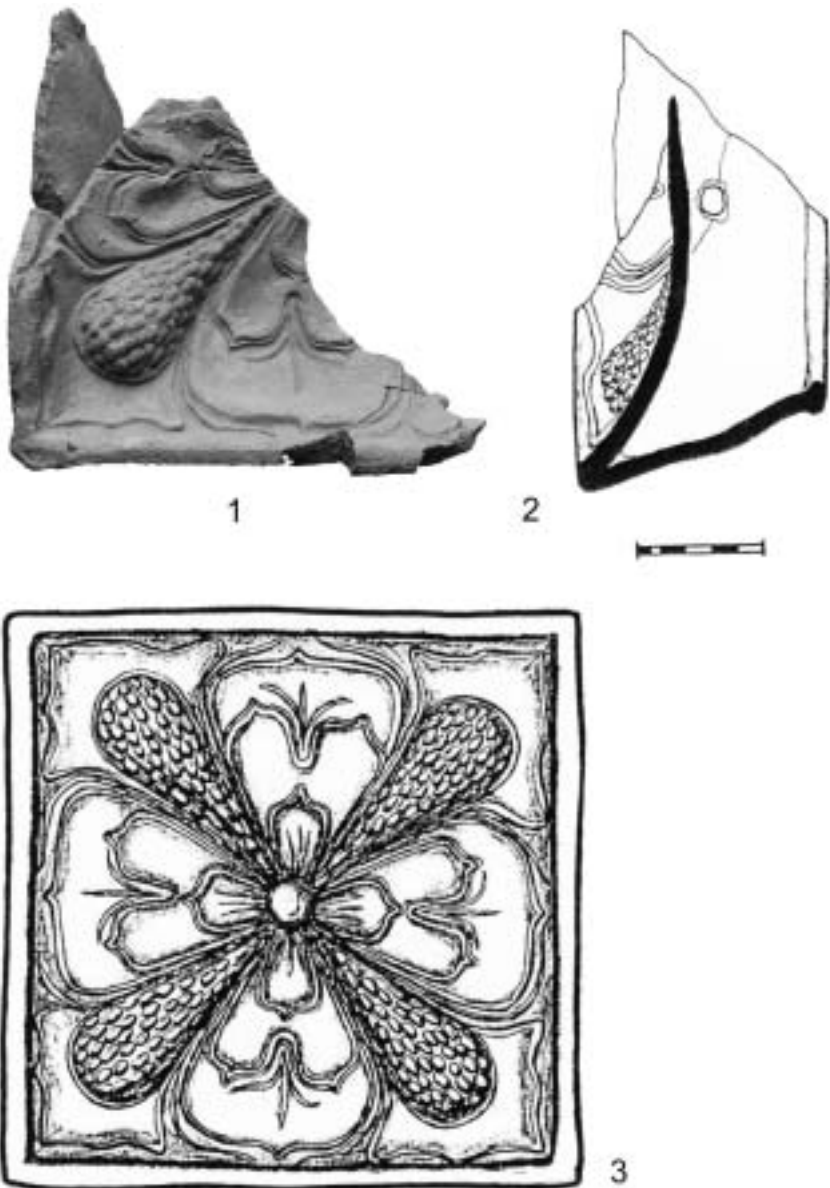
Nároží komorového kachle neznámého tvaru se silně rustikálním zbytkem nejasného reliéfu má rozměry 95 × 95 mm. Jeho stupňovitá lišta, složená z dvou sestupných hranolů, je neobvyklá. Torzo mírně kónické komory dosahuje maximální hloubky 30 mm. Podobně jako v případě zlomku 6 jsou jeho vnitřní stěny silně zakouřené. Materiál je opět oranžový, jemný. Dataci můžeme položit do průběhu druhé poloviny 16. století.

Zlolek č. 11 (tab. III: 5, inv. č. A8509)

Část kachle (?) o velikosti 90 × 82 mm nejasného typu a tvaru. Režný povrch má na vnější straně stejný vzhled a úpravu jako zlolek 6. Na vnitřní straně má rovnoběžné brázdy po prstování a přibližně střed zlomku zesiluje cca 15 mm vysoká hrubě modelovaná zpevňovací lišta o nezvyklé tloušťce až 20 mm. Rovněž síla střepu dosahující až 15 mm je neobvyklá (síla zlomku 6 je pouhých cca 5 mm). Pokud bychom zobrazený profil pootočili o 90°, objeví se pravidelné, mírné zaoblení střepu, včetně lišty. Zlolek je na straně s lištou zakouřený a má oranžovou barvu. Jeho hrubší struktura je shodná se zlomkem 6. Můžeme jej datovat do 16. století. Celková robustnost budí dojem, že jde o součást výrobku značné velikosti, ale je také možné, že jeho umístění vyžadovalo, aby odolal velkému tlaku. K jakému účelu sloužil, nevíme.

Zlolek č. 12 (tab. III: 6, inv. č. A8508)

Pohled na průřez pláštěm komory renesančního reliéfního kachle dochované ve zlomku dlouhém cca 80 mm v celé své původní hloubce 85 mm. Je napojena na ČVS, ze které zbyla jen okrajová lišta (hranol a sestupný pásek s vloženým nevýrazným prutem). ČVS je zeleně glazovaná. Glazura vykazuje stejné nedostatky jako zlomky 8 a 9. Plášť komory, zbrázděný na vnější straně mělkou šroubovicí, zakončuje subtilní dvojitá, zaoblená manžeta.

Tab. II Lipník nad Bečvou, ulice Osecká. Gotický reliéfní kachel s motivem rozety,
 1 – čelní pohled, 2 – boční průřez, 3 – ideální rekonstrukce.
 Muzeum Komenského v Přerově, inv. č. A8498. Kresba a foto Č. Pavlík

Napojení komory na ČVS probíhá pod úhlem cca 45°. Jde tedy o komoru kónického typu. Na její vnitřní straně je nevýrazné zakouření, které však může být až druhotné. Materiál je oranžový, jemný. Datace, kolem poloviny 16. století.

2.1.1 Závěrečné poznámky k první části

Po provedení rozboru jednotlivých zlomků kachlů je možné vyvodit následující: Po stránce chronologické bylo nalezeno 5 zlomků pozdně gotických a 7 renesančních. Materiál je v podstatě shodný, což může mj. svědčit o tom, že se těžil a zpracovával na stejném místě. Je ale zajímavé, že kvalita reliéfů novějších výrobků klesá. Zatímco vysoké reliéfy gotické (zejména zlomek 1 a 5) jsou kvalitně provedené, renesanční reliéfy (zlomky 7–10) jsou ploché a ve svém tvarosloví bezinvenční a strnulé. O určité výrobní krizi svědčí i nedokonalé provedení glazur, na zlomcích z 2. poloviny 16. století, z doby, kdy nebyly žádnu novinkou (zlomky 8, 9, 12). Mezi nejzávažnější zjištění patří fakt, že pouhá čtvrtina fragmentů (zlomky 6, 10 a 11) je zakouřená. Zakouření vnitřních ploch kachlů bylo nepravidelné, a pokud byl kachel umístěn v těsné blízkosti ohně, žár organické zbytky z větší části pohltil. Přesto se naskýtá otázka, zda byly všechny kachle vůbec použity, zda nešlo buď o vadné výrobky vyhozené poblíž hrnčířské dílny, nebo o testovací vzorky glazur, případně o zbytkové zboží. Předpoklad, že svrchu popsaný materiál souvisel s činností pozdně středověké, až časně novověké hrnčířské dílny výrazně posiluje několik faktů: zmíněné defekty glazur, skromná, nebo žádná výzdoba tří zakouřených fragmentů (taková prostá kamna mohla stát např. přímo v domě hrnčíře) a zejména nález dvou kadlubů, kterým bude věnována následující kapitola.

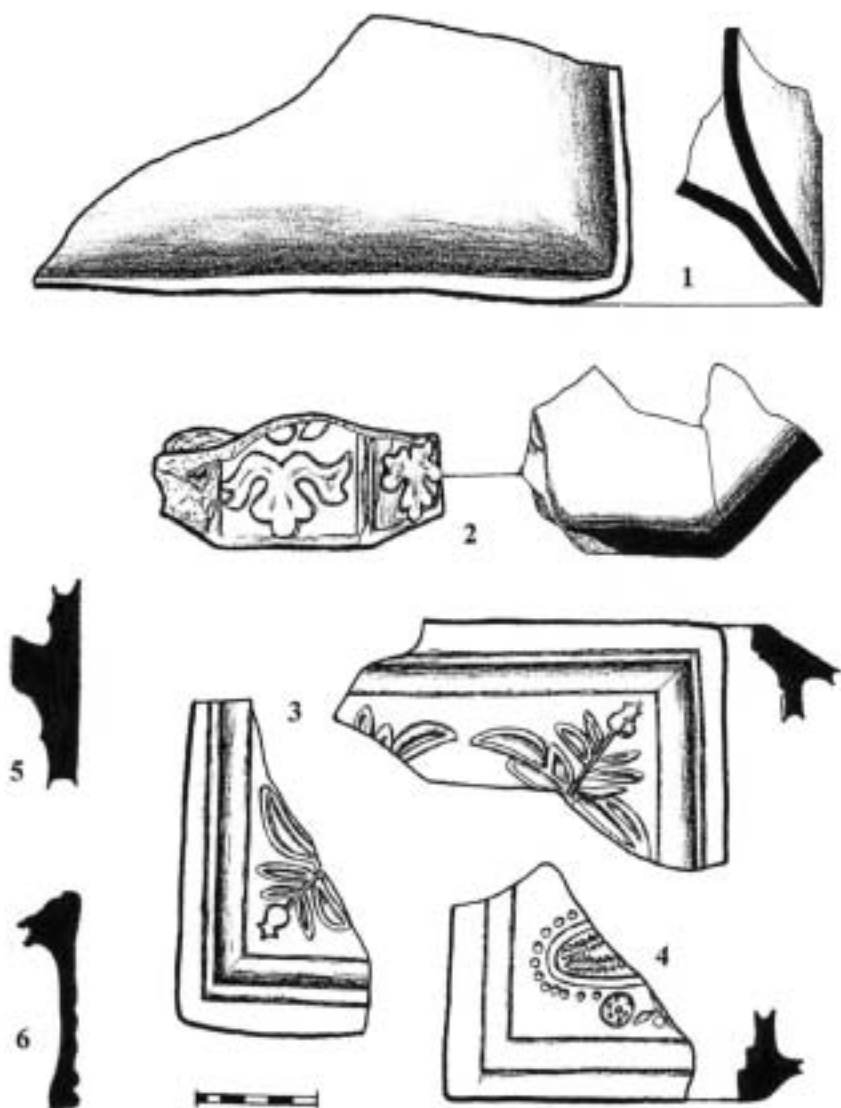
2.2. Keramické kadluby

Kadlub I (tab. IV: 1, 3-4, inv. č. A8497)

Část negativu kachlového reliéfu o rozměrech max. 175 × 130 mm a tloušťce 5–15 mm. Šíře levé boční strany je max. 55 mm, pravé 30 mm. Jejich tloušťka se pohybuje v rozmezí 5–20 mm. Materiál tvoří jemná hlína světle oranžové barvy (bez ostřiva). Námětem reliéfu je pernštejské erbovní znamení, tj. zubří hlava v pozdně gotickém štítu s částí vegetativně pojatých přikryvadel. Část s případnou přilbou a klenotem se nedochovala. Jde o cca dvoutřetinový (?) fragment obdélného, na výšku orientovaného formátu.

Hodnota tohoto nálezů je zejména v sumě informací, kterou poskytuje o technologii svého vzniku. Boky a zadní strana plochy s reliéfem nesou stopy ledabylého zpracování. Jsou zběžně opracovány razantními zásahy prstů, špachtle a nože (?). Na levé delší straně je zadní hrana prohnutá dovnitř a výrazně zaoblená. Tento defekt s největší pravděpodobností vznikl tak, že právě v tomto místě tvůrce držel negativ vícekrát v ruce, aby ho kriticky prohlížel, případně v detailech upravoval. Hlavní práci na negativním reliéfu však dělal, když ho měl položený na stole. Dle nepublikovaného názoru V. Pařika negativ nevznikl z plátu, ale z nepravidelného hranolu zavadlé hlíny, který pravděpodobně tvůrce negativu bez velké péče a předběžných úprav vzal ze své zásoby právě zpracovávané hlíny

Popsané stopy nám dávají dobré možnosti rekonstruovat postup práce při vzniku tohoto keramického negativu. Na plochu vyhlazenou rovným nástrojem (kovovou nebo dřevěnou cidlinou) nakreslil tvůrce rozvrh kompozice budoucího reliéfu. Použil k tomu nástroj s ostrou špičkou, jako tře-

Tab. III Lipník nad Bečvou, ulice Osecká. Renesanční kachle, 1–4, zlomky, průřezy většinou reliéfních čelních stěn, 5–6, průřezy komorových plášťů. Muzeum Komenského v Přerově, inv. č. A8503–A8509. Kresba Č. Pavlík

ba kovové rydlo, nebo špachtli, případně vystačil i se špičkou nože. Potom dřevěnou nebo kovovou špachtlí vybral lineárně materiál do podoby negativní kresby. Ta zůstala zachována jako definitivní v případě vegetativních přikryvadel. U dalších součástí erbu však jeho autor pokračoval v plastickém zvýrazňování motivu. U štítu odebíral materiál směrem od obrysové kresby dovnitř, aby vytvořil miskovitý prostor pro heraldickou figuru. Její výraznou plasticitu docílil odebráním hmoty bez opory obrysové linie. Ta

se uplatnila jen u kroucené houžve v nozdrách tura a v provedení uší. Oči vznikly kombinací obou postupů. Víčka byla provedena lineárně, oko samé odebíráním hmoty do konkávního tvaru. Čupřina nad čelem zůstala v podobě prvotní tenké kresby rydlem a nebyla už zdokonalována některým z výše uvedených postupů.

Kompletní negativní reliéf vznikl alla prima, nebyl použit žádný pozitivní model k pomocnému výchozímu otisku.

Předpokládané výrobní nástroje byly cidlina, rydlo (nůž), špachtle tenká a špachtle plochá. Výtvarná úroveň je průměrná. Tvaroslovím má blízko k lidovému projevu. Provedení nicméně ukazuje na zběhlost až jistou rutinu ve vedení linií negativná kresby, která probíhá bez zaváhání ruky tvůrce. Na druhé straně tato rutinovanost neznamena skutečnou profesionální kvalitu nutnou k práci s komorním reliéfem. Autor chybně umístil znak, který mu vyšel příliš blízko k pravému okraji, což vykompenzoval stlačením detailů erbu na této straně.

Pokud jde o funkci, příkláním se k názoru, že jde o vzácný příklad přechodného stavu procesu vytváření kachlového kadlubu, případně o zkušební kus. K tomuto závěru vedou dva detaily. První je nesouměrnost obou delších stran, respektive jejich nestejná výška. Tato anomálie vznikla nejspíš náhodně (viz výše). U regulérního kadlubu by takový nedostatek, totiž šikmá pracovní plocha negativu určeného k opakovanému formování reliéfu vtlačováním hliněných plátů, byl nepřijatelný. Výklad pracující s představou mezičlátku procesu vzniku definitivního kadlubu podporuje také zachovaný detail kresebně naznačené, ale reliéfně neprovedené čupřiny heraldického zvířete. Je potřeba také dodat, že definitivní verze kadlubů mívají většinou mnohem pečlivěji zpracované boky a zadní stranu. Posledním argumentem podporujícím uvedený výklad je skutečnost, že reliéf je proveden alla prima. I mezi hotovými kadluby se sice občas najde takový případ, ale většinou kadlub vzniká několikerou kombinací otisků a střídáním zásahu do negativů a pozitivů.

K přesnějšímu datování nemáme dostatek podkladů. Nepravidelné tvary pozdně gotického štítu se objevovaly v dosti širokém časovém rozmezí od konce 15. do poloviny 16. století.

Kadlub II (tab. V: 1, 3-4; tab. VI: 1, inv. č. A8496)

Až na nepatrně poškození vnějších okrajů jde kompletní kadlub s nejasnou funkcí a smyslem námětu. Jde jednoznačně o nejzajímavější předmět celého nálezového souboru. Jeho poměrně subtilní rozměry při čelném pohledu na stěnu s reliéfem obnášejí 102 × 50 mm. Centrální reliéfní plocha má tloušťku 30 mm. Mírně se zužující rámování je vůči této ploše zahlabeno o cca 18 mm a je 5–8 mm široké. Vně rámu je na kadlubu ještě pečlivě zarovnaná (se zmíněným poškozením) horizontální plocha, široká cca 6 mm, která je cca o 8 mm nižší, než plocha centrální (viz průřez, tab. VI: 1). Materiál tvoří jemná hlína světle oranžové barvy bez ostřiva, identická s kadlubem I. Tématem negativního reliéfu je stojící mužská figura en face, zahalená v dlouhém, dole lemovaném šatě. Muž má ne zcela jasně popsateľnou pokrývku hlavy (méně pravděpodobnou možnost, že jde o naznačené vlasy, ovšem nemůžeme zcela vyloučit), úzký obličej a na bradě vystoupilou bradku. Z pokrývky hlavy vybíhá nepravidelně různými smě-

1

2

3

4

Tab. IV Lipník nad Bečvou, ulice Osecká. Pozdně gotický kadlub s erbovním znamením pánů z Pernštejna. 1, 4 a 2 – čelní reliéfní stěna kadlubu a její pozitivní otisk (sádrový odlitek), 3 – pohled na zadní stěnu kadlubu a průřez kadlubem.

Muzeum Komenského v Přerově, inv. č. A8497.

Kresba Č. Pavlík, foto Č. Pavlík a A. Drechsler

ry šest linií se zřetelně kulovitě rozšířenými zakončeními, které, stejně jako pokrývka hlavy, mohou být předmětem různých interpretací. Způsob zarámování této ústřední kompozice je naprosto ojedinělý a vysvětlení jeho funkce bude předmětem následujícího rozboru a případného dalšího bádání. Prozatím se nám nepodařilo objevit žádný analogický výrobek.

Také v tomto případě najdeme větší počet zajímavých stop. Jejich vyhodnocení ale pomůže odpovědět jen na některé z otázek spojených s tímto zvláštním předmětem. Boky i zadní strana jsou pečlivě zpracovány způsobem, který odpovídá obvyklé úpravě definitivních kadlubů. Vzhledem k tomu, že jde kromě jediného zásahu o neretušovaný otisk, můžeme o způsobu vzniku prvotního modelu jen spekulovat. Výtvarná forma reliéfu nicméně jednoznačně svědčí o práci v negativu obvyklé u českých středověkých kachlů. Pomocí širší špachtle autor vybral negativní objem pro hlavu a trup a užší špachtlí pak doplnil lineární sklady drapérie. Poslední zásah byl negativ okrajové lišty. Teprve tento zásah byl proveden přímo do otisku reliéfu. Předpokládanými výrobními nástroji byly širší špachtle, úzká špachtle, nástroj s rovným zakončením (pro lištu), přičemž mohlo jít o improvizovaný jednorázový nástroj (všechny zde uvedené nástroje jsou velmi subtilní).

Výtvarná úroveň je nadprůměrná. Motiv je sice dosti prostý, ale jeho zvládnutí je bezchybné, zejména s přihlédnutím k technologickým možnostem zpracování kadlubu nevelkého rozměru, který měl produkovat výrobky z posléze vypálené hlíny. Za zmínku stojí i výraz tváře dosažený na mimořádně malé ploše a minimalistickými prostředky. Náboženský motiv byl zřejmě převzatý lidovým řemeslníkem – v našem případě hrnčířem z předpokládané dílny na předměstí – z „vysokého“ gotického umění, mohla jím být kamenná plastika či dřevořezba, spatřená v chrámu, případně i další zdroje. Z uměnovědného pohledu můžeme zejména na ztvárnění oděvu postavy, zachycené na reliéfu (porozovatelnému nejlépe na pracovním odlišku, který jsme pro tyto účely pořídili – viz tab. V: 2; VI: 2), sledovat vyznívání dlouhých linií tzv. krásného slohu a počínající nástup dynamického stylu, vyznačujícího se mj. ostře zalamovanými drapériemi šatu. Výrobek tak nelze podle olomouckého historika umění Ivo Hlobila klást před polovinu 15. století, dobu jeho vzniku můžeme položit někdy do průběhu padesátých až šedesátých let 15. století.⁵

O tom, která postava mohla představovat **námět reliéfu** popsaného provedení a velikosti, můžeme prozatím jen spekulovat. Linie, jakoby vyrůstající z hlavy postavy, mohou být interpretovány jako trnová koruna. V kontextu pozdního středověku by se v takovém případě mohlo jednat pouze o Krista. Hotový výrobek by tak snad mohl představovat Krista s trnovou korunou, uloženého do sarkofágu, nicméně dobové analogie k takovému ztvárnění zatím neznáme. K volbě zmíněného námětu se nabízí poznámka, že by se tento mohl jevit jako obecně přijatelnější i pro příslušníky utrakvistické církve, kteří po husitských válkách v Lipníku

5 Autoři článku tímto vyjadřují své poděkování historikům umění Ivo Hlobilovi a Pavolu Černému a též archeologovi Josefu Bláhovi z katedry dějin umění Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci za cenné konzultace k problematice datování kadlubu, jeho výtvarnému provedení a k možnostem identifikace námětu výrobků, jím zhotovovaných.

1

2

3

4

Tab. V Lipník nad Bečvou, ulice Osecká. Pozdně gotický kadlub s postavou muže, 1 a 2 – čelní reliéfní stěna kadlubu a její pozitivní otisk (sádrový odlitek bez vnější horizontální plochy), 3 – pohled na zadní stranu s druhotně přichycenými zbytky výrobního odpadu, 4 – pohled na boční stěny.

Muzeum Komenského v Přerově, inv. č. A8496. Foto Č. Pavlík a A. Drechsler

převažovali⁶ nad římskými katolíky, avšak ani ztvárnění např. apoštola by v tomto prostředí zřejmě nebylo problematické.

Tím se dostáváme k další alternativě předobrazu původního modelu, kde zvažujeme variantu, interpretující reliéf jako postavu světce – poutníka. S ní by korespondovalo provedení oděvu, přičemž pokrývku hlavy bychom pak mohli vysvětlit jako schematicky naznačenou poutnickou čapku, jakou můžeme spatřit např. na pozdně gotické dřevorezbě, představující apoštola sv. Jakuba z kostela Sv. Jakuba Většího v Jihlavě⁷ (Homolka 1984, 547, obr. 399). Možnou předlohu, zobrazující sv. Jakuba Většího, ovšem nezmiňujeme v této souvislosti náhodou, neboť právě tomuto světci byl zasvěcen lipenský městský farní kostel, v jehož okruhu eventuelně hrnčíř mohl nalézt svůj vzor pro model, předcházející zhotovení samotného kadlubu. Linie nad čapkou by bylo možno také vyložit jako naznačenou aureolu, zobrazovanou v ikonografii často jako paprsky světla, vyzařující z hlavy postavy. Ta se objevuje nejčastěji v souvislosti s Kristem, ale bývá přítomna též i u světců.⁸ Nesnadno se nám však vysvětluje kulovité zakončení na konci „paprsků“.

Pokud by jako námět posloužil světec královského původu (jako jedna z dalších možností interpretace), mohlo by se na popisovaném reliéfu jednat i o královskou pokrývku hlavy; přesné analogie však opět neznáme.⁹

Funkce výrobků, zhotovovaných daným kadlubem, je nejasná, ale vysoce zajímavá. Předmět je natolik atypický, že zatím, žel, nejsme – obdobně jako u námětu – schopni dojít k jednoznačnému závěru.

Na prvním místě uvádíme možnost produkce reliéfního ztvárnění světce (snad výše diskutovaného sv. Jakuba Většího), nebo Krista, kteréžto výrobky z pálené hlíny by mohly být za nevelký obnos prodávány při příležitosti náboženských svátků a slavností (poutí), spojených případně se zmíněným městským farním kostelem. Předměty by tak mohly být užívány k výzdobě domácích interiérů, postavené ve výklencích apod.

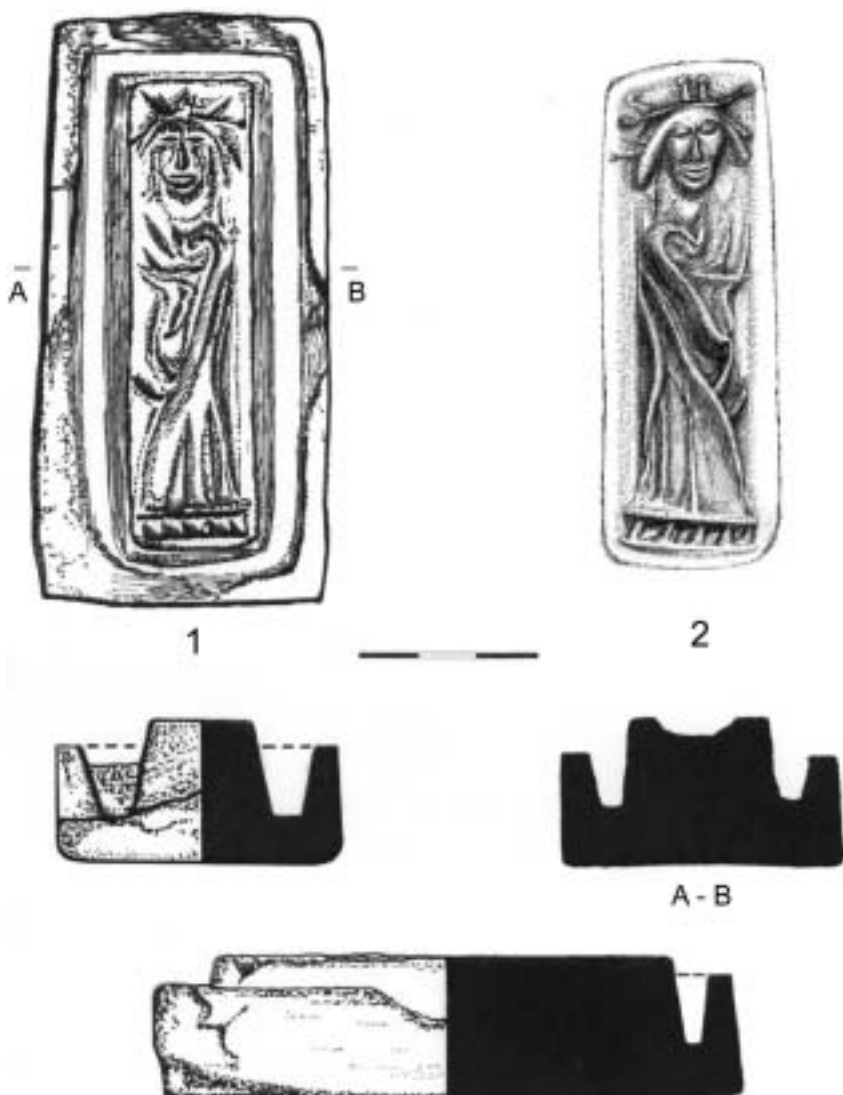
Další možností je využití výrobků z daného kadlubu v konstrukci kachlových kamen. Na první pohled by se zdálo, že při použití v jakékoli reliéfní skladbě kachlových kamen má tento kadlub příliš drobný formát a na druhé straně příliš vysokou okrajovou lištu. Pokud však připustíme, že mohlo jít o použití dvou pozitivů nad sebou, pak se objevuje reálná možnost kompenzace úzkého zbývajícího prostoru, který často vznikal, když řada standardních kachlů dospěla k rohu stavěných kamen nebo ke zdi. Je

6 Panovala zde však pro moravské prostředí příznačná náboženská koexistence více křesťanských vyznání (pomíjíme nyní významnou židovskou komunitu); vedle katolíků a většinových starotrakvistů se zde koncem 15. století usazují i příslušníci jednoty bratrské, kteří svůj svatostánek budují rovněž na západním předměstí, jižně od Osecké ulice. V šedesátých letech 16. století se snad v souvislosti s přílivem přistěhovalců objevuje v Lipníku postupně sílící luterská církev. Počátkem 16. století je ještě fara v Lipníku obsazena katolickým knězem, avšak již r. 1510 majitel helfštejnského panství Vilém z Pernštejna zaručuje lipenským měšťanům, že bude nadále obsazována jen utrakvistickými knězi (Kuča 2002, 496–497).

7 Tato analogie je ale o 3–4 desetiletí mladší než námi popisovaný kadlub.

8 Za další postřehy k této problematice jsme povděční také kolegovi Daliboru Janišovi z Historického ústavu AV ČR v Brně.

9 Tuto možnost v diskusi nadnesl Pavol Černý z katedry dějin umění Univerzity Palackého v Olomouci.

Tab. VI Lipník nad Bečvou, ulice Osecká. Pozdně gotický kadlub s postavou muže, 1 – čelní reliéfní stěna kadlubu a řezy, 2 – kresba pozitivního otisku kadlubu podle sádrového odlitku (pouze výřez reliéfu).

Muzeum Komenského v Přerově, inv. č. A8496. Kresba D. Hajda

možné též uvažovat o zkoseném nároží. Když si totiž představíme dvě výšky tohoto malého reliéfu nad sebou, přiblížíme se k obvyklému rozměru středověkého čtvercového kachle z doby kolem roku 1500. Ten měl stranu cca 190–250 mm. Snad ještě lépe by se tento drobný reliéf zařadil jako součást nějaké skladby římsového ukončení kamen. Právě tady se vyskytovaly formátově i funkčně neobvyklé sestavy. Obě hypotézy by vysvětlovaly

i neobvyklou výšku okrajové lišty. Ta je neobvyklá, jen když ji posuzujeme na izolovaném exempláři tohoto reliéfu. V sousedství kachlů větších formátů s vystupujícími vícedílnými lištami, nebo kachlů nikových, by však výška této lišty už byla přirozenější.

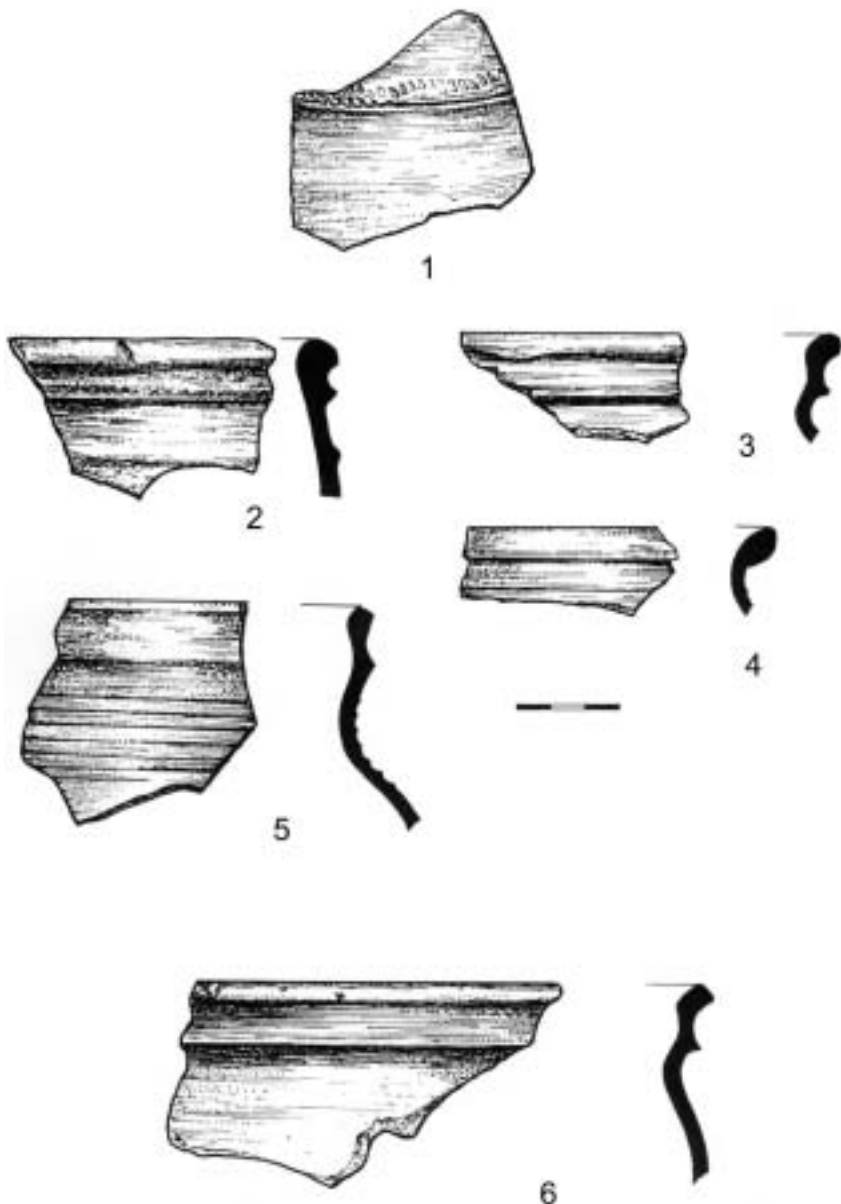
V úvahu dále přichází nepublikovaná hypotéza Z. Hazlbauera o miniaturizovaném vzorníku kachlů, který by byl mobilnější než soubor kachlů 1 : 1 a kamnář by ho tedy mohl snáze vozit a jeho prostřednictvím nabízet svou práci. K verifikaci této hypotézy by bylo ale zapotřebí získat přehled o podobných malých reliéfech a pokusit se o syntézu jejich vlastností a parametrů. Existenci vysoké, pečlivě vyvedené okrajové lišty tato teoretická úvaha nevysvětluje, navíc sama postava, která by měla být středem zájmu je plochá a jakoby utopená v okolí.

2.3. Ostatní materiál

Ostatní nálezy, mimo výše popsané a vyhodnocené, převzaté pracovníky Okresního vlastivědného muzea v Přerově v roce 1979 od J. Tomáše, pocházely rovněž dle informací pamětníků a příbuzných dárce ze stejné lokality – Osecké ulice v Lipníku nad Bečvou, jako výše popisované kachle a kadluby. Technologie jejich provedení se zdá nasvědčovat naší domněnce, že se jednalo o výrobky či výrobní odpad z jedné hrnčířské dílny.

Mimo výše popsané a vyobrazené kachle obsahoval soubor dalších 11 kusů menších fragmentů, pocházejících z konstrukce kachlových kamen (beze stop výzdoby), 1 kus drobný zlomek kachle se zelenou glazurou (časově zařaditelný do 17. století) a celkem 34 kusů **zlomků keramických nádob** (jejich výběr viz tab. VII a VIII), jejichž charakteristiku si stručně přiblížíme.

Z keramických fragmentů jich nejvíce – 34 kusů (tj. 87,2 %) představovaly *zlomky do oranžova vypalovaných nádob* z jemné plavené hlíny, s přísadou písčitého oštriva (tab. VIII: 1,4; VII: 1, 3, 4, 5, 6). Právě hrnčina této skupiny vykazuje výše zmíněné shody s materiálem kadlubů I a II. Celkem 14 kusů zlomků nádob má povrch vlivem výpalu nepravidelně zbarvený v šedobéžových tónech, všechny ostatní vykazují stejné (světle oranžové) zbarvení na lomu střepu i povrchu. Sedm kusů představují okraje hrnců, nejvíce tvarované do podoby okruží – 5 kusů (tab. VII: 3,5,6), z toho v jednom případě s horizontálními žlábkem v podhrdlí (tab. VII: 5), následují okraje – vně vyhnutý zesílený – 1 kus a vně vyhnutý a kyjovitě zesílený (tab. VII: 4) – 1 kus. 19 kusů činily zlomky výdutí této skupiny nádob, takřka všechny bez výzdoby, pouze v 1 případě máme doloženu výzdobu horizontálním žlábkem nad výdutí, doplněnou nepravidelnou horizontální linií, provedenou otisky radélka (tab. VII: 1). Dna této skupiny obnášely celkem 7 kusů, hrnčířské značky nemáme doloženy v žádném případě. V jednom exempláři se dochovala z větší části dochovaná poklička s pouze mírně konvexním pláštěm (tab. VIII: 4) o průměru 11,3 cm, s mírně rozšířeným terčovitým knoflíkem. Svou výrazně nepravidelnou geometrií (při dosednutí na vodorovnou plochu), rozpraskáním pláště a deformací knoflíku poukazuje na fakt, že jde o zjevný výrobní zmetek. Tuto keramickou skupinu datujeme do širšího časového úseku – počínaje posledním desetiletím 15. století, do průběhu prvé půle století následujícího, časově se tedy nachází na pomezí pozdního středověku a počátku raného novověku.

Tab. VII Lipník nad Bečvou – ulice Osecká. 1 – 6 – keramické zlomky nádob.
Muzeum Komenského v Přerově. Kresba D. Hajda

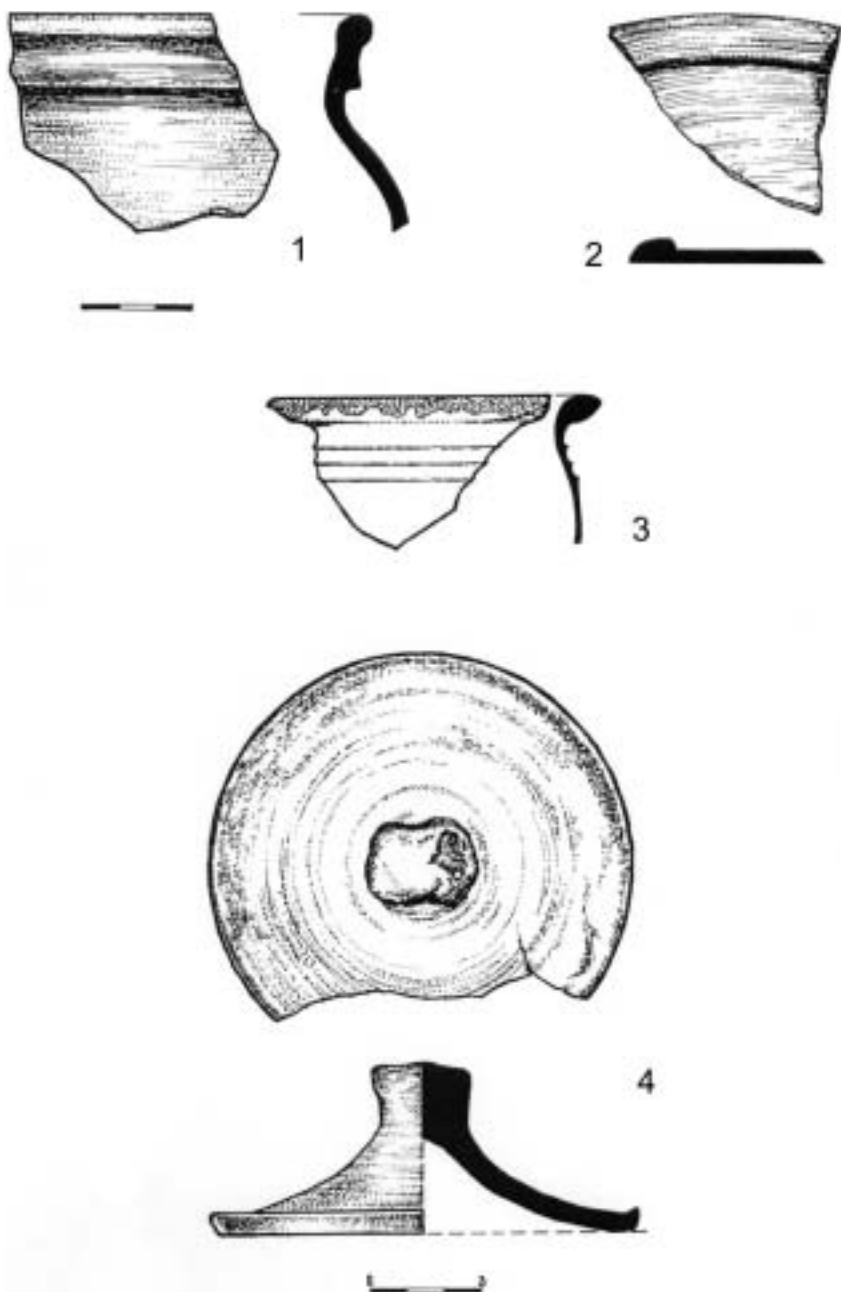
Zlomky *glazované keramiky* v rámci souboru obnáší 5 kusů, tj. 12,8 %. Materiál je na střepe jemný, plavený, vypálený do oranžova, tedy do značné míry podobný výše charakterizované, z chronologického hlediska starší keramické skupině. Čirá, zelená nebo žlutá glazura se uplatňuje většinou na vnitřní straně nádob. Glazura není příliš kvalitní, občas vytváří

oka, což bylo poplatné tehdejšímu stupni vývoje keramické výroby (Malík – Peška 1994, 97). V 1 případě byl do zelené glazury namočen pouze okraj hrnce, zatímco jeho vnitřní strana byla opatřena čirou glazurou (tab. VIII: 3), další zlomek má na vnějším povrchu pouze malé cákance zelené glazury (tab. VII: 2) – jeho celkové provedení takřka s jistotou naznačuje, že jde o výrobní zmetek. Z morfologického pohledu jde o tři okraje hrnců – vně zesílený a prožlabený (tab. VII: 2), vně vyhnutý a kyjovitě zesílený (tab. VIII:3) a vně vyhnutý a prožlabený. Jediný zlomek výdutě nese, stejně jako jeden z okrajů v podhrdlí (tab. VIII:3), výzdobu dvojicí plochých širokých horizontálních žlábků. Skupinku 4 kusů popsané glazované keramiky je možné na základě řady morfologických i technologických shod se zpracovaným souborem (mj. glazované keramiky) z Moravského Krumlova (Malík – Peška 1994, 97–100) časově zařadit do druhé poloviny 16. až počátku 17. století. Ze skupiny 5 kusů glazované keramiky se pouze zcela odlišuje jeden podstatně mladší fragment pravděpodobně talíře, s částečně dochovanou bílou glazurou (tab. VIII: 2), datovaný snad do 18.–19. století.

3. Závěr

Z výše uvedeného rozboru souboru kachlů, kadlubů a zlomků keramických nádob můžeme dovodit, jak jsme již několikrát naznačili, souvislost s činností pozdně středověké až raně novověké hrnčířské dílny na západním lipenském předměstí, která fungovala přinejmenším v rozmezí 50.–60. let 15. století, do konce století 16., s možným přesahem na počátek 17. věku. Na přítomnost dílny v tomto prostoru usuzujeme na prvním místě z přítomnosti kadlubů, jakožto výrobních přípravků (z nichž jeden navíc představoval buď mezičlánek na cestě k definitivnímu kadlubu, nebo zkušební kus) a dále také výrobního odpadu (jak mezi kachlovou produkcí, tak mezi zhotovovanými keramickými nádobami), nadto některé keramické zlomky je možno hodnotit též jako testovací výrobky (glazury). Také materiál kachlů, kadlubů i keramických nádob vykazuje značné vzájemné technologické shody, čímž naznačuje i jeden produkční okruh.

S ohledem na výše zmíněné nálezkové okolnosti konstatujeme, že dílna byla s velkou pravděpodobností situována v oblasti dnešní Osecké ulice, která byla již v předlokačním období, stejně jako i v pozdním středověku a novověku, frekventovanou hlavní komunikační trasou. Z obchodního hlediska bylo tedy umístění dílny v tomto prostoru výhodné, navíc respektovalo často v rámci středověkých měst uplatňovanou zvyklost, kterou byla snaha po vytlačení některých řemesel vně hradby samotného města do prostorů předměstí, ať již se tak dělo z důvodů bezpečnostních (možnost vzniku požáru např. u kovářských či hrnčířských dílen), či v souladu se snahou nemít uvnitř samotného města pracoviště s nepřilišitě vábným prostředím. Případná hrnčířská dílna, z níž pocházely popisované výrobky a odpad, nebyla bezpochyby na lipenském západním předměstí osamocena, jak výmluvně naznačuje samotný název další z ulic západního předměstí – Hrnčířská, lze tu zřejmě předpokládat koncentraci tohoto druhu řemesla. Lipník nad Bečvou představoval významné, v pozdním středověku rozsahem poměrně velké a od konce 15. století i dobře opevněné poddanské město (byť se v literatuře nepřímou usuzuje na možné původní královské zalo-

Tab. VIII Lipník nad Bečvou – ulice Osecká. 1 – 4 – keramické zlomky nádob.
Muzeum Komenského v Přerově. Kresba D. Hajda

žení snad v šedesátých letech 13. století), příslušné k helřtýnskému panství. Konstituování ulic západního předměstí¹⁰ se v literatuře pokládá před

polovinu 16. století (Kuča 2002, 500), nicméně i náš soubor z oseeké ulice dokládá výrobní činnost v tomto prostoru zřejmě již od šedesátých let 15. století. Těžišťe činnosti předpokládané dílny pak spadalo zejména do závěru 15. a dalšího průběhu 16. století. Západní předměstí se zřejmě začalo intenzivněji rozvíjet a růst za vlastnictví helfštýnského panství – a tedy i města Lipníku – pány z Pernštejna v letech 1474 až 1553, kdy se stává součástí rozsáhlého pernštejského středomoravského dominia. Erbovní znamení tohoto rodu se mělo objevit i na kachlích, zhotovovaných pomocí jednoho z nalezených kadlubů. Rozvoj města s předměstími pokračoval i za následných držitelů města, kterými byli v průběhu 16. století páni z Ludanic (1553–1580), Kateřina z Ludanic s Petrem Vokem z Rožmberka (1580–1593) a Bruntálští z Vrbna (1593–1621).

Je třeba na závěr připomenout fakt, vzpomenutý již v úvodu, že nalezený soubor byl při rekonstrukci ulice Oseeké zachráněn nadšeným dobrovolným vlastivědným pracovníkem, bohužel zde však pro nepřítomnost archeologů nemohl být proveden řádný záchranný výzkum (což tehdy často byl smutný osud mnoha lokalit), takže cenné informace o nálezcových okolnostech, přesném místě nálezu a snad i možných pozůstatcích důvodně předpokládané hrnčířské dílny neznáme. Vystává tak do budoucna pro archeology a pracovníky památkové péče nutnost dotčený prostor sledovat z hlediska provádění zemních prací, aby tak případné terénní zásahy v oblasti Oseeké ulice mohly být příležitostí pro moderně dokumentovaný záchranný výzkum, který by naše předpoklady mohl doplnit či korigovat. I tak musíme být pozornému nálezci každopádně vděční za záchranu cenného nálezcového souboru, který nejen obohatil archeologickou sbírku Muzea Komenského v Přerově o mimořádné předměty s hodnotou historickou i uměleckou, ale posunul i naše vědomosti o hospodářské činnosti na jednom z historických lipenských předměstí a dal nahlédnout do skladby produkce jedné z jeho dílen.

Literatura

- HOMOLKA, J. 1984: Pozdně gotické sochařství. In: Dějiny českého výtvarného umění I, s. 535–566, Praha.
- KUČA, K. 2002: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 3. díl, Kolí–Mi, Praha.
- LURKER, M., 2005: Slovník symbolů, Praha.
- MALÍK, P. – Peška, M. 1994: Soubor časně novověké keramiky z Moravského Krumlova, Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, E39, s. 93–109.
- MYSLIVEČEK, M., 1993: Erbovník, Praha.
- NEKUDA, V. – Reichertová, K. 1968: Středověká keramika v Čechách a na Moravě, Brno.
- PAVLÍK, Č. – Vitanovský, M., 2004: Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Ikonografický atlas reliéfů na kachlích gotiky a renesance, Praha.
- SEDLÁČEK, A., 2002: Atlasy erbů a pečeti České a Moravské středověké šlechty, Praha.
- ZAPLETAL, F., 1934: Vrcholně gotický kostel a kaple v Lipníku nad Bečvou, in: Záhorská kronika, č. 4, s. 97–102.
- ŽÍLA, K., 2005: Průvodce keramikou, Praha.

10 Rozsáhlé západní předměstí, jehož historický tvar je dobře patrný z plánu stabilního katastru z r. 1830, pozůstávalo ze 4 základních ulic, z nichž osu osídlení tvořila právě ulice oseeká, kde (zatím jen) předpokládáme i osídlení nejstarší, zmíněné předlokační.

Zdeněk Schenk – Jan Mikulík

Záchranný archeologický výzkum kostela sv. Máří Magdalény v Předmostí u Přerova

Úvod

V návaznosti na probíhající stavební práce investice „Odvhlčení zdiva kostela sv. Máří Magdalény v Přerově – Předmostí“ byl na podzim roku 2006 realizován záchranný archeologický výzkum předmětné lokality. Výzkum realizovala společnost ARCHAIA Brno o. p. s., pracoviště Olomouc, na základě objednávky investora akce, Římskokatolické farnosti Přerov – Předmostí. Prioritním úkolem záchranného výzkumu bylo ověření stavebně historického vývoje této církevní stavby a následné porovnání historických písemných pramenů se současnými archeologickými nálezy a odkrytými stratigrafickými situacemi.

Polohopis

Kostel sv. Máří Magdalény je situován na pravém břehu řeky Bečvy v samotném centru Předmostí na parcelách č. 25 a 37. V minulosti spolu s farou a přilehlou farní zahradou dominoval severovýchodní části původní obecní návsi, posléze návsi Masarykově. Kolem kostela se rozprostíral

Obr. č. 1 Kostel sv. Máří Magdalény – 30. léta 20. stol. Archiv ŘkF Přerov

Obr. č. 2 Kostel sv. Máří Magdalény z roku 2006. Foto Zd. Schenk

hřbitov obehnaný masivní kamennou zdí. Poslední datace pohřbu je zaznamenána v roce 1868 – obr. č. 1.

V současnosti je kostel, fara a část původní zahrady ohraničen z jihovýchodu vysokopodlažní zástavbou panelových domů ulice Tyršovy a ze strany západní komunikací a panelovou zástavbou ulice Hranické – obr. č. 2. Výstavba panelového sídliště v 80. letech 20. století zcela zlikvidovala starou zástavbu středové části této hanácké obce.

Nadmořská výška terénu zkoumaného prostoru kolísá v rozmezí 215,90–216,10 m n. m. Kostel sv. Máří Magdalény je veden na seznamu kulturních památek Přerovska.

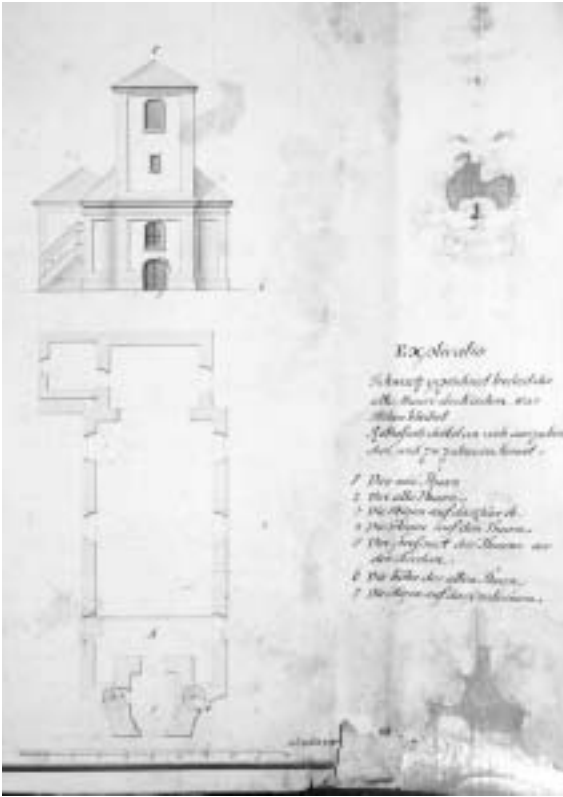
Schematická historie

První písemná zmínka o předmostském kostele pochází z roku 1373. S největší pravděpodobností však existoval již v roce 1362, protože zápis v zemských deskách z tohoto roku uvádí předmostského faráře Macúrka.¹ K roku 1410 je uváděn další farář Licek.² Z roku 1523 pochází první zmínka o kostelním zvonu. Dle děkanské kroniky byl kostel už v roce 1672 považován za konsekrovaný (bližší údaje nejsou uvedeny).

V roce 1769 byla zahájena rozsáhlá přestavba kostela. Dle záznamů ve farní kronice nebyl k tomuto datu ještě klenutý. Jednalo se o plochou stropní dřevěnou konstrukci s masivní stavbou věže „značně již sešlé“, situované při jižním nároží kostela. Výška věže uváděna 13 sáhů a 3 střevice

1 Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae, 9. Brno 1875, s. 291.

2 Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae, 14. Brno 1903, s. 147.

Obr. č. 3 Plán kostela z farní kroniky.
Archiv ŘkF Přerov

(25,3 m). Chrámová loď s východně navazujícím presbytářem měla obdélný tvar.

V rámci stavební přestavby byla zchátralá věž zbourána, loď kostela prodloužena a zaklenut presbytář. Nad hlavním vchodem zřízena nová zvonice vysoká 13,3 m. Podmáčená a vlhká sakristie s oratoří přiléhající k severní stěně presbytáře byla také zbourána a nová postavena u jižní stěny presbytáře – obr. č. 3. V roce zahájení přestavby byl také při kopání základů pro novou sakristii nalezen a vyzvednut náhrobek z roku 1526, který je zazděn do vnější klenuté stěny presbytáře. Letopočet dokončení přestavby, rok 1772, je vytesán v pískovcovém překlada-

du nad hlavním vchodem. Délka kostela po ukončení stavebních prací je uváděna 17 sáhů (32,2 m), šířka 3 sáhy, 5 střeoviců a 4 palce (7,4 m) a výška 5 sáhů (9,5 m).

Dne 2. září 1831 kostel zcela vyhořel v důsledku obrovského požáru šířícího se z Přerova – bohoslužby byly zajištěny jen nouzově. Velké opravy proběhly v letech 1845–1852, 1853 a střecha kostela byla pokryta břidlicí.³ V roce 1879 byla zabudována nová okna a v roce 1880 přestavěna barokní střecha zvonice do dnešního tvaru.⁴ Z původního hřbitova u kostela byly v roce 1943 vyzvednuty poslední kosterní pozůstatky kněží a slavnostně přeneseny na nový předmostský hřbitov (založený roku 1853).⁵ V témže roce byla zbourána kamenná hřbitovní zeď kolem kostela a následně v průběhu 50. let 20. století celá předmostská návěs upravena.

Postup a metoda výzkumu

V době, kdy byli archeologové zpraveni o probíhajících výkopových pracích u kostela sv. Máří Magdalény, byly již obvodové základy obnaženy výkopem do hloubky 0,80–1,20 m od úrovně současného terénu. Šířka výkopu kolísala v rozmezí 0,50–0,60 m. Vstupní partie kostela nebyly součástí

izolačních prací, a tedy ani výzkumu.

Vlastní terénní část archeologického výzkumu spočívala v rekonstrukci výkopových rýh a fotodokumentaci odkrytých situací. Zjevně se rýsovaly relikty příčně vedených kamenných základů po obou stranách kostela a narušené hroby jak v profilech, tak při dně výkopu. Odkryté profily vrstev i kamenných základů bylo nutno pečlivě začistit za účelem zjištění stratigrafických souvislostí a návaznosti jednotlivých stavebních fází. Zkoumaná plocha byla současně postupně snižována na úroveň základových spár, včetně položení zjišťovacích mikrosond na úroveň podloží.

Postup výzkumu byl fotograficky i kresebně dokumentován, archeologický náleзовý materiál tříděn a popsán. Odebrané vzorky z rozhodujících vrstev, vzorky maltovin základových konstrukcí, písčitého sedimentu a pěnovce postoupeny k detailním rozborům. Celkem záchranný výzkum zdokumentoval 5 výkopem odkrytých profilů základů kostela a vyhodnotil rozhodné plošné situace dokumentované v několika postupných odkrytých fázích.

Vlastní výzkum

Terénní práce se nejprve soustředily na výkopovou rýhu vedenou podél jihovýchodní zdi lodi kostela (ul. Tyršova). Ve vzdálenosti 3,0 m od vnější zdi současné sakristie se rýsovaly obrysy příčného kamenného základu v hloubce 0,14 m od úrovně terénu. Postupným odkryvem bylo zjištěno, že

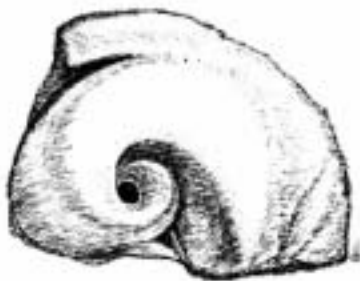

Obr. č. 4 Stavební spára přístavby kostela.
Foto Zd. Schenk

- 3 Inventarium bey der Herrschaft Prerau angehörigen Przedmoster Pfarkirche (1807), rukopis, překlad: Zd. Mollinová.
- 4 Památní kniha II. Léta Páně 1878 – pokračování památní knihy, Inventarium nazvané, v roce 1807 založené poz. IV.
- 5 Pamětní kniha farnosti Předmostské od roku 1913.

Obr. č. 5 Odkryté základy věže. Foto Zd. Schenk

Obr. č. 6 Pískovcový ozdobný prvek
– krab. Kresba D. Hajda

stavby. Na základové zdivo původní stavby navazují bez stavebního provázání základy přístavby novověkého stáří. Stavební hmotu přístavby tvoří lomový kámen, cihly a méně kvalitní vápenná malta – obr. č. 4. Všechny typy základů jsou založeny na pěnovcové lavici nacházející se v úrovni 214,60–214,66 m n. m.

se jedná o základ z vápence devonského stáří šířky 1,10–1,20 m, pevně stavebně provázaným s obvodovým kamenným základem kostela. Použitý materiál lomový kámen, lícovaný, spojený vápennou maltou. V základovém zdivu jsou zastoupeny opracované bloky vápence. Pojící materiál v obou případech tvoří směs ostrého písku a drobných kousků vápna, velmi kvalitní. S největší pravděpodobností se jedná o směs drceného nehaseného vápna a písku reagujícího v kamenném zdivu. V hloubce 0,76 m od úrovně terénu byla odkryta další kamenná konstrukce rozšiřující se 2,0 m směrem k současné sakristii. Vazba konstrukce

je pevně, v jedné stavební fázi, provázaná s již odkrytým příčným základem. Stavební hmotu tvoří kompaktní blok s kamenným jádrem zalitým kvalitní vápennou maltou. Druhý příčně vedený kamenný základ z devonského vápence byl zachycen ve vzdálenosti 3,7 m od vnitřní stěny prvního základu. Tento rozměr určuje také rozpětí odkryté stavby. Stavební materiál i použitá malta jsou totožné s již odkrytým prvním základem. Odkrytý druhý základ z devonského vápence zároveň tvoří jihovýchodní nároží původní gotické kostelní

Obr. č. 7 Kamenná substrukce pod základy kostelní lodi a věže. Foto J. Mikulík

Výše popsané odkryté kamenné konstrukce lze ztotožnit s původními základy mohutné věže s předzákladem pro krytý vstup, existenčně potvrzené v historických pramenech – obr. č. 5. Vnitřní výplň mezi základy věže tvoří svrchní recentní vrstvy, silná popelovitá vrstva, další písčitohlinité vyrovnávky místy promísené drobnými úlomky cihel a malty a šedá písčitá hlína s antropologickým materiálem. Tato vrstva obsahuje pohřby nejen více či méně porušené ležící přímo na povrchu pěnovcové lavice, ale i druhotně přemístěné a ve vrstvě roztroušené lidské kosti. Zde byl také nalezen zlomek patinované silicitové čepele pravděpodobně mladopaleolitického stáří, která i přes své druhotné přemístění představuje nejstarší doklad lidské činnosti v těchto místech. K movitým nálezům patří několik kusů atypické pravěké keramiky a menší soubor, který lze rámcově datovat do období vrcholného středověku.

Po obou vnějších stranách odkrytých základů a rozšířeného předzákladu staré věže byly položeny zjišťovací mikrosondy. Mikrosonda situovaná poblíž sakristie prokázala založení kamenného předzákladu přímo do podloží, které zde tvoří sprašová hlína. Na podloží nasedá vrstva s druhotně přemístěným antropologickým materiálem. Tato vrstva a zároveň i kamenný předzáklad jsou kryty hnědošedou písčitou demoliční a vyrovnávací vrstvou obsahující fragmenty cihel a malty. Odtud pochází fragment pískovcové architektonické plastické ozdoby – tzv. krab – představující typický prvek v gotické architektuře – obr. č. 6. Nález lze rámcově datovat do vrcholné či pozdně středověkého období. Zásyp můžeme zařadit do období přestavby kostela z let 1769–1772.

Obr. č. 8 Základy původní sakristie. Foto Zd. Schenk

Druhá mikrosonda položená v rohovém spoji základů původní věže a kostelní lodi odhalila krátký výsek kamenné substrukce z devonského vápence spojené vápennou maltou. Tuto substrukci respektuje základ věže i kostela obezděním. Situace připouští možnost existence starší sakrální stavby pod gotickými základy původního kostela s věží – obr. č. 7. To ostatně nepřímě dokládají gotickou stavbou základů porušené hroby, které jsou dokladem starší fáze pohřbívání.

Stavební výkop vedený severně podél obvodové zdi kostela (u farské zahrady) vykazoval obdobné situace jako zdokumentovana

jižní obvodová partie kostela ze strany ul. Tyršovy. Zjevně se projevovala příčná, výkopem narušená, linie kamenných základů u vnější stěny presbyteria a porušené masivní pěnovecové kumulace v místě prodloužení lodi z let 1769–1772. Výkopový materiál obsahoval menší množství antropologického materiálu.

Pozornost byla nejdříve věnována odkrytým základům chrámové lodi – při jejich zkoumání byla použita metoda stejná jako v případě jižního obvodového výkopu. Nejdůležitější místo představoval předěl původní gotické stavby kostela a novější přístavby. Tak jako v prvním případě nejsou základy navzájem stavebně svázány. Starší základ tvoří kamenné kvádry devonského původu bez výraznějších povrchových úprav, nerovnosti vyplněny drobnějšími kusy téže horniny a jako pojiva byla užita kvalitní vápenná malta z ostrého písku a drobných vápenných kousků.

Základové zdivo mladší přístavby je složeno ze smíšeného kamenocihelného materiálu spojeného chudší vápennou maltou. Základové zdivo starší stavby nasedá v hloubce 0,82 m od současné úrovně terénu na souvislou žlutobílou, místy narezavělou travertinovou vrstvu. Ta je dokladem silné minerální činnosti v těchto místech (prostor pod nepoužívaným bočním vchodem do chrámové lodi). Mocnost této vrstvy se pohybuje v rozmezí 0,20–0,30 m. Vzhledem k porézности a nekompaktnosti lze tuto horninu spíše považovat za pěnovec.⁶ Mikrosondou bylo ověřeno, že tato vrstva

Obr. č. 9 Hrob č. 800. Foto Zd. Schenk

v úrovni 214,66 m n. m. nasedá na podloží tvořené sprašovou hlinou. Ve stratigrafickém uspořádání tvoří svrchní vrstvy pod současným trávníkem vyrovnávky šedé písčité hlíny s příměsí úlomků cihel a malty. Spodní vrstva tvořená šedou středně ulehlou písčitou hlinou obsahovala navíc menší koncentrace kamenů a shluky druhotně přemístěného antropologického materiálu. Výjimku tvořil mikrosondou částečně odkrytý pohřeb spočívající v hloubce 1,24 m od úrovně terénu (214,64 m n. m.) na sprašovém podloží – v důsledku prostorové stísněnosti byly zdokumentovány pouze dolní končetiny.

Jak již bylo uvedeno, stavební výkop podél vnější stěny presbytáře obnažil příčně vedené kamenné základy rozebrané na úroveň základové předprsně kostela (215,97–215,75 m n. m.) – obr. č. 8. Jedná se o základy původní sakristie, jejíž existence je doložena historickými prameny. Stavba přibližně obdélného půdorysu je zobrazena na historickém plánu z druhé poloviny 18. století – viz obr. č. 3. Sakristie spolu s vnějším schodištěm na oratoř byla zbourána v rámci velké přestavby kostela zahájené roku 1769. Odkryté základy původní sakristie přiléhající ke zdi presbytáře bez stavební provázanosti tvoří většinou lomový neopracovaný kámen s převládající složkou plochých tenkostěnných desek doplňovaných v minim. množství cihelným materiálem. Spojovacím materiálem je hrubá nekvalitní vápenopísková malta. Šířka základů se pohybuje v rozmezí 0,88–1,00 m, vnitřní rozpětí základů, určující také rozpon nadzemní stavby, činí 3,50 m. V linii vnějšího lomového napojení presbytáře a kostelní lodi je kamenný základ původní sakristie po celé délce zdvojen. Tento druhý rovnoběžně

Obr. č. 10 Stříbrné mince z hrobu č. 800 – datované do let 1637 a 1650.
Foto Zd. Schenk

nález představují železné ovčácké nůžky nalezené v úrovni dolních končetin zemřelého. S ohledem na narušení této části hrobové jámy není jisto, zda byly rovněž součástí hrobové výbavy. Při jihozápadním nároží základu sakristie byl odkryt druhý hrob (s. j. 801). V hrobové jámě pouze částečně

Obr. č. 11 Stříbrný tříkrejcar z roku 1696. Foto Zd. Schenk

vedoucí základ, oddělený 0,25 m širokou zásepovou vrstvou od základu sakristie, byl plošně odkryt na délku 2,80 m. S určitostí se jedná o základovou konstrukci po původním venkovním schodišti vedoucím na oratoř. Základ sakristie byl plošně odkryt v délce 3,0 m od vnější zdi presbytáře.

Postupným snižováním úrovně výkopu vnitřního prostoru původní sakristie byly u hran základů sakristie a presbytáře zachyceny dva hroby narušené v minulosti výkopem základových pasů sakristie. Odkrytý hrob (s. j. 800) v severovýchodním nároží sakristie poskytl stěžejní informace pro datování počátků samotné stavby. Pohřeb dospělého jedince v poloze na zádech, s lebkou na týl, s pravou rukou pokrčenou v lokti, byl orientován JZ–SV. Skelet byl v úrovni dolních končetin porušen základy stavby sakristie.

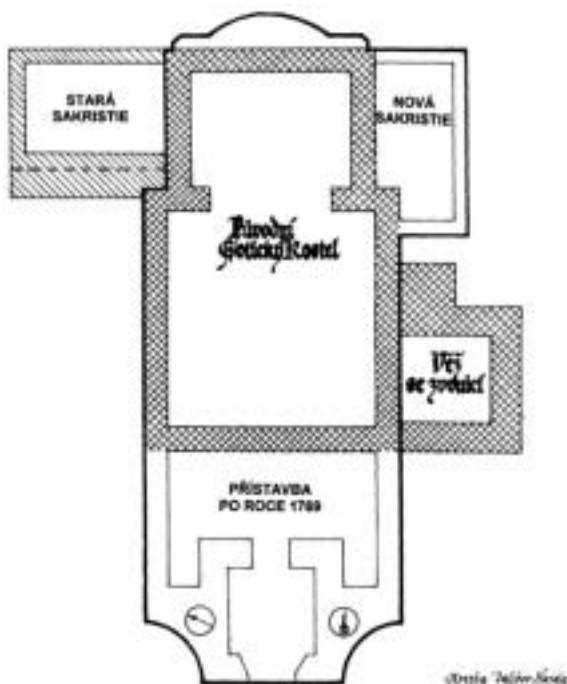
Důležitým nálezem byly dvě stříbrné mince, které tvořily součást výbavy zemřelého. Obě mince se nacházely v oblasti lebky. S největší pravděpodobností byly vloženy do úst zemřelého, čemuž odpovídá nazelenalá patina v oblasti horní čelisti. Mince jsou datovány do let 1637 a 1650 – obr. č. 10. Další zajímavý nález představují železné ovčácké nůžky nalezené v úrovni dolních končetin zemřelého. S ohledem na narušení této části hrobové jámy není jisto, zda byly rovněž součástí hrobové výbavy. Při jihozápadním nároží základu sakristie byl odkryt druhý hrob (s. j. 801). V hrobové jámě pouze částečně zachované se nacházel kostrový pohřeb dospělého jedince robustní postavy. Zemřelý ležel v poloze na zádech, ruce měl částečně pokrčeny, snad sepjaty nad hrudníkem, orientace V – Z. Dolní končetiny skeletu narušila stavba základu sakristie – obr. č. 9. Zásyp je tvořen světle žlutou písčitou hlínou. Při začistování zdiva kamenné předprsně presbyteria mezi oběma pohřby (215,97 m n. m.) byl nalezen stříbrný tříkrejcar císaře Leopolda z roku 1696 – obr. č. 11.

Počátky výstavby původní sakristie, situované při severní straně presbyteria, lze na základě mincovních nálezů

a náleзовých okolností pohřbu s. j. 800 klást nejdříve do druhé poloviny 17. století. Nejpозději ale k závěru 17. století, o čemž zase vypovídá nalezená stříbrná mince z roku 1696, která mohla uvíznout na vodorovné hraně základové předprsně právě v souvislosti s výstavbou sakristie.⁷

Závěr

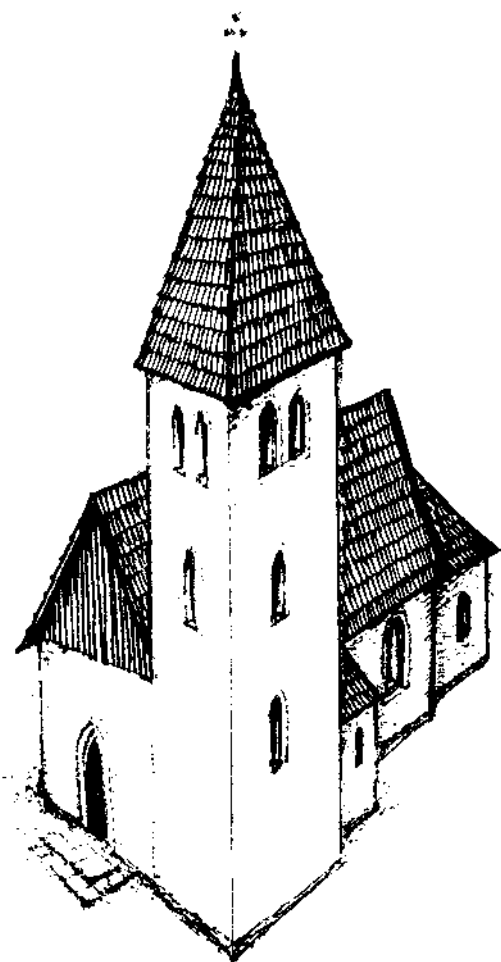
Výsledky provedeného záchranného archeologického výzkumu podél obvodu kostela sv. Máří Magdalény lze označit za víc jak uspokojivé. Byly splněny hlavní tematické úkoly spočívající v ověření a případném potvrzení, či vyvrácení záznamů v historických dokumentech konfrontovaných terénním výzkumem. Z historického hlediska představují velký přínos pro dějiny obce Předmostí. Po vyhodnocení všech výsledků a jejich porovnání s písemnými prameny lze nastínit základní stavební vývojové fáze kostela – viz obr. č. 12, v časové návaznosti i s přihlédnutím na přestavby vyvolané specifickým přírodním prostředím této oblasti. Kostel je situován v severovýchodní části předmostského návrší. Jedná se o lokalitu, jak potvrzují dobové zprávy, bohatou na vývěry minerálních vod.⁸ Tato skutečnost byla prokázána i terénními výzkumy autorů této zprávy na předmostském návrší v letech 2006–2008. Výsledky archeologických průzkumů realizovaných podél ul. Hranické a v ul. Pod Skalou prokazují silnou minerální činnost při východním úbočí Hradiska a Skalky. Byly zdokumentovány četné zaniklé vývěry kyselky i průběh vodoteče, travertinových kaskád a bažinatých poloh protínajících předmostské návrší od Hradiska přes farskou zahradu směrem k niveletě Bečvy. Podmáčený terén byl důvodem přemístění sakristie v rámci přestavby v letech 1769–1772.

Obr. č. 12 Základní stavební vývojové fáze kostela sv. Máří Magdalény

7 Schenk, Zd., Mikulík, J.: Přerov II – Předmostí, Kostel sv. Máří Magdalény. Nálezová zpráva o provedení archeologického průzkumu, 2007.

8 DEUTSCH, D.: Hvězda, 1859.

Obr. č. 13 Rekonstrukční skica gotického kostela sv. Máří Magdalény (autor D. Hajda)

měrům navozuje úvahy o širším funkčním využití (útočištná, obranná). Písemné prameny, výsledky terénního průzkumu a srovnávací analogie nám přibližují pravděpodobnou podobu původního gotického kostela v rekonstrukční skice D. Hajdy – obr. č. 13.

Mikrosondou položenou v koutovém spoji základů věže a kostelní lodi při ul. Tyršové byl odkryt relikt starší kamenné substrukce spojené kvalitním vápennopísčítým pojivem. Situace navozuje podložené úvahy o existenci ještě starší stavby pod gotickými základy kostela. Vzhledem k prostorovému omezení není možno v tomto úseku sondu rozšířit bez destrukčních zásahů do gotických základů. Jediné řešení v budoucnu, pro objasnění souvislostí, je položení sondy uvnitř kostelní lodi. Archeologický průzkum dále vyřešil dataci, na základě nálezových okolností, počátku stavby staré sakristie na severní straně presbytáře. Důvod zbourání v roce 1769

Výzkum a jeho vyhodnocení prokázal existenci starší gotické sakrální stavby, která je doložena historickými prameny nejdříve k druhé polovině 14. století. Použitý stavební materiál – devonský vápeneček – byl užít z místních zdrojů. První písemná zmínka o těžbě se uvádí v Urbáři přerovského panství z roku 1564. Mezi důchody přerovského panství je uveden „lom na Lipové v Předmostí, z něhož si mohl lámati kámen každý, kdo vrchnosti řádně zaplatil“.⁹ Původně se jednalo o gotický jednolodní kostel s mírně obdélným presbytářem, nepravidelnou tetragonální lodí a masivní věží, která zároveň tvořila jihozápadní nároží stavby. Zjištěné venkovní rozměry presbytáře – 5,50 m × 8,10 m, lodi – 11,30 m × 10,70 m, věže – 6,00 m × druhý rozměr směrem ke komunikaci ul. Tyršovy nebyl zjištěn (lze však předpokládat přibližně čtvercovou stavbu). Původní středověká věž vzhledem ke svým roz-

kvůli pronikající vlhkosti se také potvrdil. Rozsáhlý výskyt pěnovce a sintrových písků svědčí o silné minerální činnosti. Kumulace pěnovce při severním napojení přístavbových základů kostela na gotické základy kostelní lodi (nepoužívaný boční vchod) svědčí přímo o minerálním vývěru v tomto místě.

V současnosti kostel sv. Máří Magdalény představuje obdélnou jednodílnou stavbu se zvonicí, půlkruhovitým presbytářem a sakristií situovanou při jihovýchodní straně presbytáře.

Záchranný archeologický výzkum při kostele sv. Máří Magdalény v Předmostí je po 72 letech od výzkumu podzemí kaple sv. Jiří na Horním náměstí, který v roce 1936 realizoval páter Alois Čáp,¹⁰ prvním archeologickým výzkumem církevní stavby na území Přerova.

Poděkování: Autoři příspěvku děkují Římskokatolickému farnímu úřadu v Přerově za vstřícné poskytnutí archivních materiálů k prostudování a jmenovitě paní Zdeně Mollinové za cenné informace k historickým údajům zaznamenaným ve farních kronikách.

9 KLÍMA, B.: Lovci mamutů z Předmostí. Přerov 1990, s. 21.

10 ČÁP, A.: Vykopávky u sv. Jiří v Přerově, 1936. In.: Ročenka Městského musea v Přerově. II. Přerov 1938, s. 4 a další.

Jiří Lapáček

Přerov ve 14. a 15. století

Dochovanost záznamů

Je vcelku pravidlem, že historici hořekují nad nedostatkem archivních pramenů pro nejstarší a starší dějiny města, které se stalo předmětem jejich zájmu. V případě Přerova je to ale stav skutečně velmi tristní ve srovnání s jinými královskými městy. Chybí tu totiž archivní materiál, se kterým se setkáváme vcelku běžně jinde, pro což důvodem by mohl být malý význam lokality. Chybí tu úplně městské knihy s údaji správní, hospodářské a sociální povahy. Příčinou jsou válečné události a časté požáry, při nichž došlo ke zničení písemností. O to důležitější je pokusit se z toho mála, které je k dispozici, vytěžit co nejvíce, s vyloučením případných chyb. To je případ záznamů o robotách k Přerovu z 15. století, o nichž učinil Ctibor z Cimburka roku 1485 vyznání před pány na obecném sněmu v Brně. Podruhé roku 1489 týž Ctibor na žádost Viléma z Pernštejna dal zaznamenat vypsání z přerovských městských knih, co se týče robot k zámku Přerovu, které byly povinny vykonávat okolní vsi z jiných panství.

Starší edice

Uvedené záznamy se dochovaly v pramenech, které jsou uloženy na několika místech. V Moravském zemském archivu v Brně jsou to knihy půhonné a dva perňštejnské kodexy. V Archivu Národního muzea je uložen třetí perňštejnský kodex, který obsahuje dokonce dvojí záznam o robotních povinnostech. V urbáři pořízeném Vratislavem z Pernštejna roku 1564 je v pasáži týkající se Přerova uvedeno následující: „*Správa o robotách k městu Přerovu od lidí z vesnic jiných pánů od starodávna povinných:*

Z těchto vesnic, které sou v knihách městských přerovských zapsány, v příkopách u Přerova robotovati mají: z Dluhonic, Brodku, Krčmaně, Týnce, Suchonic, Penčic, Kyselovic, Žalkovic, Vacenovic, Břestu, Chropyně, Záříččí, Bochoře, Skaštic.

*Týž se nachází od dvou set let, že z těchto nižepsaných vsí z povinnosti plot u města Přerova plésti mají: z Žalkovic, Skaštic, Kyselovic, Záříččí, Chropyně, z půl Bochoře, z Dluhonic, Brodku, Krčmaně, Týnce, Suchonic, Vace-
novic, Penčic.“*

Při vkladu listu správního na Přerov Fridrichu ze Žerotína do zemských desek v roce 1597 je uvedeno: „...*Těž z robotami od lidí cizopanských, kteréž povinni sou vykonávati při vycizování příkop a pletení plotů okolo hradu a města Přerova, tak jakž v rejstřích zejména to obšírně doloženo jest, které dědiny povinni příkopy a ploty plésti a který okrvavní dávati povinni sou...*“

Na existenci pamětního zápisu odkazuje též Památní kniha Přerova, sepsaná v 17. století, v části „Vypsání potřebných pamětí všelijakých k snadnějšímu vyhledání písaří, kdyby čeho potřebí bylo“ tímto textem:

„Paměť, které dědiny mají plot plésti aneb parkán dělat u příkopu okolo města Přerova, a jest zapsáno do knih zemských.“ Zajímavé je, že v přerovském archivu ve fondu Farní úřad Přerov se nachází opis z 18. století, který nese nadpis „Extract z knih, na zámku v Tovačovic. O Přerov“.¹

První edici námi zkoumaného textu nalézáme v Knihách pňonných a nálezových za redakce Vincence Brandla v 5. svazku, který vyšel v Brně v letech 1888–1892. Zde byl přetištěn záznam z roku 1485 i záznam z roku 1489, jak jsou dochovány v knihách pňonných. Záznam z roku 1485 byl otištěn dále v edici Archiv český za redakce Josefa Kalouska, X. sv. z roku 1890. Týž redaktor pak v XVI. svazku Archivu českého z roku 1897 přetištěl text, který zkombinoval ze záznamů v pernštejnském kodexu, uloženém tehdy v Archivu města Brna, dnes MZA Brno, G 10, Sběrka rukopisů, kniha č. 894, a v pernštejnském kodexu, uloženém v Archivu Národního muzea. Zároveň doplnil několik pňonů, které učinili Jan Mukař z Kokor a olomoucká kapitula jako odpor vkladu přerovského panství Vilémovi z Pernštejna do zemských desek.²

Nová edice

Jelikož výše uvedené edice pramenů nepodávají úplnou a přesnou podobu textu, uvádíme zde jeho znění v knihách pňonných: *„Letha etc. LXXXV° v ne/dě/li po S. Lampertie v Brnie pan Ctibor z Cimburga, hajt/ma/n marg/rabství/ mo/ravskéh/o, vyznání učinil před pány na snie/mu/ obecném, že času niekterého, prve než jsou se války krále Jiříeho ztrhly, Přerov kopec osazovati a oplétati počal, že jest naň žalováno ode pana Karla, ty časy podkomořieho marg/rabství/ mo/ravskéh/o, že ten kopec oplétá, kterýž zbořený jest, a k tomu vsi klášterské komory královské nutí k robotám, jakož ty vsi na dvě v knihách miesta Přerova za marg/ra/bie Jošta vepsány jsou. A to se dalo na Špilberce před kniezem Viktorínem, ty časy hajtmanem. Tu pan Ctibor odpovídal, že Přerov kopec dávno jest osazený, ač on*

1 Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA Brno), A 3, Stavovské rukopisy, knihy pňonů (sjezd panský v Brně 1487, sjezd panský v Brně 1489), fol. 69 a–b, fol. 116 b – 117 a. Tamtéž, G 10, Sběrka rukopisů (Pernštejnský kodex 1434–1540), kniha č. 894 (v Archivu města Brna rkp. č. 116 – Codex Pernsteinianus, který byl v roce 1941 předán do MZA Brno), fol. 97 b – 98 b (značeno tužkou), (tužkou č. 171–172, k č. 171 připsán tužkou letopočet 27. 6. 1489, na fol. 98 a tužkou letopočet 1399). Tamtéž, G 11, Sběrka rukopisů Františkova muzea v Brně, kniha č. 599/5 (tzv. Codex Pernsteinianus – kopiár pánů z Pernštejna (1315) 1433–1516), fol. 153 a – 154 a (tištěné), 166 a – 167 a (původní), č. 188–189. Archiv Národního muzea, Sběrka rukopisů, kniha č. 277, sign. IX A. 4, fol. 158 a – 159 b (tištěné, původní č. 217) – Nález panský o roboty, což se Přerova dotýče (18. 8. 1485 tužkou), Nález panský (fol. 159 b) 225 b – 226 b (tužkou 27. 6. 1489).

– Státní okresní archiv Přerov (dále jen SOkA Přerov), fond Farní úřad Přerov, inv. č. 288. MZA Brno, fond G 10, inv. č. 259. ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Vs Tovačov, inv. č. 582. Srovnej Bayer: F.: Přerovsko. Město i hejtmanství. Přerov 1893, s. 159. Moravské zemské desky. Cúda olomoucká. III. Praha 1953, s. 306.

2 Knihy pňonné a nálezové. Red. Vincenc Brandl. 5. Brno 1888–1892, s. 121, č. 502 (r. 1485), s. 196–198, č. 783 (r. 1489); Knihy pňonné a nálezové. 6. Brno 1895, s. 235 (r. 1490); Archiv český. Red. Josef Kalousek. X. Praha 1890, s. 288, č. 54 (r. 1485); Archiv český. Red. Josef Kalousek. XVI. Praha 1897, s. 283–285, č. 324 (r. 1489), s. 310, č. 363 (r. 1490), s. 335, č. 400 (r. 1489), s. 346, č. 417 (r. 1490), s. 420–421, č. 518 (r. 1492).

jej šíří, proto novej vieci nedielá, ale starú opravuje. A tiech vsí ne mocí nutí, ale z práva. A to ukázal kniehami přerovskými. Kniez Viktorin, haj/tma/n, slyše to se pány, nález udielal, aby kopec přede dielal. A ty vsi, jakž v knihách tiech stojí, aby před se robotovaly, a tak ty vsi jsú robotovaly dvakrát za jeho pamieti a ty ploty dielaly znovu, a to na svú vieru seznał, že se tak dálo. A jmenovitie tie dve vsi Břest a Zukovice v tiech knihách mezi jinými vsimi jmenovány jsú: Cropin, Týnec, Dluhonice, Sušice, Raclavice i jiné vsi, kteréž jsú v registrziech svrchupsaných napsány, kterýchž jest suma XII 1/2 aneb XIII 1/2⁶.“

•

„Annor/um/ etc. 89 ff. IIII. p/ost/ Viti pan haj/tman/ Jeho /Milos/t pan Ctibor z Cimbürgka etc. k žádosti urozeného pa/na/ pana Viléma z P/ernstějna/, nejvyššie/ho/ maršálka královst/ví/ českého, toto vypsání z knih přerovských miestských, což se roboth k zámku Přerovu dotýče, pro budúci pamiet vepsati j/es/t kázal slovo od slova, jakž jest v knihách již psaných o tom stalo.

O Přerov

Znamenaj za pana Zdenka Lukovského, jakož Přerov držal a zpravoval od markrabiny milosti Přerov, i knieže Přemka, knížete Opavského letha tisícieho třísté/ho/ padesáté/ho/. Jakož najprve příkopu první a bližší od miesta Přerova počali kopati a parkan okolo miesta plésti, z /prá/va Přerova.

A tak jsme od starožitných lidí z/pravováni /?/ od LXXX i od devadesáti i více let.

A tak je naše starší lidi mieštany v tu chvíli i starší lidi z naše/ho/ miesta Přerova markrabina mi/lost/, osvícené knieže/te/, markrabie naše a zemie moravské pán a náš pán milostivý markrabě Jošt z svých knih a z registróv najstaršiech zpravil naše starší dobré pamieti, kterýchžto jména takto psaná dále stojí. Najprve Hazmaz, řečený Hatalem, Pavel krajčieř, Tundl, Pavel Vlk, Pabešt, Neužil, Velek, Petr Zubr, Ebengleich krajčieř, Pešek krajčieř, Domanec, bratr je/ho/, Znach, Hanzl, řečený Keclar, Mikeš Nekázaný, Ondřejec, Mareš Předmostský, Unislavech, Tappl, Jandl, Niclík, Janek, na konci Petr krajčí, otec Nikušuov, ti všeci zpravili. A z předměstí Jakub, řečený Wolnar, Pserudietl, Damlík, Kaylík, Kozlovský, Purkrabek, Andrpisl řečený, Petr řečený Findensin, Mestl, starý Lorenz, Czampach, Heylig, Ješek, Pešek, Kolář, Dietl, jeho pastorek, Guth, Hanzl, Heynuš, Petr Haug, Petr Funf, Pešek, Hájek, Grob, Mertl, Handl, Zenfft, bratr jeho Hana Zenfft, Řehák, Mertl Zeyzgraysl, Nagwayn, Kerich, Ziglerz, Radiček, Hanus Greyliczar.

Ti všickni, jichž jména svrchupsána stojí, všickni vespolek jedním hlasem před mladěcími pod přísahú vyznali, že mieli pilné prikázanie od markrabiny Milosti/ Jošta markrabie pána své/ho/ pod zbožím a pod hrdlem, abychom nic markrabství nic neopúštieli a na jedínú stupieji ustúpili, což markrab/stvi/e k královstvie přísluší a příslušalo od starodávna k miestu. A vy měščené za to máte za nie učiniti.

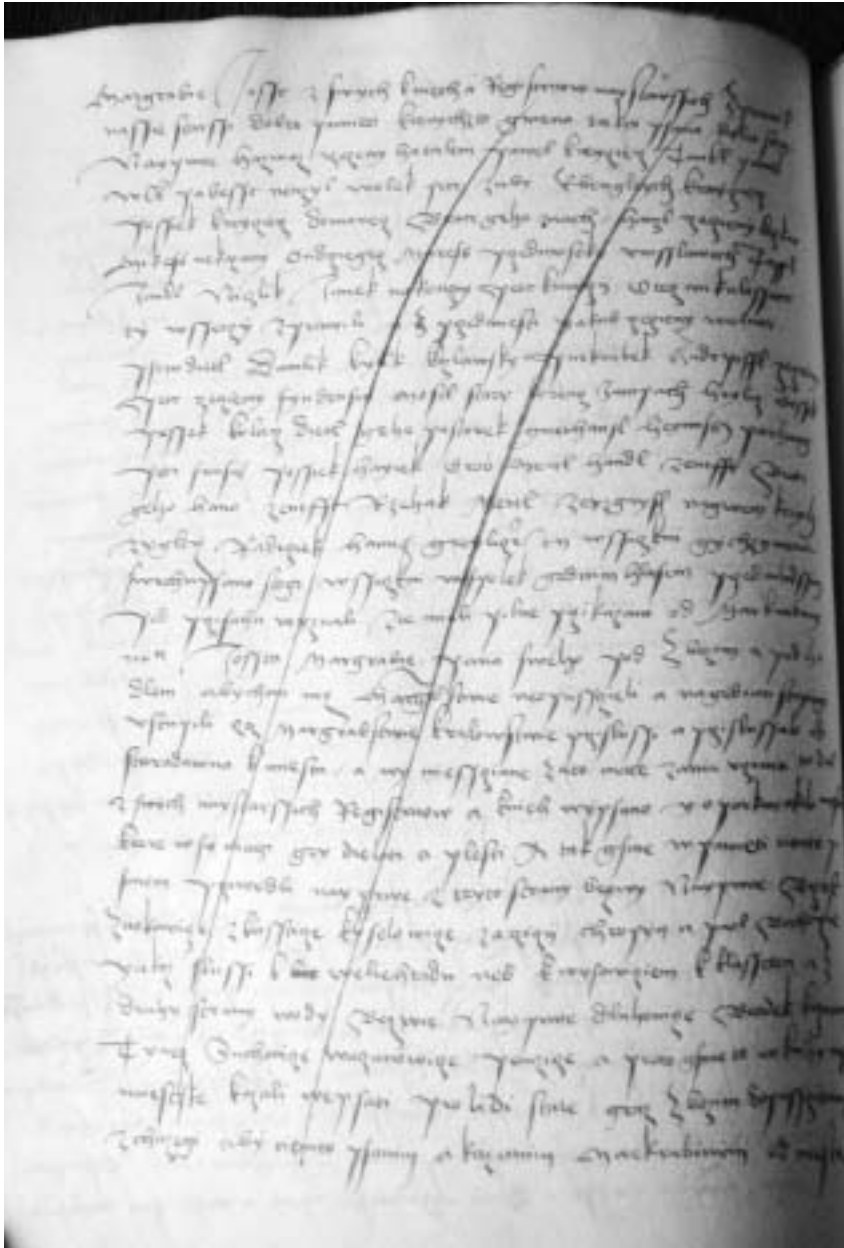
To dal z svých najstaršiech registróv a knih vypsáno i o parkan okolo miesta, které vsi mají jej dielati a plésti.

A tak jsme k pamieti tímto písmem přivedli. Najprve z tejto strany Bečvie: najprve Zukovice, Zkaštice, Kyselovice, Zářč, Chropyň

Pernštejnský kodex, Archiv Národního muzea v Praze, 1. zápis

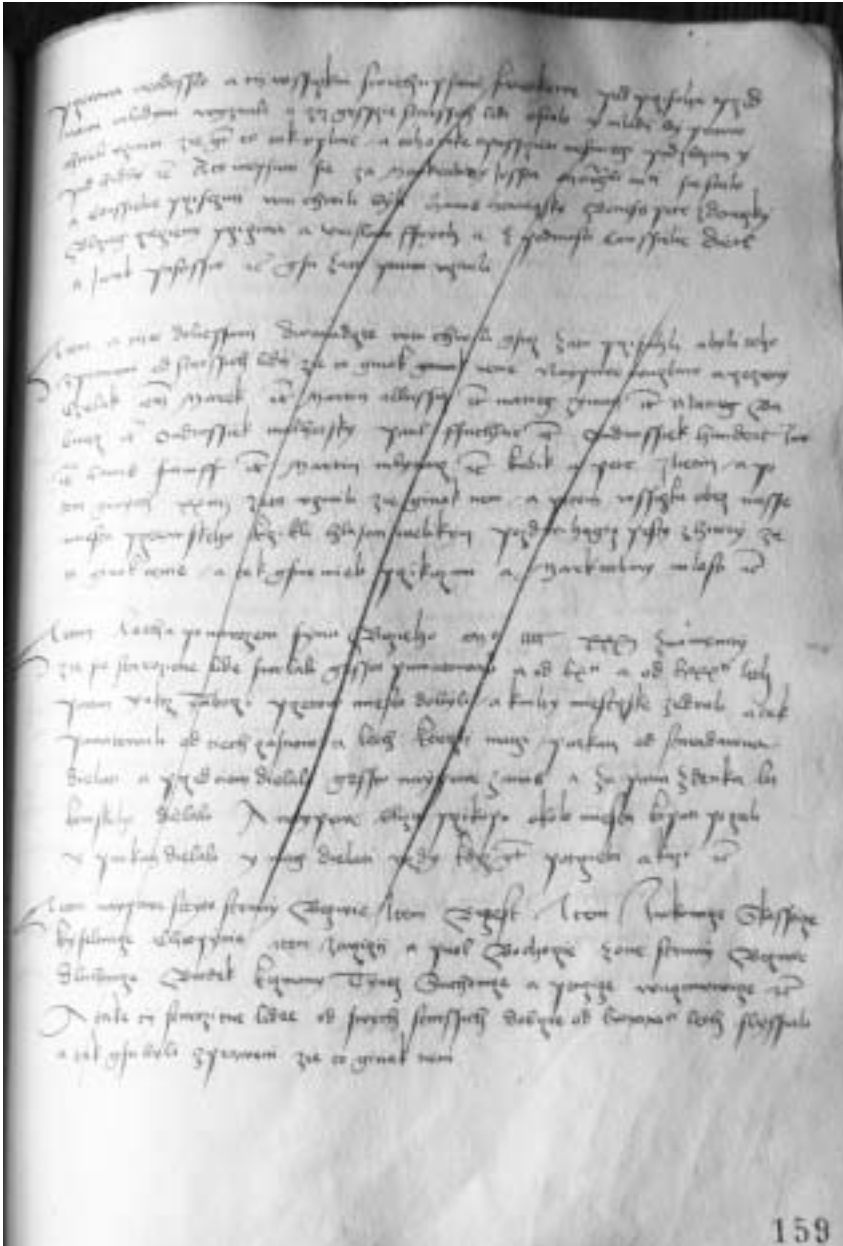
**a puol Bochoře, jakož sluší k Velehradu, neb k Vizovicím k klášte-
ru. A z druhé strany vody Bečvie najprve Dluhonice, Brodek,
Křčmany, Týnec, Suchonice, Vacanovice, Penčice. A /pro/to jsme to
v knihy naše miestské kázali vepsati /pro/ lidi staré, jenž z božím**

Pernštejnský kodex, Archiv Národního muzea v Praze, 1. zápis

dopuštiením scházejí, aby tímto psaním a kázáním markrabíným od města Přerova neodešlo.

A ti všickni svrchupsaní svědkové pod přísahú před námi mladými vyznali. A což ještě starších lidí ostalo i mladí by /prá/vo chtěie

Pernštejnský kodex, Archiv Národního muzea v Praze, 1. zápis

li učiniti, že je to tak úplně. A toho také opůštieťi nesmieťi pod zbožím i pod hrdly etc.

A to vepsání se za markrabiny Jošta, markrabiny Milosti, se stalo. A konšelé přísežní v tu chvíli byli Hanus Hranický, Beneš, Petr Zdrnecký, Blažej,

řečený Příčina, a Unislav, fojt. A z podměstí konšelé Dietl a Jakub Pustisto etc. jsú za to /prá/vo činili

Item a tito dolepaní dvanácte v tu chvíli jsúc za to přísahali a byli toho zpraveni od starých lidí, že to jinak není. Nejprve Václav a řečený Čelák, item Marek, item Martin a Lušic, item Matiej Zyman, item Matěj Babinec, item Ondrúšek Valhotský, Paul Fuchlar, item Ondrúšek Hundirtiar, item Hanuš Fumf, item Martin mlynář, item Kubík a Petr Jurtin. A potom jiných čtyři a dvacetí za to učinili, že jinak není a potom všecka obec naše místa přerovského křikli hlasem velikým pozdvihajíc prsty zhůru, že to jinak není, a tak jsme měli prikázání od markrabiny Milosti etc.

Item letha po narozenie syna božieho tisícieho čtyrstého a třidcátého prvnieho znamenaj, že se starožitní lidé svolali, ješto pamatovali a od LXti i od LXXXti leth, potom jakož Táboři Přerov miesto dobyli a knihy miestské zedrali. A tak pamatovali od tiech časuov a leth, kteří mají parkán od starodávna dielati a před tím dielali, ješto najprve za nás a za pana Zdenka Lukovského dielali a najprve bližní příkopu okolo miesta kopati počali i parkán dielali i mají dielati vždy, když jest potřebí a kází.

Item najprve z tejto strany Bečvie item Břest, Zukovice, Skaštice, Kyselovice, Chropynie, item Záříč a puol Bochoře, s oné strany Bečvie Dluhonice, Brodek, Krčmany, Týnec, Suchonice a Penčice, Vacanovice etc. a také ti starožitní lidé od svých staršiech dobře od LXXXti leth slyšali a tak jsú byli zpraveni, že to jinak není etc.“³

Výklad starších autorů

Údajů zde obsažených si povšiml Řehoř Volný v roce 1835 ve své světské topografii. Při popisu přerovského panství uvedl hned v úvodu, že podle poznámky v pernštejském kodexu, fol. 98, která byla učiněna v roce 1509 na základě záznamů v městských knihách, které tam nechal vepsat roku 1399 markrabě Jošt z „nejstarších register“, byly povinny prací k přerovskému hradu následující vsi: z jedné strany Bečvy Beňov, Jankovice !/, Skačice, Kyselovice, Záříčí, Chropyně a půl Bochoře, z druhé strany Bečvy Dluhonice, Hrádek, Kamany, Týnec, Suchonice, Vacenovice a Penčice.⁴

První historik Přerova, František Struška, ve svých v rukopisu dochovaných dějinách města z let 1872–1873 uvedl, že na jedné staré listině jednou četl před mnohými lety pod nadpisem „Památky všeliké“ tuto poznámku: „Roku 1350 počali příkopu kopat prwni nejbližší u miesta.“ To podle Strušky je možné vyložit v tom smyslu, že když roku 1350 začali hloubit městské příkopy nejbližší k městu, byl také druhý a snad i třetí příkop, tedy silné a daleko protažené opevnění. Struška také uvedl, že sám ještě viděl na vlastní oči tři brány – u mostu při špitálu mostní bránu, na konci staré školní ulice, nedaleko sladovny Troubeckou bránu a na konci židovské ulice nedaleko širavského kostela Širavskou bránu. Také na konci kroměřížské ulice, kde začínala vrchnostenská zahrada proti vrchnostenské stodole, stála podle všeho také brána, snad Kroměřížská. Struška předpokládal, že byly spojeny vysokými zdmi a hlubokými příkopy a celek tvořil vnější obvod města.

Uvažoval rovněž, zda na kopci s prastarým hradem, kolem něž se táhly hluboké příkopy a zdvihaly se vysoké hradby opatřené branami a padacími mosty, které se každodenně zavíraly a vytahovaly, byli tehdy již usazení měšťané. Usuzoval, že se tak stalo za markraběte Jošta, který v listině vydané v roce 1385 jmenuje Horní město.

František Struška znal na základě zápisu v knihách půhonných rovněž situaci, vzniklou v 60. letech 15. století, kdy byl Ctibor Tovačovský z Cimburka obžalován, že nutí poddané z okolních vsí k robotám při opevňování. Struška ovšem podal tuto skutečnost ve značně zkomolené podobě.⁵

Vincenc Brandl v Knize pro každého Moravana použil údaje obsažené v záznamu s tím, že připomněl rok 1350, kdy podle něj Zdeněk ze Šternberka na Lukově držel Přerov od markraběte Jana a nechal kopat příkop okolo města a plést parkan, což konali obyvatelé obcí Říkovice, Skaštice, Kyselovice, Záříčín, Chropyně, Dluhonice, Brodek, Krčmaň, Týnec, Suchoňovice, Vacanovice a Penčice. Byli i nadále zavázáni robotou opravovat příkopy a hradby, kdykoliv by nastala potřeba. Dále uvedl, že po bitvě u Tachova (1427) vrazil houf Táborů na Moravu, dobyl město Přerov, drancoval je a přitom knihy městské „sedrány“ byly. Od té doby zůstal Přerov důležitým sídlem husitů na východní Moravě.⁶

František Bayer v roce 1893 skombinoval údaje obsažené u Františka Strušky a Vincence Brandla. Rudolf Kreutz ve Vlastivědě moravské, dílu z roku 1927 věnovaném Přerovu, zmínil pouze rok 1350, kdy za markraběte Jana byl opevněn kopec s hradem.⁷

Nové podněty přinesl ve svých pracích až Florian Zapletal. V rozsáhlejší studii Přerov v minulosti z roku 1936 vycházel z toho, že v roce 1350 bylo veřejnou prací opevňováno město pod kopcem příkopem, valem a pleteným plotem, který se táhl na východní straně dnešní ulicí Pod valy, zabočil na jihozápad do ulice Jiráskovy, v tomtéž směru pokračoval do ulice Palackého kolem tehdy tam stojícího pomníku Komenského a potom postupoval ulicí Palackého ve směru severozápadním až k Bečvě, která napájela svou vodou městský příkop. Konstatoval, že město pod kopcem nemělo nikdy hradby z pevného zdiva.

Podrobně reprodukoval zápis v knihách půhonných z roku 1485, týkající se opevňovacích prací na přerovském kopci. Dobu konání kladl před rok 1468. Dopodrobna také popsal událost z roku 1489, včetně následných půhonů ze strany olomoucké kapituly podle edice knih půhonných.⁸

Podobně psal i ve studii Přerov a okolí za markraběte Jana, rovněž z roku 1936. Opevnění zmiňované k roku 1350 považoval za opevnění města Přerova, a to se podle něj skládalo z příkopu a na straně od města z valu

3 MZA Brno, A 3, Stavovské rukopisy, knihy půhonů (sjezd panský v Brně 1487, sjezd panský v Brně 1489, fol. 69 a–b, fol. 116 b–117 a).

4 WOLNY, G.: Die Markgrafschaft Mähren, topographisch, statistisch und historisch geschildert. B. 1. Brünn 1835, s. 387.

5 SOKA Přerov, Sběrka rukopisů, inv. č. 19 (Struschka, F.: Dějiny města Přerova), s. 36–38.

6 BRANDL, V.: Kniha pro každého Moravana. 2. vyd. Brno 1892, s. 395.

7 BAYER, F.: Přerovsko. Město i hejtmanství. Přerov 1893, s. 135. KREUTZ, R.: Přerovský okres. Brno 1927, s. 46. Srovnej též BARTOCHA, J.: Jak Přerované r. 1423 i jindy si ulehčovali opevnění města. Vlastivědný sborník pro mládež župy olomoucké, 1926/1927, s. 103–105.

a z pleteného plotu neboli parkanu, na valu umístěného. Zde navíc připomněl, že zmínky o robotních povinnostech obcí se objevují rovněž v urbáři přerovského panství z roku 1564, kde je obsažena zpráva o robotách k městu Přerovu od lidí z vesnic jiných pánů od starodávna povinných. Roboty k městu jsou tedy rozděleny na dvě: na práce v příkopech u Přerova a na pletení plotu u města Přerova. Také v listu správním na Přerov, vloženém do zemských desek v Olomouci roku 1597, připomíná se okravné, které náleželo k městu a hradu Přerovu a vycházelo od cizopanských lidí, též roboty od cizopanských lidí, které byli povinni vykonávat při čištění příkopů a pletení plotů okolo hradu a města Přerova, tak jak to bylo obsáhně doloženo v rejstřících.

Podle Zapletala roboty na opevnění zeměpanského hradu Přerova, které se skládalo původně také jen z příkopu, z valu a z plotu na něm, byly ovšem staršího původu nežli robotní povinnost v příkopech a při pletení plotu u města Přerova, kterou můžeme sledovat od roku 1350 a v městských knihách přerovských od doby markraběte Jošta.⁹

V roce 1960 publikoval Florian Zapletal studii s názvem Pohled na Přerov z r. 1727. Zde věnoval v rámci popisu vzhledu Přerova hradbám velkou pozornost. Mimo jiné zde opět uvedl, že Dolní město nebylo nikdy opevněno zděnými hradbami, ačkoliv mělo právo hradeb, jak vysvětluje z jeho původního městského znaku vyplněného dvojicí městských bran s věžemi nad nimi. Přerov pod kopcem však nevyužil tohoto svého práva vystavět si zděné hradby a byl opevněn pouze vodními příkopy, valy a pletenými ploty neboli parkanem (palisádami). Odtud pocházel název přerovské ulice Pod valy. Středověké město Přerov se skládalo pouze ze čtvercového rynku a ze čtyř ulic, které byly zároveň ulicemi výpadními. Vybíhaly z rynku pod pravým úhlem a byly souběžné s frontami domů na rynku. Na koncích u valů byly uzavřeny branami, ke kterým byl přístup přes vodní příkop po dřevěných mostech. V příkopech kolem Přerova robotovali a pletli plot od poloviny 14. století lidé z četných okolních vesnic, jejichž povinnosti byly zapsány v přerovských městských knihách. Zapletal předpokládal, že robotní povinnosti obcí k městu Přerovu byly přeneseny v 2. polovině 15. století také k Hornímu městu, tehdy na kopci založenému, budovanému a opevňovanému, a že urbář z roku 1564 (registra všech hlavních důchodů panství) uvádí, že se ty povinnosti přidávají k zámku.

Dále uvedl, že roboty od cizopanských lidí, které byli povinni vykonávat při čištění příkopů a pletení plotů okolo hradu a města Přerova, jsou obsaženy také v zemských deskách olomouckých (1590, 1594, 1597).¹⁰

Naposledy se Florian Zapletal zabýval přerovskými hradbami v článku Přerov za válek husitských z roku 1965. Zde opět připomněl, že v knihách zemského soudu v Olomouci je zapsána paměť svolaných starožitných lidí, kteří dosvědčili, že roku 1431 byl Přerov narychlo opevňován a že tyto opevňovací práce provádělo obyvatelstvo četných v paměti uchovaných a posléze vyjmenovaných okolních vesnic, vázané k zeměpanskému městu a zámku zemskou robotní povinností. Robotníci dělali a pletli parkán okolo města a kopali příkop první a bližší okolo města, což od starodávna dělali a měli dělat vždy, když bylo potřeba a přikázáno.¹¹

Na mimořádný význam dochovaných záznamů pro poznání kulturních a právních poměrů Přerova ve starší době upozornil Ladislav Hosák v roce

1956 v publikaci věnované 700. výročí povýšení Přerova na město. Poukázal na to, že právě po husitských válkách a pak po válkách uherských, jimiž Morava velmi utrpěla a byla vyliďněna, docházelo k rozšiřování některých moravských měst o nové město. K takovému rozšíření došlo ve Strážnici, Velkém Meziříčí, Břeclavi, Prostějově a konečně i Přerově. O rozšíření Přerova usiloval již Ctibor Tovačovský z Cimburka, ale bez úspěchu. Teprve za Viléma z Pernštejna došlo nejen k přestavbě hradu, ale i k rozšíření města o tzv. Horní město. Nedálo se tak bez nevole sousedních feudálů, kteří se obávali, že budou zkráceni na svých příjmech, když jejich poddaní utrpí založením nového města a budou vázáni k některým robotám.

Hosák zdůřanil, že na první pohled je zřejmé, že jde o dokument vysoké důležitosti, kdysi opsaný z markraběcích register do městských knih. Zůstalo pro něj otázkou, jak se zápis zachoval, když byly městské knihy zničeny, v zápisu však nespatořoval nic podezřelého, co by ukazovalo na falzifikát. Naopak ocenil, že je tu možnost seznámit se s jmény známými ze zápisů do zemských desek z 80. let 14. století. Soudil s odkazem na výskyt „lidí starožitných“, že vznik zápisu je nutno položit do počátku 14. (!) století, ale před rok 1410, pokud ještě byl na Moravě samostatný markrabí. Nápadná pro něj byla ta věc, že mezi obyvateli města měla velkou převahu česká jména, což je ještě patrnější u konšelů (tento zjev lze pozorovat již při zápisech do zemských desek), opačně na předměstí (na Šířavě) převládala jména německá. To vedlo Hosáka k závěru, že teprve při vysazení města roku 1256 vznikla Šířava jako selská obec u města a byla patrně částečně kolonizována Němci. Pozoruhodný pro něj byl v Přerově té doby počet krejčích.

V době, kdy přerovský hrad měl funkci pevnosti, bylo na kopci v okolí hradu volné prostranství, aby nepřítel dobývající hrad nemohl využít domů.

-
- 8 ZAPLETAL, F.: Přerov v minulosti. In: Ročenka Městského musea v Přerově. Přerov 1936, s. 7, 12–13, 16–17, 76, 84–85. Podle vyobrazení města z poloviny 18. století bylo podle Zapletala město uzavřené pěti branami, a to Mostní na levém břehu Bečvy u jižního konce dřevěného mostu přes řeku, branou na křižovatce dnešní ulice Blahoslavovy a Palackého, branou na křižovatce dnešní ulice Palackého a Komenského (u gymnázia), branou na konci dnešní ulice Kratochvílovy a branou na rozhraní bývalé Židovské ulice (dnešního Žerotína náměstí) a Šířavy (u kostela sv. Michala). Tyto brány nebyly stavbami fortifikačními, nýbrž architektura-mi, zbudovanými pouze pro bezpečnost města. Podobaly se dědinským branám, které z týchž důvodů uzavíraly návsí. Příklad takové dědinské zděné brány spatořoval v tehdy dosud zachované bráně v nedaleké Rokytnici. Dolní město se prostíralo tedy mezi Bečvou, ulicí Palackého a třídou Komenského. Opevnění Horního města se skládalo z vysoké kamenné zdi se střílnami a s ochozem na vrcholu, s polokruhovými baštami, s dvěma velikými branami a s jednou malou fortnou, ze suchého, širokého a hlubokého příkopu pod hlavní zdi, z hliněného valu, armovaného na straně od příkopu nižší kamennou stěnou, a z dřevěných palisád (z pletených plotů), umístěných v době válečného nebezpečí na valesch.
 - 9 ZAPLETAL, F.: Přerov a okolí za markrabího Jana. Přerov 1936, s. 10–11.
 - 10 ZAPLETAL, F.: Pohled na Přerov z r. 1727. Vlastivědný věstník moravský, 1960, s. 276–285. Dodejme, že Zapletal se v otázce původní podoby znaku mýlil. Nejstarší známá pečeť města má v pečetním poli kostel se dvěma věžemi. Viz MÜLLER, K.: Nejstarší pečeť města Přerova z roku 1489. Vlastivědný věstník moravský, 1993, s. 65–66.
 - 11 Knihy půhonné a nálezové. Red. Vincenc Brandl. 5. Brno 1888–1892, s. 198; ZAPLETAL, F.: Přerov za válek husitských. Přerov 1965, s. 8–9.

Nová střelná zbraň znehodnotila tuto funkci hradů, z hradů u měst se stávaly zámky a tak bylo i v Přerově. Naproti tomu bylo nevhodnější rozšířit město právě o osazení tohoto kopce.¹²

Nejpodrobněji se naši problematikou doposud zabýval Antonín Roubic v prvním dílu Dějin města Přerova v části Přerov za husitství a do nástupu Pernštejnů (v letech 1412–1475). Stalo se tak v části věnované vzhledu města a jeho správě. Předpokládal, že vlastní městský život byl soustředěn v podhradí, hrad stál na kopci spolu s kostelem sv. Jiří, který byl za válek, nejspíše hned roku 1423, pobořen. Kopec sám městským živlem hustěji osazen nebyl. Teprve v druhé polovině 60. let Ctibor Tovačovský z Cimburka přistoupl k obnově kopce, který začal systematicky osazovat asi osadníky z Dolního města – a budovat kolem Horního města plot. Zprávu o tom podal na zemském soudu o řadu let později, teprve v roce 1485, na žádost Viléma z Pernštejna, který tyto záměry zdárně dokončil. Osazení kopce a jeho oplocení bylo zřejmě podmíněno přípravami k válce proti protivníkům krále Jiřího z Poděbrad, tedy před rokem 1468. Tehdy podal na něho žalobu moravský podkomoří Karel z Vlašimi, že staví plot kolem kopce, který je pobořen. Na to odpověděl Ctibor, zřejmě s trochou licence, povolené v těchto rušných dobách, že kopec je dávno osazen a že on osazení jen rozšiřuje, že tedy nedělá novou věc, ale opravuje starou. Pokud tedy důvěřujeme Ctiborovým slovům o osazení kopce, můžeme připustit, že mýnil svým tvrzením především existenci hradu, kostela a přilehlých stavení. Hlavní výtky Karla z Vlašimi byla většího dosahu. Ctibor k těmto stavebním úpravám nutil poddané z klášterních vsí v okolí, především z Břestu a ze Žalkovic, jakož i z Chropyně, Velkého Týnce, Dluhonic, Sušic, Radslavic a jiných vsí. Na tuto žalobu odpověděl Ctibor, že robotní povinnosti poddaných z těchto vsí jsou vepsány v přerovských městských knihách. Kníže Viktorin, tehdy moravský zemský hejtman, rozhodl, aby Ctibor ve svém díle pokračoval, a přikl mu právo používat i nadále poddaných z uvedených vsí k těmto robotám.

Antonín Roubic podrobil zápis z roku 1489 historické kritice, na jejímž základě došel k tomu, že roku 1431 i v letech dřívějších za husitských válek bylo opevnění města opravováno a že k tomu byli voláni vesničané z okolních vsí, kteří podléhali klášterní vrchnosti. Na sklonku 14. a počátku 15. století byl Přerov do roku 1405 v držení markraběte Prokopa, který však vedl spor se svým bratrem Joštem, jemuž byl podle rozhodnutí Jana Jindřicha poddán. I Prokop sahal na církevní zboží. Pokud tedy zápis v knihách Přerova není starší, lze předpokládat, že byl pořízen v této době.

Roubic poprvé vyslovil pochybnosti o úvodní dataci, tj. roku 1350. Toho roku podle citovaného zápisu držel Přerov se svolením markraběte a Přemka, knížete opavského, Zdeněk Lukovský ze Šternberka. Avšak roku 1350 byl moravským markrabětem Jan Jindřich, otec Jošta a Prokopa. Opavským knížetem byl Mikuláš II., který zemřel roku 1365. Těž držení Přerova toho času Zdeňkem Lukovským je anachronismus. Podle Roubice Zdeněk z Lukova držel a spravoval Přerov od markraběte Jošta po roce 1405. Tehdy dal markrabě Jošt vepsat ze svých později ztracených knih z nejstarších register starodávné a obvyklé robotní povinnosti ke královskému městu Přerovu do přerovských městských knih, které byly za husitských válek zničeny, a proto byli o těchto robotách, vepsaných do městských knih,

před rokem 1489 svědecky vyslýchání jako pamětníci přerovští významnější měšťané, starší i mladší, a nakonec celá obec města přerovského.

Jestli byly městské knihy zedrány roku 1423, žilo v osmdesátých letech 15. století mezi měšťany ještě dost hodnověrných svědků, kteří si prozřevě opsali a pamatovali, co bylo ve zničených městských knihách vepsáno o robotních povinnostech k městu Přerovu z okolních obcí, podřízených vrchnosti ať církevní, nebo světské. U Roubice budila tedy datace uvedeného zápisu rokem 1350 vážné pochybnosti právě v tom, jak se snažila být co nejpřesnější.

Roubic ale také připomněl, že na druhé straně – již v roce 1252 – slyšíme o tom, že markraběcí úředníci na Přerově nutili poddané velehradského kláštera ve vsi Žalkovice k neoprávněným povinnostem, pročež markrabě Přemysl Otakar Žalkovským potvrdil jejich svobody. Povinnosti již jmenovaných vsí pak byly uvedeny ještě v urbáři panství Přerova z roku 1564, který je spojen v konvolut s urbářem panství tovačovského z téhož roku. Povinnosti se týkají jmenovitě opravy příkopů a dělání plotu kolem města, Žalkovice pak měly k Přerovu i některé naturální povinnosti. Těmito povinnostmi byli poddaní z uvedených vsí povinni v dalších letech 16. století.

Této záležitosti se týká i půhon olomoucké kapituly z roku 1490 na Viléma z Pernštejna, katolického držitele Přerova, na 300 hřiven grošů, „*že nám séhá (!) na vsi kostelní, robotami je obtěžuje k Přerovu a chtě míti opravu ve vsi Penčicích, Suchonicích, Dluhonicích, v Krěmani a v Tynci i v jiných vseh, ježto my a kostel plné panství i svobody máme v těch vseh*“. Na tento půhon byl vydán roku 1492 panský náleze, tolik charakteristický pro konec 15. století. V nálezu je Vilém z Pernštejna titulován jako hofmistr království českého, jímž byl v letech 1490 až 1514. Ačkoliv kapitula předložila na podporu svých práv listinu Přemysla Otakara II. z 16. července 1256, datovanou v Opavě, na osvobození kapitulních vsí od cizích robot, přece dali páni za pravdu Vilémovi z Pernštejna, který předložil výše uvedený zápis Ctibora Tovačovského z roku 1485. Zdůvodněno bylo toto rozhodnutí zajímavým způsobem: „*A protož při prvniem rozsudku věc zuostavují a panu Vilémovi ty roboty za pravé prisuzují, poněvadž jsú je ti lidé jiným pánóm Přerovským, předkům jeho, činili, a kněží svými privilejemi i potvrzeními královskými z držení jich nevyvedli, že ta privilegia a potvrzení panu Vilémovi k žádné škodě nejsou, a že pan Vilém již více z toho odpovídati nemá*.“ Podle Roubice zápisy a rozhodnutí dokazují, že klášterní zboží a statky jiných církevních institucí byly považovány za majetek královské komory, z čehož vyplývaly pro poddané z těchto vsí určité povinnosti k zeměpanským městům a hradům. Tyto povinnosti pak v případě Přerova zůstaly i tehdy, kdy Přerov přestal být zeměpanským zbožím a kdy i některé vsi, jako např. Žalkovice, přešly do světských rukou.

12 HOSÁK, L.: Přehled dějin města Přerova v době feudálních řádů. Přerov 1956, s. 21–24. Je možné, že údaj „*vznik zápisu je nutno položit do počátku 14. století*“ obsahuje chybu v číslici 4 a že Hosák měl na mysli 15. století. V článku Poznámky k půdorysu středověkého moravského města, uveřejněném v Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Historica IV. Praha 1963, s. 158, uvedl bez udání zdroje, že v roce 1386 se stavěl hradby v Přerově.

Výše uvedený rozbor dal Roubicovi příležitost k některým poznámkám o správě města. Z počátku 15. století, asi mezi lety 1405–1410, slyšíme o konšelích, vážených měšťanech, týž pramen pak jmenuje řadu vážených osob ze Šířavy. U těchto šířavských osadníků je v protikladu k osadníkům z města poměrně častější výskyt jmen znějících německy. Tato ojedinělá, náhodně dochovaná jména a pravděpodobně i zkomolená, mohla jen stěží opravňovat k závěrům o složení městské rady před husitstvím. Autor vyslovil pouze hypotézu, že německá národnost byla v menšině, dále že poměrně hojně zastoupení měla řemesla oděvní (krejčí) a snad i potravinářská a že docházelo i v této době ke stěhování z okolních měst, např. z Hranic, popř. ze Zdounek, čímž se potvrzoval celkový směr migrace obyvatelstva z měst menších do měst větších.¹³

Posledním, kdo si všiml námi sledovaných záznamů, byl Martin Čapský ve své práci o vévodovi Přemku Opavském, která vyšla knižně v roce 2005. Jeho interpretace je překvapivá. Vychází z toho, že dataci je třeba posunout dopředu, do období husitských válek. Předpokládá totiž, že začátkem 20. let 15. století se na Moravě vytvořily čtyři domény. Rozsáhlý biskupský blok na středozápadní Moravě navázal na domény ovládané samotným Zikmundem Lucemburkým (jihovýchodní Morava) a Albrechtem Habsburským. Čtvrtým „tetrarchou“ se stal, i na základě březnových dohod z roku 1421 o splátce panovníkova dluhu, opavský vévoda Přemek. Jeho doména však nebyla nikdy přesně specifikována a její význam při pokusu o pacifikaci stoupenců Husova učení nebyl zdůrazněn informacemi z pramenů.

Martin Čapský považuje zápis o robotních povinnostech vesnic z okolí Přerova patrně za nejvýznamnější pramen vypovídající o Přemkově iniciativě. Použil zde citaci záznamu z roku 1489, kterou ovšem zřejmě zaměnou opatřil datem 1485. Při rozboru uvedl, že pochybnosti vyvolává to, že se jedná o údajné svědky ve věku osmdesáti a devadesáti let. Přesto tomu podle něj lze přiznat jistou váhu už díky skutečnosti, že zmiňovaní svědci vylíčili vypálení města husity (byť je dávali za vinu táborům a kladli je do roku 1431), kdy obec přišla o svoje městské knihy, a o události přechovávané v kolektivní paměti nakonec svědčili měšťané celé obce, když „*hřikli hlasem velikým, pozdvíhajíce prsty zhuory, že to jinak není*“. Čapský se tu mylí, zápis nenabízí nic takového, aby jej bylo možné interpretovat tímto způsobem. Stejně tak označení Táboři lze chápat jako obecné označení husitů.

Jádro sdělení dle Čapského se dotýká působení opavského vévody Přemka na střední Moravě, časově blíže nezařaditelných opevňovacích prací, které snad v předtuše hrozícího nebezpečí vévoda nařídil obyvatelům Přerova a jeho blízkého okolí. Těžko si jej lze v podobné roli představit v letech před vypuknutím husitských válek, kdy se o město starala zeměpanská komora. Podle Čapského bychom však jako pravděpodobné mohli přijmout vysvětlení, že urychlené opevňování města mohlo proběhnout v okamžiku hrozícího napadení. K této události skutečně došlo během červnového tažení spojenců pražského svazu v roce 1423 a podle slov kroniky tzv. Starého kolegiáta pražského se oddíly vedené Divišem Bořkem z Miletínka zmocnily Kroměříže, Přerova, Kvasic a Vyškova, když krátce před tím porazily spojené vojsko opavského vévody a olomouckého biskupa. Do této doby také

zřejmě spadalo ono tradované zničení městských knih. Husité sice město dlouho neudrželi, ale obec se znovu přiklonila na stranu kalicha už v roce 1427, kdy se jí zmocnil Jan Tovačovský. Táboři, o kterých vypovídala předávaná tradice, však za jeho zdmí nesídlili.¹⁴

Vlastní interpretace

Přejdeme nyní k vlastní interpretaci uvedených textů. V případě staršího jde o to, že v neděli 18. září 1485 v Brně na obecném sněmu učinil Ctibor Tovačovský z Cimburka, tehdy hejtman markrabství moravského, výpověď, v níž uvedl, že v době před vypuknutím válek mezi králem Jiřím z Poděbrad a uherským králem Matyášem Korvínem začal osazovat přerovský kopec a oplétat jej.

Kvůli tomu na něj tehdy na Špilberku před knížetem Viktorinem z Münsterberku, moravským hejtmanem, žaloval Karel z Vlašimi, podkomoří markrabství moravského, že oplétá kopec, který je pobořený, a že k tomu nutí klášterní vsi patřící královské komoře, jejichž výčet byl zapsán nadvoakrát („na dvě“) za markraběte Jošta do přerovských městských knih.

Předpokládáme, že žaloba se stala v roce 1466, protože válka byla rozpoutána počátkem roku 1467, Viktorin, kníže münsterberský, druhorozený syn Jiřího z Poděbrad, byl moravským hejtmanem v letech 1461 a 1465–1469 a Karel z Vlašimi na Úsově byl podkomořím v letech 1459–1466.

Ctibor z Tovačova odpověděl, že přerovský kopec je dávno osazený a že on jej jenom rozšiřuje, tudíž nedělá nic nového, jenom opravuje starou věc. Vsi k robotám nenutí mocí, ale po právu, což dokazoval zápisy v přerovských knihách.

Kníže Viktorin po vyslechnutí jeho odpovědi vynesl rozsudek v tom smyslu, aby v osazování kopce pokračoval. Vsi, zapsané v knihách, měly dále povinnost robotovat.

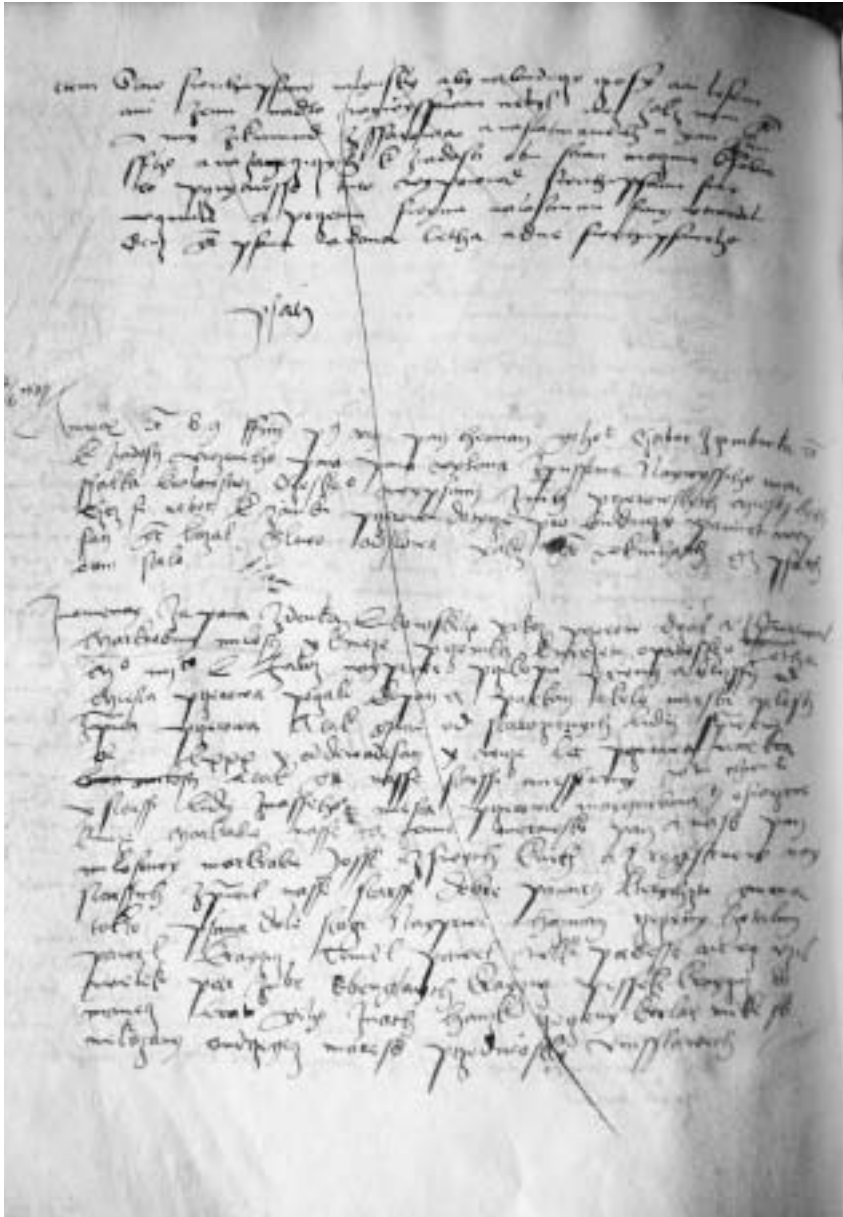
Ctibor z Tovačova uvedl, že tyto vsi za jeho paměti, předpokládejme, že měl na mysli dobu, kdy byl Přerov v jeho držení, tj. letech 1464–1470, robotovaly podvoakrát, totiž dělaly znovu ploty. Uvedl přitom Břest, Žalkovice, Chropyň, Týněc, Dluhonice, Sušice, Radslavice a jiné vsi, zapsané v rejstříku, kterých bylo 12 a půl, nebo 13 a půl.

V případě druhé zprávy je interpretace obtížnější. Jedná se tu totiž o několikery přepis, při němž, jak předpokládáme, byl původní text značně deformován chybným čtením a omyly písařů.

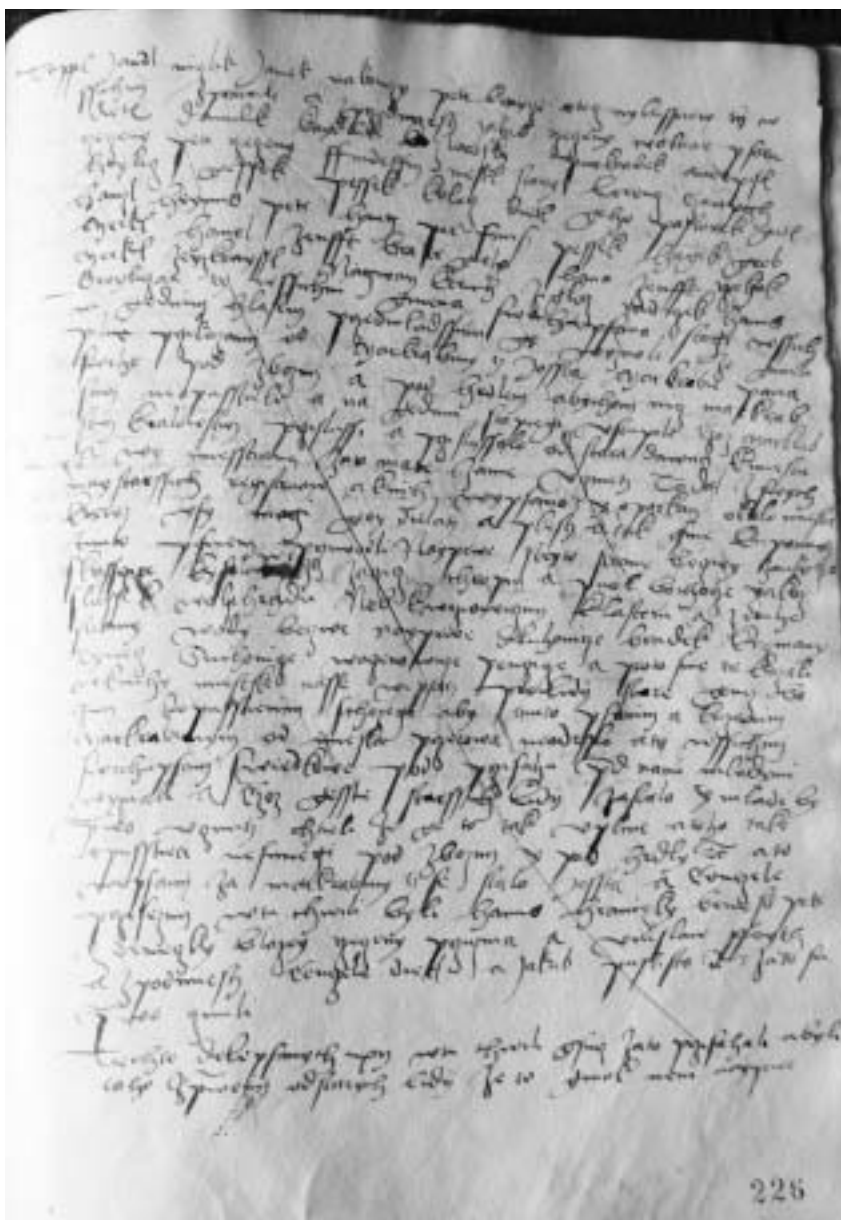
13 ROUBIC, A.: Přerov za husitství a do nástupu Pernštejnů (v letech 1412–1475). In: Dějiny města Přerova. Přerov 1970, s. 147–170.

14 ČAPSKÝ, M.: Vévoda Přemek Opavský (1366–1433). Ve službách posledních Lucemburků. Brno–Opava 2005, s. 221–222. Čapský na potvrzení svých tvrzení připomíná, že spojenectví Jiříka z Lukova a Přemka Opavského připomínali olomoučtí radní ještě na přelomu let 1425 a 1426, uvažující o cestě za Zikmundem Lucemburským do Uherského Hradiště či o znovudobytí Kroměříže. Zmínění konšelé si postesklí, když předpokládali, že při pokusu o vybavení biskupského městečka budou oba jmenovaní chtít táhnout pouze po Přerov. Blíže Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges vom Jahre 1419 an. Ed. Franz Palacky. Bd. I. Von den Jahren 1419–1428. Prag 1873, s. 422, č. 374 a s. 426–427, č. 377.

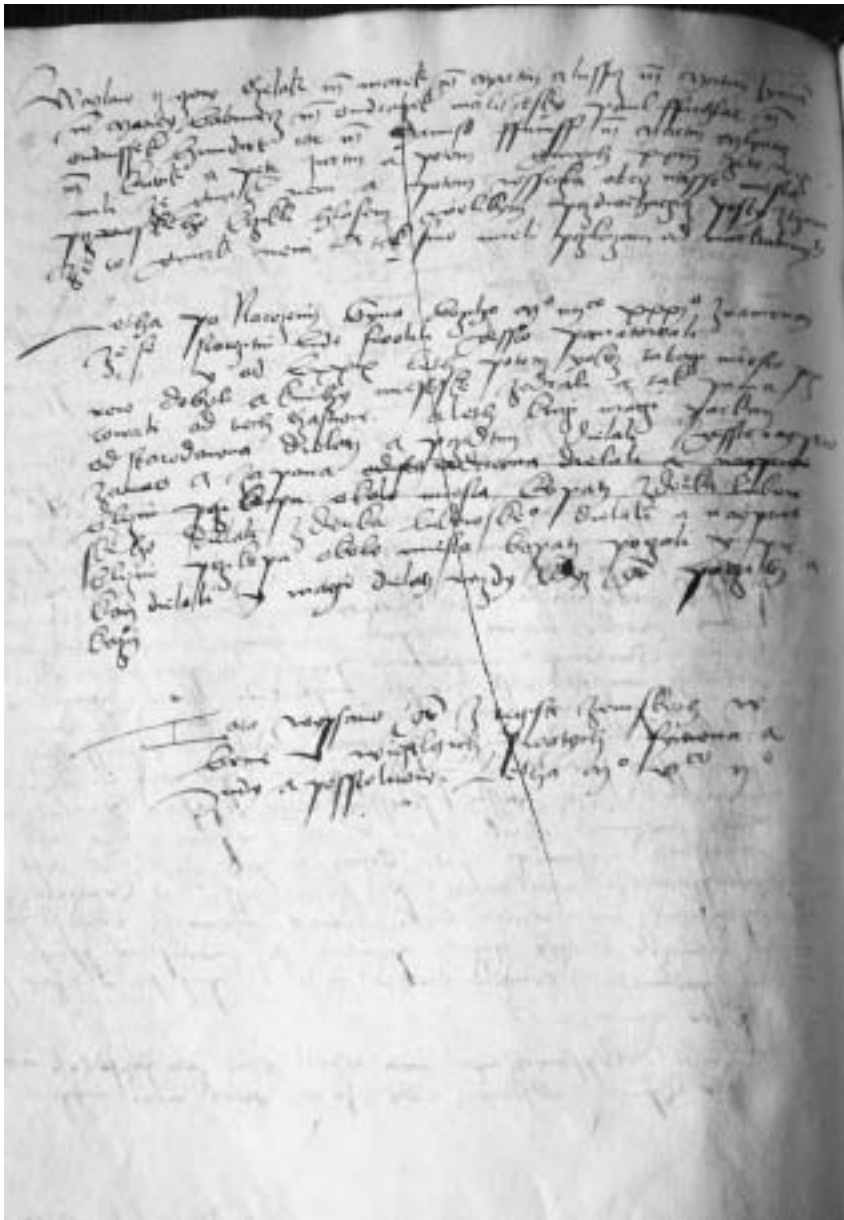
Pernštejnský kodex, Archiv Národního muzea v Praze, 2. zápis

S ohledem na to můžeme říci, že 17. června 1489 přikázal Ctibor Tovačovský z Cimburka na žádost Viléma z Pernštejna dát zapsat do knih půhonných pro budoucí paměť zápis z přerovských městských knih, které se nám nedochovaly, o robotách k přerovskému zámku.

Pernštejnský kodex, Archiv Národního muzea v Praze, 2. zápis

Vlastně se jedná o dva zápisy, přičemž vztah mezi nimi není zcela jasný. V úvodu prvního zápisu bylo uvedeno, že za Zdeňka Lukovského, když držel Přerov a jej spravoval od markraběcí milosti a knížete Přemka Opavského, roku 1350 se začal kopat první příkop nejbliže od města a plést parkán okolo města, podle přerovského práva. Jak upozornili již výše uvede-

Pernštejnský kodex, Archiv Národního muzea v Praze, 2. zápis

ní autoři, nelze spojit letopočet s vyjmenovanými osobami, tudíž buď jedno, nebo druhé je omylem. V našem výkladu vycházíme z toho, že mylné je datum a budeme se je snažit zpřesnit.

V dalším textu se uvádí, že o tom učinili výpověď starožitní lidé, staří 80, 90 i více let, popř. lze uvažovat i o výkladu, že se mělo jednat o událos-

tech starých 80, 90 i více let. Tyto staré lidi a přerovské měšťany tak informoval markrabě Jošt dle svých knih a nejstarších register. Tu je třeba uvažovat, že se to stalo před rokem 1411, zatímco výpověď, výše zmíněná, se stala po roce 1411. Jména oněch starožitných lidí byla: Hazmaz, řečený Hatalem, Pavel krajčieř, Tundl, Pavel Vlk, Pabešt, Neužil, Velek, Petr Zubr, Ebengleich krajčieř, Pešek krajčieř, Domanec, bratr je/ho/, Znach, Hanzl, řečený Keclar, Mikeš Nekázaný, Ondřejec, Mareš Předmostský, Unislavech, Tappl, Jandl, Niclík, Janek, na konci Petr krajcí, otec Nikušuov, ti všeci zpravili. A z předměstí Jakub, řečený Wolnar, Pserudietl, Damlík, Kaylík, Kozlovský, Purkrabek, Andrpisl řečený, Petr řečený Findensin, Mestl, starý Lorenz, Czampach, Heylig, Ješek, Pešek, Kolář, Dietl, jeho pastorek, Guth, Hanzl, Heynuš, Petr Haug, Petr Fumf, Pešek, Hájek, Grob, Mertl, Handl, Zenfft, bratr jeho Hana Zenfft, Řehák, Mertl Zeyzgrasl, Nagwayn, Kerich, Ziglerz, Radiček, Hanus Greyliczar

Ti všichni společně jednohlasně před mladšími pod přísahou vyznali, že měli pilně přikázání od markraběte Jošta, pána svého, pod hrozbou ztráty majetku i života, aby neustupovali ani v nejmenším ohledně práv markraběcích a královských k městu.

Opět se vracíme před rok 1411, kdy dal markrabě Jošt vypsat z nejstarších register a knih jména obcí, které měly za povinnost dělat a plést parkán okolo města. Nejprve z pravé strany Bečvy Žalkovice, Skaštice, Kyselovice, Zářičí, Chropyně a půl Bochoře, které patřily ke klášteru na Velehradě, nebo ve Vizovicích. A z levé strany Bečvy Dluhonice, Brodek, Krčmaň, Týnec, Suchonice, Vacanovice, Penčice.

Tyto skutečnosti byly zapsány do městských knih kvůli tomu, že staří lidé božím dopuštěním odcházejí, aby to, co markrabě rozkázal a stvrdil psaným slovem, nebylo městu vzato.

To vyznali svrchupsaní staří lidé pod přísahou před mladými, aby i ti pak mohli o tom svědčit, aby se nic od města neodebralo, pod hrozbou ztráty jmění a hrdel. Stalo se tak po smrti markraběte Jošta v roce 1411.

Prísežnými konšeli v době vypsaní za markraběte Jošta, tedy před rokem 1411, byli Hanus Hranický, Beneš, Petr Zdrnecký, Blažej, řečený Příčina, a Unislav, fojt, z podměstí konšelé Dietl a Jakub Pustisto a další.

Po výpovědi starých lidí následovala přísaha svědků, že o tom byli tak od nich informováni, a těch svědků bylo dvanáct: Václav a řečený Čelák, Marek, Martin a Lušic, Matiej Zyman, Matěj Babinec, Ondrúšek Valhotský, Paul Fuchlar, Ondrúšek Hundirtiar, Hanuš Fumf, Martin mlynář, Kubík a Petr Jurtin. A potom jiných dvacet čtyři přísahal a potom celá přerovská obec hlasitě přísahala s prsty vzhůru zdviženými, že tomu tak jinak není a že je to příkaz od markraběcí milosti. Vracíme se zpět za rok 1411.

Zdá se pravděpodobné, že druhý zápis je kratší verzí prvního zápisu a prozrazuje vrocení, totiž rok 1431, kdy byli svoláni starožitní lidé, kteří si pamatovali události před 60, i před 80 lety, nebo byli o nich informováni od lidí ještě starších, před tím, než Táboři dobyli Přerov a zničili městské knihy. Pamatovali si, které obce měly od starodávna dělat parkán a předtím dělaly, tj. nejprve kopaly příkop, bližší k městu, a potom parkán,

vždy, když to bylo třeba. Je zmíněn opět pan Zdeněk Lukovský a osobním zájmem „my“ pravděpodobný pamětník oněch dob ze začátku 15. století. Nemohl jím být markrabě Jošt, který byl již po smrti. Nabízí se osoba Přemka Opavského.

Dále byly vyjmenovány obce z pravé strany Bečvy – Břest, Žalkovice, Skaštice, Kyselovice, Chropyně, Záříčí a půl Bochoře, z levé strany Bečvy – Dluhonice, Brodek, Krčmaň, Týnec, Suchonice, Penčice, Vacanovice atd.

Jedním z možných vysvětlení letopočtu 1350, které je uvedeno na začátku zápisu, je, že bylo získáno odečtením 80 (toliko bylo let pamětníkům, nebo si pamětníci pamatovali události před 80 lety) od 1431, tj. roku, ve kterém byli svoláni oni pamětníci (lidé starožitní).

Historické souvislosti

Je třeba poukázat na historické souvislosti, na to, co lze z dochovaného archivního zdroje vytěžit pro novou interpretaci dějin města. Nejzřejmější je problematika hradeb. Dále to je otázka lokalizace města v jeho počátcích a ve vývoji až do 2. poloviny 15. století. Nabízí se i záležitost se zastavením města počátkem 15. století a události během husitských válek.

Archeologické výzkumy z let 1984–1990 odhalily unikátní mohutné opevnění prostoru Horního náměstí, tzv. hákové konstrukce, na našem území ojedinělé, jehož obdobu můžeme najít v polském prostředí. V rámci tohoto opevnění pak se dochovaly zbytky dřevěných srubových obydlí a stopy dřevěných cest. Vysvětlením toho je, že Přerov na začátku 11. století představoval jeden z důležitých opěrných bodů vojsk polského krále Boleslava Chrabrého. Tím je prokázán význam přerovské travertinové kupy, která se zvedá nad okolní nivu, pro vývoj sídlištní aglomerace v mladší době hradištní do konce 12. století. Plocha vymezená okrají kopce zaujímá 3 ha.

Osu raně středověkého suburbia přerovského hradu tvořil dnes již nevýrazný terénní hřbet táhnoucí se od travertinového kopce jihovýchodním směrem, v místech dnešní východní strany Žerotínova náměstí, až ke kostelu sv. Michala na Šířavě a dále. Osa dnešní Kozlovské ulice vymazovala hranici mezi inundačním pásmem a osídlenou plochou. Archeologické nálezy byly učiněny na celém dnešním Žerotínově náměstí s přilehlým ústím Wilsonovy a Jiráskovy ulice, západním směrem v Kainarově ulice, odtud jižním směrem pak lze osídlení předpokládat na ploše náměstí Přerovského povstání v sousedství kostela sv. Michala až po Čechovu ulici a Šířavu. Za současného stavu poznání si velikost sídelního areálu na přelomu tisíciletí příliš nezadala se situací v Olomouci. Toto území mělo plochu 12–15 ha a je třeba si je představit ne jako souvislou zástavbu, ale jako věnec agrárních sídlišť (dvorců), které vytvářely zemědělské zázemí přerovského hradu.¹⁵

Raně středověká Morava v polovině 11. století byla v ohledu zeměpanské správy rozdělena na úděly – brněnský, olomoucký a znojenský – a dále na hradecké obvody. Součástí olomouckého údělu byl kastelánský obvod přerovský. Usuzujeme tak, mimo jiné, z první písemné zmínky o Přerově v listině hlásící se k roku 1046, středověkému falzu z 12. století, jejíž jádro pochází snad z let 1061–1067. Podle ní se dostalo staroboleslavské kapitule řady důchodů z moravských lokalit, mezi nimi z Přerova jedna hřiv-

na a dva voli (jde možná o celý správní obvod). Podobně v listině hlásící se k roku 1073 (jde však opět o falzum z 12. století) byl Přerov jmenován mezi městy na Moravě, která odváděla devátý díl výnosu z výročního a týdenního trhu nově založenému benediktinskému klášteřu v Opatovicích.¹⁶

Teprve třetí známá listina, v níž se děje zmínka o Přerovu, je pravá, ale i kolem jejího datování vládou spory. V listině z roku 1141 její vydavatel, olomoucký biskup Jindřich Zdík, informuje o přenesení biskupského sídla v Olomouci od kostela sv. Petra ke kostelu sv. Václava. Součástí listiny je seznam statků moravské církve zahrnující více než 200 lokalit. Ty jsou děleny podle obvodů šesti velkofarních kostelů v Olomouci, Přerově, Spytihněvi, Břeclavi, Brně a Znojmě.

Biskup Zdík dal podnět zároveň k přetvoření této církevní organizace v systém arcijáhenství, jimž v čele stáli arcijáhni, kteří byli zároveň kanovníky olomoucké kapituly. Poprvé se jmenují olomoucké, přerovské, břeclavské a znojmské arcijáhenství v listině z roku 1207. Sídlo přerovského arcijáhna, pokud zde sídlil, bylo u kostela, který stál v místech dnešního kostela sv. Michala na Šířavě. Církev měla nepochybně v této době velký význam pro rozvoj sídla, projev toho můžeme spatřovat i v tom, že na nejstarší známé městské pečeti, jejíž otisk se nám dochoval na listině z roku 1489, jsou v pečetním poli zobrazeny dvě věže s vysokými kuželovitými střechami, zakončené výrazným křížkem.¹⁷

Poloha Přerova skýtala výhody, ale i nevýhody. K výhodám patřilo, že obyvatelé mohli těžit z tranzitního obchodu. K roku 1225 je Přerov zmiňován jako trhová ves, ve které Přemysl Otakar I. obnovil premonstrátskému klášteřu Hradisko u Olomouce držbu krčmy (*quaedam taberna in Prerow ad usum et commodum eiusdem claustris instituta... in iam loco sine foro Prerow tabernam pro remedio nostrae animae...*).

Nevýhody s sebou přinášela válečná léta, protože sídliště ležící na pochoďové trase se stávalo cílem nepřátel. Pro Přerov byla vždy velmi důležitá spojnice severo-jihní. Tu sleduje cesta, která se ubírala z Prahy přes Český Brod, Kutnou Horu, Malín, Mýto (Vysoké) do Litomyšle. Odtud směřo-

15 Další sídliště se nacházelo v prostoru přerovské nemocnice „U kapličky“ na terase nad Bečvou. PROCHÁZKA, R. – Wihoda, M.: Polský průnik na Moravu a hrad Přerov v kontextu dějin 10. století. In: Świat starych Slowian, v tisku. Srovnaj DRECHSLER, A. – Procházka, R. – Schenk, Z.: Počátky osídlení Přerova a Předmostí. Část 2. Vlastivědný věstník moravský, 2007, s. 242–261.

16 Podrobně o rozdělení Moravy viz JAN, L.: Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy. Brno 2000, s. 17–32. Nejnověji WIHODA, M.: Vladislav Jindřich. Brno 2007, s. 205–215.

17 LAPÁČEK, J.: Otazníky nad počátky města Přerova. In: Sborník Státního okresního archivu Přerov. Přerov 1999, s. 9–47; týž: Nové poznatky o nejstarších psaných dějinách města Přerova. In: Královská a poddanská města od své geneze k protoindustrializaci a industrializaci. Příbor 2001, s. 71–85; týž: Náboženské poměry v Přerově do konce 16. století. In: XXVII. Mikulovské sympozium. Brno 2003, s. 181–190. Existenci farního kostela na Šířavě potvrzuje žádost Jakuba ze Senice, kněze v olomoucké diecézi, aby mu bylo dáno právo na vše, co před svou smrtí držel Václav, řečený Vad, ve farním kostele na Šířavě a o co vedli mezi sebou spor. Příjem nepřekročil ročně 40 zl. Apoštolský stolec rozhodl v jeho prospěch 28. listopadu 1421. Viz Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia. Tomus VII. Pars I. Pragae 1996, s. 359, c 861. Za upozornění děkuji Petru Elblovi. Teprve v r. 1525 byl postaven nový kostel poblíž dnešního náměstí T. G. Masaryka, který převzal farní funkci.

vala na Svitávku, Knínice, Úsobrno, Brodek, Konici, Hvozd (ve 13. století zvána hvozdecká cesta) a přes Náměšť do Olomouce. Z Olomouce postupovala k Přerovu, odtud ke Starému Městu a dále původně na Kunovice (mýto doloženo 1196), později na Uherské Hradiště (nucené zastavení ve 14. století), na brod na řece Olšavě v místech dnešního Uherského Brodu. V místech Kunovic, resp. Uherského Hradiště, se spojovala s tzv. měnínskou – brněnskou cestou.

Běželo o cestu zvanou *via exploratorum* (cesta vyzvědačů), která vedla od Olšavy proti toku Korečnice – ne na Bánov – ale přes Nivnici, a dále stezkou Šimárník kolem Horního a Dolního Němčí: po vrchu mezi Korytnou a Stráním (tomuto směru nasvědčují i charakteristická jména jako Korytná, kde obchodní karavany napájely svá tažná zvířata, a neméně charakteristické jméno Jablonice – místo, kde stála celnice), kde byla Vrata, a odtud sestupovala do údolí podél říčky Klanečnice do Nového Města, dále šla k Nitře, Trnavě a na Nové Zámky, aby pak dorazila do uherského Ostřihomu a Budína: na této cestě se nacházela „*clausura regni*“, která uzavírala přístup do Pováží.

Tato cesta přes Olšavu (*via exploratorum* podle uherské listiny z roku 1217 – „*via exploratorum de Boemia, que vulgo Simarut dicitur*“), čili *via simarut* (cesta soumarů), měla nesmírný strategický význam, neboť po ní se ubírala vojska z Čech do Uher, jak svědčí i zprávy Kosmovy, zejména jeho relace o schůzce českého knížete a uherského krále na Luckém poli v letech 1099 a 1116. Tato cesta je již dosvědčena listinou olomouckého údělného knížete z roku 1078, kterou tento udělil se souhlasem svého bratra Vratislava I. klášteru Hradisku u Olomouce šestý denár z mýta na řece Olšavě a šestý denár z mostu v Břeclavi (v tomto případě jde o cestu vedoucí z Prahy přes Měnín, Podivín, Břeclav a průsmyk v Malých Karpatech u Smolenice).¹⁸

Odtud přišlo v roce 1253 pro Přerov velké nebezpečí. Podle zprávy análu 22. listopadu 1251 se Rakousy poddaly českému králi Václavovi a ke správě byl poslán králův syn Přemysl. Dne 11. února 1252 se na hradě v Hainburku slavila jeho svatba s královnou-vdovou Markétou Babenberskou. Protivníkem, který si rovněž činil nároky na Babenbersko, byl uherský král Béla IV. Již několik měsíců po Přemyslově svatbě se nacházel Hainburk v obležení kumánských a uherských oddílů. Další kolo válečných akcí začalo o rok později. Proti Přemyslovi vytáhla vojska třemi směry – ze severovýchodu vojska haličská a polská, z jihovýchodu uherská a ze západu bavorská. Zatímco u Opavy byli markraběcí nepřátelé poraženi, v polovině června vpadly hlavní Bélovy voje oproti předpokladu na Moravu se strategickým cílem spojení s vojskem na severu.

Druhé pokračování Kosmovy kroniky uvádí k roku 1253 následující: „*Na Čechy padl také velký strach z Kumánů a jiných cizích nepřátel... Kumáni také vytrhnuvše z Uher, nebo jiní zloději s nimi, zabili dne 25. června na Moravě u Olomouce mnoho tisíc křesťanů a bez počtu lidí utíkajících před nimi se utopilo. Také král uherský téhož času, přitáhnuv s nesčíslným množstvím svých a jiných národů, způsobil Moravě velké škody: některé zabil mečem, některé zajal a odvezl ze země, nešetře žádného pohlaví ani věku a skoro celou Moravu zpusťošil loupením a pálením. Také mnoho opevnění, jež mohli, zpusťošili a vypálili. Kostelní zvony a ostatky z rozbořených oltá-*

řů uloupili a odnesli s sebou: obracejíce kostely v popel, znesvětili kostelní svátosti, mnoho lidí ukřižovali na posměch Ukřižovanému. Mezitím přišel k uherskému králi legát pana papeže, zkrotil ho a donutil vrátit se domů.“

V listině z roku 1255 daroval uherský král Béla IV. Bocholeriovi, synu Vidy z Olaszky, zemi kolem Vasváru jako odměnu za jeho zásluhy při prvním tažení do Čech, míněna ovšem Morava. Přímou se tu uvádí: „*Když totiž jsme byli poprvé v Čechách pod hradem Pirillo, tentýž Bocholerius chvalitebně bojující před našima očima získal zajatce a k nám přivedl, sám zůstává zraněn dvěma smrtonosnými ranami. A nadto jeden z jeho nejbližších, Martinus, syn Vavřince, v této naší bitvě zemřel.*“ Ladislav Hosák, který na pasáž v listině, dochované v archivu akademie v Záhřebu, upozornil, ztotožnil Pirillo s Přerovem.

Tri roky po bitvě (1256) pak Přemysl Otakar II. v upomínku na statečnost obyvatel Přerova a na přímluvu Smila z Brumova, který se již v roce 1255 připomíná jako přerovský purkrabí, udělil tu milost, že se měli řídit olomouckým právem: „*Nechť je tedy známo jak nynějším, tak i v Kristu následujícím pokolením, že pro věrnost a lásku milých našich měšťanů v Přerově a pro země naší Moravy poničení, jehož závažnost a těžkosti jsme milostivě vyšetřili, které až dosud trpěli při mnohých pronásledováních, chceme pro jejich užitek a prospěch rozšířit naši milost, zvláště na žádost a pro zásluhy milého našeho věrného Smila, z Brumova purkrabího. Tu totiž milost jim hodláme učinit, aby setrvali a zůstali na témže právu a svobodách, které až dosud užívali měšťané naši v Olomouci z milosti našeho povolení, přísně nařizující, aby se nikdo neodvážil rušit je v uvedených milostech.*“¹⁹

Je otázkou, zda bitvu popsanou pokračovatelem Kosmovým s datem 25. června nelze ztotožnit s informací z výše uvedeného uherského pramenu.

Vývoj Přerova po roce 1256 s důrazem na udělování privilegií

Dochované, respektive i nedochované archivní prameny naznačují, že následující vývoj Přerova jako města nesplnil očekávání zakladatelů. Zdá se, že přesun z předlokačního centra, které spatřujeme v prostoru dnešního Žerotínova náměstí, západním směrem na dnešní náměstí T. G. Masaryka, se děl velmi pomalu během století. O tom, kdy a kde došlo k nové lokaci města, jak předpokládala starší literatura, nám snad někdy vydá svědectví podrobný archeologický průzkum. Níže uvádíme vlastní hypotézu.

O významu, který si pro město uchovávala obchodní cesta od jihu z Uher přes Přerov, svědčí také text listiny z roku 1362, v níž markrabě Jan Jindřich nařídil mýtným v Přerově, Napajedlech, Strážnici a Uherském Brodě, aby od olomouckých měšťanů nevybírali vyšší mýtné, než je od starodávna zvykem.²⁰

18 CDB, II, s. 273, č. 279. ZEMEK, M.: Moravsko-uherská hranice v 10. až 13. století. Brno 1972, s. 30–37.

19 Pokračovatelé Kosmovi. Praha 1974, s. 112–113. Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae (dále CDB). V/3. Praha 1982, s. 75, 132–134. Překlad J. Lapáček.

20 SPÁČILOVÁ, L. – SPÁČIL, V.: Památná kniha olomoucká (kodex Václava z Jihlavy) z let 1430–1492, 1528. Olomouc 2004, s. 202. Též SPÁČIL, V.: Sbírká listin Archivu města Olomouce 1261–1793. Olomouc 1998, s. 11–12.

I když byl Prerov po určitou dobu sídlem provincie, krajského soudu, u něhož se vedly menší zemské desky, další privilegia, která patří k rozvoji městského organismu, na sebe dala delší dobu čekat. Teprve na začátku 2. poloviny 14. století, prakticky 100 let po povýšení na město (15. května 1355) udělil markrabě Jan Jindřich za svého pobytu ve městě Přerovu výroční trh okolo sv. Vavřince (čtyři dny před a čtyři dny po) a přidal ještě týdenní trh v úterý k dřívějšímu pátečnímu. Dne 7. června 1386 dal markrabě Jošt přerovským měšťanům právo svobodného kšaftu o věcech movitých i nemovitých, mimo to rozmnožil jejich městský majetek darem zeměpanských lesů Tmeň u Beňova, Chmeliska, Ostrovy a Žebračka.

Přerov za válek markrabat Jošta a Prokopa

Dostáváme se do období, které je pro naše téma velmi důležité. Po smrti Jana Jindřicha roku 1375 se stal jeho nejstarší syn Jošt podle závěti „*nejvyšším pánem a markrabětem, knížetem země moravské*“ (supremus dominus et marchio, princeps terre Moravie). Z 19 markraběcích měst mu připadlo 12, k nimž patřila i čtyři velká moravská města Brno, Olomouc, Znojmo a Jihlava, ze 23 městeček 18. Obdobný podíl (tedy dvě třetiny až čtyři pětiny) mu pravděpodobně měl připadnout i z ostatních markraběcích majetků.

Joštovi mladší bratři dědili část markraběcích majetků, za něž měli Joštovi složit lenní slib. Janu Soběslavovi odkázal Jan Jindřich většinou majetky v jižní polovině Moravy, Prokop dostal hrady Úsov, Bludov, Plankenberg (u Jevíčka) a Napajedla, města Přerov, Litovel a Uničov, městečka Napajedla a Kralice a 38 vesnic (většina z nich patřila k velkému majetku úsovskému), vše na severní a střední Moravě.²¹

Oba bratři Jošt a Prokop potvrzovali každý majetkový převod společně – Jošt potvrzoval Prokopovy transakce jako vrchní lenní pán, Prokop se v případě Joštových transakcí zřikal eventuálních dědických práv. Příkladem budiž slib markraběte Prokopa 12. května 1384 Ješkovi z Třebošova, podle všeho purkrabímu na hradě Přerově, na jehož základě získal Ješek za věrné služby dvorec, náležející k hradu Přerovu, se všemi svobodami, jichž užívali přerovští kasteláni, včetně lesů, do konce svého života. Listinu vyhotovil Prokopův notář Ondřej, doložený v jeho kanceláři již od roku 1382. Z dalšího vyplývá, že dvorec ležel v Předmostí a dar potvrdil také markrabě Jošt, jehož listina se však nezachovala.²²

Záhy došlo mezi bratry Joštem a Prokopem k rozporům, které vyústily opakovaně v ozbrojená vystoupení stoupenců obou markrabat proti sobě, mluvíme o třech válkách. O první, která vznikla během roku 1381, toho moc nevíme, lze souhlasit s převládajícím míněním dosavadní literatury, že podnětem ke vzpouře markraběte Prokopa byl asi spor o majetek, který Jan Jindřich odkázal Janu Soběslavovi. V září 1382 se již mluví o ukončení rozporů, které skončily tím, že značnou část majetků po Janu Soběslavovi pak přece jen držel Prokop, že však část držel i Jošt.²³

V případě druhého ozbrojeného střetnutí mezi Joštem a Prokopem víme, že v lednu 1393 se ještě neválčilo, ale boje musely vypuknout brzy nato, definitivně byl spor urovnán až na základě pražských jednání konaných počátkem roku 1394.²⁴

Z našeho pohledu nejzajímavější je 3. válka, probíhající v letech 1399–1401. V lednu 1399 zasedal v Brně olomoucký zemský soud, což je znamením toho, že se na Moravě ještě nebojovalo. V únoru 1399 nařídil markrabě Prokop olomouckému biskupovi Janu Mrázovi, aby mu vydal k užívání všechny biskupské majetky. Biskup se požadavkům vzepřel a požádal o pomoc papeže a další církevní hodnostáře, a ti mu vyhověli. Jindřich, opat skotských benediktinů ve Vídni, vydal už 4. března 1399 výzvu, aby moravské duchovenstvo na ty, kteří zabírají církevní majetky, uvalilo klatbu a interdikt. Protože snahy o uchvácení církevních majetků neustaly, obrátil se 1. července 1399 papež Bonifác IX. na nitranského a litomyšlského biskupa a na opata vídeňského kláštera Skotů, aby proces proti markraběti Prokopovi a jeho společníkům zpřísnili (aggravare).

Tyto listiny obsahují soupis osob, které měly být stíženy klatbou, a proto jsou cenným pramenem pro poznání Prokopových straníků a svědectví o centrech bojové činnosti Prokopa a jeho stoupenců – Prokopově dočasném sídle Kojetíně, městech Přerově, Litovli, Uničově a Ivančicích a hradě Úsově. Kromě markraběte Prokopa je v nich jmenováno celkem 375 osob s dalšími nejmenovanými společníky z Čech, Moravy, Slezska, Horní Lužice,

21 ŠTĚPÁN, V.: Moravský markrabě Jošt. Brno 2002, s. 207.

22 L. Hosák považuje Ješka za přerovského purkrabího. Viz Dějiny města Přerov. I. Přerov 1970, s. 138. Codex Diplomaticus et Epistolaris Moraviae (dále jen CDM). XV. Brno 1903, č. 245, s. 212 (Olomouc, 12. 5. 1384): „*Procopius dei gracia marchio Moravie. Provido et idoneo viro Jesiconi de Trziebosow sinceri affectus promptitudinem cum favore. Provide Jesico dilecte. Ne tua fida obsequia, quibus a retroactis temporibus nos continuatis honorasti laboribus nobis et nostris fratribus semper constanti promptitudine servendo sic infructuoso semine evanescent cum aura, curiam allodiarem seu grangiam, que ad castrum Prerovie antiquitus pertinuit et pertinet usque modo, quando et quociens ipsam ad nos devolvi quocunque ratione continget, animo deliberao et sano precedente consilio in omnibus libertatibus et exempcionibus, prout castellani Prerovie antiquitus pro parte marchionum Moravie possederunt, eandem cum agris, ortis et ceteris pertinenciis et presertim silvis pro igne ac edificiis in dicta curi necessariis tibi et tuis legitimis heredibus, duntaxat ad ville nostre tempora, damus, donamus, tribuimus virtute presencium et largimu, ut liberalitate nostre dextere ceteri servitores, fideles ad famulandum nostre domui tua promocione huiusmodi ammodo festnancius invitentur, presentibus solummodo ad vite nostre tempore, prout premittitur, duraturis. Sub nostro appenso sigillo testimonio litterarum. Datum in Olomucz, anno domini millesimo trecentesimo octogesimo quarto, feria quinta post dominicam Cantate seu diem sancti Stanislai.*“ Die Landtafel des Margraffthumes Maehren (dále jen DZO). 1. Olmuetzer Cuda. Brno 1856, IV, č. 571 (1385): „*Marchio Jodocus Jesschiconi d Trzebesaw et suis heredibus Curiam allodiam, que olym ad Castrum Prerowiense spectavit, intabulari mandavit cum omnibus suis pertinenciis, curia eadem appellatur Przedmosty.*“ Na druhé straně udělení práva odúmrtí přerovským měšťanům známe pouze z listiny, vydané 7. června 1386 markrabětem Joštem. Prokopův poměr k tomuto aktu neznáme.

Jiným příkladem téhož budiž Bzenec, který se dostal do rukou markraběte Prokopa, který městu udělil listinou z roku 1384 právo odúmrtí a určil rozsah městských výsad, a to s doložením, aby jich Bzenečtí užívali podobně jako „obyvatelé města našeho Ostrohu“; tuto listinu pak roku 1385 potvrdil i Prokopův starší bratr Jošt. SKUTIL, J.: Dějiny Bzence od počátků do konce středověku. Jižní Morava, 1982, s. 77. Srovnej Uherský Ostroh. Uherský Ostroh 2000, s. 46–48.

23 MEZNÍK, J.: Lucemburská Morava 1310–1423. Praha 1999, s. 223.

24 Tamtéž, s. 254.

rakouských zemí a Polska. V první řadě šest knížat, jejichž spojenectví s Prokopem trvalo většinou už od počátku 80. let. Za knížaty jsou v bule uvedeni pání Ješek a jeho syn (asi Albert) ze Šternberka a z Lukova. O Ješkovi ze Šternberka a z Lukova víme, že zastával v 80. letech významné úřady – v letech 1376–1382 byl nejvyšším komorníkem cúdy brněnské, v letech 1386–1387 cúdy olomoucké a existují i další doklady svědčící, že byl blízkým Joštovým spolupracovníkem. To, že jej nacházíme v táboře markraběte Prokopa, zaviniily snad nevyrovnané dluhy markraběte Jošta, který nesplácel dluh 6 000 kop, který je doložen roku 1384.

Za pány jsou v papežské bule vedeni purkrabí z Litovle, Úsova, Bzence a Přerova, jménem Bohuněk. Následuje 15 příslušníků nižší šlechty, mezi nimi také v Přerově se zdržující Adam Běs z Kujav.²⁵ Roku 1405 je zván Adamem Běsem z Přerova odjinud z Malenovic. V téže době pohnal u olomouckého soudu Adama Běsa ze dvora v Předmostí Sulík z Konice, a to pro škody, které mu Adam způsobil a po dnešní den působí na jeho zboží v Předmostí, darovaném tam Sulíkovi od markraběte Jošta v roce 1404 (byl to manský lán role, příslušný k šenkovství). Sulík stranil markraběti Joštovi, Adam Běs markraběti Prokopovi. Proto se sváрили mezi sebou.

Markrabě Jošt vložil roku 1385 alodní dvůr v Předmostí, který náležel dříve k purkrabskému úřadu přerovskému, Ješkovi z Třebošova, který vzal na tento dvůr roku 1386 svou manželku Mabku na spolek. Po jeho smrti dvůr dědila podle stupku s manželem Mabka, která vzala roku 1397 na dvůr na spolek svého druhého manžela Janka. O tento dvůr pak nastaly velké spory, když se v dvůr uvázal Adam Běs z Předmostí, který tvrdil, že dvůr od Janka a Mabky koupil a roku 1406 pohnal Hanuše z Opatovic, Křečovce z Křečova a ze Zárušek a Ctibora z Vyškovic z 50 hřiven gr., že mu slíbil dvůr v Předmostí vložít v desky a neučinil tak.

Adamu Běsovi a jeho dědicům prodal a v roce 1406 intabuloval svůj dvůr v Předmostí Pavlík z Předmostí.²⁶

Roku 1406 pohnala Markéta z Krumsína, žena Karlovcova, k zemskému právu Adama Běsa, hejtmana přerovského, že jí pobral násilím 30 hř. gr. nadbytku (na movitostech) z toho dvora, který má v Předmostí. Téhož roku pohnala Adama Běsa z předmostského dvora Anna Tervartova z Domaželic u Přerova, že jí držel mocí bez práva její vlastní věno čtyři roky bez její vůle.

Naopak Adam Běs z Přerova pohnal Hanuše z Opatovic, že mu slíbil za Jana a za jeho ženu, aby mu vložili dvůr v Předmostí do zemských desek a toho mu neučinil. Jan z Moravan pohnal Adama Běsa z Předmostí z toho dvora i ze zástavy (z Malenovic) i z nadbytku (věcí movitých) pro nedodržení slib. Zbyslav z Tvorkova pohnal Adama Běsa ze zástavy z Malenovic.

Známý olomoucký měšťan Petr Brod (Brodar) pohnal Adama Běsa z Přerova i ze zástavy Malenovic, že mu v pravém příměří pobral na Přerov z Předmostí svině a krávy. Mikuláš z Křečovic obvinil Adama Běsa z Přerova, že mu vpadl v jeho vlastní dědictví mocí, a to drží pravou mocí, což chce dokázat deskami. Jeruše z Bolelouce pohnala Adama Běsa z Přerova, že pobral jí a jejím chudým lidem v Bolelouci bez Boha a bez práva.

Lednový soud v Olomouci v roce 1407 vynesl tyto rozsudky. Ve sporu mezi Tervartem z Domaželic, zástupcem své ženy, a Adamem Běsem neměl Adam opovídat půhony, protože se tak stalo za občanských válek mezi markra-

baty Joštem a Prokopem. Ve sporu mezi Zbyslavem z Tvorkova a ze Zdounek a Adamem Běsem se přiznal Adam ke svému listu a ke své pečeti a slibuje učinit, co nařídí soud. Ve sporu mezi Jeruší z Bolelouce a Adamem Běsem nařídil soud Adamovi, aby pro způsobené škody paní přísahal s kleskou. Ve sporu mezi Petrem Brodarem z Olomouce a Adamem Běsem měl Adam platit podle pūhonu. Petr byl zveden na zboží Adama Běsa v Předmostí na dva dvory, každý o jednom popluží (super duabus curii arature) a na zástavu Malenovic. Nato bylo Petrovi přiděleno (přiznáno) 78 hřiven gr. na dvou dvorech (in duabus curii) Adama Běsa z Předmostí s výjimkou obytného domu v menším dvoře u kostela (excerpta caza minoris curie).

Potom se domáhal měšťan Brod náhrady škod, které mu Adam Běs působil soudním řízením. Ještě v roce 1407 pohnal Adama Běsa z Přerova i ze zástavy Malenovic, a to pro škody, že jej k nákladům připravil, když musel náklady činit, vést úředníky zemského soudu a dávat jim za to peníze.

Ale Adamu Běsovi náležel v Předmostí pouze dvůr jeden. Druhý dvůr (menší u kostela) byl odňat neprávem Mabce z Předmostí Ješkové Palečkové, která v roce 1407 pohnala měšťana Broda z toho svého dvora v Předmostí, že se jí zvedl na ten její dvůr pro Adama Běsa, a ona toho nikdy neprodávala, ale táhne se toho na desky zemské, že to (dvůr) v deskách má.

Adam Běs měl také dvůr v Přerově na Šířavě, který po něm už v roce 1408 držel Sulík z Konice, nejvyšší sudí olomouckého práva a man olomouckého biskupství na Lověšicích.

Olomoucký měšťan Brod nakonec předmostský dvůr na Adamovi Běsovi vysoudil a potom v roce 1412 intabuloval Petrovi a Vachovi (Václavovi), bratřím z Předmostí, a jejich matce Kačně (Kateřině), manželce Adama z Předmostí, vzpomínaného roku 1386.²⁷

Dne 10. července 1401 byla přerušena válka mezi Joštem a Prokopem průměřím a byla odvolána klatba nad mladším markrabětem. Jistě k tomu přispěla i ta skutečnost že 4. června 1401 byl uzavřen spolek, namířený proti stoupcům markraběte Prokopa, v němž byli zastoupeni olomoucký

25 Tamtéž, s. 270–273. CDM, XV, s. 212, č. 245: „*Bohunko, purgravius in Prerovia nomine et vice Ada Byes, capitanei ibidem.*“

26 ZDO, 1. Olmuetzer Cuda. Brno 1856, VII, 281.

27 ZAPLETAL, F.: Místopis starého Předmostí. Minulost Přerova, 1962, s. 17. (Pūhony I, 115/40, 124/92, 153/188, 182/353, 187/381, 191/413, 420, 192/225, 193/433, 199/59, 60, 205/110, 210/159, 217, 219, 225/476, 229/49, 305/840, 308/286, 287, 401. ZDO, VIII, 290.) F. Zapletal uvažoval o držbě Malenovic Adamem Běsem v tom smyslu, že na sklonku svého bouřlivého života mu je zastavil markrabě Prokop jako svému přívrženci a hejtmanu na Přerově. U zemského soudu v Olomouci byl z této malenovické zástavy pohnán Adam řečený Běs z Přerova od května 1405 několikrát. Držel ji ještě v březnu 1407, tedy dlouho po smrti markraběte Prokopa v roce 1405. ZAPLETAL, F.: Místopis starého Předmostí, s. 19–21. Naproti tomu Z. Pokluda uvažoval, že někdy před r. 1405 Malenovice koupil od Heralta z Kunštátu Bohuš ze Šonvaldu. Po Bohušově smrti někdy těsně před r. 1405 správu jmění šesti nezletilých sourozenců převzal nebožtíkův bratr Jan ze Šonvaldu a měl s ní zřejmě dost starostí. Majetek totiž nebyl pevně v šonvaldských rukou, protože se dostal z jakýchsi důvodů do užívání Adamu Běsovi z Kujav, hejtmanovi na Přerově. Z Běsovy titulace lze vyrozumět, že měl někdy v letech 1405–1407 práva k zástavní držbě Malenovic (aniž je zřejmé, zda šlo o celé panství nebo jeho část). Běsova držba byla ale jen dočasnou epizodou, r. 1408 už poručník Jan ze Šonvaldu spravoval Malenovice pro své svěřence. POKLUDA, Z.: Hrad Malenovice. Zlín 2000. 28 s.

Handwritten text in a cursive script, likely a historical document or manuscript. The text is dense and covers most of the page. At the bottom, there is a large, decorative initial 'X' followed by more text. The date '1701' is visible at the end of the main text block.

Pernštejský kodex, MZA Brno, G 10

D. 100

1399

98

Handwritten text in a cursive script, likely a manuscript page. The text is dense and covers most of the page. There are some large numbers written in the right margin, '98' at the top right and '1399' below it. The script is dark and appears to be from a historical document.

Handwritten text in a medieval script, likely Latin or Czech, from the Pernštejnský kodex. The text is written in a dense, cursive hand with some red ink used for initials or headings. The script is characteristic of the late 15th or early 16th century. The text is arranged in several paragraphs, with some lines starting with large, decorative initials. The ink is dark, and the parchment shows some signs of age and wear.

Pernštejnský kodex, MZA Brno, G 10

biskup, kapitula, vévoda Přemek a služebníci markraběte Jošta – Joštův tábor, reprezentovaný Heraltem z Kunštátu, Lackem z Kravař a Jindřichem Plumlovským z Kravař.²⁸

Po 6. červnu 1402 oblehl král Zikmund se svými vojáky hrad Bezděz, kde pobýval Prokop, posléze markraběte zajal a v první polovině září 1402 pak odvezl s sebou do Bratislavy a uvěznil jej na tamním hradě. Jošt samotný odjel koncem června 1404 na Moravu do Olomouce a tam zorganizoval shromáždění sboru zemské hotovosti, s nímž hodlal zasáhnout proti moravským loupežným rytířům. Již 23. června 1404 udělil Jošt v Olomouci Sulíkovi z Konice manské statky k jeho úřadu nejvyššího číšníka, tj. jeden lán v Předmostí, jeden lán v Radvanicích, dvůr s 2 podsedky v Hodňanech, u sv. Ondřeje mlýn a 4 podsedky.²⁹

V době Joštova pobytu v Olomouci zahájilo rakouské vojsko 29. června 1404 tažení a po devítidenním pochodu se rozložilo 7. července 1404 k obléhání Znojma. Král Zikmund se svými oddíly vyrazil na výpravu asi až v polovině července 1404, oblehl Týnec u Břeclavi a Podivín, náležející Heraltovi z Kunštátu. Několikatisícový sbor pod vedením Štěpána Losonczyho byl koncem července 1404 vyslán na nájezd až do severovýchodní Moravy a Ratibořska. Proti němu musel vytáhnout markrabě Jošt z Olomouce s připravovaným sborem zemské hotovosti. Došlo mezi nimi k bitvě někde v okolí Přerova. Skončila pravděpodobně nerozhodně a jediným výsledkem bylo, že Losonczy se vrátil k Podivínu s poměrně značnou kořistí.³⁰

O strategickém významu Přerova v té době svědčí i situace o čtyři roky dříve, kdy Zikmund odtáhl s nepořízenou koncem listopadu 1400 od Ratiboře. Jeho vojsko ve spolupráci s okolními stoupenci Jošta a Zikmunda si nezdar vynahradiło vyplněním širokého okolí. Zikmund tehdy postupoval od Ratiboře proti proudu řeky Odry a přes Moravskou bránu k Přerovu, odtud pak podél toku Moravy k uherským hranicím. Přijmeme-li toto tvrzení, máme tu dostatečný důvod pro opevňování Přerova.³¹

28 BOBKOVÁ, L. – Bartlová, M.: Velké dějiny země Koruny české. IV. b. Praha–Litomyšl 2003, s. 393. ČAPSKÝ, M.: Vévoda Přemek Opavský (1366–1433). Brno–Opava, 2005, s. 334.

29 CDM, XIII, s. 329, č. 316: „*My Jošt z boží milosti markrabí Braniborský markrabí a pán Moravský etc. Vyznávámy tímto listem obecně přede všemi, že znamenavše věrnú službu urozeného Sulíka z Konice našeho milého a věrného, již nám po vše časy věrně a snažně slúžil jest, aby tím lépe a snažněji v budoucí časy nám mohl súžiti a dali jemu a jeho erbuom to zboží, jesto k šenkovství sluší. Najprvé jeden lán role ve vsi v Předmostí a druhý lán role v Radvanicích a v Hodňanech dvuor se dvěma podsedkoma, nežs toho dvoru plat jest položen a u svatého Ondřeje mlýn a čtyři podsedkové s lukami a s řekami a což k tomu přísluší, a mocí tohoto lista dávamy k pravému manství k jmění i k držení a k vladání a k požívání, jakož to manské právo obyčej jest. A toho na svědomí svú sme pečel kázali přivěsiti k tomuto listu. Jenž dán v Olomúci, léta od narození syna božího po čtrnásti stech čvrtého léta, v ten pondělí před svatém Janě (sic) krstiteli Božím.*“

30 ŠTĚPÁN, V.: Moravský markrabě Jošt (1354–1411). Brno 2002, s. 566–567. Srovnej též: Obležení Znojma v roce 1400 v tradici a skutečnosti. Jižní Morava, 1994, s. 35–48. Viz též CDM, XII, s. 405–406, č. 370.

31 Viz ŠTĚPÁN, V.: Moravský markrabě Jošt (1354–1411). Brno 2002, s. 498. Důležitost roku 1405 je potvrzena i tím, že válka mezi markrabaty Joštem a Prokopem v letech 1399–1405 byla ukončena landfrýdem, jehož text se ovšem nedochoval. Ze zmínek v pühonných knihách vyplývá, že byl uzavřen pravděpodobně v roce 1405. Viz SLEZÁKOVÁ, V.: Počátky a vývoj nejstarších moravských landfrýdů z let 1387, 1396, 1405 a 1412. Časopis Matice moravské (dále jen ČMM), 2001, s. 330.

Lze mít za to, že v květnu 1405 byl již markrabě Prokop zpátky na Moravě v Brně. Joštem byl pověřen správou Moravy po dobu jeho pobytu v Čechách a Horní Lužici, ale v nemoci se pravděpodobně uchýlil do kláštera královopolských kartuziánů a zde zemřel 24. září 1405. Také Zdeněk Lukovský ze Šternberka byl v roce 1305 již nepochybně mrtvý.³²

Proces zastavování královských měst a jejich přeměna v města poddanská

Dostáváme se k problematice královských měst s ohledem na jejich rozvoj, královskou přízeň a jejich zastavování. Zcela v popředí stojí města Brno, Olomouc, Jihlava a Znojmo, na jejichž podporu se ve 14. století soustředil zájem Lucemburků. Tehdy již nebyla síť měst oproti 13. století podstatně rozšířena. Měšťanům těchto měst jsou udílěna celozemská privilegia, jsou osvobozováni od cel a všestranně podporováni. Ostatním moravským městům se této podpory nedostalo. Na osudy menších měst měla vliv řada faktorů. Rozvoj center někdejších provincií byl zastaven centralizací soudů do Brna a Olomouce. Dopltila na to zřetelně města jako Bítov, Jemnice, Břeclav, Přerov, Podivín, Vracov, Bzenec, Hodonín, která ustrnula na raně feudálním stadiu městského vývoje. Ale celková příznivá hospodářská situace se projevila i na životě menších měst, která prožívala hospodářskou konjunkturu přiměřenou své velikosti. I zde dochází k rozšiřování předměstí, privilegií, zakládání cechů, k zdokonalování správy, stavbě hradeb apod.

Počet královských měst na Moravě kolísal. Markrabě Jan Jindřich při nástupu své vlády v roce 1349 zdědil např. královská města Brno, Olomouc, Jihlavu, Znojmo, Uherské Hradiště, Uničov, Jemnici, Ivančice, Pohořelice, Uherský Brod, Přerov a Litovel, komorní města a městečka Podivín, Mohelno, Šumperk, Rýmařov, Rousínov, Velká Bíteš, Měnín, Kralice, Hodonín, Břeclav, Rouchovany a Brtnice, hrady Veverčí, Buchlov, Rabštejn u Rýmařova, Bzenec, Tepenec, Ostroh a Úsov: k panství hradu Buchlova se počítaly také tvrz a městečko Napajedla s okolím, samostatnými statky byly vesnice Hevlín, Blučina, Pivín a další.

O velikosti, daňové síle a do značné míry pravděpodobně i o hospodářské potenci měst si můžeme udělat obrázek z velikosti odváděných dávek. V roce 1375 se vypravily obě uherské královny, „starší i mladší“, přes Moravu do Prahy. Náklady s tím spojené, ale i další výdaje, mělo za úhradu zajistit město Brno. Markrabě chtěl vrátit peníze tím, že svůj dluh rozdělil na všechna zeměpanská města Moravy. Tak 14. září byl na jednotlivá města vydán náklad (imposicio).

	Hřivny	věrdunky	loty	groše	denáry
Brno	103	–	–	6	–
Olomouc	103	–	–	6	–
Jihlava	37 ½	–	–	6	–
Znojmo	37 ½	–	–	6	–
Uničov	23 ½	–	–	9	6

32 ŠTĚPÁN, V.: Moravský markrabě Jošt (1354–1411). Brno 2002, s. 544, 584–585, 588–589, 595, 597.

Uherský Brod	17	–	–	21	–
Litovel	17	–	–	31	–
Jevíčko	17	–	–	44	–
Uherské Hradiště	14 ½	–	–	1	–
Podivín	12	3	–	9	–
Pohořelice	11	–	–	18	7
Jemnice	11	–	–	18	7
Moravská Třebová	9 ½	–	–	11	6
Šumperk	9 ½	–	–	11	6
Ivančice	6	–	6 ½	1 ½	–
Rýmařov	6	–	7	1 ½	–
Prerov	4	3	–	–	–
Kralice na Hané	4	3	–	2	7
Brtnice	3	–	–	15	2
Rouchovány	3	–	–	15	2
Celkem	455	–	–	18	43

Protože platební morálka, řečeno moderně, byla nízká, vypsání dávky se dělo ještě dvakrát. Jaroslav Mezník na základě těchto údajů z roku 1375 uvádí, že markraběti podléhalo přímo 17 nepochybných měst (mimo lenní majetky), kromě toho zde byly ještě čtyři lokality, u nichž není jistota, zda šlo o města či městečka (celkem tedy 21 lokalit). Roku 1410 markraběti zbylo 12–13 měst nepochybných a jedno až dvě města problematická (celkem 13–15). Nás v této souvislosti zajímá, že Prerov mezi 20 královskými městy v ohledu daňové síly zaujal čtvrté místo od konce.³³

Již koncem 13. století nastala první vlna zastavování markraběcích statků včetně městeček. Druhou dobou zcizování zeměpanského majetku je vláda Jana Lucemburského, kdy přešla do trvalého nebo dočasného držení šlechty Telč, Šternberk a jiná městečka. Až do poslední třetiny 14. století zůstala v zeměpanském majetku města Uničov, Litovel, Uherský Brod, Ivančice, Uherské Hradiště, Pohořelice, Jemnice, Prerov, Hodonín.

Pozorujeme také, že od 14. století panovníci zastavovali část městské berně svým věřitelům a jiným lidem, kteří jim půjčovali peníze, vykonali důležité služby, nebo dodali nějaké zboží.

Na stížnosti měst vydal markrabí Jošt 21. dubna 1410 nový řád, který upravoval platy, jimiž města měla nadále být povinna podkomořímu, když došlo k obnově rady. Čtyři větší města Olomouc, Brno, Znojmo a Jihlava mu měla dávat po deseti hřivnách a menší města Uherské Hradiště, Uničov, Litovel, Jevíčko a Jemnice pouze po pěti kopách.³⁴ Hospodářskou potenci těchto měst ukazuje také rejstřík městské berně, zapsaný v jihlavské městské knize, který vznikl snad v roce 1412. Podle něj platilo Brno, 600 hřiven, Olomouc, 600, Znojmo 220, Jihlava 220, Uničov 170, Litovel 115, Uherský Brod 100, Ivančice 90, Uherské Hradiště 90, Pohořelice 48, Jemnice 40. Je možné, že tento výčet souvisí se závazkem, který převzala

33 VÁLKA, J.: Dějiny Moravy. I. Brno 1991, s. 99. MEZNÍK, J.: Lucemburská Morava 1310–1423. Praha 1999, s. 291–292. Srovnej BRETHOLZ, B.: Geschichte der Stadt Brünn. Brünn 1911, s. 314.

34 CDM, X, s. 121. Čelakovský, J.: O středověkém radním zřízení v královských městech moravských. ČMM, 1905, s. 97–133, s. 133.

moravská města za krále Václava IV. vůči Kateřině, vévodkyni kozičovské (z Fryštátu).³⁵

Václav Štěpán předpokládal, že z Přerova, který ve výčtu chyběl, se odvádělo jistě také alespoň 150 hřiven gr. V souvislosti s výše uvedeným si tím nejsme tak zcela jisti, tím spíše, že absence Přerova může naznačovat, že město bylo v té době zastaveno. Prameny je tato skutečnost doložena k roku 1412.

Roku 1410 markraběti zbylo 12–13 měst nepochybných a jedno až dvě města problematická (celkem 13–15). Úbytek tedy sice dost značný, ale zdaleka nebyl tak katastrofální jako u hradů. Důležitou se jeví skutečnost, že markraběcími zůstala čtyři největší města Olomouc, Brno, Jihlava a Znojmo. Výrazně se však zmenšily příjmy z měst, protože Jošt byl nucen odpouštět jim placení berně vzhledem k tomu, že města značně utrpěla za válek a požárů. Tak roku 1399 osvobodil Olomouc od placení berně na šest let, roku 1401 Uherské Hradiště na tři roky (v tomto případě za půjčku), roku 1404 Olomouc znovu na čtyři roky, roku 1405 Znojmo na šest let, roku 1406 Rýmařov na čtyři roky. Kromě toho neplatila města značnou část berní markraběti, ale různým institucím a osobám, jimž markrabě určitou peněžní částku věnoval nebo dlužil a poručil ji splácet z městských berní.³⁶

Připomeňme si, že dle zápisu o robotách byl Přerov v držení Zdeňka Lukovského ze Šternberka. Stalo se tak se svolením markraběcí milosti a knížete Přemka Opavského.

Ze zápisu nevyplývá, zda šlo o markraběte Prokopa, kterému patřil Přerov dle závěti markraběte Jana Jindřicha, nebo o markraběte Jošta.

35 ŠTĚPÁN, V.: Moravský markrabě Jošt (1354–1411). Brno 2002. s. 55–56. Srovnej MEZNÍK, J.: Lucemburská Morava 1310–1423. Praha 1999, s. 357–358. Viz HOFFMANN, F.: Místopis města Jihlavy v první polovině 15. století. Jihlava 2004, s. XXVIII–XXXI. Dlouho do 15. st. bylo též placeno ročně 300 kop, které Václav IV. zajistil na moravských městech Olomouci, Brně, Znojme, Jihlavě, Jemnici, Uherském Brodě, Uherském Hradišti, Litovli, Uničově, Ivančicích a Pohořelcích Kateřině, vévodkyni kozičovské, dceři knížete opolského Ladislava a sestře Anežky, manželky markraběte Jošta. Kateřina totiž zdělila po Anežce 12 000 zl. a za ty jí Václav zapsal na uvedených městech 300 kop splatných z polovice na sv. Jiří a z polovice na sv. Havla tak dlouho, dokud je čeští králové nevykoupi 3 150 kopami složenými ve Vratislavi. Purkmistři, rady a obce jmenovaných měst se 1. 5. 1413 zavázali, že budou plnit Václavův zápis, pohledávku na nich učiněnou zdědil později Jindřich, vévoda slezský, velkohlavský a krosenský, a v letech 1447–1454 posílal do nich pravidelně své zmocněnce, aby z jejich městské berně vybrali 300 kop. Archiv český. 14. Praha 1895, s. 553, č. 69. Listy vévody Jindřicha vypočítaným městům, aby zaplatila, jsou zachovány v Archivu města Brna, Sběrka listin: 1447, května 14. Lubín a v Okresním archivu v Jihlavě, Město Jihlava, Sběrka listin: 1450, října 7. Kozichov a 1454, června 16. Brno. Regest druhého z listů otiskl P. Chlumecký, Die Regesten (Brno 1856), s. 27, č. 118, s nesprávným datem 25. dubna 1450. DRÍMAL, J.: Městská berně královských měst moravských od polovice 15. století do r. 1526. Brno v minulosti a dnes, 1962, s. 85–124.

36 MEZNÍK, J.: Lucemburská Morava 1310–1423. Praha 1999, s. 357–358. Na Moravě byl tento proces zbavování se měst intenzivnější než v Čechách, až konečně za Ladislava Pohrobka zbylo z více než třiceti zeměpanských měst a městeček moravských jenom šest královských měst: Olomouc, Brno, Znojmo, Jihlava, Uherské Hradiště a Uničov.

Jak si povšimli již předchozí autoři, k datu 1350 byl na Moravě markrabětem Jan Jindřich. Po jeho smrti se stal vládnoucím markrabětem jeho syn Jošt (1351 – 18. 1. 1411), titul markraběte měl i jeho bratr Prokop (1355 – 24. 9. 1405), kterému dle odkazu připadl Přerov.

Knížetem opavským byl k roku 1350 Mikuláš II., který zemřel roku 1365. Přemek Opavský, syn Matouše II. Opavského, se narodil v roce 1366, od roku 1377 spolu s bratry vystupoval s titulem vévoda opavský (dux Opaviae, hercog von Troppaw), definitivně na něj správa země přešla v roce 1381 V té době se také objevuje zeměpanská titulatura „kníže slezský a pán města“. Dožil se vysokého věku, zemřel v roce 1433. Zdeněk z Lukova, syn Matouše ze Šternberka, vystupuje v pramenech teprve od roku 1368, v roce 1405 zemřel. S ohledem na právě napsané by se osoby v textu uvedené, tj. Zdeněk Lukovský a opavský kníže Přemek, mohly setkat mezi lety 1377, spíše ale 1381 a 1405. Pokud by se jednalo o toto časové vymezení, nejsme si zcela jisti, o kterém z moravských markrabat se zde mluví, zda o Joštovi, nebo Prokopovi, nicméně horní hranice by byla vždy rok 1405.

Je třeba se pokusit vysledovat vztah Zdeňka Lukovského ze Šternberka a knížete Přemka Opavského k markraběti Prokopovi. Václav Štěpán soudí, že opavská knížata bojovala za 2. války mezi markrabaty v roce 1394 po boku markraběte Prokopa. Také Zdeňka ze Šternberka a Lukova považoval v té době za stoupenec markraběte Prokopa.³⁷

Naproti tomu Martin Čapský se domnívá, že Přemek vystupoval z pozice mírného Joštova straníka, i když v určité fázi, odpovídající období 2. války mezi markrabaty, nepůsobil Přemek tak aktivně v zájmu Jošta jako dříve.³⁸

V případě Zdeňka z Lukova uvedl Zdeněk Pokluda, že za bojů mezi markrabaty Joštem a Prokopem stál Zdeněk na straně Joštově a měl blízko i k Joštovu spojenci, uherskému králi Zikmundovi. Tyto vztahy jej přivedly i k tažení do Uher roku 1385, které podnikl spolu se svým zlínským bratrancelem Vilémem ze Šternberka.³⁹

Víme ovšem, že král Zikmund zřejmě na schůzce v Bratislavě a Šintavě odevzdal Joštovi stížnost na Zdeňka ze Šternberka a Lukova, jenž ho velice hanobil a urážel. Měl být napomenut, aby krále a jeho lidi takovým způsobem neupomínal a projevil v tom dobrou vůli. Podle všeho se Zdeněk ze Šternberka a Lukova domáhal od krále Zikmunda zaplacení dlužných částek za vojenskou pomoc v Uhrách, a když neuspěl, použil podle tehdejších právních zvyklostí lacího listu, jímž se ovšem Zikmund cítil dotčen. Každopádně si takto markrabě Jošt ve šlechtě snaze skutečně prokázat spravedlnost bohatému i chudému udělal nepřátele z těchto mocných pánů, jejichž vliv měl v budoucnosti velmi tvrdě pocítit.⁴⁰ Jan ze Šternberka a Lukova si neudržel ani plat 85 hřiven gr., který dostával asi do roku 1385 od brněnské městské rady a po jeho přechodu na protijoštovské pozice mu byl odňat.⁴¹ Zikmundův list Joštovi ohledně Zdeňka ze Šternberka a Lukova je datován 1386, ale podle Zikmundova královského titulu nemohl vzniknout před březnem 1387.⁴²

37 ŠTĚPÁN, V.: Moravský markrabě Jošt (1354–1411). Brno 2002, s. 366.

38 ČAPSKÝ, M.: Vévoda Přemek Opavský (1366–1433). Brno–Opava 2005, s. 163–164, 166.

Je patrné, že zde vládne nejistota v určování spojenců a odpůrců obou markrabat. Z toho pohledu si můžeme pomoci analogií odjinud. V případě královského města Uherského Ostrohu najdeme v zápisech zemského soudu v letech 1405–1406 jako držitele Stanislav z Ostrohu, jeho titulování by mohlo svědčit o tom, že byl na Ostrohu zástavním pánem. Mohlo by jít o onoho Stanislava, který nedlouho předtím spravoval Prokopův hrad Bzenec (1399). Stanislav zůstal na Ostrohu jen krátce, naposledy se tu připomíná koncem jara 1406 a svá zástavní práva brzy převedl Mstidruhovi z Adler.⁴³

39 POKLUDA, Z.: Rod Šternberků na Moravě. Zlínko, 1988–1991, s. 135–137. Matoušův (starší) syn Zdeněk vystupuje od r. 1368. Už za otcova života měl díl vsi Moravan, ale po krátké držbě mezi r. 1368 a 1371 toto zboží zcizil. Po rozdělení s bratrem převzal polovinu hradu Lukova se západní polovinou panství: k jeho podílu zde patřily, jak se dovídáme, mj. ves Lukov, městečko Fryšták, Horní a Dolní Ves u Fryštáku, Kostelec a patrně i Vítová. Svou polovinu lukovského panství Zdeněk rozšířil připojením Klečůvky a Trnavy, které získal spolu se Zlínem, int. 1397.

Odlehlejší statky na Kojetínsku a Zdounecku, které obdržel při dělení s bratrem, si Zdeněk neponechal a postupně prodal Srnov, int. 1376, 1386, díl Dětkovic, int. 1385, Cetechovice s dílem Lísek, int. 1391 a konečně i svou polovinu Tištína, int. 1398: prodal též ves Stržívov, int. 1385.

Svůj díl holešovského panství Zdeněk rozšiřoval novými nákupy. Některé získané majetky držel jen krátce: díl Turovic 1374–1381, díl Žákovic 1377–1385: avšak natrvalo si ponechal vsi Kozrál a Líšnou skoupenou po částech, int. 1374.

Kromě toho se do Zdeňkových rukou postupně dostaly některé další statky, z nichž zcizil díl Těšova u Uherského Brodu, int. 1391, a pak r. 1394 biskupské léno Varhošť u Olomouce. Díl Březolup, získaný někdy před r. 1391, se však dlouho udržel v rukou Zdeňkových potomků.

Po různých majetkových přesunech, když většinou odpadly odlehlejší statky, se v době kolem r. 1395 Zdeňkova držba koncentrovala a ustálila v rozsahu: polovina hradu a panství Lukova, polovina městečka a panství Holešova, díl Březolup. K tomu pak Zdeněk získal koupí panství zlínské a čejkovické, int. 1397, a asi i ves Kaňovice. A hned potom převzal spolu s bratrem Ješkem statky po jiných rodových větvích – r. 1397 Količín a r. 1398 Šilperk – Hoštejn: o tyto statky se brzy podělili, přičemž Zdeněk z nich převzal Šilperk a dále polovinu panství količínského (Mysločovice, a podle všeho také Sazovice, Hostišovou, Lechotice, Sirotčí, Rackovou, Markovou, Meziříčí). Všechny Zdeňkův majetek pak dědil jeho syn Albrecht.

40 CDM, XI, č. 412, 438. V literatuře se případu věnoval pouze GRAUS, F.: Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské. Praha 1957, s. 234.

41 ŠTĚPÁN, V.: Moravský markrabě Jošt (1354–1411). Brno 2002, s. 202, 240.

42 Tamtéž.

43 Uherský Ostroh. Uherský Ostroh 2000, s. 49–52. Jak už bylo zmíněno, hrad Ostroh spolu s panstvím se dostal coby zeměpanská zástava ještě před smrtí markraběte Prokopa, tj. někdy před rokem 1405, do držby pánů z Valdštejna. Dovídáme se tak z poněkud stručné zprávy, datované do dubna 1411. Bratři Hašek a Beneš z Valdštejna, v jejichž rukou následně Ostroh vidíme, se na Moravu dostali někdy kolem roku 1404. Pocházeli z Čech, kde drželi statek Dětenice a v roce 1404 též Železný Brod. V dotčeném roce 1404 však už spatřujeme v držení dětenického zboží bratry Jana a Viléma Okařské z Dětenic a z Okoře. Přechod ostrožského panství na Valdštejny se neudál bez zádrhelů. Přestože dle listiny krále Václava z dubna 1411 měli Valdštejnové na ostrožském panství pojištěny své pohledávky, byl Hašek r. 1412 žalován Bohuší z Čechelic ze škod 300 hřiven grošů „že mi vpadl v mů zástavu, ježto jsem držala od markrabě Prokopa“. Tyto komplikace se ale podařilo zdárně vyřešit a oba bratři se po svém způsobu zapojili do života šlechtické moravské obce. Mimo jiné také sebrali zbrojnou družinu o 66 osobách.

K zástavě Přerova mohlo dojít s velkou pravděpodobností po roce 1401, k čemuž nás vede ta skutečnost, že v tomto roce došlo 4. července k uzavření spojenectví mezi Přemkem, knížetem opavským, Janem, olomouckým biskupem, a dalšími moravskými pány pro boj na straně markraběte Jošta proti markraběti Prokopovi. Ten byl v červnu následujícího roku 1402 zajat králem Zikmundem a internován v Bratislavě.

Z výše napsaného se zdá být zřejmé, že doba zástavy může být zpřesněna na období mezi roky 1402 a 1405. Je lákavé spojit předpokládanou bitvu mezi Zikmundovým vojskem a oddíly Joštovým v létě 1404 s opevňovacími pracemi na přerovském hradě a přijmout tak letopočet 1404 jako dobu, kdy zde pánem byl Zdeněk Lukovský ze Šternberka a Přerov stál v zájmovém okruhu opavského knížete Přemka.

Námi zkoumaný případ bychom mohli vysvětlit analogií se situací v roce 1421, kdy došlo k jednání mezi stoupencem husitů na Moravě Petrem z Kravař, majitelem helfštýnského panství, s císařem Zikmundem. Prostředníky byli opavský vévoda Přemek a Beneš z Kravař a Krumlova. Opavský vévoda obdržel jako zástavu Petrův hrad Helfštýn, který byl zárukou za zdárný výsledek jednání, které vyústilo v kapitulaci moravské šlechty před Zikmundem na zemském sněmu, který byl zahájen v Brně 1. listopadu 1421. Do landfrýdu, který zde byl uzavřen 17. listopadu, byl zahrnut kromě olomouckého biskupa Jana Železného také opavský vévoda Přemek.

I v případě angažovanosti Přemka Opavského v záležitostech Přerova na začátku 15. století můžeme spatřovat jakýsi proces prostřednictvím a rukojemství, který ovšem, jak uvidíme, měl další pokračování.⁴⁴

Přerov za válek husitských

Moravský markrabě Jošt zemřel 18. ledna 1411. Král Václav IV. ustanovil ke správě země zemské hejtmány a potvrdil její práva a svobody 16. února 1411. Dne 20. června 1411 potvrdil Přerovským jejich dosavadní privilegia, udělená králem Přemyslem Otakarem II. a markrabaty Janem Jindřichem a Joštem. Již ale o rok později, v červnu 1412 zastavil král Václav IV. město nejmenovanému pánovi se vším příslušenstvím za 1 300 hřiven grošů moravských, s podmínkou, že město má být českým králům vždy otevřeno. V říjnu 1413 pak získal Přerov do zástavy Milota z Tvorcova za stejných podmínek.⁴⁵

Spolu se synem téhož jména patřil mezi ty české pány, kteří na sněmu v Praze 2. září 1415 zformulovali stížný list k církevnímu koncilu v Kost-

44 Přemek Opavský zemřel 28. 3. 1433. ČAPSKÝ, M.: Vévoda Přemek Opavský (1366–1433). Brno–Opava 2005, s. 65, 161. BOBKOVÁ, L. – Bartlová, M.: Velké dějiny země Koruny české. IV. b. Praha–Litomyšl 2003, s. 393. Dne 10. 7. 1401 přerušena válka mezi Joštem a Prokopem příměřím a byla odvolána klatba nad mladším markrabětem. BALETKA, T.: Páni z Kravař. Praha 2003, s. 261–264. Srovnej ČAPSKÝ, M.: Vévoda Přemek Opavský (1366–1433). Brno–Opava 2005, s. 252.

45 SEDLÁČEK, A.: Zbytky registratur králův římských a českých z let 1361–1480. Praha 1914, s. 92: „*Item město Přerov se vším příslušenstvím zapsáno a zastaveno ve 1 300 hřivna /sic/ čísla Moravského a má ku potřebě králům Českým vždycky otevřeno býti.*“ (652 f. 167 červen 1412); s. 96: „*Item město Přerov se vším příslušenstvím zapsáno a zastaveno v 1 300 hřivnách gr. č. čísla moravského někdy Milotovi z Tvorcova a má králem Českým ku potřebě vždycky otevřeno býti.*“ (680, f. 236 říjen–listopad 1413)

nici ve věci Mistra Jana Husa. Rovněž se oba připojili k brannému spolku utvořenému 5. září téhož roku na ochranu svobodně hlásaného slova božího a jeho kazatelů. Oba také pečetili první (český) a pátý (moravský) exemplář stížného listu. Roku 1416 si stěžovala olomoucká kapitula těmito slovy: „*Také pan Lacek Moravský a pan Petr Strážnický a pan Heralt Skalský a pan Jan Tovačovský, ti sobě kněží Viklefův do Moravy nabrali, aby tam krev boží rozdávali.*“ V Tovačově, který patřil Janovi Tovačovskému, se stal načas od roku 1419 farářem Husův spolupracovník Šimon z Tišnova. Je zřejmé, že zde byly vytvořeny podmínky k tomu, aby se v Přerově rozšířilo přijímání pod obojí a husitská ideologie. Na obecném sněmu v Brně 17. listopadu 1421 se ale pokořil Milota z Tvorkova moravskému králi Zikmundovi.⁴⁶

Zajímavé skutečnosti jsou obsaženy v textu oslavné básně o pánech tovačovských (panegyricus), jejíž autor Martina z Tišnova ji sepsal někdy v 2. polovině roku 1464. K osobě Jana z Tovačova je zde uvedeno, že v bitvě u Vyšehradu 1. listopadu 1420 byl zajat spolu s jinými pány. Všichni žádali, aby je císař vyplatil. Zatímco jiným se dostalo výplaty, ne tak Cimburkovi, na kterého naopak císař velice zanevřel a poručil Pipovi Spanovi z Osory oblehnout v polovině září 1421 jeho hrad Tovačov. Podle básně odtáhl Pipo s nepořízenou. Další text uvádíme ve volném překladu z latiny: „*K rozkazu císaře hned Mikuláš z Perína přebývající v Přerově, který tenkrát stál nepoškozený, poddané statky Jana Tovačovského, jak se mu zlíbilo, nepřestával plenit. I když utrpěl nemalou škodu, přece Jan stále dodržoval mír. Avšak poté co byl zajat Janovi milý sluha, kterého mylně považovali za jeho bratra, a byl poslán do Přerova, předán Perényimu, který jej poslal do Trenčína, pocítil Cimburk zármutek.*“ Nato se pan Jan Tovačovský rozhněval a válčil odtud s císařem vítězně po celých 18 let. Písař, který opsal text básně někdy v roce 1485, připojil na okraji tuto poznámku: „*Nicolaus de Peren Pernmikulass fecerat municionem in Przerow contra Johannem Towaczowsky iussu cesaris.*“ To zavdalo podnět k šíření představy, že právě zásluhou Mikuláše z Perína bylo město Přerov opevněno. Domníváme se, že není třeba význam této poznámky zveličovat, spíše se zdá, že jak v případě autora básně, tak i jejího opisovače se tu odráží poměry panující v Přerově v daných letech, tj. problémy Ctibora Tovačovského s výstavbou města na kopci a s jeho opevněním.⁴⁷

Rudolf Urbánek text interpretoval tak, že k oblehnutí Tovačova mělo dojít v polovině září 1421, kdy Pipo táhl k Olomouci. O pobytu Mikuláše

46 Dějiny města Přerova. I. Přerov 1970, s. 148–150.

47 „*Cesaris at iussu Perensis mox Nicolaus
Prerovie residens, que tunc indiruta stabat,
Subdita mancipia, ut voluit, Thowaczowiensis
Vexando non desierat vexare Johannis.
Non modicum damni iam ceperat, et tamen inde
Pace stetisset adhuc; sed postquam vernula captus,
Preroviam latus, Perensi traditus esset,
Trenchinium missus dilectus ipse Johannis,
Quem fratrem illius falsa opinione putabant,
Indoluit Czinnburg...*“

TRUHLÁŘ, J.: Latinský panegyricus Martina z Tišnova o pánech Tovačovských z Cimburka. Věstník královské české společnosti nauk, 1895, s. 15.

z Perína v Přerově lze podle něj uvažovat během roku 1422, protože v červenci 1423 byl Přerov dobyt Pražany. Toto mínění bylo přijato následně historiky, ale např. Martin Čapský uvádí, že tento kežmarský kapitán se na střední Moravě objevuje až v době vrcholícího husitského tlaku a o jeho dřívějším stálém pobytu nejsou přímé doklady.⁴⁸

O králi Zikmundovi víme, že v březnu až květnu 1421 pobýval na Moravě a snažil se upevnit svou pozici. Udělil četné výsady královským městům Znojmu, Brnu, Olomouci a Uherskému Hradišti. Poněvadž Zikmund nemohl zamýšlené úkoly splnit sám, rozhodl se podělit o vliv na Moravě s dalšími sloupy katolicismu. V Olomouci jednal s Přemkem Opavským a biskupem Janem Železným, kterému 30. března 1421 (datum ve Znojmě) dal na dobu své nepřítomnosti v zemi k ochraně města Olomouc, Uničov a Litovel, tedy střední a severní Moravu, aby mohl sesadit i hejtmana a dosadit jiného sobě věrného a aby měl i moc obnovovat městské rady. Na jihozápad měl dozírat Albrecht Habsburský, moravský jihovýchod a východ si král ponechal pod svou kontrolou. Za čtvrtého tetarchy považuje Martin Čapský i na základě březnových dohod o splátce panovníkova dluhu opavského vévodu Přemka a dokládá to námi pojednávanou zprávou o kopání příkopu a pletení plotu, kterou ovšem interpretuje do určité míry odlišně od nás. V blízkosti Přemkově se pohyboval Jiří Lukovský ze Šternberka, vnuk Zdeňka Lukovského, syn Albrechtův. Poprvé se objevuje v pramenech roku 1415, během dobývání Kroměříže husity v roce 1423 padl do jejich zajetí. Po Přemkově boku jej nacházíme i později. V rámci jakéhosi odškodnění za utrpené příkoří dostal v roce 1436 do zástavy Kojetín.

S některými šlechtici uzavíral král Zikmund smlouvy o vojenské službě a do několika měst a hradů vložil posádky. Uvádí se Uherské Hradiště, kde se stal kapitánem Ladislav Ludanický, poprvé zde zmiňovaný v roce 1422, Přerov a hrad Veverí a buď jaro, nebo podzim 1421. Zdá se, že Přerov představoval nejzápadnější obranný bod, který Zikmund zahrnul do svých úvah o obraně Uher před pronikáním husitství. Tento stav pak trval s kratší přestávkou v roce 1423 až do roku 1426.

Zikmund již v únoru 1423 koncipoval smlouvu o postoupení Moravy vévodovi Albrechtovi, ve které si ponechal jihovýchodní pohraniční oblast mezi Bečvou, Hanou a Moravou se všemi významnými městy a hrady (Uherské Hradiště, Uherský Brod, Veselí nad Moravou, Hodonín, Bzenec, Buchlov, Střílky a Cimburk). Ve smluvní listině z 1. října 1423 si Zikmund

48 URBÁNEK, R.: K historii husitské Moravy. Časopis Matice moravské, 1939–1940, s. 254. ČAPSKÝ, M.: Vévoda Přemek Opavský a město Opava za husitské revoluce. In: Královská a poddanská města od své geneze k protoindustrializaci a industrializaci. Příbor 2001, s. 221–222. ZAPLETAL, F.: Přerov za válek husitských. Přerov 1965, s. 24–25. Můžeme také spekulovat o osobě služebníka Jana Tovačovského. Víme, že s mnoha jinými Moravany opověděl na jaře roku 1420 husitské Praze nepřátelství také Morava z Tovačova, o kterém se 25. února roku 1425 dovídáme, že byl služebníkem Jana Tovačovského. A podle zprávy ze dne 25. února 1425 byli u Olomouce pobiti žoldněři markraběte Albrechta, chránící hlavní město Moravy před husitskými útoky, a toho boje před branami města se účastnil vzpomenu-
tý už služebník Jana Tovačovského Morava, který byl od Olomoučanů zajat i s ukoristěným v boji žoldněřským stříbrným pásem. Viz Archiv český. Praha 1840, s. 413. POKLUDA, Z.: Rod Šternberků na Moravě. Zlínsko, 1988–1991, s. 43. Srovnej ČAPSKÝ, M.: Vévoda Přemek Opavský (1366–1433). Brno–Opava 2005, s. 248–250.

pro sebe vyhradil pouze hrady Brumov a Světlov. Tím také odpadla zamýšlená úprava hranic ve prospěch uherského státu, proti níž se zřejmě postavili moravští páni. Pod přímou královskou svrchovaností zůstala města Jihlava, Znojmo, Jemnice a Pohorelice. Albrecht dále musel respektovat majetková práva olomouckého biskupa a opavského vévody Přemka.⁴⁹

O Mikuláši z Perína víme, že 11. března 1422 mu král Zikmund mandátem vydaným ve Skalici nařídil jako správci královských stájí (magister agazonum regalium) a kastelánovi hradu Trenčína, respektive jeho zástupcům, aby nepoškozovali Trenčínany v jejich městských privilegiích, které dostali od Zikmunda a jeho předků. Mikuláš z Perína byl trenčínským kastelánem jmenován zřejmě krátce po příchodu Zikmunda do Trenčína, kde král vydal 18. a 27. května 1421 některé listiny, a to už se záměrem, aby Mikuláš z Perína bránil pronikání husitů do Uher. Pramenem doloženou zprávu o pobytu Mikuláše z Perína máme až z pozdější doby. Dne 2. února 1425 v noci husité lstí opanovali klášter v Dolanech, severně od Olomouce, obsadili jej a opevnili a působili z něho veliké škody městu Olomouci zvláště při zásobování města životními prostředky. Veliteli Petru Holému z Bařic u Kroměříže vezl z Hradiště nad Moravou do kláštera v Dolanech víno Blažek z Napajedel, poddaný Dobeše z Tvorkova a z hradu Hlubokého v povodí Bystřice severně od Olomouce. Olomoučané Blažka a jeho druhy zajali a víno zabavili. Olomoucká rada potom napsala 23. dubna 1425 Albrechtovi Rakouskému a ptala se jej, zda jej má dále zdržovat nebo pustit. Ale zajatého Blažka a jeho druhů se zastal Mikuláš z Perína, městská rada v Hradišti a tamní hejtman Artleb z Vlčnova, protože mezi zajatými byli také poddaní z města Hradiště. Proto Olomoučané Blažka a jeho druhy pustili na svobodu, ovšem bez vína. Víme, že Zikmundovo uherské vojsko zdržující se na Moravě do roku 1426 bylo pod vedením Ladislava z Ludanic a Mikuláše z Perína. Dne 13. ledna 1426 olomoucká městská rada odpověděla Ladislavovi z Ludanic, polnímu hejtmanu krále Zikmunda, na jeho psaní o pomoc k osvobození Kroměříže. Chtěli bližší informace o postupu královského vojska, kterému stál spolu s Mikulášem z Perína v čele a které se blížilo do kraje. O den později olomoucká městská rada oznámila 1426 Mikulášovi z Perína, že by mu rádi přišli na pomoc, ale že nejsou dost silní, aby vyhověli jeho žádosti.⁵⁰

Vzhledem k tomu, že nám chybí archivní prameny, můžeme jen dedukovat. Údaj o nepřetržitém osmnáctiletém sváru Jana Tovačovského s králem Zikmundem lze vysvětlit jen tak, že počítáme období od roku 1420 včetně do roku Zikmundova úmrtí – 1437. Vyjdeme-li z textu oslavné básně a dodržíme posloupnost dějů, někdy mezi daty září 1421 a červenec 1423

49 VÁLKA, J.: Morava roku 1421. Studie k dějinám husitské revoluce na Moravě I. *Studia Comeniana et Historica*, 1979, s. 5–29. Týž: Morava a husitská revoluce. In: *Moravský historický sborník*. Brno, 1986, s. 99. ČAPSKÝ, M.: Vévoda Přemek Opavský (1366–1433). Brno–Opava 2005, s. 221–222. LUKAČKA, J.: Páni z Ludanic – slovenský i moravský šlechtický rod. In: *Per saecula ad tempora nostra*. Praha 2007, s. 107–111. ČORNEJ, P.: Velké dějiny země Koruny české. V. sv. Praha–Litomyšl 2000, s. 460. Jestliže týž autor píše, že ke své škodě ale Zikmund disponoval menším počtem opěrných bodů, než potřeboval, protože markrabě Jošt řadu zeměpanských hradů a statků zastavil, nevzal fakt zástavy Přerova v úvahu, nebo alespoň se nesnažil o vysvětlení tohoto faktu. ZAPLETAL, F.: Přerov za válek husitských. Přerov 1965, s. 5.

bylo pokračováno v plenění statků Jana Tovačovského poté, co od Tovačova odešly Pipovy vojenské oddíly. Domníváme se, že je možné předpokládat pobyt Mikuláše z Perína v Přerově v této době spíše, než kdy jindy, neboť tehdy rozhodoval Zikmund o celé Moravě a na Přerově měl zájem jako na jednom z opěrných bodů, bránících pronikání husitů do Uher (na Slovensko).⁵¹

Staré letopisy české nám podávají další zprávu o Přerově: „*Téhož roku /1423/ táhli pan Viktorin z Pardubic a Diviš Bořek z Miletínka s vojskem na Moravu a dobyli tvrzí a hradů: Přerov, Kvasice a Kroměříž. Utábořili se u Kroměříže za Olomoucí a tam na ně udeřili Němci. Strhla se bitva a Češoué v ní zvítězili.*“ Šlo o výpravu východočeských husitů, kteří spolu s Pražany pod vedením Divíše Bořka z Miletínka, Viktorina a Hynka z Kunštátu a na Poděbradech, Haška z Valdštejna a Hynka z Kolštejna vyrazili v červnu 1423 na střední Moravu. Šlo ale jen o dočasné úspěchy, protože biskup Jan Železný získal Kroměříž a Přerov zpět pod svoji vládu. Proto můžeme předpokládat v Přerově opět uherskou posádku, a to až do roku 1426.⁵²

V tomto období se dovídáme některé skutečnosti ze zápisů v olomouckých městských knihách. Dne 21. prosince 1425 psala olomoucká rada Albrechtovi, že musela kvůli finanční nouzi propustit hejtmana žoldněřů, i když se Jan Tovačovský vrátil z Čech s novými vojenskými oddíly, se kterými se rozložil u Kroměříže. Olomoučané se domnívali, že má v úmyslu dobýt Přerov, Hranice a další menší města v okolí. Po zvýšení své bojovosti a posílení vojskem z Čech bude útočit na Olomouc. Již teď se do Olomouce obracejí s prosbami městské rady a vrchnosti z Kroměříže, Přerova a Šternberku. O den později psali z Olomouce zemskému hejtmanovi

50 VARSÍK, B.: Husitské revolučné hnutie a Slovensko. Bratislava 1965, s. 13–16. BECK, J. von – Loserth, J.: Urkundliche Beiträge zur Geschichte der hussitischen Bewegung und der Hussitenkriege mit besonderer Berücksichtigung Mährens und der mährisch-hussitischen Söldner. Zeitschrift des Vereines für Geschichte Mährens und Schlesiens, 1897, 2. Heft, s. 56–73. PALACKÝ, F.: Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges vom Jahre 1419 an. I. Band. Prag 1873, s. 390, č. 334, 23. 4. 1425: s. 427, č. 378, 14. 1. 1426.

Ještě 3. května 1426 Mikuláš z Perína, správce královských stájí (obrister marschalig zu Infern) vyzývá z Uherského Brodu městskou radu v Šoproni, aby mu bez meškání vyplatila sumu, kterou král určil pro ně. Podle B. Varsika se tehdy ještě bojovalo o Litovel a Přerov. Král Zikmund 16. května 1426 též urgoval Šoprončany o vyplacení daně Mikulášovi z Perína a odvolával se na to, že to potřebuje na obranu proti husitům. Mikuláš z Perína částku z urgovaných peněz přebral od Šoprončanů 9. května 1426 už v Bratislavě, ale další sumu potvrzuje již 7. července v Trenčíně, ještě mezitím ale ustupuje z Moravy do Pováží. V listině vydané 7. července 1426 v Trenčíně se už Mikuláš z Perína uvádí jako kapitán Pováží (capitaneus fluvii Wagh). Tamtéž, s. 19. Srovnej PALACKÝ, F.: Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges vom Jahre 1419 an. I. Band. Prag 1873, s. 390–391. V r. 1427 je v dopisu Mikuláši z Perína oslovení „Magnifico Nicolao de Peren agasonum regalium Magistro“. PALACKÝ, F.: Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges vom Jahre 1419 an. I. Band. Prag 1873, s. 547, č. 477 (22. 9. 1427).

51 Archiv für österreichische Geschichte, 80, 1894, s. 346–349. VÁLKA, J.: Počátek války o Moravu (1422–1423). Studie k dějinám husitské revoluce na Moravě II. Jižní Morava, 1982, s. 48–65.

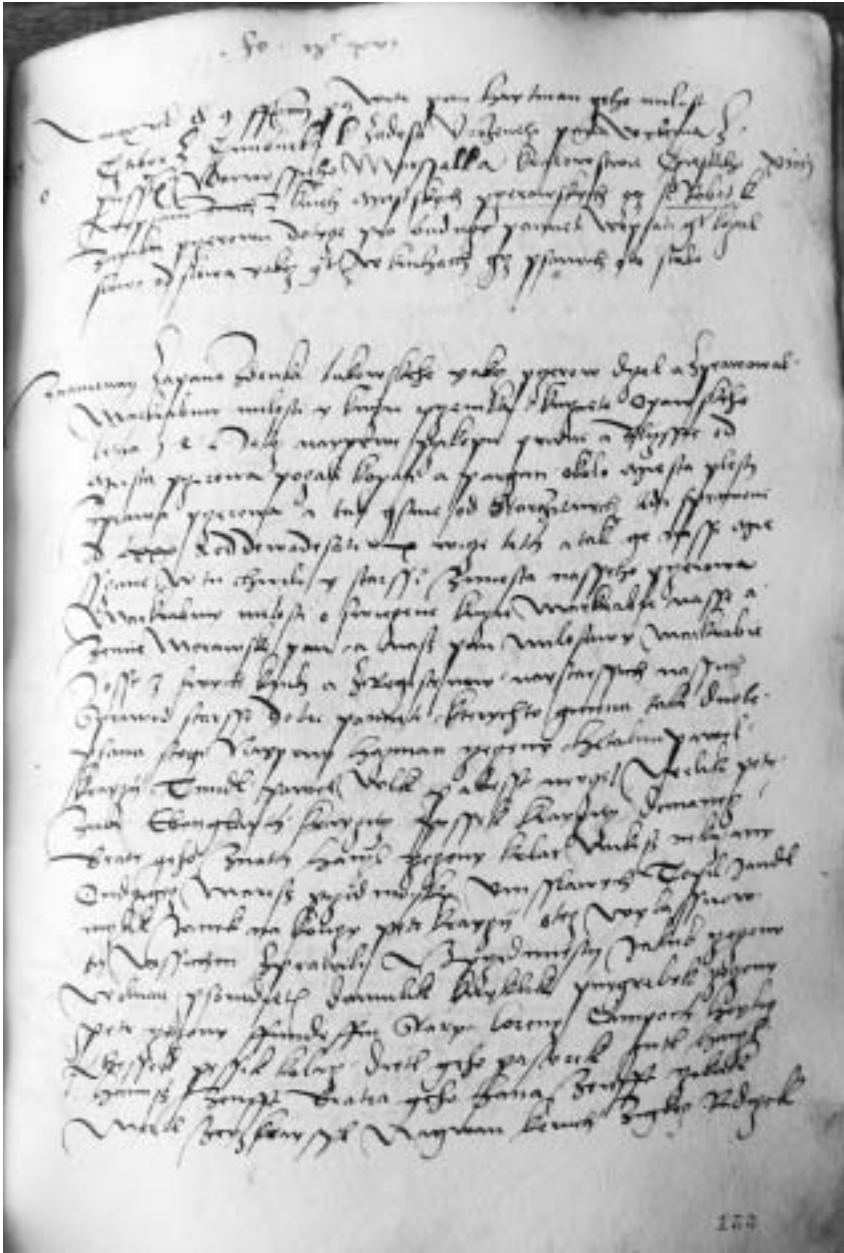
Haškovi z Valdštejna o tom, že nemohou posílit Přerov svými lidmi, protože jsou slabí a musí se zajistit před příchodem nepřátel z Čech. Na konci roku 1425 olomoucká rada psala králi Zikmundovi vysoce potěšena jeho úmyslem obsadit Kroměříž. Informovala o svém úsilí vojensky spolupracovat s vévodou Přemkem Opavským a Janem z Jičína. Vévoda Přemek odpověděl, že pomůže s Jiřím Lukovským ze Šternberka. Podle Olomoučanů táhl Přemek k Přerovu. Dělo se tak na výzvu zemského hejtmána Haška z Valdštejna. Zajímavý detail nám podává dopis olomoucké rady biskupovi a panu Ladislavovi 1. března 1426, v němž se ospravedlňují z falešného obvinění, že uzavřeli s Janem Tovačovským z Cimburka příměří. Na svoji obhajobu uváděli také, že vyslali svůj lid proti onomu Tovačovskému a jeho komplicům, kteří táhli na královskou Kroměříž. Vojenské oddíly, které se dostaly do Přerova, se snažily spojit s velením královských vojsk, nicméně po rozboření mostu, aby nemohl být využit Tovačovským, se olomoucké oddíly vrátily zpět do svého města.⁵³

Podruhé dobyt Jan Tovačovský Přerov pravděpodobně na konci roku 1426. V hradištských análech je o tom zmínka následujícího znění: „...*třetího roku (od dobytí Dolan) pan Jan Tovačovský oblehl město Přerov, po třech týdnech se město poddalo, načež bylo spolu s okolními vesnicemi vyplněno. Potom táhli k Odrám, které dobyli, načež se vrátili k Hranicím, jež patřily našemu klášteru a obsadili je. Odtud se obrátili opět k městu Jičínu, které vypálili do základů a obyvatele povraždili. Potom táhli pleníce a pálice ke Šternberku a na mnohých místech vylámajíce hradby, vypálili úplně tamější klášter.*“ Do rukou husitů se v té době dostaly i Hranice, Odry, Nový Jičín a Šternberk. Město se stalo centrem husitského odboje na střední Moravě zaměřeného proti biskupské Olomouci.⁵⁴

52 Ze starých letopisů českých. Praha 1980, s. 92–93. K roku 1423 se také uvádí, že tehdy vozili přerovští řezníci do Olomouce maso. Jde však o omyl vzniklý chybou v textu knihy V. L. Rošického, který na s. 121 uvádí, že přerovskému řeznickému cechu bylo od roku 1434 dovoleno vozit do Olomouce maso, zatímco na s. 190 se omylem k témuž faktu dostalo datum 1423. ROŠICKÝ, V. L.: Dějiny a paměti řemeslných cechů města Přerova i okolí a rozvoj živností na Moravě. Přerov 1898. Barokní historik Tomáš Pešina z Čechorodu uvádí, že k obsazení došlo zradou některých měšťanů. Vzhledem k dalším nedoložitelným Pešinovým tvrzením je i tato poznámka historiky odmítána. Viz Mars moravicus. Praeae 1677, s. 485–486: „*Tandem satiati praedarum cumulis, cum inter haec etiam Orebiteae et Boczko junior, qui paulo ante Brzedslaviam, seu Luntenburgum, astu et proditione ceperat, iis sese adiunxissent, promotis ultra flumen Moraviae castris, Przeroviam civitatem tum opulentam, proditione quorundam civium occuparunt.*“ Po něm totéž uvedli i Adolf Pilař a František Moravec: „*Mox promotis ultra flumen Moravam castris, Przeroviam civitatem tunc opulentam, perfidia quorundam civium occupant. Demum a nonnullis Cremsiri civibus, qui novos errores animo sorbuerunt, clam invitati, urbis huju obsidionem priore anno intermissam, repetere festinant.*“ Pilarz Adolphus et Moravetz Franciscus: Moravice historia politica et ecclesiastica. Brunae 1785, s. 15.

53 PALACKÝ, F.: Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges vom Jahre 1419 an. I. Band. Prag 1873, s. 418, č. 370, 21. 12. 1425: s. 419, č. 371, 22. 12. 1425: s. 422, č. 374 30. 12. 1425: s. 434, č. 388 1. 3. 1426.

54 „...*tertio anno Joannes de Towaczow baro vallavit civitatem Praeroviam, post tres septimanas se subdiderunt vastato oppido et villis in circuitu eius. Deinde ad Odram, quae aperta est eis, postea recedentes versus Albam Aecclesiam, obsedit eam, quae bona nostra erant. Inde ad Jiczin oppidum, exuserunt funditus et incolas occiderunt. Exinde ad Strnberg transiverunt comburentes et muros in plkuribus locis*

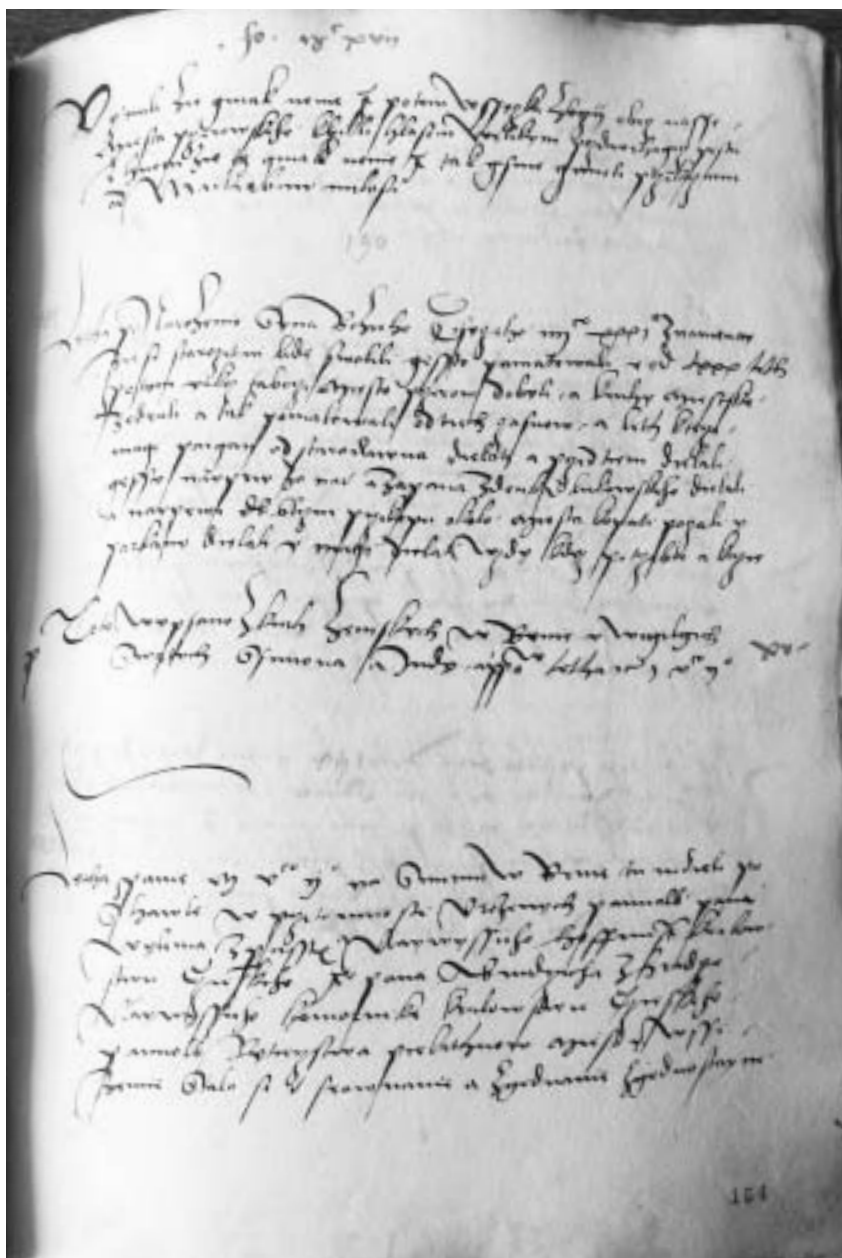
Pernštejnský kodex, MZA Brno, G 11

rumpentes, claustrum ibidem totaliter exuserunt.“ TEIGE, J.: Zpráva o pramenech dějin kláštera Hradištského u Olomouce (až do r. 1300). Věstník královské české společnosti nauk, 1893, s. 1–80. Srovnej JUROK, J.: Moravský severovýchod v epoše husitské revoluce. Nový Jičín 1998, s. 96–100.

Handwritten text in a cursive script, likely a historical document or letter. The text is dense and fills most of the page. It appears to be a letter or a report, possibly related to military or administrative matters, given the context of the caption. The script is dark and somewhat faded, typical of an old manuscript. The text is written in a single column, with some lines starting with large, decorative initials. The overall appearance is that of a well-preserved but aged piece of paper.

Pernštejnský kodex, MZA Brno, G 11

Poté co Přerov obsadili husité, se v dopisech z Olomouce objevují zmínky o nebezpečí, které plyne z blízkosti vojenské posádky usazené v nedalekém městě. Tak v říjnu 1427 opakovaně prosili rakouského vévodu v Brně o pomoc proti nepřátelům, kteří obsadili přístupové cesty k městu a ohrožovali lidi jdou-

Pernštejnský kodex, MZA Brno, G 11

cí do Olomouce. V Přerově a Tovačově nechali vyhlásit, že budou potrestáni useknutím rukou a nohou všichni ti, kteří budou do Olomouce dovážet zásoby.

Z Pamětního spisu hejtmana Jana ze Sovince a městského písaře Václava z Jihlavy z ledna 1428, určeného vévodovi Albrechtovi Rakouskému,

o nebezpečí, kterým je město ohroženo, se dovídáme, že se olomoučtí měšťané dozvěděli od dobrých přátel a byli od nich varováni, že v Přerově o landfridu se stoupenici husitů domluvili o tažení proti Olomouci, které zároveň dohadovali o vánočním sněmu v plzeňském kraji. Olomouc je také zmiňována v dopisu olomoucké rady z 21. února 1428 vévodovi Albrechtovi Rakouskému, v níž popírá zvěsti, že by odmítala vojsko pro své město

V Přerově se vedla i jiná důležitá jednání. Dne 27. října 1428 přišel Zikmund Korybut do Tovačova a následujícího dne spolu s Janem Tovačovským a Korybutovým vojevůdcem Puchalou do Přerova. Zde Korybut s Puchalou zprostředkovali smír mezi Janem Tovačovským a Smilem z Moravan.⁵⁵

Florian Zapletal píše o návštěvě Prokopa Holého v Přerově při návratu z jednání s králem Zikmundem v Bratislavě v roce 1429. Jde ovšem o pouhou konstrukci dle korespondence krále Zikmunda s knížetem Vitoldem, z níž se dovídáme, že se roku 1429 sešel na hradě Sovinci kníže Korybut s Prokopem, tábořským hejtmanem.⁵⁶

V roce 1430 uzavřel zemský hejtman Hašek z Valdštejna příměří na tři týdny od sv. Jiří s Janem Tovačovským a s Vokem ze Sovince. Tím je snad naznačeno, že Vok byl již tehdy majitelem Přerova, i když bezpečného potvrzení se nám dostává až o šest let později. V této souvislosti se Olomoučtí obrátili listem z 25. dubna 1430 na zemského hejtmana a sdělili, že již dříve s oběma šlechtici uzavřeli příměří, které však oba nedodrželi a naopak olomoucké obyvatele oloupili a nelidsky pobili. V listě požádali Haška z Valdštejna, aby byli do příměří zahrnuti, nebylo jim však vyhověno.⁵⁷

55 PALACKÝ, F.: *Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges vom Jahre 1419 an*. I. Band. Prag 1873, s. 551, č. 481 říjen 1427: s. 591, č. 502, 21. 2. 1428:

56 ZAPLETAL, F.: *Přerov za válek husitských*. Přerov 1965, s. 30, 35. Též *Dějiny města Přerova*. I. Přerov 1970, s. 151–152. Historici Adolf Pilař a František Moravec předpokládají pobyt Prokopa Holého v Přerově v létě 1432, kdy se měl v Přerově zásobit potřebnými věcmi na svém tažení do Opavska. O výpravě se zmiňuje dopis Oldřicha z Rožmberka králi Zikmundovi z 31. 5. 1432, že táboří se strojí na Moravu pomoci klášteru Hradisku, který byl ztracen zradou a před kterým leží vévoda Albrecht. PILARZ Adolphus et Moravetz Franciscus: *Moravice historia politica et ecclesiastica*. Brunae 1785. s. 32: „*Qua re cognita, Procopius rarus in Moraviam irrupit ad eximendos periculo socios. At opinato serius accurrens, vastata miseru in modum Olomucensi, Brunensique provincia: firmata etiam in itinere necessariis rebus Prerovia, in ducatum Oppaviensem abscessit. (MS. Pernstein. Ap Pessinam l. c. p. 573.*“ Srovnej HOSÁK, L.: *Olomoucký patriciát v boji proti husitskému revolučnímu hnutí*. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Historica I. Praha 1960, s. 42–43.

57 PALACKÝ, F.: *Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges vom Jahre 1419 an*. II. Band. Prag 1873, s. s. 136, č. 673, 25. 4. 1430: „...*Unsernwilligen Dinst zwor, Adler Herre, besunder liber gunner. Als uns ewere gnade zugeschriben hat von des Fridesanstellung, so r mit dem Thowaczawr dre wochen nach sand Jorgen tag betaidingt habt, dorzu wir auch neben des Thowaczawrs besuchung gegen Im verhanden haben, uf das, als ewere Edlkeit uns sulchs dafür vermeldet hett. Nu wolt derselbe von Thowaczow, das wir uns sunderlichen mit Im sulch obgelmelte czeit verschriben hetten, das uns nicht deuchte zuthun, sunder wolden gern benugt haben an dem, wie ewere gad suchen (sic) Fridemit In beslossen hett, dem nach zu kumen, wann wie fft er und Herr Wock Fridemit uns ufnemen, so wird uns der nymmer nicht gehalten. Als und in dem Fridem, den wir diese czeit mit In haben gehabt, unsere lewte von den Iren berwb und unenschlich gemort sein. Auch so haben unsere Soldner rechter Strasrawber wier an warer stat, das sie arme lewte, mannen und Frawen beraubt haben, begriffen, zu den wir nach weisheit vil Fru-*

Aeneas Sylvius Piccolomini ve své Kronice české píše o výpravě markraběte Albrechta na Moravu, při níž se v srpnu 1431 pokusil dobýt opevněné město Přerov (munitum oppidum oppugnare). Po špatných zprávách z Čech však od záměru upustil a odtáhl s nepořízenou.⁵⁸

Zde se dostáváme oklikou zpět k našemu zápisu, původně v městských knihách, opsanému pak do knih půhonných a několikrát do perněštejnských kodexů: „...znamenaj že se starožitní lidé svolali, ješto pamatovali a od LX a od LXXX let, potom jakož Táboři město Přerov dobyli a knihy městské zedrali, a tak pamatovali od těch časuov a let, kteří mají parkán od starodávna dělati a před tím dělali, ješto najprve za nás a za pana Zdenka Lukovského dělali: a najprve bližní příkopu okolo města.“ Zastavme se u označení Táborité. Budeme-li chtít být důslední, musíme hledat v pramenech zmínku o tažení tábořské části husitů k Přerovu v jednom z let 1423 a 1427. Jak již bylo ukázáno, na dobytí Přerova v uvedených letech se nepodílely vojenské oddíly, které bychom mohli označit za tábořské. Vždy se jednalo o vojsko spojené s Janem Tovačovským z Cimburka. Jeho vztah k jednotlivým husitským frakcím se měnil a také historici jej chápali rozdílně. V roce 1423 předpokládáme, že se Tovačovský spojil s vojskem východočeských husitů a Pražanů, v roce 1427 se v pramenu o té události (hradištské anály) přímo mluví o Janu Tovačovském, s tím ale, že na úvod celé pasáže se mluví o táboritech ve významu husitů bez toho, aby se autor snažil rozlišit blíže stranické zaměření. Dodejme, že později i Ctibor Tovačovský z Cimburka ve své Knize tovačovské jmenoval husitské války tábořskými.⁵⁹

mer lewte, die uns underweist haben, das sie rechte Strasrauber und morder sein gewesen, als und sie dasselbs bejant haben lassen richten. Dorumb sich nu der Thowaczawer annympt, uns lesterund und manunde des Frids, den er mit uns unczen uff Georgii nechst vergangen hat betaidingt, haben wir manicherlai entrichtung, das sie nicht sein geweren (sic) sein, und ab sie dann sein geesen weren, sintemoln sie ym Fride zuprochen. Dorumb und er zum anen were, biten wir mit Ewer gnad mit Im gemacht hat absagt, wie wir uns dorinnen halden sollen. Datum F. III post dominicam Quasimodo geniti, anno tricesimo...“

58 SILVIO, Enea: *Historia bohémica*. Praha 1998, s. 148: „*Albertus tamen, cum accepisset intrasse Bohemiam cardinalem, et ipse iterum raptim ex Austria coactis copiis in haereticos duxit Prezeroviamque, munitum oppidum, oppugnare adorsus est. Sed fuga cardinalis cognita ab incepto destitit et per Moraviam, quae nondum ei parebat, infesta signa circumferens supra quingentas villas ferro atque igne delavit, oppida multa vicepit atque diripuit, mortalium maximam caedem fecit. Adeoque gentem illam afflixit, ut iugum eius accipiens parere sibi ea lege promiserit, ut circa religionem id sequi teneretur, quod Basiliense concilium decerneret.*“

59 ZAPLETAL, F.: *Přerov za válek husitských*. Přerov 1965, s. 33. Tomáš Pešina z Čechorodu uvádí, že v roce 1431 měli táboři ve své moci mj. i Přerov: „...*Habebant tunc Taboritae in sua potestate, civitates in Moravia, praeter Evanczicium, etiam, Krumlovium, Gevissovicium, Oslovany, Namiessium, et Tassovo: et in districtu Olomucensi, Tovačovicium, Kogetinum, Przeroviam, Sternbergam, Gevicium et arcem Trnavukam.*“ PEŠINA z Čechorodu, T.: *Mars moravicus*. Praeae 1677, s. 563–564. R. Urbánek soudil, že v roce 1428 patřil Jan Tovačovský do tábora sirotků, jak potvrzuje glejt Minsterberským od polních vojsk z 22. března 1428 ve Slezsku, kde je Tovačovský spolu s Fridrichem Ostrožským i s Puchalou jmenován mezi staršími polními vojsk tábořských a sirotčích. URBÁNEK, R.: *K historii husitské Moravy. Ke knize Aug. Neumanna „K dějinám husitství na Moravě“*. Časopis *Matiče moravské*, 1939/1940, s. 286.

Z výše uvedeného vyplývá, že nelze přesně určit, kdy došlo, jak se v zápisu uvádí, k zničení městských knih. Rok 1423, který je pravidelně zmiňován, není o nic pravděpodobnější než rok 1427. Dle mého soudu bychom měli uvažovat spíše o druhém datu. V pramenu se uvádí, že vojsko oblehlo Přerov tři týdny a následně došlo k velkému plnění. Lze si představit, že míra odporu odpovídala míře plnění a jeho důkladnosti.

Tuto pohnutou dobu jakoby symbolicky uzavírají dvě listiny, vydané 1. a 3. října 1436, jimiž král Zikmund a markrabě Albrecht slibují Vokovi beztrestnost za činy, kterých se dopustil v předchozích letech. Zároveň bylo dáno měšťanům v Přerově a ve Svitavách, které Vok držel, právo svobodně přijímat pod obojí způsoubou.

Přerov po husitských válkách v držení zástavních pánů

Zmínky o hradbách a robotách k nim v dalších pramenech pocházejí z 2. poloviny 15. století, i když se vztahují i k době dřívější. V roce 1457 král Ladislav zapsal Janu z Cimburka Přerov ve třech tisících zlatých, a to hrad i kopec Přerov s městem a Šířavou a se všemi přínařizitostmi, jakož i se všemi robotami k tomu patřícími z okolních vsí.

Osazení kopce a jeho oplocení bylo zřejmě podmíněno přípravami k válce proti protivníkům krále Jiřího z Poděbrad, která byla rozpoutána počátkem roku 1467. Tehdy podal na Ctibora žalobu moravský podkomoří Karel z Vlašimi, že staví plot kolem kopce, který je pobořen a nutí k tomu poddané z okolí. Na to odpověděl Ctibor, že „...*Přerov kopec dávno jest osazený, ač on jej šíří, proto nové věci nedělá, ale starý opravuje a těch vsí ne mocí nutí, ale z práva, a to ukázal knihami přerovskými*“. Viktorin, kníže münsterberský, druhorozený syn Jiřího z Poděbrad, který byl moravským hejtnem v letech 1461 a 1465–1469 po slyšení s pány rozhodl, že Tovačovský může v práci pokračovat a využít k tomu práce poddaných z okolních vsí. Byly zde jmenovány Břest, Žalkovice, Chropyň, Týnec, Dluhonice, Sušice a Radslavice.⁶⁰

V roce 1475 se přerovského panství ujal Vilém z Pernštejna, který začal ihned s opravami a přestavbami, k čemuž mu dal sám král Matyáš v listu z roku 1484 povolení tímto způsobem: „...*on často jmenovaný Vilém jmá a bude moci jmenovaný zámek Přerov stavěti a opravovati, jakž se jemu nejlepší zdáti bude. A cožkolivěk na něm prostavie podle slušného uznánie, to všecko my a potomci naši jmáme a povinni budem po jmenovaného Viléma smrti jeho spravedlivě zůstalým potomkóm, když bychom my neb potomci naši to zbožie zase od nich jmíti a vyplatiti chtěli, spolu s zástavní sumú na častopsané zbožie zapsanú dáti a úplně a docela zaplatiti...*“ Protože ale k tomu použil robotní práci lidí z okolních vsí, vyvolal řadu žalob, které byly řešeny na panském soudu a o nichž se dochovaly zápisy. Dne 18. září 1485 učinil Ctibor Tovačovský z Cimburka, hejtnman markrabství moravského, v Brně na zemském sněmu na žádost Viléma z Pernštejna výše uvedenou výpověď. A ještě 17. června 1489 požádal Vilém z Pernštejna znovu Ctibora Tovačovského, aby nechal zapsat do knih púhonných slovo od slova záznam o robotních povinnostech okolních obcí z přerovských městských knih. Celkem jich bylo čtrnáct, ve 14. století příslušel velehradskému klášteru Břest, Žalkovice, a půl vsi Bochoře, vizovickému klášteru Chropyně

a Zářičí. Olomoucké kapitule patřily vsi Kyselovice, Velký Týnec, Krčmaň, Suchonice a Penčice. Olomoucké kapitulní proboštství mělo pak Dluhonice, Skaštice příslušely v té době ke kroměřížské kolegiátní kapitule a Brodek olomouckému klášteru sv. Kateřiny. Vacanovice byly zeměpanským majetkem.⁶¹

Olomoucká kapitula v zastoupení mistra Daniela a kněze Václava z Vizovic nechala 6. ledna 1490 vložit odpor proti vkladu přerovského zboží Vilémovi z Pernštejna, vzhledem k obtěžování lidí z Penčic, Suchonic, Dluhonic, Krčmaně, Týnce a jiných vsí, patřících olomouckému kostelu, robotami k Přerovu. Vilém zároveň chtěl na oněch vsích opravu, tedy určitým způsobem si na ně činil nárok. V tomtéž roce pohnal kapitulní děkan Jan Viléma z Pernštejna ze tří set hřiven grošů z toho důvodu, že nutil kapitulní poddané ze vsí Penčice, Suchonice, Dluhonice, Krčmaň, Velký Týnec a jinde k robotě v Přerově, ačkoliv kapitula měla plné panství a právo k uvedeným vsím. Na zasedání zemského soudu 13. ledna 1492 předložila kapitula listinu Přemysla Otakara II., jíž osvobozoval kapitulní vsi ode všech cizopanských robot. Pravděpodobně se jednalo o listinu s letopočtem 1250, která je však padělkem vzniklým krátce po tomto roce. Proti tomu Vilém ukázal výpisy z přerovských knih, pamětní zápisy a vyznání Ctibora Tovačovského. Páni při prvním sezení rozhodli, že roboty z cizopanských vsí k Přerovu jsou po právu a nemají na ně vliv privilegia kapituly.⁶²

Pernštejnská výstavba dala konečnou podobu městskému opevnění, s níž se setkáváme na pozdějších vyobrazeních.

Přerov – hrad, hradby a město

Závěrem se vrátíme zpět k údajům z pramenů, které se týkají Přerova. Dostáváme se tu k otázce, co vlastně představovalo středověký Přerov. Patrné je, že Přerov po éře velkomoravské, kdy předpokládáme jeho důležitou pozici na střední Moravě, ovšem archeologicky dosud nepodloženou, od 11. století, kdy je potvrzen jeho význam jako obranného centra, přes 12. století, kdy je jedním ze šesti církevně správních center na Moravě, mocensky upadal. Povýšení na město v roce 1256 listinou, jež vzbuzuje určité pochybnosti, nebylo podnětem k jeho dalšímu rozvoji. Spíše se zdá, že na něj působily vnější vlivy (blízkost Olomouce, Kroměříže, rozvoj poddanských měst na rozsáhlých panstvích hranickém a lipnickém), které jej omezovaly. V listinách se objevuje častěji jako městečko (oppidum) než jako město (civitas). Když Jan, moravský markrabě, propůjčil městu Přerovu výroční trh 15. května 1355, jmenuje je městečkem.⁶³

V listině vydané ve Vídni 11. září 1457 králem Ladislavem, jímž Janu Tovačovskému zapisuje Přerov ve třech tisících zlatých, se uvádí hrad a hora Přerov s městečkem a Šířavou. Aby nebyly pochyby o rozsahu zástavy, opakuje se její vymezení, že totiž jde o řečený hrad s městečkem na

60 Knihy pùhonné a nálezové. Red. Vincenc Brandl. 5. Brno 1888–1892, s. 121, č. 502 (r. 1485).

61 Tamtéž, s. 196.

62 Archiv český. Red. Josef Kalousek. XVI. Praha 1897, s. 310, č. 363 (r. 1490), s. 335, č. 400 (r. 1489), s. 346, č. 417 (r. 1490), s. 420–421, č. 518 (r. 1492). Knihy pùhonné a nálezové. Brno 1895, s. 235 (r. 1490).

výše uvedené hoře, které směl Jan Tovačovský svým nákladem vystavět a obnovit.⁶⁴

Fakt, že městská práva se vztahovala na prostor vymezený hradbami na kopci, potvrzuje znění listiny ze 7. června 1386, vydané v Brně, v níž Jošt, moravský markrabě, propůjčuje městu Přerovu odúmrtní právo. Mluví se tu o měšťanech a poddaných v Přerově jak v hradbách, tak mimo ně.⁶⁵

Zjišťujeme, že zprávy, které máme o městě v 2. polovině 14. a 1. polovině 15. století, nám dokládají existenci zástavby pouze v ulici Šírava, od určité doby nazývané Židovská, a za mostem na pravém břehu Bečvy.

Označení Šírava se v souvislosti s Přerovem objevuje poprvé v roce 1371. V zemských deskách byl učiněn záznam o tom, že Franěk z Kunovic pro-

63 „*Johanes, dei gracia marchio Moravie, ad perpetuam rei memoriam. Licet ad cunctorum nostrorum fidelium honores et comoda veneranda de innata nobis munificencia teneamur assurgere fervencius, ad locum tamen municipalium ex affectu crebriori vicissitudine peramplius inclinamur, unde nostra celsitudo et nostri fideles possint uberiora capere incrementa. Sane delectabilem situm oppidi nostri Przerow, fidem et virtutis constanciam opidanorum comorancium in eodem, ipsorumque affectuosa desideria benigna pensantes sollicitudine, oppido predicto et incolis ipsum inhabitantibus de liberalitate nostra nundinas seu forum annuale damus, concedimus et donamus favorabilius per presentes eo iure, quo celere nostre civitates et oppida nundinas seu fora annualia celebrare noscuntur...*“ HANZAL, J.: Diplomatař města Přerova do roku 1596. Brno 1968, s. 77–78. Český překlad ze 16. st.: „*Jan, z boží milosti markrabí moravský, k věčné paměti věcí položených. Ačkoliv k poctivostem našich všech věrnejch a jejich poctivejm užítkám z přirozené nám štědrosti povinni jsme vroucně povstati, však z ustavičné žádosti obyvatelův k tomu více nakloněni sme, odkudž naše velebnost i naši věrní mohli hojněji vzruost míti, chvalitebné a veselé položení města našeho Přerova, víru a moc stálosti měšťanů přebývajících v něm, též i jich pokorné žádosti dobrotivě vážící, pečlivosti městu předpověděnému a obyvatelům v něm svobodnost naši, roční trh aneb jarmark dáváme, půjčujeme a z milosti naším tímto listem darujeme tím právem, kterýmž jiná města a městečka naše jarmarky mívají se všemi jich právy a svobodami i jinejmi příslušnostmi...*“

64 „*Ladislaus, dei gracia Hungarie, Bohemie, Dalmacie, Croatiae etc. rex, Austriae et Lucemburgensis dux, nec non Moravie et Lusacie marchio etc. Notum facimus universis, quod, consideratis multis fidelibus et ideffensis serviciis, que nobilis Johannes de Cimburb, capitaneus marchionatus nostri Moravie, fidelis noster dilectus, nostre maiestati atque serenissimus parentibus nostris grate exhibuit, deliberate et suo nostrorum procerum et fidelium accedente consilio, de certa nostra sciencia, auctoritate regia Bohemie et marchionali Moravie obligamus, inscribimus et pugneri damus sibi eiusque heredibus et illis, quicum ipsius Joannis vel suorum heredum bona voluntate has litteras nostras habuerint, castrum et montem Przerow cum oppido et Syrzawa aliisque omnium ipsorum pertinentenciis, ac cum cunctis robotis ad ea pertinentibus ex circumiacentibus villis, pro quantitate et summa duorum milium florinorum hungariorum, quos sibi debere recognoscimus et fatemur, et in mille aliis florenis hungaris, in quibus serenissima regina Elizabet, carissima mater nostra sibi obligatur, ut in litteris eiusdem serenissime Elizabet, quas ipse Johannes nostro maiestati restituit, apparebat. Volumus tamen, quatenus prefatus Johannes sui que heredes et illi, qui ipsius vel heredum suorum bona voluntate litteras nostras habuerint, dictum castrum cum oppido in predicto monte suis expensis edificare et instaurare debeant et teneantur, ac castrum ipsum cum monte, oppido et omnibus pertinentenciis suprascriptis, postquam dicta tria milia florenorum eis integre soluta fuerint, reddere et restituere nobis nostrisque successoribus et camere nostre et non alteri nec aliquid petere vel recipere possint pro pecuniis, quas in castro predicto cum oppido edificando vel instaurando expendet.*“

dal Benešovi ze Stržiteže a jeho dědicům do dědičného držení v přerovském předměstí za Šíravou dvůr o dvou poplužích (Dominus Franco de Kunowicz Benesconi de Strzitesch et heredibus suis in preurbio Prerovie retro Zirouiam vendidit curiam duarum araturarum cum pertinenciis eo Jure quo tenuit nichil excipiendo hereditarie possidendam). Nový majitel dvůr v Šíravě v roce 1379 dal a odevzdal Přečhovi řečenému Balista a jeho bratru a dědicům (curiam in Syrzawa), který současně připsal své ženě Kačně 50 hřiven grošů na dvůr Šírava (in et super Curia Syrzowa). V roce 1382 Kačna, pozůstalá po Balistovi, prodala Bohušovi z Kokor své věno 50 hřiven grošů, které měla na dvoře v Přerově, položeném na Šíravě (in et super Curia in Prerouia super Sirauia sita).⁶⁵

Od roku 1405 se v pramenech objevuje Mikuláš Bađura ze Šířavy, odjinud z Přečkovic. V roce 1405 jej Zbyněk z Kokor pohnal k soudu z 20 hřiven grošů, neboť sobě a svým sirotkům dle libosti sekal a sekát rozkázal a dával dřevo ze Zbyňkových lesů, v době, kdy v Přerově byl kastelánem Adam Běs. V roce 1407 byl Mikuláš Bađura uveden (sveden) na svůj alodní dvůr v Šířavě (super curia alodiali sua in Syrzawa). V roce 1415 prodal Mikuláš řečený Bađura ze Šířavy Mikšovi z Přestavlk a jeho dědicům ve vsi Šířava alodní dvůr s jednou zahradou (in villa Syrawa Curiam allodialem cum una curticula). Nelze říci, v jakém vztahu byl tento dvůr k výše uvedenému, zmiňovanému v roce 1371.⁶⁷

65 „*Jodocus dei gracia marchio et dominus Moravice notumfacimus tenore presenium universit. Quod cupientes sinceris affectibus civium et subditorum nostrorum in Przerowia tam intra municionem quam extra profectum et comodum nostra benigna munificencia (magnificensia) feliciter ampliare, ut sub nostro dominio fideles nostri et subditi temporalium incremento multiplici liberalitate (libertate) nostra prosperis successibus augeantur, ipsis et eorum heredibus posteris et successoribus tam intra municionem quam extra, sicut promittitur...*“ Inzert z listiny Václava IV. z 20. 6. 1411; Inzert z listiny krále Albrechta z 21. 3. 1439.

Příznačné je, jak zní překlad latinsky psané listiny ze 16. století. Zde se uvádí: „*Známo činíme tímto listem všem etc., že žádost majíce upřímnějm oumyslem měšťan a poddanejch našich v Přerově, tak v ohradě jako dole, prospěch a užitek naší dobrotivú velebnoti šťastně rozmnožiti a pod našim panstvím věrní naši a poddaní majíce vzrůst v časných věcech naší mnohou svobodností na budoucí časy šťastně se mohli množiti jim a jejich dědicom, budoucím potomkóm, tak Horním jako Dolním, jakž napřed dotčeno, svobodnějm rozmyslem a jistejm naším vědomím práv měšťských půjčili jsme, dali sme...*“ Český překlad ze 16. st. v 2. kodexu pernstejnském v MZA, G 13, k. č. 290, fol. 161b; Český překlad ze 17. st. v Památní knize města Přerova, tamtéž, G 10, č. 259, fol. 83

66 ZDO, II, č. 26, s. 60, III, č. 532–533, s. 119, IV, č. 271, s. 137. V roce 1379 prodal Baršík z Přerova Mikulášovi Náklovi a jeho dědicům právo, které držel v Přerově na Hanovi, brněnském měšťanu, totiž na pěti podsedcích v přerovském předměstí. V roce 1381 Mikuláš Náklo prodal do dědičného držení opatu a konventu hraděšského kláštera pro jejich obživu v přerovském předměstí, které se jmenuje Šířava, roční plat dvě a čtvrt hřivny a čtyři groše z krčem, podsedků, polí, míst. Svědkem Ješek ze Šternberka alias z Lukova ze strany markraběte. ZDO, III, č. 552, s. 120, IV, č. 144, s. 131.

67 Knihy půhonné a nálezové (KP). I. Brno 1872, s. 105–106, č. 85, s. 123. V r. 1406 pohnala Dorota z Přečkovic, manželka Nidkova z Kuželového, Mikuláše Bađuru ze Šířavy odjinud z Přečkovic ze sta hř. gr., že si nechal zapsat do zemských desek její zboží Přečkovice a v Nezdenicích dvůr. KP, I, č. 278, s. 169, dále s. 218. ZDO, VIII, č. 404, s. 317 (1415).

Petr ze Stříteže, syn Přecha Balisty, pohnal roku 1408 Sulíka z Konice, že si dělal nárok na dvůr v Šířavě. Opakovaně v roce 1412 se na soudu prodělal púhon téhož Petra ze Stříteže na neznámého, který drží jeho dvůr na Šířavě mocí po Adamu Běsovi. Je zajímavé, že je tu časová shoda s udělením zástavního práva na Přerov neznámému šlechtici, pravděpodobně Milotovi z Tvorkova. Znovu poháněl Petr ze Stříteže 22. prosince 1414, ale tentokrát již Milotu z Kravař, že mu drží dvůr v Šířavě, i když k tomu Petr má lepší právo.⁶⁸

Dne 29. června 1415 v nálezku na zemském soudu bylo stanoveno, „*aby Petr výpis desk přinesl do Brna a pan Milota své svědomí, kterak jest to věno bráno*“. O výsledku tohoto jednání nemáme zpráv: Petrův nárok nebyl pravděpodobně uznán, neboť 14. prosince 1415 vystoupila Petrova sestra Jeruše, abatyše kláštera sv. Kláry v Olomouci, s púhonom na Milotu z Kravař pro neoprávněné držení dvora v Šířavě i s podsedy. V roce 1416 páni věc odložili s tím, že je třeba se podívat do desk zemských a podle toho soudit. Tento púhon byl opétován ještě v roce 1418, kdy Jeruše, abatyše od sv. Kláry, pohnala Milotu z Tvorkova odjinud z Přerova, že jí drží její dědictví, totiž dvůr v Šířavě i s tím, co k němu přísluší, ale ten dvůr nikdy nezapltil ani jejímu otci ani jí. O rok později Jeruše pohnala Milotu z Přerova z 50 hřiven gr., že jí odvedl od práva a smlouvu, kterou s ní učinil, nedodržel. Konečně 13. ledna 1420 byla vyslána komise vedená Jankem z Pňovic na sporné místo: výsledek zněl pak naprosto ve prospěch nároků Jeruše.

Po smrti Jeruše dvůr připadl klášteru klarisek v Olomouci, neboť roku 1437 prodala abatyše Dorota a celý konvent kláštera klarisek alodní dvůr v Šířavě, zvaný Přecha Balisty, Vincenci z Prusinovic (Curiam Allodialem in Syrauia, que nuncupatur Curia Przechonis Baliste).⁶⁹

V roce 1446 Vincenc z Prusinovic dal a připsal Jiříkovi z Pavlovic a jeho dědicům půl dvora v Šířavě v ulici přerovského předměstí, s polovinou polí a polovinou volné (nezastavěné) plochy nazývané sedlišťe a dalším příslušenstvím (mediam Curiam in Sirzawa in platea subvrbij Preroviensis cum medietate eiusdem Curie agrorum et mediam aream seu sedlisstye dicte Curie agris cultis et incultis ac medietatem pratorum cum metis et pertinentiis ad dictam medietatem Curie spectantibus). Druhou polovinu Vincenc z Prusinovic dal a připsal rovněž v roce 1446 Václavovi z Lazník a jeho dědicům (mediam Curiam in Sirzawa in platea Prerouiensis suburbii cum medietate agrorum et aree eiusdem Curie agris cultis et incultis et medietatem pratorum cum metis et singulis dicte medietatis et Curie pertinentiis).

K zajímavé změně názvu lokality došlo roku 1447, kdy pohnal Václav z Přerova (z Lazník) u zemského práva v Olomouci Jana z Lověšic ze 30 hřiven, že mu slíbil za list dokonání ve čtyřech nedělích za zprávu na dvůr před Přerovem v Židovské ulici (dvor před Přerovem v židovské ulici), ale toho mu nedokonal. O tutéž věc pohnal Václav z Přerova také Bernarda z Kozlovic, ale páni našli, že Bernard z Kozlovic nemá na púhon odpovídat.

Téhož roku 1447 pohnala Dorota z Přerova (dcera Mikuláše Badury ze Šířavy) Václava z Nelešovic a z Přerova z 9 hřiven, že jí drží dědictví její dvůr pod Přerovem, na kterém jí vyvstává devět hřiven.⁷⁰

V roce 1448 daly Dorota a Hedvika, dcery Mikše ze Šířavy pod Přerovem, do dědičného držení Václavovi z Lazník a jeho dědicům svůj alodní

dvůr pod Přerovem v židovské ulici s poli obdělávanými a neobdělávanými, loukami, mezemi a hranicemi, s jednou menší zahradou, robotami, platy, užitky, výnosy z onoho dvora (Dorothea et Hedwika filie Mikssonis de Syrawa sub Prerowia Wenceslao de Laznik et eius heredibus Curiam suam allodialem sub Prerowia in platea Judeorum). Jde o týž alodní dvůr, na který byl roku 1407 uveden Mikuláš Baďura (super curia alodiali sua in Syrzawa), a který v roce 1415 prodal Mikšovi z Přestavlk a jeho dědicům (in villa Syrawa Curiam allodialem cum una curtricula).

Zároveň v roce 1448 Václav z Lazník (z Přerova) dal a připsal Janovi z Prusinek a jeho dědicům půl dvora před Přerovem v ulici zvané Židovská (mediam Curiam ante Prerowiam in platea dicta Zidowska). Jde o jakousi část dvora, který je doložen poprvé v roce 1371, v roce 1379 jej získal Přeč řečený Balista (curiam in Syrzawa), a který po smrti jeho dcery Jeruše připadl klášteru klarisek v Olomouci, který jej roku 1437 prodal Vincenci z Prusinovic (Curiam Allodialem in Syrauia, que nuncupatur Curia Przechonis Baliste).⁷¹

V roce 1466 Jan z Prosenic vepsal do desek Václavovi z Horních Lazník řečenému Sekyrka a jeho dědicům půl svého dědičného dvora u Přerova v té ulici, které říkají Židovská, s poli obdělávanými a neobdělávanými, loukami, mezemi, podle toho, jak je ona polovina dvora oddělena od druhé poloviny (medietatem Curie sue hereditarie circa Prerouiam in ea platea, que vocatur Zidowska).⁷²

V roce 1485 byla vystavena listina na nivu Chlupcovu, kterou odprodala Anna z Lazník, dědička po Václavu Sekerkovi, svém otci, „od toho dvoru, kterýž leží v židovské ulici“.⁶⁵

V roce 1490 byl do zemských desek zapsán kup Sekyrkovského dvora (dvour dědičný u Přerova, řečený Sekyrkovský, kterýž kúpen u Ctibora z Cimburka s rolí oranů i neoranů). Kupujícím byl Vilém z Pernštejna, prodávajícím Ctibor Obešlík z Lipultovic a z Veselice, ten dvůr získal od Ctibora z Cimburka (ten byl držitelem Přerova v letech 1464–1470). Jde o dvůr, který později vlastnila obec, stál v prostoru uprostřed dnešní západní fronty Žerotínova náměstí.⁷³

68 KP, I, č. 840, s. 305 (1408), s. 401 (1412), KP, II, č. 335, s. 430 (1414).

69 KP, II, č. 97, s. 452 (1415), č. 467, s. 478 (1415), č. 169, s. 485 (1416), č. 809, s. 569 (1418), č. 1025, s. 614 (1419). ZDO, I, X, s. 369–370, č. 167.

70 ZDO, X, s. 392, č. 518–519. KP, III, s. 620, 635. Pravděpodobně roku 1448 vyznal Vicen z Prusinovic ve sporu kněze Hložka s olomouckým proboštstvím, že jeho otec měl v úmyslu přikoupit ke dvoru na Širavě kus louky, o které mu lidé říkali, že ji drží farář Václav. Ten ovšem prohlásil, že patří olomouckému proboštví, kterému za ni platil 16 grošů: „...jest svědomí mé, jakož jsem já vyznal, že když byl nebožtík otec kúpil ten dvour před Přerovem, tehdá jsú jej lidé staří zpravovali, že by tu nivu, kterouž farář drží, že by byla od toho dvora. Tehdy nebožčík otec mluvil s farářem o tu nivu a chtíc ji zase k tomu dvoru vyplatiti, a nebožčík kněz Václav jest jemu dí: však ta niva není dědičná k tomu dvoru, než žeť jesti od proboštví olomuckého a jáť z ní vždy v roce činžují šestnáste groší proboštovi. A otec muoj nebožčík slyšav to i nestál o ni více. Toť jest mé svědomí.“ ZA Opava, pobočka Olomouc, fond MCO, i. č. 451.

71 ZDO, I, X, s. 419, č. 839. s. 420, č. 847.

72 ZDO, I, X, s. 450, č. 370.

73 ZA Opava, pobočka Olomouc, ACO, kart. č. 4906.

Musíme si ovšem uvědomit ještě jednu věc, a to posun v lokaci Šířavy jako přerovského předměstí. V roce 1371 se totiž mluví o dvoře na přerovském předměstí za Šířavou, roku 1379 je to již dvůr v Šířavě. V roce 1446 se ale uvádí půl dvoru v Šířavě v ulici na přerovském předměstí – *mediam Curiam in Sirzawa in platea subvrbij Preroviensis*, aby vzápětí rok na to se psalo o tom, že zde existuje dvůr před Přerovem v židovské ulici. Jestliže před koncem 14. století bylo Šířavou zcela jednoznačně dnešní Žerotínovo náměstí a vystupovalo jako předměstí, od poloviny století následujícího již to stejné místo je označováno jako ulice, a to židovská, zprvu na předměstí nebo před, popř. pod Přerovem. Ještě více je tato skutečnost patrná z pozdějšího označování. Od poloviny 17. století máme doložené označení dnešního Žerotínova náměstí jako Široká ulice, popř. v německé podobě „Breite Gasse“. V roce 1653 se píše o kostele sv. Michala v ulici Šířava (in platea Sirzava), v roce 1691 je umístěn pod dolním přerovským městem, na začátku předměstí, kterému se říká Šířava (sub inferiore civitate Preroviensi, ad initium suburbii, vulgo Schirzawa dicti). Dnešním obyvatelům je představa Žerotínova náměstí jako součásti Šířavy naprosto vzdálená.

Pod dojmem výše naznačeného musíme také přistupovat k údajům z té doby, kde se objevuje Šířava. V roce 1384 měl u biskupského manského soudu spor o mýto v Přerově (*super theloneo in Prerowia*) Štěpánek z Věžek se Zbyňkem z Vlkoše a z Kyselovic a spor vyhrál. Dosavadní autoři předpokládali, že se jednalo o biskupské mýto, které olomoučtí biskupové dávali do nájmu svým manům. V bezprostředním okolí Přerova ležely biskupské vsi Újezdec, Lověšice a Moštěnice se Štolbachem (tam byla vodní tvrz na Moštěnce, mlýn a dvůr), které olomoučtí biskupové dávali do nájmu. Uvedenými vesnicemi procházela k Přerovu od Hulína, rovněž biskupského statku, významná obchodní cest, na níž při jejím vyústění do přerovského předměstí Šířavy bylo vybíráno mýto.

V seznamu biskupských lén z roku 1389 se jmenuje mýto v Přerově, na kterém měl olomoucký měšťan Templík zapsáno 2,5 hřivny a 8 gr. Týž olomoucký měšťan Thomilinus prodal následujícího roku 1390 za 16 hřiven desátý týden na mýtu v Přerově (*decimam septimanam thelonei in Prerouia*) Vítovi, vikáři kostela v Kroměříži, a Petrovi a Martinovi, bratřím z Kelče. Roku 1394 postoupil Petr z Přerova podíl na biskupském mýtě (desátý týden) v Přerově jako léno Mukařovi z Kokor a jeho bratru Zbyňkovi z Kokor. Olomoučtí biskupové si zřejmě vypůjčovali na toto mýto peníze a poukazovali pak úrok z výnosu mýta. Roku 1408 přijal Zbyňek z Kokor, poručník sirotků Jana, syna Mukaře, a Hynka, syna Stacha, z Kokor lénem mýto v Přerově. Roku 1413 dosvědčil Doman z Kokor u biskupského manského soudu, že Mukařovi sirotci, kteří mají manské zboží v Přerově na mýto (*bona feodalia in Prerowia in teloneo*), nejsou ještě plnoletí. Ještě v roce 1481 bral toto mýto v Přerově desátý týden Jan Mukař z Kokor.⁷⁴

Šířavy se týká zápis v zemských deskách roku 1379, podle nějž přerovský měšťan Baršík prodal Mikuláši Náklovi pět podsedků v předměstí přerovském, které podle práva získal od brněnského měšťana Hany. Nový majitel Mikuláš Náklo prodal dvě hřivny a jeden ferton a roční činži čtyři groše z hospod, podsedků, polí v přerovském předměstí, zvaném Šířava, na výživu hradištskému klášteru.⁷⁵

Mluví-li se v roce 1141 o přerovském kostele a předpokládáme-li, že tento velkofarní kostel stál v místech dnešního kostela sv. Michala na začátku ulice, dnes zvané Šířava, můžeme uvažovat o tom, že i označení Přerov se vztahovalo v různé době k různě rozsáhlému prostoru.

V listině, vydané krátce po roce 1233, Robert, olomoucký biskup, odkázal k oltáři sv. Kateřiny v kostele sv. Petra v Olomouci výnos z krčmy v Přerově (*thabernam quandam in Prerow*). Začátkem 16. století vlastnila kapitula v Přerově na předměstí hospodu zvanou Opavka, s největší pravděpodobností se jednalo o jednu a tutéž hospodu. Podobně roku 1544 pohnal olomoucký biskup Marek Jana z Pernštejna a na Helfenštejně, že mu zabral krčmu na předměstí, která se jmenovala Opavka.⁷⁶

Z archivních pramenů 14. a 15. století se vedle existence osídlení na Šířavě dovidáme i o zástavbě na pravém břehu Bečvy u mostu, který vedl přes řeku. První zmínka o něm je z roku 1275, kdy král Přemysla Otakar II. osvobodil hradišfský klášter od placení peněz na opravu mostu v Přerově výměnou za to, že opat kláštera odstoupil z klášterního statku v Přerově polovinu krčmy s jistými podsedky a s jistými polnostmi, příslušnými ke krčmě, správci přerovského mostu. V roce 1276 platili z Hranic, statku premonstrátského kláštera Hradiště u Olomouce, na most v Přerově (*ad pontem in Prerow*) každý krčmář a řemeslník ročně šest denárů, každý podsedník dva denáry.⁷⁷

Mýto vybírané na mostě přes řeku Bečvu bylo ještě roku 1335 zeměpanské. Listem daným a psaným v Uherském Brodě dne 19. srpna téhož roku osvobodil moravský markrabě Karel všechno zboží, dovážené do velehradského kláštera, od mýt (*thelonia, pedagia aut vectigalia ... per loca theloniorum ... per publicanos ibidem*). Při tom se uvádějí zeměpanští mýtní v Přerově a v Hulíně (*theloniarii nostri*).

Někdy během 1. poloviny 14. století přešlo mýto i s příslušenstvím do soukromých rukou. Od roku 1376 můžeme sledovat majitele zapsané v Zemských deskách olomouckých. Tehdy měšťan Miklík z Přerova prodal Baršíkovi z Přerova poplužní dvůr na druhé straně řeky Bečvy, půl mostu s mostným a s mýtem a dvě louky (*in Opido foris Opidum ex alia parte Bezwe curiam arature, medium Pontem cum thelonio, duo prata*). Text „*v městečku před městečkem z druhé strany Bečvy*“ dává tušit, že tu existovalo poměrně výrazné osídlení, které bohužel je jen velmi málo archeologicky doloženo. Dne 30. dubna 1488 koupil Vilém z Pernštejna most přes řeku Bečvu a mostné tam vybírané od Markéty Věrné tak řečené bydlením v Přerově, od Prokopa Věrného, muže jejího, od Jana, syna jejich, a od Magdaleny, dcery jejich.⁷⁸

O existenci dvou městských organismů jsme informováni z listiny Viléma z Pernštejna z 23. října 1487, vydané v Moravském Krumlově, kde byli

74 Dějiny města Přerova. Přerov 1970, s. 139. ZAPLETAL, F.: Přerov v minulosti. In: Ročenka Městského musea v Přerově. Přerov 1936, s. 9.

75 ZDO, III, č. 552, IV, č. 144, s. 131: „... *in preurbio Prerowiensi, quod Sirawa dicitur, in Thabernis, subsidibus, agris, ortis duas marcas unum fertonem cum quatuor grossis Census annui pro pitancia Monasterio eo Jure...*“

76 CDB, III, s. 159–161, č. 128. ZA Opava, pobočka Olomouc, MCO, k. č. 60. Moravský zemský archiv Brno, A 3, knihy půhonné, inv. č. 699–700, fol. 101.

77 CDB, V, s. 430–431, 494–496.

osvobození všichni, kteří stavěli na kopci v Přerově, od dávek na deset let a byl jim dán díl ostrova k založení zahrad. Práví se tu výslovně: „...*znamenavše spuštění zámku našeho Přerova a potřebu, i chtějí zase týž zámek opravití a nám i budoucím potomkóm našim k osazení přivéstí, dali jsme... všem těm lidem, kteříž na tom kopci u Přerova stavějí aneb stavěti se budú, plnú a svobodnou lhotu na deset let a od datum listu tohoto úplně zběhlých tak, aby ti lidé na kopci byli prázdni všech platuó dole psanejch.*“ Pokud by se na kopci usadili řemeslníci, neměli nic platit, kromě soukeníků od valchování po sedmi penězích a od rámu polovic. Dále svolil, aby měli po mlynáři první přístup k valše a slíbil dávat k tomu potřebné dřevo. Také kováři měli platit z brusů a ševci ze stoup, a to tak, že po vyjití lhůty měli ševci na kopci platit polovici toho, co ševci dole. Řemeslníci i ostatní měli být osvobozeni ode všech úřadů, měli mít právo vařit pivo sobě, pro čeledí i k šenkování, vést obchody stejně jako měšťané dole. Vilém je osvobodil od obecních hlásek (nočních hlídek), ale v případě, že by se na kopci hlásalo, měli oni držet ponůčku k spravování (kontrolu) hlásných na zdi. Také v případě, že by vznikla potřeba stavět k branám, měli mít jednoho branného k otevírání a k zavírání, více nikoho. V případě vojny měli mít možnost, tak jako dolní měšťané, podle výše berně stavět za sebe náhradu. Mimo svrchu psané povinnosti neměli být zatěžováni žádnými platy, robotami, hony a jinými věcmi. Nad to udělil Vilém Kopeckým právo svobodně odkazovat svůj majetek za života i na smrtelné posteli.

Ke spojení měst, které mezi sebou měšťané domluvili, došlo na základě listiny z 6. prosince 1498. Jedním z ustanovení bylo, že v případě zápisů poručenství a sirotčích peněz měli měšťané Horního města obeslat ty z Dolního a naopak. Městské knihy se vedly odděleně. Všichni obyvatelé z města Horního i Dolního, předměstí Šířavy i ze všech ulic dostali půl louky dle míry troubeckých luk a platili z ní dva groše české, které byly vybírány čtyřmi k tomu zvolenými muži z Horního i Dolního města do zvláštní společné pušky (pokladny). Z obnosu se měly platit hlásky obou měst i všeli jaké další opravy. Byla zrušena povinnost hornoměšťanů stavět ponocného, protože podstupovali hlásky spolu s dolnoměšťany. Ti ovšem jako dříve měli za své peníze stavět dva hlásné na hradskou hlásku. Také výnosy z prodaných obecních trávníků měly přijít do oné společné pokladny. Trhy a jarmarky se měly dát v dolním městě, pouze vlněný trh na kopci. Kdo by prodával vlnu jinde, vystavoval se nebezpečí pokuty jedné hřivny, která šla rovněž do společné pokladny. Na kopci v Horním městě měla být jedna mastnice (masný krám) a masař (řezník) se řídil podle řezníků z Dolního města. Dřevo z obecních lesů užívali obojí měšťané společně, kdo by však bral nad stanovenou míru (vůz naložený kladami do určité výše), měl zaplatit 15 grošů do společné pokladny. Naposledy se dělo ustanovení o pastvě, která měla být společná. Samostatná pastva byla pokutována rovněž 15 groši bílými. Taktéž řezníci, kteří pásli dobytek nakoupený k porážce, tak měli činit spolu s ostatními.⁷⁹

Můžeme vyslovit hypotézu, že Přerovem byla do poloviny 13. století zvána ta část dnešního města, která byla v pramenech od 14. století označovaná jako Šířava, později Židovská ulice, Široká ulice a dnes Žerotinovo náměstí ve svém prodloužení východním směrem za dnešní kostel

sv. Michala, stojící v místech předpokládaného arcijáhenského kostela z poloviny 12. století.

Udělením městských práv roku 1256 mohlo dojít k nové lokaci města. Předchozí autoři předpokládali jeho vysazení v prostoru dnešního náměstí T. G. Masaryka, ale tomu prozatím odporuje nedostatek archeologických nálezů z 13. století. Nám se jeví pravděpodobně, že k vysazení nového města by mohlo dojít v prostoru dnešního Horního náměstí.⁸⁰

Zde také stála kaple sv. Vavřince s královským patronátem, o níž se první zmínka děje 17. března 1324 v listině, v níž papež Jan XXIII. udělil Menhartovi, synu Mikuláše z Prahy, který už byl přijat pražskou kapitulou za kanovníka, na přímluvu českého krále Jana Lucemburského provizi, čili expektativu (nárok na některé uprázdněné beneficium), na zvláštní prebendu (důchod spojený s výkonem církevního úřadu), až se nějaká uvolní. Mimo to, jak z listiny vyplývá, si mohl podržet kapli sv. Prokopa na Starém Brně a sv. Vavřince v Přerově, kterou tedy již před tím spravoval. Další skutečnosti se dovidáme v nově uveřejněném přepisu buly papeže Benedikta XII. z 9. srpna 1338, na jejímž základě se dostalo Velislavovi (Hajnův) ze Sedlčan kanovníctví v pražském kostele s prebendou, a to v souvislosti s povýšením Karlova kancléře Mikuláše z Brna na tridentského biskupa. Nové kanovníctví dostal Velislav na přímluvu krále Jana. Přitom mu nebylo, jak se obvykle zdůrazňovalo, na překážku kanovníctví ve vyšehradském kostele a fara ve Vodňanech a kaple v Přerově, s tou však podmínkou, že obě poslední prebendy opustí, jakmile se ujme pražského kanovníctví. V roce 1346 Klement VI., římský papež, rozhodl o připojení kaple sv. Vavřince v Přerově k chóru pražských mansionářů.⁸¹

Kde přesně stála tato církevní stavba, není známo. O datu založení kaple sv. Jiří dnes stojící v jihovýchodní části Horního náměstí, ke které byl podle listiny z roku 1583 vztahován titul sv. Vavřince, vedou archeologové

78 1382 – super curia, sita prope Prerouiam, 1384 – curiam foris ciuitatem Prerouiensem sitam ex altera parte Beczwe, duo prata, medium pontem cum theloneo, 1385 – medium pontem, situm ante Prerouiam, 1386 – mediam partem pontis cum theloneo Prerowye, 1398 – Lorencz de Prerouia Mostnyk in et super ponte, sito in Prerouia, 1406 – super curia allodiali super Prerouia, ad pontis et curie allodialis sub civitate Prerouia, 1418 – pontagii seu pontis, quod dicitur Mostne, ante Prerowiam et curie allodialis. V 17. století byl panský tzv. Prokopovský dvůr spojen s dvorem Bravantským v jedno. Viz ZAPLETAL, F.: Přerov v minulosti. In: Ročenka Městského musea v Přerově. Přerov 1936, s. 7–9, 12, 16. Týž: Pohled na Přerov z r. 1727. Vlastivědný věstník moravský, 1960, s. 276–285.

79 HANZAL, J.: Diplomatar města Přerova do roku 1596. Brno 1968, s. 133–135, 137–140, 145–148. (Strojopis.)

80 Srovnej Problematika lokalizace královského hradu a vývoj středověkého města v Přerově. *Archaeologia historica*, 2001, s. 165–167. Viz též DRECHSLER, A. – Procházková, R. – Schenk, Z.: Počátky osídlení Přerova a Předměstí. *Vlastivědný věstník moravský*, 2006, s. 257.

81 Viz *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia*, tomus prodromus. Ed. Z. Hladíková. Praha 2003, s. 227, 696–697. Velislav byl notářem, protonotářem a diplomatem Karla IV. (1334–1362), kanovníkem kapituly sv. Víta a u Všech svatých na Pražském hradě, děkanem kapituly v Sadešské (1354–1362), pak u sv. Apolináře v Praze (do 1364), ale také milovníkem iluminátorského umění, donátorem výpravné ilustrované bible, podle něž je označována biblí Velislavovou. LAPÁČEK, J.: Přerovský kostel držel diplomat Karla IV. *Nové Přerovsko*, 9. 4. 2004, s. 7.

spory, vedle názoru o vzniku v 2. polovině 13. století se objevuje v poslední době úvaha o tom, že počátky kostelíka sotva sahají před 15. století, případně že jde o stavbu z počátku 16. století.⁸²

Nápadná změna v označení lokality dnešního Žerotínova náměstí na přelomu 14. a 15. století nasvědčuje tomu, že v té době zde došlo k výměně obyvatelstva. Původní křesťanské obyvatelstvo se stěhovalo nám neznámým směrem, můžeme uvažovat o nové lokalitě na dnešním náměstí T. G. Masaryka, zatímco na jejich místě se usazovali Židé.

Nová stavební aktivita je spojena s dobou po husitských válkách, kdy Přerov byl dlouhodobě zastaven šlechtickým držitelům a posléze dědičně postoupen Pernštejnům. Vznikl zde dočasný antagonismus mezi „starým“ a „novým“ městem, v tomto případě mezi Horním a Dolním městem. Známe to i z jiných lokalit, nejstarší známý pokus v Litoměřicích ještě z poloviny 13. století skončil nezdarem. Úspěšný byl záměr realizovaný ve Strážnici někdy v polovině 15. století, v Litomyšli, v Brandýse nad Labem, Mladé Boleslavi, Prostějově a Lipníku, v Tovačově bylo Nové město založeno teprve roku 1475, ve Vsetíně až v polovině 17. století.⁸³

82 STAŇA, Č.: Archeologové k počátkům Přerova. In: Informační a metodický zpravodaj. 4. Ostrava 1986, s. 27–29. KOHOUTEK, J.: Problematika lokalizace královského hradu a vývoj středověkého města v Přerově. *Archaeologia historica*, 2001, s. 168. DRECHSLER, A. – Procházka, R. – Schenk, Z.: Počátky osídlení Přerova a Předmostí. *Vlastivědný věstník moravský*, 2006, s. 256–257.

83 HOSÁK, L.: „Staré“ a „Nové“ město v období středověké kolonizace na Moravě. *Historická geografie*, 1970, s. 82–85. Při lokaci nově založeného města bylo staré sídliště opuštěno, přičemž starý kostel zůstal zachován v izolované poloze. Tak tomu bylo u Svitav, kde zůstal na místě staré osady kostel sv. Jiljí, nebo v Jevíčku (kostelík sv. Bartoloměje). HOFFMANN, F.: *České město ve středověku*. Praha 1992, s. 84, 321.

Milan Chumchal

My Marie Terezie z Boží milosti císařovna římská, královna uherská, česká...

Několik pohledů na vládní mincovnictví ve 2. polovině 18. století

Následky třicetileté války a vleklé turecké války znamenaly ve svých důsledcích pro země habsburského soustátí hluboký hospodářský rozvrat, který se nejmarkantněji projevoval v měnové a finanční oblasti. Jeho překonání vyžadovalo přijetí takových opatření, která by naplnila státní pokladnu, oživila výrobu a odstranila nejkřiklavější feudální přežitky, které bránily dalšímu ekonomickému rozvoji. Starý feudální řád začínal pomalu přezívat a již v první polovině 18. století se začaly v konkrétní podobě objevovat příznaky měnících se společensko-politických a ekonomických podmínek. Rodící se kapitalistický způsob výroby našel hlavní oporu v učení merkantilistů¹ a fiziokratů,² jejichž teorie udávaly po celé 18. století směr hospodářské politiky.

První polovina 18. století ještě žádné výraznější změny nepřinesla. V důsledku válek o španělské dědictví v letech 1701–1714 a s Tureckem v první polovině století, které zcela vyčerpaly státní pokladnu, se habsburské země dostaly do tíživé ekonomické a finanční situace, vyhocené navíc dynastickými mocensko-politickými problémy. Když v roce 1740 zemřel bez mužského následníka římsko-německý císař Karel VI., poslední mužský potomek habsburské dynastie, málokdo věřil v další životaschopnost habsburského soustátí. Na základě pragmatické sankce³ nastoupila

- 1 Merkantilismus je ekonomická teorie, jejíž zásady se začaly objevovat a šířit od 16. století jako důsledek mocensko-hospodářských poměrů vytvořených po objevení Ameriky. Jeho myšlenky ovládaly teorie ekonomů až do konce 18. století. Nejvýznamnější představitelé – A. Montchrétien (1575–1621), J. Child (1630–1699) a J. B. Colbert (1619–1683). Merkantilisté vycházeli ze zásady, že základem bohatství společnosti jsou peníze, tj. drahé kovy, především zlato. Peníze podle jejich názorů byly prostředkem, který měl podnítit produktivní síly státu. Rozvoj řemeslné a manufakturní výroby, stejně jako rozvoj obchodu měl napomáhat zvyšování příjmů z daní. Jednou z hlavních merkantilistických zásad byl názor, že bohatství vzniká ve sféře oběhu, proto byl obchod považován za hlavní formu podnikání. Stát měl povinnost zajistit dostatečné množství zlata, a to buď těžbou, nebo ze zahraničí. Proto byl důraz kladen na aktivní obchodní bilanci. Dovoz měl být omežován na co nejmenší míru.
- 2 Zásady fiziokratických ekonomů vykrytalizovaly ve 2. polovině 18. století. K nejvýznamnějším představitelům patřili F. Quesnay, A. Turgot a V. Mirabeau. Za ideální společenské zřízení považovali zemědělskou společnost, ve které vládou pozemkoví vlastníci a duchovenstvo. Zásahy státu proto měly být směřovány především na rozvoj zemědělství, protože právě v této oblasti se rodí bohatství státu. Žádali svobodný obchod a volnou soutěž mezi zemědělskými výrobci. Hlavní zásadou, z níž fiziokraté vycházeli, byl názor, že jediným pramenem bohatství a blahobytu je půda.

Marie Terezie

za této kritické situace v roce 1740 dcera Karla VI., mladá, půvabná panovnice Marie Terezie.⁴ Ač v ni nikdo zpočátku nekládal velké naděje, dokázala nastalou krizi překonat a díky svým panovnickým, diplomatickým, ale i osobním schopnostem vnitřně i mezinárodně konsolidovat postavení habsburského soustátí a vytvořit z něj na dlouhá desetiletí relativně pevný celek, hrající významnou roli ve střední Evropě.

Vláda Marie Terezie, vycházející ze zásad osvícenského absolutismu,⁵ byla vedena v souladu se silným centralizačním úsilím snahou o těsnější vnitřní spojení svých zemí a o uznání a posílení postavení soustátí v mezinárodním měřítku. Ve vnitřních záležitostech, a to jak politických, tak ekonomických, si by-

la vědoma nutnosti změn, ovšem jen těch, které řešily aktuální problémy nově se formující měšťanské společnosti. Držela se pevně zásady, že nastalé změny nesmějí narušit stávající pořádek. V tomto duchu přinesla její vláda celou řadu reforem,⁶ které zásadním způsobem zasáhly do všech sfér života a staly se základnou pro další progresivní rozvoj a posílení habsburského soustátí. Prvořadou a životně důležitou otázkou se stalo vyřešení finanční situace. Panovnice si toho byla plně vědoma. Jak se ukázalo, byl to problém jen obtížně řešitelný. Situaci totiž zhoršovala neustálé rostoucí potřeba peněz na vedení válek v letech 1741–1763, v nichž Marie Terezie musela čelit útokům na celistvost svých zemí. Práce na daňové reformě, tzv. tereziánském katastru, vycházející ze soupisu rustikální i dominikální půdy, byly zahájeny v roce 1747 a probíhaly plných deset let. Tereziánský katastr vstoupil v platnost až v roce 1757. Zdanění se vztahovalo jak na poddanskou půdu, tak na půdu vrchnostenskou, ale i církevní. Šlechta byla mimoto povinna odvádět daně i ze svého podnikání a z poddanských platů a roboty. Daně se tak staly stálým příjmem plynoucím pravidelně do státního rozpočtu.

Aby však daňová reforma mohla účinně plnit své poslání, k tomu bylo nutné vyřešit otázku úzce se vážící k finanční politice státu, a tou bylo zajištění dostatku kvalitního oběživa uvnitř země, čili zavedení pevné, i mezinárodně uznávané měny. Se jménem Marie Terezie je spjata celá řada opatření, která radikálně zasáhla celou oblast finanční a s ní úzce spjata měnové politiky a vládního mincovnictví. Právě tato opatření položila základy novodobého, moderního mincovnictví. Patřilo k nim nejen přijetí měnové reformy v roce 1750, ale i zavedení mincování z obecných kovů v roce 1760 a papírových peněz v roce 1762. Poprvé v historii se staly v habsburských zemích součástí oběživa úvěrové peníze.

Marie Terezie nastoupila svou vládu za situace, kdy potřeba peněz volala po rychlém řešení otázky oběživa a vládního mincovnictví. Kvalitní stříbrné mince rychle mizely z oběhu a stávaly se předmětem tezaurace,

nebo, a to byl případ častější, spekulativního vývozu do zahraničí. Přísné zá- kazy vývozu tolarových a dukátových ražeb se mívaly účinkem. Příčinou to- hoto stavu byla cenová relace zlata ke stříbru. Proti zlatu⁷ nebyla těžba stříbra tak výrazná a jeho cena tím neustále rostla. Postupně docházelo k tomu, že nominální hodnota stříbrných, zejména drobných mincí, byla nižší než cena stříbra v nich obsažených. Zatímco kvalitní stříbrné mince mizely z oběhu, habsburské země, především české, zaplavovala v důsled- ku válečných událostí cizí nehodnotná drobná mince, bránící stabilizaci po- měrů, o něž státní správa usilovala.

Nepomáhaly ani již od počátku století stále znovu a znovu vydávané pa- tenty se zákazy přijímání těchto mincí.

- 3 Pragmatická sankce vyhlášená Karlem VI. 19. dubna 1713 zakotvila nedílnost zemí habsburského soustátí a nástupnický řád habsburského domu, podle něhož v pří- padě vymření rodu po meči nastupovala linie ženská. Řada evropských států prag- matickou sankci uznala, Francie, Bavorsko a Prusko ji odmítlo. V důsledku toho došlo k válkám o rakouské dědictví.
- 4 Marie Terezie se narodila 13. května 1717 ve Vídni. Otec římsko-německý císař Karel VI., matka Alžběta Kristina Brunšvicko-Wolfenbüttelská. Její výchova probí- hala v souladu se zvyklostmi zavedenými u dvora, tzn. především v hudbě, tanci a jazykové vybavenosti. Vedle latiny znala i španělsky, italsky a francouzsky. Stu- diem klasických autorů získala velký přehled přes historii a zeměpis. Jako dceru ji otec neseznamil s vladařskými povinnostmi. V roce 1736 se v devatenácti letech pro- vdala z lásky za Františka Štěpána Lotrinského. Z manželského svazku se naro- dilo celkem šestnáct dětí. Teprve díky svému manželovi se mohla seznamovat s poli- tickou praxí. Vládu svého otce posuzovala skepticky, viděla v něm pouze správce zemí. Na základě pragmatické sankce nastoupila 21. října 1740, po smrti svého otce, na trůn. Počáteční období její vlády (1741–1748, 1756–1763) bylo vyplněno válkami o dědictví a bojem za udržení celistvosti soustátí. Jen velmi těžce nesla ztrátu Slez- ska, o něž přišla ve válce s pruským králem Friedrichem II. Dne 25. června 1741 byla korunována za uherskou královnu a 12. května 1743 za královnu českou. František Štěpán Lotrinský se v roce 1740 stal jejím spoluvladařem a byl jím až do své smrti v roce 1765. Poté se spoluvladařem v roce 1769 stal jejich syn Josef II. Marie Terezie vládla v duchu osvícenského absolutismu. Na daném stavu nechtě- la radikálně nic měnit, usilovala vždy pouze o odstranění akutních problémů. Své vladařské povinnosti brala vážně, se vši odpovědností, i když často propadala neji- stotě a strachu.
- Marie Terezie zemřela ve Vídni 29. listopadu 1780 a je pochována v císařské hrob- ce kapucínského kostela ve Vídni.
- 5 Osvícenský absolutismus je formou vlády charakteristické pro 2. polovinu 18. sto- letí, kdy moc je soustředěna v rukou panovníka, který se za pomoci administrativ- ních opatření a byrokracie snaží o odstranění nejkřiklavějších přežitků feudalismu při zachování rovnováhy a stávajících poměrů. Ideově vycházel z francouzského osví- cenství. Pro osvícenský absolutismus byly charakteristické reformy směřující k posí- lení centralismu, odstranění feudálního separatismu a reformy v oblasti církevní a školství. Velký důraz klade na rozvíjení obchodu a hospodářské základny země, s čímž úzce souvisí i reformy v oblasti finanční a měnové politiky.
- 6 Reformy Marie Terezie zasáhly prakticky všechny oblasti života společnosti. K nej- důležitějším patřila reforma daňová (1748–1757), správní (1749), celní (1752), soud- ní (Morava 1752, Čechy 1765), školská (1774), robotní (1775) a v neposlední řadě i reforma vojenská a měnová (1750).
- 7 V letech 1741–1760 bylo v celosvětovém měřítku vytěženo největší množství zlata za posledních tři sta let. Proti létům 1721–1740, kdy se vytěžilo 19 080 kilogramů zlata, stoupla těžba v tomto období na 24 510 kilogramů. Naproti tomu stříbra se vytěžilo pouze 533 000 kilogramů.

Vyobrazení zakázaných mincí v patentu
z 1. čtvrtiny 18. století

Dominantní mincí měnové soustavy byl v době nástupu Marie Terezie stále ještě tolar. Doba jeho největší slávy však již pomalu končila a stále důrazněji se začínal prosazovat zlatník (zlatý). Tolar byl využíván zejména jako mince obchodní, jehož hodnotou byly vyjadřovány platy a cenové údaje. V běžném platebním styku se neuplatňoval. Tuto roli plnily drobné krejcarové mince.

Konvenční měna

Celá středoevropská oblast a zejména německé země trpěly v důsledku územní rozdrobenosti měnovou roztržitostí, tedy problémem přežívajícím od hlubokého středověku. Jednotlivé teritoriální státy měly svou měnu a razily vlastní mince. Je pochopitelné, že tento stav brzdil hospodář-

ský rozvoj, bránil mezinárodnímu obchodu a nutně musel vést jednotlivé státy ke snahám o vyrovnání a sjednocení měnových soustav. Na přelomu 17. a 18. století mezi nimi sehrávaly nejvýznamnější úlohu Rakousko, Prusko, Bavorsko a Sasko. Prvním krokem vedoucím alespoň k částečnému sjednocení měnových soustav bylo přijetí zlatníku v hodnotě dvou třetin tolaru jako nové měnové jednotky v severoněmeckých státech. Následkem devalvace krejcaru došlo v habsburských zemích k tomu, že zlatník začal odpovídat svou hodnotou nikoli dvěma třetinám, ale polovině tolaru. V roce 1750 došlo u zlatníků ke snížení obsahu stříbra o 5 %, tzn. že z jedné kolínské hřivny (233,8 g) se razilo 20 zlatníků. A tato nová relace se stala předpokladem k vyrovnání měnového systému habsburských zemí s říšskou zlatníkovou soustavou.

Podle mincovní instrukce hlavního mincovního úřadu ze 7. listopadu 1750 byla v habsburských zemích přijata za základní hmotnostní jednotku místo doposud užívané vídeňské hřivny hřivna kolínská, z níž se podle

Marie Terezie 1 tolar 1743^s

Mincovna Kremnica, stříbro průměr 41,9 mm, hmotnost 28,68 g

- A** – Uprostřed pole poprsí panovnice mladistvého vzhledu vlevo. Vnější kruh perlový. Opis: M : THERES : – D : G: REG : HU : BO. Maria Theresia Dei gratia regina Hungariae Bohemiae.
- R** – Uprostřed pole na paprskové svatozáři korunovaná Madona na půlměsíci s dítětem (v pravici říšské jablko) v levici a žezlem v pravici. Ve střední části po stranách obrazu rozdělená značka kremnické mincovny K – B. V dolní části pod obrazem štítek s uherským znakem. Vnější kruh perlový. Opis: S : MARIA MATER DEI – PATRONA HUNG: 1743 Sancta Maria mater Dei patrona Hungariae.

Hrana: IVSTITIA ET CLEMENTIA. (Spravedlnost a mírnost)

nařízení razilo deset tolarů. Hodnota nové tolarové mince byla stanovena na 120 krejcarů, což se rovnalo dvěma zlatníkům. Dlouho připravovaná měnová reforma, již se také říkalo dvacetizlatková, tak mohla vstoupit v platnost. Pro usnadnění obchodních styků s německými státy vyvíjel vídeňský dvůr velkou snahu přimět německá knížata a stavy k přijetí nové měnové reformy. Smlouvou z 21. září 1753 se jako první připojilo Bavorsko. Od tohoto data začala být měnová soustava nazývána „rakousko-bavorská měnová konvence“ a ražby v jejím systému vydávané byly označovány jako „konvenční“. Nová měnová reforma vstoupila v platnost 1. ledna 1754 a postupně se k ní připojovaly další německé země a svobodná města s výjimkou Pruska, které na konvenční měnu nikdy nepřistoupilo. Konvenční měna se v habsburských zemích udržela až do roku 1857, do zavedení rakouské zlatníkové měny. K jejímu úplnému zrušení došlo 27. dubna 1858.

Základní měnovou jednotkou stříbrné konvenční měny zůstal tolar o hmotnosti 28,06 g a průměru 40–42 mm, který svou hodnotou odpovídal dvěma zlatníkům. Systém vycházel z poměru 1 zlatý (půltolar) = 60 krejcarů.

Pro rozlišení od starších ražeb a jako opatření proti záměně byl v habsburských zemích na konvenčních ražbách umisťován na konec poprsí svatoandějský křížek. Konvenční měna zaváděla poprvé v historii v habsburských zemích nové, dosud neobvyklé nominály desetinné soustavy. Od roku 1752 byla měnová soustava doplněna o ražby dvaceti-, deseti- a pětkrejcarů.

Marie Terezie 1 tolar konvenční (dvouzlatník) 1764⁹

Mincovna Nagybanya (Velká Baňa), stříbro, průměr 41,2 mm, hmotnost 27,93 g

- A** – Uprostřed pole poprsí panovnice ve středním věku vlevo. Vnější kruh perlový. Opis: M . THERESIA . D : G . – R . IMP . GU . HU . BO . REG . Maria Theresia Dei gratia Romana imperatrix¹⁰ Hungariae Bohemiae regina
- R** – Uprostřed pole korunovaný dvouhlavý orel. V korunovaném prsním štítku znaky zemí habsburského soustátí, v korunovaném srdečním štítku rakouský znak. V dolní části pod obrazem značka mincovny v Nagybyanyi G. Vnější kruh perlový. Opis: ARCHID . AUST . DUX – BURG . CO . TYR . 1764 . X . Archidux Austriae dux Burgundiae comes Tyrolis.

Hrana: IVSTITIA ET CLEMENTIA Spravedlnost a mírnost

Marie Terezie 20 krejcar 1774¹¹

Mincovna Kremnica B. Úřednické mince (1774–1780): S.K. mincmistr Sigismund A.

Klemmer von Klemmersberg, P.D. vardajn Paschal Joseph von Damiani,

stříbro průměr 27,8 mm hmotnost 6,470 g

- A** – Uprostřed pole mezi dvěma zkříženými, dole svázanými ratolestmi: palma – vavříň, poprsí panovnice ve starším věku vlevo s vdovským závojem. V dolní části pod obrazem značka kremnické mincovny: B. Vnější kruh perlový. Opis: M . THERESIA . D : G . R . – IMP . HU . BO . REG . Maria Theresia Dei gratia Romana imperatrix Hungariae Bohemiae regina
- R** – Uprostřed pole na paprskové svatozáři trůnící korunovaná Madona s dítětem (v pravici říšské jablko) v levici a žezlem v pravici. Ve střední části po stranách obrazu značky úředníků mincovny S.K. – P.D. V dolní části pod obrazem mezi dvěma ratolestmi: vavříň – palma v oválném barokním štítku numerický nominál: 20. Vnější kruh perlový. Opis: PATRONA . REGNI . – HUNGARIAE . 1774 . X.

Hrana: listy

Křížový tolar

Reforma Marie Terezie se dotkla i měnového systému v Rakouském Nizozemí¹², zde byla podle výnosu z 19. července 1755 zavedena nová měna. Počaly se razit nové mince, tzv. brabantské toлары, které nahradily dosud platné dukatony. Podle obrazu v mincovním poli, korun umístěných mezi rameny kříže na rubní straně, dostaly název korunní toлары.¹³ Ve Švýcarsku vzniklo pro tuto minci pojmenování křížový tolar podle burgundského svatoondřejského kříže. Oba názvy se v odborné literatuře užívají souběžně dosud. Jejich kurs byl proti konvenčním vyšší. Jeden křížový tolar byl počítán na 132 krejcarů. Jako oblíbená obchodní mince zaujímal v měnovém systému zvláštní postavení.

Marie Terezie křížový tolar 1768¹⁴

Mincovna: Brusel (hlavička anděla), stříbro průměr: 39,3 mm hmotnost: 28,940 g

- A** – Uprostřed pole mezi rameny svatoondřejského kříže koruny. V horní části nad obrazem v opisovém pruhu značka bruselské mincovny. Vnější kruh perlový. Opis: M . THERESIA . D : G . R . IMP . GERM . HUNG . BOH . REG . (zm). Maria Theresia Dei gratia Romana imperatrix Germaniae Hungariae Bohemiae regina
- R** – Uprostřed pole korunovaný dvouhlavý orel. V korunovaném čtvrceném prsním štítku znaky Uher, Čech, Belgie a Milána. V srdečním štítku znak rakousko-burgundský. Vnější kruh perlový. Opis: ARCH . AUST . DUX . BURG . BRAB . COM . FLAND . 1768. Archidux Austriae dux Burgundiae Brabantiae comes Flandriae.

Hrana: IUSTITIA ET CLEMENTIA (Spravedlnost a mírnost)

Ražby vydané se jménem Marie Terezie v Antverpách a Bruselu jsou charakteristické tím, že lícová strana je na rozdíl od jejich následníků znaková. Počínaje Josefem II. bývá na líci vždy zobrazen portrét panovníka.

9 Muzeum Komenského v Přerově – numismatická sbírka N 5 899.

10 Od roku 1746 užívala Marie Terezie titulu římská císařovna odvozeně od svého manžela Františka Štěpána Lotrinského, který byl korunován na římsko-německého císaře 4. října 1745. Pro svou osobu o císařskou korunu nikdy neusilovala.

11 Muzeum Komenského v Přerově – numismatická sbírka N 821.

12 Na základě Utrechtského míru v roce 1713, jímž byla ukončena dlouhotrvající válka o španělské dědictví, získal římsko-německý císař Karel VI. všechny vedlejší španělské země v Evropě a připojil je k habsburským zemím. Jednalo se o Milánko, Neapolsko, Sardinii a Španělské Nizozemí (Belgie, Lucembursko), nazývané od té doby Rakouské Nizozemí.

Mimo to jsou tyto ražby stranově obrácené. Křížové tolary sloužily v oběhu v habsburských zemích až do zavedení korunové měny v roce 1892. Kromě tolarových nominálů byly raženy i jejich díly – půltolary a čtvrttolary.

První měděné mince

Ve druhé polovině 18. století dospěl vývoj peněžního systému v habsburských zemích do stadia, kdy bylo možné upustit od dosud přísně dodržovaného bimetalismu ražebního kovu. Od samého počátku mincovnictví se totiž k ražbě užívalo výhradně drahých kovů, zlata a stříbra.¹⁵ Se jménem Marie Terezie je spjato zavedení prvních kreditních peněz¹⁶ do vládního mincovnictví – ražeb z obecného kovu, z mědi. Důraz na rozšiřování hospodářské základny podporou řemeslné a manufakturní výroby si vynutil zcela v souladu se zásadami stoupenců merkantilismu tento krok, protože právě kreditní peníze umožnily zvyšovat úvěr na rozvoj hospodářské základny.

Zavedení měděných mincí mělo však i praktické důvody. Ze stříbra byly až do té doby raženy i nejnižší krejcarové nominály. Byly to mince nepatrných rozměrů, pro rozvíjející se obchod naprosto nevyhovující. Díky nepatrným rozměrům se dokonce všeobecně rozšířil zvyk platit touto mincí v pytlících nebo kornoutech opatřených pečeti, na nichž byla vyznačena celková suma. Obsah nebyl již při uskutečňování obchodu kontrolován, a tak se velmi snadno stávalo, že se do obsahu mezi dobré mince dostaly i mince nekvalitní, nebo přímo zakázané. Navíc pro špatnou čitelnost byly často v oběhu zaměňovány za cizí, nehodnotnou minci, a protože hodnota v nich obsaženého stříbra byla vyšší než daná hodnota nominální, mizely rychle z oběhu. Většinou skončily v zahraničí, kde po roztavení sloužily znovu jako mincovní kov.

Marie Terezie 1 krejcar 1760¹⁷

Mincovna Praha, mincmistr bzn Pavel Erdmann (1755–1765), měď průměr 26,2 mm, hmotnost 11,550 g.

- A** – Uprostřed pole poprsí panovnice ve zralém věku vlevo. Vnější kruh perlový. Opis: M. THERES. D. G. – R. I. G. H. B. R. A. AUST. Maria Theresia Dei gratia Romana imperatrix Germaniae Hungariae Bohemiae regina archidux Austriae
- R** – Uprostřed pole v barokní kartuši ve dvou řádcích nominál: EIN / KREUTZER / . nad letopočtem: . 1760 . V dolní části značka pražské mincovny P. Vnější kruh perlový.

Hrana: řetízek

Kromě toho ražba těchto malých nominálů byla daleko nákladnější než ražba mincí hrubých a nevyplácela se. Jak ukázal další vývoj, měděné mince všechny tyto problémy odstranily. Samotný materiál na mincovní kov byl sedmdesát třikrát levnější než stříbro. Mince byly velkých rozměrů a nominální hodnota na nich vyražená byl snadno čitelná.

Nové měděné mince byly začleněny do měnové soustavy císařským dekretem z 27. září 1760. Podle něj byly raženy nominály v hodnotách 1 krejcar – půlkrejcar – čtvrtkrejcar (fenik) – osmina krejcaru (halěr).

V měnové soustavě zaujímal zvláštní postavení měděný nominál s názvem grešle,¹³ odpovídající svou hodnotou třem čtvrtinám krejcaru. Jeho výjimečnost spočívala v tom, že sloužil jako zemská mince určená pro české země. Grešle byla poslední mincí, na níž byly vyraženy znaky země českého státu.

Vládní mince se za Marie Terezie razila v šestnácti mincovnách. Mimo to existovala řada mincoven, které svou činnost vyvíjely nárazově a vždy jen na krátkou dobu.

Provenience ražby a místo její výroby se dala až do poloviny 18. století určit podle značky nejvyššího úředníka mincovny – mincmistra. Mívala podobu symbolického zobrazení zvířete, části lidského těla nebo bytosti přirozeného i nadpřirozeného původu. Velmi často však měla podobu iniciál mincmistra nebo jeho monogramu. Doba Marie Terezie však vyžadovala přehlednost, jednoduchost a systematickosti. První pokus o zpřehlednění značení provedl na ražbách se svým jménem manžel Marie Terezie František Lotrinský již v roce 1745. Zavedl značení mincoven podle počátečních písmen mincovních měst. Vídeň například značila své ražby písmenem W nebo Praha²⁰ značkou P.

13 V roce 1612 zavedl ve Španělském Nizozemí guvernér Albert nový stříbrný nominál, nazývaný albertský tolar. Byl charakteristický tím, že na rubové straně nesl svatoondřejský kříž. Po pádu španělského panství se k jeho ražbě v roce 1755 vrátila pod názvem křížový (korunní) tolar Marie Terezie. Křížové tolary byly i po smrti panovnice raženy v obrovském množství. V období napoleonských válek jimi byl v rakouské armádě vyplácen žold a dokonce i Anglie sáhla k jejich ražbě, aby mohla financovat své spojení proti Napoleonovi. Po osvobozené válce v letech 1813–1815, kdy se Nizozemsko zbavilo své závislosti, ztratil křížový tolar území, pro jehož oběh byl určen, a jako mince „bez domova“ si jej přivlastnily jihoněmecké státy Bavorsko, Württembersko, Bádensko, Hesensko – Darmstadt a Meiningen. Svou platnost definitivně pozbyl v roce 1857.

14 Muzeum Komenského v Přerově – numismatická sbírka N 5 901.

15 První mince z obecných kovů, zejména z mědi, se sporadicky objevovaly již ve středověku, vždy v dobách neklidných a válečných nebo při nedostatku drahých kovů. V českých zemích se s nimi můžeme setkat již ve 14. století, ale zejména za váleku husitských v 15. století a v 17. století, za třicetileté války, v období tzv. dlouhé mince. Mimo to k mědi sahali i padělatelé, kteří těžili ze záměny kovů.

16 Kreditní peníze (z lat. credere = věřiti) jsou mince, jejichž reálná hodnota kovu v nich obsažených je nahrazena symbolem, pouhým označením nominální hodnoty, bez ohledu na hodnotu kovu.

17 Muzeum Komenského v Přerově – numismatická sbírka N 4 394.

18 Název grešle vychází z názvu stříbrného nominálu – groše, respektive z jeho zdobněliny grošíku, v němčině Gröschl nebo Gröschlein. Počeštěním německého výrazu vznikl název grešle.

Marie Terezie 1 grešle 1765¹⁹

Mincovna: bzn Praha, mincmistr: bzn Pavel Erdmann (1755–1765), měď průměr: 23,3 mm, hmotnost: 8,350 g.

A – Uprostřed pole pod korunou mezi barokními ornamentey tři oválné štítky se znaky Čech, Moravy a Slezska. Vnější kruh perlový.

R – Uprostřed pole v barokním ornamentu ve dvou řádcích nominál: EIN / GRESCHL nad letopočtem: 1765. Vnější kruh perlový.

Hrana: listy

Mincovny habsburských zemí za vlády Marie Terezie

Marie Terezie pak dvorským dekretem z 9. června 1766 zavedla nové, jednotné značení. Jednotlivé mincovny byly podle významu a důležitosti označovány písmeny, přiděloványi od počátku abecedy. Například písmeno A dostala Vídeň, B mincovna v Kremnici. Pražská mincovna užívala písmeno C. Na stříbrných mincích vyšších nominálů se vedle značky mincovny objevovaly i značky nejvyšších úředníků mincovny – mincmistra a vardajna.²¹

Portrét Marie Terezie

Vládní mincovnictví se za vlády Marie Terezie vyznačovalo pestrostí, rozmanitostí druhů nominálů a precizností technického provedení, umožněnými vybavením hlavních mincoven moderními ražebními stroji. To platí v plné míře o hrubých stříbrných mincích, které poskytovaly rytcům dostatečně velkou plochu k detailnímu zpracování obrazu. Snaha po co nejdokonalším provedení je však charakteristická i pro ražby měděné.

Marie Terezie patřila k milovníkům a příznivcům medailérství a ryteckého umění a štědrě toto umění podporovala. Po celé 18. století si Vídeň držela postavení centra, které usměrňovalo medailérskou tvorbu v celém habsburském soustátí. Při hlavním mincovním úřadě ve Vídni byla již v roce 1716 zřízena rytecká akademie, která měla vychovávat mladé, začínající umělce pro všechny mincovny v zemi. Působení rytecké akademie silně ovlivňovalo činnost vládních mincoven. Na jedné straně přispívalo ke zvýšení umělecké úrovně tvorby v duchu vídeňského barokního pojetí, které nakonec vedlo až k jakési unifikaci vídeňského vzoru. Na druhé straně však vnucovaná centralizace vedla v mincovních městech k úpadku volné domácí tvorby. Rytci napodobovali módní vídeňský styl. V mnohých mincovnách pracovali rytci zvučných jmen, kteří ryli pro potřebu mincoven ražební kolky. Nejednalo se však pouze o rytecké předlohy oběžných mincí, ale i o ražby korunovačních mincí a žetonů a pamětních medailí, vydávaných v hojně míře k nejrůznějším příležitostem. Ikonografické stránce byla věnována mimořádná pozornost.

Na zlatých, dukátových, ražbách byla panovnice zobrazována v celé postavě, s hlavou mírně pootočenou vlevo, v dlouhých vyšíváných brokátových šatech a hermelínovém plášti sepnutém na prsou ozdobnou perlou sponou. Panovnice bývá zobrazována s královskými insigniemi – korunou, žezlem a říšským jablkem. Detailně propracován je zejména oděv. Zobrazení celé postavy je však na mincích spíše výjimkou.

Naprostá většina oběžných mincí nese pouze portrét panovnice. Bývala zobrazována buď pouze hlava, nebo poprsí, vyznačující se vynikajícím uměleckým provedením. Zvláště tolarové ražby poskytovaly rytcům dostatečně velkou plochu, umožňující provedení až do nejmenších detailů. Je známo, že panovnice předlohy kontrolovala a mnohdy vyjádřila svou nespokojenost tím, že návrhy vracela k přepracování.

Marie Terezie odmítala ztvárnění svého portrétu v idealizované podobě, reprezentující pouze majestát a vznešenost, jak tomu bylo zvykem u jejich

19 Muzeum Komenského v Přerově – numismatická sbírka N 5 372.

20 Mincovna v Praze byla jedinou mincovnou v českých zemích, která v období Marie Terezie razila vládní minci. V letech 1746–1764 a 1766–1767 značila své ražby značkou P – R, v letech 1760–1763 značkou P a v letech 1766–1780 značkou C.

21 Mincmistr byl nejvyšším úředníkem mincovny, stál v jejím čele. Odpovídal za provoz mincovny na všech úsecích její činnosti, od zajištění mincovního kovu přes dodržování ražební technologie až po expedici hotového díla. Za řádný chod mincovny ručil svou značkou na minci.

Po mincmistrovi byl druhým nejvyšším úředníkem mincovny vardajn, jmenovaný panovníkem a panovníkovi přímo odpovědný. Vykonával hlavně funkce kontrolní, zejména v oblasti dodržování kvality ražby. V době nepřítomnosti mincmistra byl pověřen jeho zastupováním.

předchůdců. Zpočátku se však ani ona jistému stupni idealizace nevyhnula. Na rytčích vyžadovala, aby portrét vedle okázalé, až pompézní vznešenosti, charakteristické pro barokní styl, vyjadřoval její individuální rysy a proměny přibývajících věku. Zejména na jejich nejstarších tolarových ražbách můžeme tyto snahy sledovat nejlépe. Mladá panovnice je na nich zobrazována s hlavou otočenou vlevo. Portrét představuje půvabnou tvář jemných rysů s mírným náznakem úsměvu. Bohatě propracovaná paruka tvořená krátkými, nebo dlouhými loknami lemuje hluboký výstřih brokátových reprezentačních šatů, zdobených velkou perlovou sponou. Hlavu zdobí perlová čelenka a náušnice. Kompozičně vyvážený obraz ve svém celku působí určitou noblesou a majestátním dojmem. Marie Terezie dbala na to, aby mincovní obraz vždy vystihoval pokud možno její současnou podobu. S přibývajícím věkem se rysy tváře měnily, individuálních rysů přibývalo. Na mincovních obrazech můžeme sledovat proměny tváře mladistvé ve tvář vyjadřující zralý věk, ale i stáří. Na sklonku vlády byl již její portrét silně individualizovaný, s obtloustlou tvář, bez živosti výrazu, s veškerými rysy pokročilého věku.

Smrt manžela v roce 1765 Marii Terezii hluboce zasáhla a odrazila se i v mincovním portrétu. Od tohoto data je na mincovním obraze zpodobňována výhradně ve smutečním oděvu s těžkým vdovským závojem na hlavě. Výjimku tvořily pouze ražby tolarové.

Bankocetle – první papírové peníze

Završením měnové reformy Marie Terezie se stalo zavedení papírových platidel.²² Poprvé v historii se součástí oběživa v habsburských zemích stala platidla vyrobená z jiného materiálu než kov a poprvé v historii začaly zastupovat plnohodnotné mince. Hlavními důvody k jejich zavedení byla skutečnost, že stát potřeboval peníze na vedení války s Pruskem (sedmi-letá válka 1756–1763) a finance na krytí deficitního rozpočtu. Státní dluh dosahoval v tomto období hrozivé výše. Papírové peníze byly vhodné pro větší finanční transakce. Výhodou byla jejich bezúročnost, jíž se lišily od dosud vydávaných státních dluhopisů.²³

Pomocnou ruku při řešení této otázky podali čeští a rakouští stavové. V průběhu dubna a června roku 1761 se jejich zástupci sešli v Praze a svým usnesením z 25. června 1761 se zaručili za 18 milionů zlatých státního dluhu, a to formou šestiprocentní obligací v částce 6 milionů a bezúročnými papírovými penězi v částce 12 milionů.

Papírové peníze – bankocetle (bankocetle) – byly zavedeny císařským dekretem z 15. června 1762 a již 1. července téhož roku vstoupily do oběhu. Jejich název byl odvozen z italského názvu pro banku (banco) a německého výrazu Zettel, značící list nebo ceduli. V českém prostředí se vžil počestěný výraz bankocetle, který převzala i odborná literatura.

Emisí prvních papírových platidel byla pověřena Vídeňská městská banka,²⁴ úzce propojená se státem. Za Marie Terezie vyšly dvě emise. První,

22 Papírové peníze jsou cenné bezúročné papíry znějící na určitou nominální hodnotu a obíhající společně s penězi kovovými. Poprvé se v Evropě objevily na konci 17. století. Vyvinuly se ze směnek.

23 Hrabě Ludvík Zinzendorf navrhl v roce 1759 vydávání státních dluhopisů nízkých nominálů, které měly sloužit k úhradě vnitřních dluhů. Tyto úrokováné dluhopisy měly nařízeno přijímat všechny státní pokladny.

Bankocetle 10 zlatých a 25 zlatých 1762

1. emise Vídeňská městská banka, platnost 1. 7. 1762–8. 11. 1771

Tisk jednostranný, černý, na výšku, na ručním papíře s vodotiskem. V levém horním rohu suchá pečeť dvorské deputace, v pravém znak města Vídně. V horní polovině označení nominálu, číslo, název měnové jednotky: WIENER STADT BANCO ZETTEL a textová formule: WELCHER IN ALLEN CONTRIBUTIONS – CAMERAL – UND BANCO / CASSEN DER HUNGARISCH – BÖHMISCH – UND OESTERREICHISCHEN / ERBLANDE ZUR HELFTE DERER ABGABEN, MIT ZULAG DER AN – / DERE HELFTE IN BAAREM GELDE ANGENOMMEN, ANNEBST ZUGE – / STANDEN WIRD, DASS FÜR SOLCHE BANCO – ZETTEL, / OHNE ZULAG EINES BAAREN GELDES VERZIENSICHELICHE BANCO – OBLIGATIONEN / A FÜNF PER CENTO, JEDOCH NICHT UNTER ZWEYHUNDERT GULDEN / ERHOBEN WERDEN KÖNNEN. WIEN DEN 1. JULII 1762.

V dolní polovině podpisy tří úředníků, dva tištěné, podpis pověřeného radního města Vídně vlastnoruční. Ve spodní části při okraji ve dvou řádcích nápis: W . S . BANCO – ZETTEL / N:

U první emise byl tisk textů černý, pouze slovní označení nominálů bylo barevně rozlišováno jinou barvou: 5 zl. černá, 10 zl. červená, 25 zl. okrová, 50 zl. zelená, 100 zl. olivová. U hodnot 50 a 100 zl. byl celý text v červené barvě.

platná v období 1762–1771, obsahovala hodnoty 5 – 10 – 25 – 50 – 100 zlatých, druhá v období 1771–1784 byla doplněna o hodnoty 500 a 1 000 zlatých. Svým charakterem se první emise bankocetlí až do roku 1800 blížily bankovkám.²⁵ Jejich oběh nebyl nucený. Byly přijímány státními pokladnami, soukromé osoby je přijímat nemusely. První emise tiskla tiskárna firmy Degen ve Vídni.

Spodní část s číslem a polovinou nápisu s označením názvu jednotky byla na pokladně odříznuta a zůstávala v pokladně jako doklad o vydání bankocetle s tímto číslem do oběhu. Po návratu do pokladny se již bankocetle nevracely zpět do oběhu a po úplném stažení emise byly veřejně páleny, jako důkaz vyrovnání dluhu. Z toho důvodu se bankocetle prvních dvou emisí nedochovaly v originálu. Jsou známé pouze ze vzorů (formulářů), které byly součástí patentů o vydání.

Ani po zavedení konvenční měny neupustila státní správa od kontroly mincí kolujících v oběhu a zákazů cizích nehodnotných nominálů. Svědčí o tom celá řada patentů vydávaných po celé období druhé poloviny 18. století. A nejen to, státní správa si pečlivě hlídala i kurs jednotlivých zlatých a stříbrných nominálů vůči nominálům cizím.

František Lotrinský a jeho posmrtné ražby

Martin van Maytens, Marie Terezie a František Lotrinský s dětmi na terase schönbrunského zámku

Významnou kapitolu vládního mincovnictví Marie Terezie zaujímají ražby Františka Lotrinského, manžela Marie Terezie a od roku 1740 až do jeho smrti v roce 1765 spoluvladaře.²⁶

I když František Lotrinský neměl pro svou osobu mincovní právo, ražby s jeho obrazem se staly nedílnou součástí oběživa. Na základě patentu Marie Terezie z 11. února 1746 bylo nařízeno razit ve všech vládních mincovnách stříbrné i měděné nominály odpovídající svou kvalitou a parametry soudobému konvenčnímu mincovnímu systé-

24 Vídeňská městská banka (Wiener Stadt Banco) byla zřízena císařským patentem 24. prosince 1705 pod dozorem dvorské deputace. V roce 1759 se jí dostalo statutu Ústavu pro umořování státního dluhu. Jejím předchůdcem byla Banco del Giro ve Vídni, zřízená v roce 1703 jako první vídeňský peněžní ústav, vydávající úrokované dlužní úpisy. Pro nedostatek kapitálu však neměl důvěru a již v roce 1705 byl zrušen.

František Lotrinský tolar konvenční (dvouzlatník) 1754²⁷

Mincovna: Praha P – R, mincmistr: Bohumil Schaumberger (1748–1755), stříbro
průměr: 42,0 mm, hmotnost: 27,990 g.

- A** – Uprostřed pole poprsí spoluvladaře Františka Lotrinského v dlouhé paruce s vavřínovým věncem, v barokním reprezentačním oděvu se zavěšeným řádem Zlatého runa. Vnější kruh perlový. Opis: FRANC . D : G . R . I . S . A . – GE . IER . R . LO . B . M . H . D . Franciscus Dei gratia Romanorum imperator semper augustus Germania Ierosolymae rex Lotharingae Barenis magnus Hetrueriae dux (František z Boží milosti římský císař, zvláště vznešený, Německý Jeruzalémský král lotrinský toskánský velkovévoda)
- R** – Uprostřed pole korunovaný dvouhlavý orel (meč-žezlo) . V korunovaném prsním štítku lemovaném řádem Zlatého runa několikadílný lotrinsko-toskánský znak. V dolní části po stranách obrazu značka pražské mincovny: P – R Vnější kruh perlový. Opis: IN TE DOMINE – SPERAVI . 1754. X (V tebe, Bože, jsem doufal)
- Hrana:** PRO DEO ET IMPERIO (Za Boha a říši)

- 25 Papírové peníze, úvěrová platidla, se dělí do dvou základních skupin: Státovky jsou cenné papíry vydávané státem, dávané do oběhu nuceně, tzn., že obyvatelé jsou nuceni je přijímat. Množství emitovaných státovek je určováno potřebou státu, nikoli krytím drahými kovy.
Bankovky jsou cenné papíry vydávané bankou a jejich množství je limitováno krytím drahými kovy, nebo pohledávkami banky. V oběhu zastupovaly zlato a byly za ně směnitelné.
- 26 František Lotrinský se narodil 8. prosince 1708 v Nancy, jako druhorozený syn Leopolda Josefa, vévody lotrinského, a Alžběty Karoliny, princezny orleánské. V roce 1729 převzal vládu v Lotrinsku. Jako patnáctiletý přišel v roce 1723 na vídeňský dvůr. Karel VI. mu poskytl výchovu a v léno mu dal Těšínské vévodství ve Slezsku. Stal se nejmilejším společníkem Marie Terezie. Na její naléhání jmenoval v roce 1732 Františka lotrinského uherským místodržícím a určil mu sídlo na bratislavském hradě. Dne 12. února 1736 se oženil s Marií Terezií, která jej přijala za svého spoluvladaře. Krátce nato musel v roce 1737 postoupit Lotrinské vévodství Francii výměnou za Toskánské velkovévodství. Jako císařův zeť byl jmenován generálním guvernérem Rakouského Nizozemí. Za diplomatického přispění své manželky Marie Terezie byl 4. října 1745 korunován za římsko-německého císaře a přijal jméno František I.
Svou vrozenou skromnost projevil na vídeňském dvoře, když nahradil přísnu španělskou etiketu prostšími způsoby a svůj soukromý rodinný život vedl po měšťanském způsobu. Velkou obratnost projevoval v hospodářském podnikání, vlastnil několik manufaktur a vzorových statků – Schwechat, Holíč, Šaštín. František Lotrinský zemřel 18. srpna 1765 v Innsbrucku a je pochován v kapucínské kryptě ve Vídni.

mu s jeho obrazem a císařskou titulaturou. Výjimku tvořily pouze kremnické dukáty. Se jménem Františka Lotrinského byly raženy zlaté dukáty, stříbrné dvouzlatníky, zlatníky, třicetikrejčary, dvacetikrejčary, sedmnáctikrejčary, desetikrejčary, sedmikrejčary, třikrejčary, krejčary a měděné krejčary, půlkrejčary a čtvrtkrejčary. Jeho zlaté a stříbrné ražby nesly latinské heslo V tebe, Bože, jsem doufal.

Patent z roku 1746 současně stanovil, aby polovina ražeb veškeré produkce mincoven byla ražena s portrétem panovnice a druhá polovina s obrazem jejího manžela.

Vztah mezi oběma manžely byl natolik silný, že když v roce 1765 František Lotrinský zemřel, nařídila císařovna, aby se v ražbě mincí²⁸ s jeho obrazem a letopočtem jeho úmrtí, ve stejné podobě, pokračovalo i nadále.

František Lotrinský 20 krejcar 1767²⁹

Mincovna: B Kremnica, úředníci mince (1765–1774): E.V.M. mincmistr Ignatz Krammer Edl. von Münzberg, D. vardajn Paschal Joseph von Damiani, stříbro
průměr: 28,00 mm hmotnost: 6,540 g.

- A** – Uprostřed pole mezi dvěma zkříženými, dole stuhou svázanými vavřínovými ratolestmi poprsí Františka Lotrinského vlevo v dlouhé paruce s vavřínovým věncem v barokním reprezentačním oděvu se zavěšeným řádem Zlatého rouna. V dolní části obrazu značka mincovny a písmeno B, označující rok ražby. Vnější kruh perlový. Opis: FRANC . D : G . R . IMP . S . A . – GE . IER . REX . LO . B . M . H . D . , Franciscus Dei gratia Romanorum imperator semper augustus Germania Ierosolymae rex Lotharingae Barenis magnus Hetruriae dux
- R** – Uprostřed pole mezi dvěma ratolestmi: vavřín – palma, na podstavci s numerickým nominálem: 20, korunovaný dvouhlavý orel (meč – žezlo). V korunovaném prsním štítku lemovaném řádem Zlatého rouna lotrinsko-toskánský znak. V dolní části po stranách obrazu značky úředníků mincovny. Vnější kruh perlový. Opis: IN TE DOMINE – SPERAVI . 1765. X. (V tebe, Bože, jsem doufal)

Hrana: řetizek

Všechny posmrtné ražby nesly stejný letopočet 1765. Aby je bylo možné odlišit od ražeb vydaných za života spoluvladaře a určit skutečný rok ražby, bývaly na aversu značeny dvěma písmeny. První označovalo mincovnu, druhé skutečný letopočet ražby. Jednotlivým rokům byla přidělována písmena v abecedním pořádku. Písmeno A příslušelo roku 1766, B roku 1767 atd. Posledním písmenem bylo P, náležející roku 1780. Posmrtné ražby byly zastaveny až smrtí Marie Terezie v roce 1780.

Josef II. spoluvladařem

Mincovníctví období vlády Marie Terezie se vyznačovalo velkou pestrostí skladby oběživa. Do oběhu se dostávaly nejen mince s obrazem panovnice a jejího manžela, ale i mince, které nesly obraz jejich nejstaršího syna, římsko-německého císaře Josefa II.,³⁰ který se stal 23. září 1769 z rozhodnutí Marie Terezie jejím spoluvladařem.

Marie Terezie vydala nařízení, aby se celková produkce mincoven rozdělila na třetiny. Jedna třetina měla nést obraz její, druhá obraz jejího syna Josefa II. a poslední třetina obraz zemřelého Františka Lotrinského. Toto rozdělení zůstalo v platnosti až do smrti panovnice v roce 1780. Portrét Jose-

Josef II.

Josef II. dukát 1768³¹

- Mincovna: A Vídeň, úředníci mince (1765–1773): C. mincmistr Joseph Augustin Cronberg. K. vardajn Sigmund Klemmer, zlato průměr: 21,3 mm hmotnost: 3,470 g.
- A** – Uprostřed pole poprsí spoluvladaře Josefa II. vlevo v dlouhé paruce s vavřínovým věncem v barokním reprezentačním oděvu se zavěšeným řádem Zlatého rouna. V dolní části pod obrazem značka vídeňské mincovny. Vnější kruh perlový. Opis: IOS . II . D : G . R . I . S . A . – GER . IER . REX ., Iosephus II. Dei gratia Romanorum imperator semper augustus Germaniae Ierosolymae rex
- R** – Uprostřed pole korunovaný dvouhlavý orel (meč – žezlo). V korunovaném prsním štítiku lemovaném řádem Zlatého rouna habsbursko lotrinský znak. V dolní části po stranách obrazu značky úředníků mince. Vnější kruh perlový. Opis: VIRTUTE ET EXEMPO 1768. (Ctností a příkladem)

Hrana: řetízek

fa II. se však na mincích začal objevovat již dříve, bezprostředně po otcově smrti v roce 1765.

Se jménem Josefa II. byly raženy nominály odpovídající parametrům konvenční měny, a to ve zlatě v hodnotách třídukát, dvoudukát, dukát, ve stříbře dvouzlatník, zlatník, třicetikrejcar, dvacetikrejcar, desetikrejcar, sedmikrejcar, tříkrejcar a v mědi krejcar, půlkrejcar a čtvrtkrejcar. Zlaté a stříbrné nominály nesly jeho latinské heslo Ctností a příkladem.

Levantský tolar

Ke světově proslulým a dodnes oblíbeným mincím náleží bezesporu rakouská stříbrná obchodní mince s portrétem Marie Terezie, známá všeobecně jako levantský tolar.³²

Marie Terezie tolar levantský³³

Mincovna bzn Günzburg, úřednické mince (1774–1780): S. mincmistr Tobias Schöbl, F. vardajn Joseph Faby, stříbro průměr: 41,20 mm hmotnost: 27,800 g.

- A** – Uprostřed pole poprsí panovnice vlevo v paruce s krátkými loknami, s perlovou čelenkou a lehkým vdovským závojem. Šat sepnutý perlovou broží. V dolní části pod obrazem značky úředníků mince. Vnější kruh perlový. Opis: M . THERESIA . D . G . – R . IMP . HU . BO . REG. Maria Theresia Dei gratia Romana imperatrix Hungariae Bohemia regina
- R** – Uprostřed pole pod císařskou korunou se stuhami dvouhlavý orel. V prsním štítu korunovaném svatoštěpánskou a svatováclavskou korunou čtyřdílný uherský, český, burgundský a burgavský znak. Korunovaný srdeční štítek s rakouským znakem. Vnější kruh perlový. Opis: ARCHID . AVST . DUX . – BURG . CO . TYR . 1780 .X. Archidux Austriae dux Burgundiae comes Tyrolis.
- Hrana:** IVSTITIA ET CLEMENTIA (Spravedlnost a mírnost)

Tolarové ražby Marie Terezie patřily od poloviny 18. století k velmi oblíbeným a žádaným mincím v zemích východního Středomoří, které tvořily součást Osmanské říše. Díky rozšiřování obchodu s touto oblastí a poplatkům, které Vídeň musela platit za udržení míru, odcházely tereziánské konvenční toлары do těchto zemí po tisících. Sloužily zde jak v oficiálním, tak i neoficiálním oběhu v obchodě s Východem. Důvodů, proč právě tereziánské toлары byly v těchto zemích tak oblíbené, bylo několik.

Konvenční toлары byly vysoké a poměrně stálé kvality, což zaručovalo snadný a pohodlný obchodní styk. Byly zárukou spolehlivosti. Navíc hra-

na mince nesla nápis s heslem panovnice. Mince nemohla být proto na hraně ani ořezávána, ani pilována a ani jinak se s ní nedalo manipulovat. Nejvíce však v této oblasti tolar přitahoval svým obrazem, portrétem mladistvé panovnice s čelenkou. Když se po manželově smrti objevily v oběhu mince s portrétem císařovny v těžkém vdovském závoji, příliš zahalujícím hluboký výstřih, odmítali obyvatelé Levanty tuto změnu akceptovat. Hrozili dokonce tím, že sáhnou raději po pruských tolarech nebo španělských reálech. Situace se jevila natolik závažná, že mincovnám bylo prozatímně povoleno razit tolary bez závoje s letopočtem 1765. Nastalý problém se podařilo vyřešit až v roce 1772. Bylo rozhodnuto, aby těžký vdovský závoj zahalující poprsí byl nahrazen sotva zratelným lehkým závojem. V tomto provedení se portrét přiblížil podobě před rokem 1765 a tolary s tímto obrazem mincovny razily až do smrti panovnice v roce 1780. Následujícího roku byla ražba tolarů nesoucích její portrét zastavena. Oblast Levanty však odmítala tuto skutečnost přijmout a tereziánské tolary vyžadovala i nadále. Byly stále zárukou kvality a důvěry. V roce 1783 poslal augsburský směnárník Liebert do mincovny v Günzburgu stříbro v hodnotě 4 625 zlatých s žádostí, aby mu z něho byly zmincovány tolary „s podobiznou její císařské a královské Majestátnosti, Marie Terezie slavné památky“. Teprve na základě tohoto podnětu a na nátlak augsburských obchodníků a směnárníků dala vídeňská dvorská komora svůj souhlas k tomu, aby tolary s portrétem Marie Terezie byly raženy i nadále, ve verzi tolaru raženého v Günzburgu v roce 1780. Bylo předepsáno, aby nově ražené nominály nesly letopočet úmrtí panovnice 1780 a značky tehdejších günzburských úředníků mince S . F ., mincmistra Tobiase Schöbla a vardajna Josepha Fabyho, kteří v mincovně působili v letech 1774–1780. Levantské tolary byly zpočátku kromě Günzburgu raženy i v císařské mincovně ve Vídni se značkou vídeňského mincmistra Johanna von Cronberg – I. C. a vardajna Franze Ignatze von Aicherau – F. A, kteří ve vídeňské mincovně působili v letech 1774–1780.

V průběhu napoleonských válek ztratilo Rakousko v roce 1805 Burgavsko, které připadlo Bavorsku. Mincovna v Günzburgu byla uzavřena a ražba tolarů se v důsledku toho plně přenesla do vídeňské mincovny. Později se levantské tolary razily ještě v pěti dalších mincovnách habsburského soustátí – v Kremnici (od 1784), Praze (1812–1842), Miláně (1820–1859),

27 Muzeum Komenského v Přerově – numismatická sbírka N 957.

28 Posmrtné ražby Františka Lotrinského byly raženy v hodnotách dukát, dvacetikrejcar, sedmnáctikrejcar, desetikrejcar a třikrejcar.

29 Muzeum Komenského v Přerově – numismatická sbírka N 5998.

30 Josef II. se narodil 13. března 1741 ve Vídni jako nejstarší syn Marie Terezie a Františka Lotrinského. Ještě za otčova života 3. dubna 1764 byl korunován za krále římsko-německého a rok nato 18. srpna 1765 i za římsko-německého císaře. Zvláštním výnosem Marie Terezie z 23. září 1769 byl přijat za jejího spoluvladaře, na vládě se však výrazněji za jejího života nepodílel. Po smrti své matky 29. listopadu 1780 se ujal vlády samostatně.

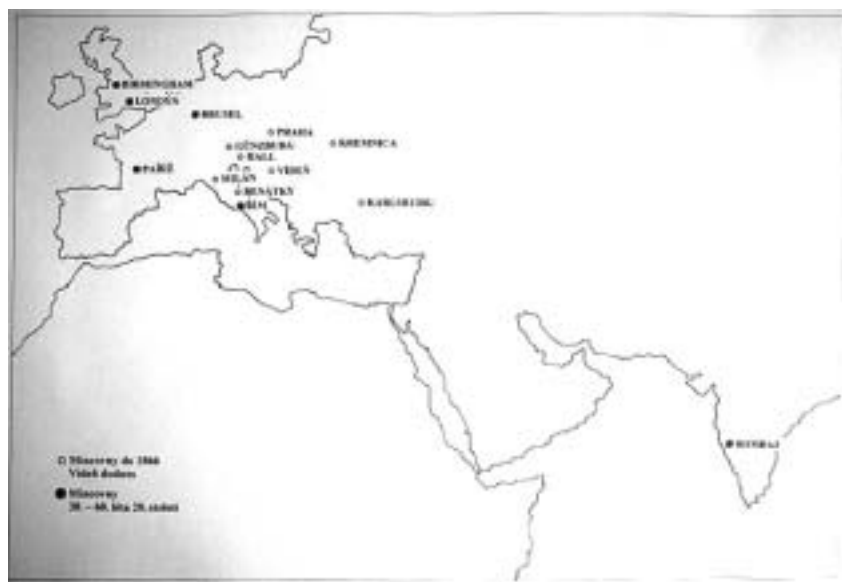
31 Muzeum Komenského v Přerově – numismatická sbírka N 4 164.

32 Levanta je historickým názvem pro země východního Středomoří pod tureckým panstvím, ležící na pobřeží mezi Libanonem, Tureckem a pobřežím Kypru.

33 Muzeum Komenského v Přerově – numismatická sbírka N 5 904.

Benátkách (1820–1866) a v Karlsburgu³⁴ v Sedmíhradsku (1788–1820). Až do konce 19. století se razidla tereziánských tolarů vyráběla ručně. Vykazovala drobné odchylky například v počtu perel na čelence nebo sponě, uspořádání per na ocase orla a podobně.

Zajímavý byl i další osud této obchodní mince. Levantský tolar byl natolik oblíbený a vžitý, že v řadě zemí na Blízkém východě sloužil jako oběživo. Například v Saudské Arábii nebo v Jemenu se jím platilo až do 60. let 20. století. Ale nejen tam. Tereziánský tolar přijala jako zemskou oběžnou minci například Etiopie a řada oblastí, zejména muslimských, ve východní Africe. V Zanzibaru byl znám pod názvem abu – tir, což v překladu znamená orel, a v Mosambiku se mu běžně říkalo teresinha.

Razba levantských tolarů

Když v roce 1935 napadl Mussolini Habeš, potřeboval pro své expediční sbory velké množství levantských tolarů, které v zemi sloužily jako oběživo. Obrátil se na rakouského kancléře Schuschnika, s nímž na dobu dvaceti pěti let uzavřel smlouvu o zastavení ražby ve Vídni a jejím přenesení do Říma. Rakouský kancléř tehdy neměl možnost jiné volby, protože potřeboval Mussoliniho ochranu před rostoucí mocí a rozpínavostí Německa. Levantské tolarý potřebovaly pro svůj obchod s arabsko-africkými oblastmi i Anglie a Francie. Z Itálie je získat nemohly, a tak musely sáhnout k výrobě vlastních razidel, podle vlastních předloh. Ve srovnání s Anglií byly pařížské napodobeniny kvalitnější, protože vycházely z kvalitnějších podkladů. V letech 1936–1939 razily tereziánské tolarý mincovny v Paříži, Londýně a Bruselu. V roce 1940 donutila německá blokáda Velkou Británii přemístit produkci tolarů z Londýna do Bombaje. Z Indie se mince mohla snadněji dostat na trhy v Africe a na Středním východě. V letech 1940–1941 jen tato mincovna vyprodukovala 19 milionů kusů. Po válce ješ-

tě krátkou dobu v letech 1949–1953 využívala Velká Británie k produkci tolarů soukromého Birminghamského ražebního ústavu.

Do Vídně se ražba vrátila až po válce, v roce 1946, a razidla, podle smlouvy, až v roce 1960. Produkce vídeňské mincovny neustále stoupala. Ještě v 50. letech 20. století razily levantské tolary mincovny v Bruselu, Londýně a Paříži, ale to již velká poptávka začala pomalu odeznívat. Ražba levantských tolarů však neustala. O oblíbenosti tereziánských tolarů vypovídá nejlépe skutečnost, že v období od roku 1741 do roku 1960 jich bylo zhotoveno 320 milionů. Téměř dvě století vládly jako hlavní obchodní mince.

V současné době je jedinou mincovnou, která razí tolary s portrétem Marie Terezie, Mince rakouská. Nové ražby však mají charakter mincí upomínkových a slouží jako žádaný sběratelský artefakt.

Období vlády Marie Terezie přineslo v oblasti měnové, finanční a organizačně správní řadu radikálních opatření, řadu nových, na svou dobu převratných změn, které ve svých důsledcích otvíraly cestu novému, progresivnějšímu společenskému řádu. V oblasti finanční politiky dokázala Marie Terezie nalézt cestu k ozdravení financí, umoření státního dluhu a svými reformami položila základy novověkého měnového a mincovního vývoje.

Literatura

- CEJNEK, J.: Österreichische, Ungarische, Böhmische und Schlesische Münzprägungen v. 1519–1954. Wien, nedatováno.
- ČERMÁK, K. – SKRBK, B.: Mince království českého za panování rodu habsburského od roku 1526. Díl 2. Pardubice, nakl. Knihkárna firmy F. Hoblík 1891–1913.
- HALAČKA, I.: Mince zemí Koruny české 1526–1856. Díl 3. Kroměříž, ČNS pobočka Kroměříž 1988.
- HAMANNOVÁ, B.: Habsburkové. Životopisná encyklopedie. Praha, nakl. Brána 1996.
- HLINKA, B. – RADOMĚRSKÝ, P.: Peníze. Poklady. Padělky. Mince a jejich nálezy na československém území. Praha, ORBIS 1975.
- HLINKA, B. – Radoměrský, P.: Peníze celého světa. 3. doplněné vydání. Praha, Mladá fronta 1987.
- PETRÁŇ, Z. – Radoměrský, P.: Encyklopedie české numismatiky. Praha, LIBRI 1996.
- SEJBAL, J.: Základy peněžního vývoje. Brno, Masarykova univerzita v Brně 1997.

Fotografie Jitka Hanáková
Mapy Stanislav Hledík

34 Karlsburg v Sedmíhradsku, česky Karlovenský Bělehrad. V současné době Alba Julia v Rumunsku.

Ivan Krška

Nejstarší dochovaný náhrobek v Potštátě

Horní kostel P. Marie Nanebevzaté, vděčící za svůj vznik a rozšíření regentovi panství Potštát – Luboměř pod Strážnou (Libtáň, Liptáň) Martinu Desmarezovi,¹ se může pochlibit nejen krásnými barokními freskami J. M. Lasslera,² ale i nejstarším dochovaným náhrobkem, který je možno podnes spatřit v boční chrámové lodi, nasměřované k převážně větší části hřbitova. Je opřen o stěnu, nad níž se vypíná chrámový kůr, a v blízkosti na stěnách vidíme pak ty Lasslerovy fresky, které se týkají mládí Bohordičky.

Kamenný náhrobek o rozměrech 1,17 m (délka) × 0,86 m (šířka) a 0,20 m (tloušťka) se týká faráře Adalberta Moslera. Mosler přišel do Potštátu z Maletína (děkanát Mohelnice) v roce 1766, kde vykonával rovněž funkci faráře. Na kněze byl vysvěcen v roce 1739 a v roce 1745 působil jako kooperátor v Ketři, tedy již v pruské části olomoucké tehdy ještě diecéze. To vše lze zjistit jak z potštátské farní kroniky, tak i z katalogu kněžstva z let 1704–1745.³ V Potštátě působil do roku 1786, kdy ho zastihla smrt 2. března na potštátské faře. Příčinou úmrtí byla mozková mrtvice, které podlehl ve věku 73 let. Ohledán byl lokálním kaplanem z Čermné a pohřben Janem Losertem, farářem ze Spálova.⁴

Jak ukazují přiložené fotokopie, horní část náhrobku obsahuje latinský chronogram. V něm je Mosler chválen jako významný muž, prozíravý roky, které mu byly určeny. Na chronogramu je však nezvyklé, že velká písmena M D L V a I dávají pouze letopočet 1629, a nikoliv rok Moslerovy smrti 1786. Mohli bychom sice do sčítání zapojit velké P, velké F a velké A, avšak po konzultaci s pracovníkem olomoucké pobočky ZA Opava Stani-

- 1 Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, fond Arcibiskupská konzistoř Olomouc (dále jen ZA Opava, pob. Olomouc, ACO), G 1, karton 4546. Rozšířený kostel byl konsekrován 8. září 1658 (příloha farní kroniky Potštát) a Desmarez tu byl 7. září 1661 pochován. (Matrika zemřelých potštátské farnosti č. 7131 z let 1628–1666). Též KRŠKA, I.: Rytíř Hoffer a Potštát v lednu roku 1728. In: Sborník státního okresního archivu Přerov, 2003, s. 28, pozn. č. 37. Týž: Kostel P. Marie Nanebevzaté v Potštátě. In: Oderské vrchy 1992, č. 3–4, s. 56–58.
- 2 DOSTÁL, J.: Seznam nemovitých státem chráněných památek v okrese Přerov. Přerov 1973, s. 65, č. 299. Tamtéž odkaz na literaturu, s. 112–114. Též Seznam nemovitých kulturních památek okresu Přerov, Olomouc 1993, č. 520. K Lasslerovu autorství fresek viz např. též Ottův slovník naučný nové doby, III/2, s. 1069. Tam je označen za nejvýznamnějšího freskaře 18. století ve Slezsku.
- 3 Farní kronika Potštát (t. č. u farního úřadu v Drahotuších, odkud je potštátská římskokatolická farnost spravována od roku 2005), s. 105, dále ZA Opava, pob. Olomouc, ACO, kn. č. 92, katalog kněžstva z let 1704–1745, s. 103. Za pořízení xeroxové kopie děkuji pracovníkovi pobočky S. Lapčíkovi.
- 4 ZA Opava, pob. Olomouc, Sbirka matrik, inv. č. 7145, matrika zemřelých římskokatolické fary Potštát z let 1786–1824, sign. Od – X – 15, s. 1. Za pořízení xeroxové kopie děkuji rovněž výše uvedenému pracovníkovi.

slavem Lapčíkem se ukázalo, že toto není proveditelné. Velké A se totiž rovná číslici 500, velké P číslici 400 a pouze velké F se rovná nízké číslici 40. Nezbyvá tedy než dospět k závěru, že chronogram se kameníkovi nezdařil, a došlo tudíž k omylu.

Za chronogramem je uvedeno, že Mosler zemřel 2. března (Die 2. Marti). A tu se dostáváme k dalšímu problému. Farní kronika z Potštátu i Wolného Topografie uvádějí datum úmrtí až 3. května uvedeného roku.⁵ Jde ovšem také o omyl, protože rozhodující je zápis v matrice zemřelých potštátské fary z let

1786–1824. A ten uvádí jasně, že Adalbert Mosler zemřel 2. března 1786. Stejný údaj uvádí i katalog kněžstva olomoucké arcidiecéze, jenž u zesnulých duchovních k 2. březnu 1786 uvádí Moslera Adalberta, potštátského faráře.⁶ Údaj Wolného je tedy rozhodně mylný a zakladatel farní kroniky, farář Antonín Morawetz, si příslušnou matriku neprohlédl a údaj z Topografie pouze opsal.⁷

Pod chronogramem vytesal kameník německé verše, z nichž vysvítá, že tu leží Adalbert Mosler, farář místa (tj. Potštátu), zasluhující úctu. Je prvý z kněží, jehož pohřbeného spatří návštěvník (hřbitova). Náhrobek se tedy původně nalézal na hřbitově a k problému vzniku hřbitova se ještě vrátíme. Nejdříve je však nutno pokračovat v popisu náhrobku. Je zakončen kří-

- 5 Farní kronika, s. 105. Pokud jde o publikaci Wolného (Kirchliche Topographie von Mähren I/III. Brno 1859, olomoucká arcidiecéze) je tu farnost Potštát uváděna na s. 184–187.
- 6 Viz pozn. č. 3. Katalog kněžstva olomoucké arcidiecéze vytištěný v roce 1787 uvádí v seznamu zemřelých v roce 1786 k 2. březnu Moslera Adalberta, potštátského faráře. Za xeroxovou kopii děkuji opět S. Lapčíkovi.
- 7 Antonín Morawetz, narozený 1. července 1834 v Opavě, byl investován na faru v Potštátě 14. května 1887. V Potštátě působil do roku 1907, kdy tu ještě oslavil kněžské druhotiny. V roce 1902 založil farní kroniku a uspořádal farní archiv podle tzv. Kohnovy spisové normy. Zemřel 28. září 1923 jako emeritní kněz v Domašově u Šternberka. Farní kronika, s. 106. Za údaj k úmrtí děkuji opět výše uvedenému.

žem s korpusem (Ukřižovaným) a pod ním sedí na pahorku truchlící postavička (andělek), která rukou objímá kalich s velkou hostií, což připomíná, že jde o kněze, provádějícího při každé mši úkon proměňování. K náhrobku ještě uvedme, že by snad zasluhoval lepší umístění, než je to dosavadní.

V období Moslerova působení v potštátské farnosti došlo nejen k povýšení olomouckého biskupství na arcibiskupství v roce 1777 a ke zřízení nové diecéze v Brně, ale farnosti se rovněž dotkly josefínské reformy v církevním oboru. Místo rozsáhlé farnosti, k níž patřily nejen všechny vsi potštátského panství, ale též cizopanský Barnov (Olověná), od roku 1611 součást sousedního panství spálovského, což vše spravoval farář pouze s jediným kooperátorem, došlo do roku 1785 k obnově duchovní správy v Milovanech, k nimž byly přiděleny Zigartice (Mastník), v Rudoltovicích, Luboměři pod Strážnou (Libtáni, Liptáni) a v již vzpomenutém Barnově. V těchto vsích byla tedy obnovena duchovní správa, známá ze zápisu v zemských deskách olomouckých z roku 1408, jímž Boček z Kunštátu a Poděbrad pustil potštátské panství Tasovi z Prusinovic. Nebyla však již, proti tomuto zápisu, obnovena duchovní správa v Boškově a v Lipné (Lindavě). Tyto vsi zůstaly nadále přímou součástí farnosti právě tak jako Lubomeř, nadále spravovaná ze Spálova, a kostely v těchto vsích zůstaly již trvale filiálními. K jiné změně však došlo za Moslerova života v Boškově. Tam, místo dosavadního filiálního dřevěného kostela sv. Maří Magdaleny, byla roku 1781 realizována zděná stavba, jak doposud hlásá letopočet na klenbě. K potštátské farnosti byla však, místo výše uvedených vsí, v roce 1784 přidělena ves Středolesí, doposud spravovaná z Drahotuš.⁸

Smutný konec však čekal horní kostel. Ten měl být v roce 1785 dokonce zbourán, ale farníci se zavázali, že ho budou nadále udržovat jako kostel hřbitovní. Je nepochybné, že za akcí farníků stál „prozíravý“ farář Mosler, jenž byl při tomto kostele také v následujícím roce pochován, když mrtvice učinila konec jeho životu. Kostel byl tedy zachráněn a zůstal pak využíván nejen jako poutní, ale zároveň jako kostel hřbitovní. Do této doby se totiž pochovávalo u kostela farního a začal tu vznikat problém nedostatku místa. Jako kostel poutní a hřbitovní je horní mariánský kostel využíván doposud a na této skutečnosti nic nezměnily ani požáry z let 1866 a 1946, které ho těžce poškodily. Zachráněn byl i před laicizací v období

normalizace, když smuteční síň byla naštěstí vybudována z někdejší márnice.⁹

Hodnotíme-li Moslerovo působení v Potštátě, nelze toto označit jinak než jako sto procentně úspěšné. Zmenšil se dotud rozsáhlý a obtížně spravovaný farní obvod, dřevěný kostel v Boškově byl vystřídán zděným, zachráněn byl i horní kostel s Lasslerovými freskami. Mosler měl „štěstí“ i po smrti, neboť se dochoval i jeho figurální náhrobek, který našel nakonec útočiště v horním kostele. Také se nedožil osudných požárů z let 1787 a 1790.¹⁰

Za co vše je nutno k napsání příspěvku poděkovat pracovníkovi pobočky Zemského archivu Opava v Olomouci, dr. Stanislavu Lapčíkovi, je uvedeno v poznámkovém aparátu. Navíc je mu potřeba poděkovat za fotokopii náhrobku, kterou pořídil při návštěvě Potštátu v roce 2006. Děk zaslouhuje také RNDr. Petr Loyka, CSc., z Olomouce, jenž rovněž pořídil fotokopii náhrobku při návštěvě Potštátu též v předloňském roce.

8 Farní kronika – úvod, s. 1. Dále viz pozn. č. 5. Též Státní okresní archiv Přerov, fond Archiv obce Boškov, inv. č. 1 (kronika obce). Dále jen SOKA Přerov.

9 Viz rovněž pozn. č. 5 a přílohu k farní kronice. K požárům z let 1866 a 1946 viz zápis ve farní kronice – úvod, s. 1 a zápis faráře Rudolfa Weinritta z 25. dubna 1947, který byl vložen do bány věžky horního kostela a znovu tamtéž vložen při opravě věžky v roce 1996 s dalším pamětním zápisem z 21. října téhož roku. Též RAAB, K.: Bodenstadt im Jahre 1866. Potštát 1936, s. 15.

10 SOKA Přerov, fond Archiv města Potštát, inv. č. 16 (Schubertova kronika) a inv. č. 19 (Raabovy výpisy k dějinám Potštátu).

Ingrid Silná

Tovačovský učitel a regenschori Jan Loyka (1827–1900)

Tovačov patřil bezesporu ke kulturním centrům na Moravě. Sídily zde významné šlechtické rody,¹ které se aktivně zapojovaly do politického a kulturního dění. Pocházel odtud také vlastenecky orientovaný skladatel Arnošt Förchtgott-Tovačovský (1825–1874) a národopisná pracovnice Františka Xavera Běhálková (1853–1905), na jejíž sběratelskou činnost navázal např. také Leoš Janáček.

Existence městské školy (později farní)² byla pro hudební život ve městě rovněž důležitá. Tamní učitelé se podíleli na provozování chrámové hudby ve městě i hudby na zámku.

Jedním z významných učitelů, kteří zde působili v 19. století, byl Jan Loyka. Narodil se 28. dubna 1827 v Konici, v rodině sklenářského mistra.³ První hudební vzdělání dostal patrně ve zdejší škole, kde byl v té době učitelem Václav Tauber. V roce 1841 začal navštěvovat k. k. Diöcesan-Kreishauptschule v Olomouci. Po ukončení třetí třídy této školy absolvoval v roce 1844 učitelský kurs, zakončený zkouškou. Od 1. září 1844 do konce února 1845 působil nejprve jako pomocný učitel v Laškově a od 10. května 1845 do 15. prosince 1846 ve Veselé (u Konice).⁴ Dále byl třídním učitelem v Klenovicích na Hané od 16. prosince 1846 do 30. června 1849. Na základě posudků,⁵ které se dochovaly ze všech těchto míst, kde působil, je zřejmé, že byl pilným učitelem s přátelským chováním k dětem a současně také přísně dbal na správné chování žáků. Dovidáme se dále, že byl povahově mírný, ctnostný a upřímný a svými dobrými vlastnostmi získával důvěru rodičů. Byl vzdělán v chrámové hudbě a uměl hrát na varhany. V roce 1849 vykonal učitelskou zkoušku, ale v učitelském povolání nesetřval. 22. září 1849 nastoupil do kapely pěšího pluku č. 54 (nazývaného od roku 1831 jménem „Emil Prinz Hessen und bei Rhein“ a od roku 1857 „Wilhelm Freiherr von Gruber“), jehož doplňovacím okresem byla Olomouc, kde sídlilo i doplňovací velitelství. Jan Loyka zde setřval do konce srpna roku 1856 a s plukem prošel několika místy. V této době totiž pluk vystřídal posádky ve městech: Vídeň (1849), Gorice, Terst, Hradec Králové (1850), Vídeň (1851), Pešť, Sedmihradsko (1854), Brno (1855).⁶ Loyka dosáhl hodnosti korporála (desátníka), což byla ve vojenské kapele poměrně významná hodnost.⁷ V době, kdy Jan Loyka byl členem kapely pěšího pluku č. 54, byli kapelníky Václav Hugo Zavertal (1821–1899) a Wenzel Rzimek (?–?).⁸ Ve vojenské kapele hrál na hoboj a zde rovněž získal během svého sedmiletého působení rozmanité znalosti, týkající se instrumentální hudby.⁹ Seznámil se nejen s hudbou vojenských pochodů a s tanečními skladbami, ale také s hudbou operní, především v té době oblíbenou italskou. Nejčastěji se tehdy hrály operní předehry, árie a písně, např. od Gae-

tana Donizettiho, Gioacchina Rossiniho a Vincenza Belliniho, upravené pro vojenskou kapelu.

Od 1. září 1856 do 16. srpna 1858 působil Jan Loyka opět jako podučitel, tentokrát ve škole v Přemyslovicích. Roku 1858 žádal o uvolnění učitelské místo v Plumlově a v Polkovicích. Ani jedno se mu nepodařilo získat. Stal se podučitelem v Klenovicích na Hané, kde byl od roku 1842 řídícím učitelem Jan Pacholík.¹⁰

Po smrti učitele Šimona Běhálka žádal J. Loyka 15. září 1859 hraběte Jana z Kuenburku o uvolnění místo v Tovačově. Na tovačovské škole začal údajně vyučovat, ale za dva měsíce byl přemístěn zpět do Klenovic.¹¹ Teprve až v roce 1861, po smrti učitele Aloise Janečka, odešel natrvalo do Tovačova. Od 1. června 1861 byl ustanoven nejprve jako provizorní učitel a od 31. července 1861 se stal definitivně učitelem první třídy za ředitele Franze Zapletala. V této době se také oženil s Josefou Příhodovou (1832–1897) z Kojetína.¹²

-
- 1 Ve 14. a 15. století to byli Cimburkové, v 16. století Pernštejnové a v 17. století Salmové. V první polovině 18. století vlastnili zámek Petřvaldští, ve druhé polovině 18. a v 19. století hraběcí rod Kuenburgů a od roku 1887 David rytíř Guttmann, majitel dolů v Ostravě.
 - 2 První známý letopočet, dokazující její existenci, je rok 1544. TROJAN, J.: Kantoři na Moravě a ve Slezsku v 17.–19. století. Brno 2000, s. 509–510.
 - 3 Jeho matka Paulina byla dcerou zámečnicka Mathiase Franze z Budětska. Jan Loyka měl ještě sedm sourozenců.
 - 4 Veselá (Frölichsdorf) je dnes součástí Čunína-Křemence, vzdáleného 2,5 km jihovýchodně od Konice.
 - 5 Státní okresní archiv Přerov (dále SOKAP), fond Tovačov, signatura 375 – Osobní záležitosti učitelů.
 - 6 VIČAROVÁ, E.: Rakouská vojenská hudba 19. století a Olomouc. Olomouc 2002, s. 110.
 - 7 Jan Loyka působil ve vojenské kapele v době, kdy docházelo k reorganizaci provozu vojenské hudby. Kapely na základě těchto změn měly toto obsazení s hodnotami: jeden šikovatel, čtyři desátníci, pět svobodníků a třicet osm prostých vojáků. Kromě toho měly kapelníka a plukovního bubeníka. Viz VIČAROVÁ, E.: Rakouská vojenská hudba 19. století a Olomouc. Olomouc 2002, s. 30–31.
 - 8 VIČAROVÁ, E.: Rakouská vojenská hudba 19. století a Olomouc. Olomouc 2002, s. 112.
 - 9 Tyto údaje Jan Loyka uvedl ve své žádosti o uvolnění místo učitele první třídy školy v Tovačově. SOKAP, fond Tovačov, signatura 375 – Osobní záležitosti učitelů.
 - 10 SOKAP, fond Tovačov, signatura 375 – Osobní záležitosti učitelů.
VOŽDA, G.: Xavera – materiály o životě a díle Františky T. E. Běhálkové. Tovačov – Věrovany 2003, s. 22.
 - 11 Toto tvrzení vyvrací dopis Jana Loyky hraběti Janu z Kuenburku o uvolnění místo rektora školy v Troubkách, kde je uvedeno, že od 31. srpna do 31. května působil jako podučitel v Klenovicích. Viz SOKAP, fond Tovačov, signatura 375 – Osobní záležitosti učitelů.
 - 12 Svatba se konala 17. září 1861 v Klenovicích. Z Loykových pěti dětí se učitelskému povolání věnovaly dvě dcery – Anna Friderika Methodia (1863–1948) a Emilie Božena Josefa (1870–?). Byly učitelkami ženských prací na škole v Tovačově, Anna Loyková vyučovala také ještě němčinu a uměla hrát na klavír. Byla též národopisná pracovnice a přítelkyně Xavery Běhálkové. Také další Loykova dcera Maria Vincentia Paulina Loyková (1867–1886) zpívala kolem roku 1885 s Xaverou Běhálkovou v dívčím pěveckém souboru, který byl folklórně orientován.

V roce 1866 byl Jan Loyka zvolen zástupcem sbormistra mužského zpěváckého spolku Ctibor v Tovačově.¹³ Jeho hlavním sbormistrem byl Antonín Stuška, učitel v Dubu nad Moravou. Také pro tento spolek Loyka opísal noty. Od roku 1867 vyučoval po Antonínu Stuškovi jeho členy zpěvu, patrně dvakrát týdně – v neděli a ve čtvrtek. Při spolku totiž existovala „zpěvácká škola na výcvik zpěváků“.¹⁴

Dne 16. července 1869 žádal Jan Loyka hraběte Jana z Kuenburgu o uvolněné místo rektora školy v Troubkách po smrti Karla Förchtgotta (1829–1869).¹⁵ Toto místo nezískal, ale v roce 1870 se stal učitelem ve druhé třídě tovačovské školy. Vyplývá to z jeho žádosti na okresní místodržitelství v Kroměříži o povolení účasti na hospodářském kurzu ve Vídni pro učitele národních škol.¹⁶

Po smrti Franze Zapletala (1808–1879) byl Jan Loyka 10. března 1879 ustanoven řídicím učitelem. V této funkci učil, jak tomu bylo na zdejší škole zvykem, ve druhé třídě. Současně se stal regenschorim v kostele sv. Václava.

Učitelem první třídy tovačovské školy v době Loykova vedení do roku 1883 byl Jakub Krček z Hnojic,¹⁷ po něm nastoupil Martin Vysloužil z Václavovic, který zde působil do roku 1891. Učitelem nově zřízené třetí třídy v roce 1875 se stal Jan Kubíček (1854–1928), rodák z Loštic,¹⁸ který odešel roku 1890 jako nadučitel do Troubek. Ovládal hru na klavír a na varhany¹⁹ a také přibližně od osmdesátých let vedl spolek Ctibor. Od roku 1889 zde také působil jako podučitel František Masařík (1868–1951), rodák z Kelče, který hrál celkem dobře na varhany. Tito učitelé se rovněž účastnili provádění hudby na kostelním kůru.

Jan Loyka působil jako řídicí učitel tovačovské školy do 31. července roku 1891, kdy odešel do důchodu. V tomto roce pak také žádal na c. k. okresním hejtmánství v Přerově o zvýšení výslužného (důchodu) až na výši celého aktivního platu, v čemž mu však nebylo vyhověno. Na jeho místo řídicího učitele nastoupil Jan Kubíček a zastával tuto funkci do roku 1911. Jan Loyka se pak zabýval pouze činností ředitele kůru u sv. Václava. Jako učitel byl Jan Loyka jistě snaživý, pečlivý a svědomitý, protože roku 1880 obdržel od c. k. okresní školní rady pochvalné uznání za „*horlivé plnění povinností a potěšitelný výsledek u vyučování*“.²⁰

V roce 1879 založil a vedl do roku 1891 „Kroniku školy tovačovské“, ve které nejen zaznamenával události jednotlivých školních roků, ale také sepsal historii školy v 19. století a celé dějiny zámku a města Tovačova. Rovněž zde uvedl seznam majitelů tovačovského panství, farářů, kaplanů, rektorů (nadučitelů), učitelů a podučitelů v Tovačově.²¹

Počátkem května roku 1900 onemocněl Jan Loyka rozedmou plic. Na kůru jej zastupoval učitel František Masařík. Naděje, že se nemoc zlepší, nebyla, proto Loyka ještě tento měsíc na místo regenschoriho rezignoval. V červnu byl pak ustanoven regenschorim Vincenc Kadlec (1874–1903).²² Jan Loyka zemřel 25. října téhož roku, podle matriky, „*náhle, bez zaopatření, na zánět nitroblány srdeční*“.²³

Jan Loyka byl zdatným hudebníkem, ovládal hru na několik hudebních nástrojů (housle, klavír, varhany a hoboje), dobře zpíval a uměl dirigovat. Kromě toho ovládal několik jazyků. Hru na housle a na klavír a také jazyky (němčinu a francouzštinu) vyučoval soukromě. Rovněž byl vlastenecky a národopisně orientovaný.²⁴ Jako regenschori byl také velmi aktivní. K pro-

vádění skladeb na kůru převzal jednak hudebniny po svém předchůdci F. Zapletalovi, avšak také skladby sám hojně opisoval. Pro kostelní kůr svatého Václava opsal za celou dobu svého působení přibližně 380 skladeb (k tomuto počtu patří i dopsané party k tištěným hudebninám). V kostele, kromě pravidelné hry na varhany při mších, účinkoval se sborem a orchestrem místních hudebníků při mších a jiných příležitostech přibližně osmdesátkrát až devadesátkrát ročně. Instrumentačním základem prováděných skladeb byl smíšený čtyřhlasý pěvecký sbor, dvoje housle, viola, kontrabas a varhany. Z dechových nástrojů byly uplatňovány flétna, dva klarinety, dva lesní rohy, nebo dvě trubky (případně lesní rohy a trubky současně). Koncem 19. století, v souvislosti se šířící se ceciliánskou reformou, byly také občas prováděny skladby jen pro smíšený sbor s doprovodem varhan. Z toho vyplývá, že vokálně instrumentální ansámbl, který se podílel na provádění hudby v kostele pod vedením Jana Loyky, mohl mít minimálně patnáct, koncem 19. století patrně i kolem čtyřiceti účinkujících (zejména o velkých církevních svátcích).²⁵ Úroveň prováděných

Jan Loyka

- 13 Ustavení mužského zpěváckého spolku Ctibor proběhlo v roce 1862. Později, v roce 1880, byl vytvořen odbor hudební a divadelní. Koncem devadesátých let 19. století postupně ustávala jeho činnost a v roce 1900 byl zrušen.
- 14 SOKAP, fond Zpěvácký spolek Ctibor Tovačov – viz Kniha protokolů.
- 15 Karel (Boromejský) Förchtgott byl synem rektora tovačovské školy Josefa Förchtgotta (1789–1860) a bratrem sbormistra, zpěváka a skladatele vokální hudby Arnošta Förchtgotta – Tovačovského (1825–1874).
- 16 Žádost je ze dne 17. června 1870. Účast na kurzu mu byla okresním místodržitelstvím v Kroměříži zamítnuta, a to dopisem ze dne 15. srpna 1870. Viz SOKAP, fond Tovačov, signatura 375 – Osobní záležitosti učitelů. Z Tovačova odešel učit do Klopotovic.
- 17 Z Tovačova odešel učit do Klopotovic.
- 18 Jeho dědeček Ignác a otec Leopold Kubíček byli učitelé. Leopold Kubíček byl údajně znamenitým varhaníkem a kontrabasistou. Studoval v Olomouci v k. k. Diöcesan-Kreishauptschule v Olomouci, kde byl spolužákem Jana Loyky.
- 19 Jeho hra na varhany byla ale poznamenána klavírní technikou, nedokázal hrát např. přísné legato. Byl patrně zdatným klavíristou, vlastnil např. klavírní sonáty Diabelliho, Mozarta a Beethovena a klavírní výtahy různých operních ouvertur.
- 20 SOKAP, fond Základní škola Tovačov: Kronika školy tovačovské z let 1871–1895, s. 24. Současně s Janem Loykou toto uznání dostal tovačovský učitel Jan Kubíček.
- 21 Po Janu Loykovi školní kroniku vedl ředitel Jan Kubíček.
- 22 Vincenc Kadlec byl synem Vence Kadlece, kapelníka v Kojetíně. V roce 1894 absolvoval Varhanickou školu v Brně.
- 23 Zemský archiv Opava – pobočka Olomouc, úmrtní matrika Tovačov, inv. č. 9776.
- 24 Pro výstavu národního vyšívání moravského, konanou v roce 1885 v Olomouci, zaslal jeden exponát.
- 25 Tato skutečnost vyplývá také z dobových svědectví, např. na partu basu v Messe in B od Andrease Zsaszkovszkého jsou poznámky ze dne 21. října 1894 „sbor silně obsazen“, a 14. dubna 1895 „mnoho zpěváků a muzikantů“. Dále o tom píše Karel Štěgr v Libri clevarum: „*tisnilo se na kůru vpravo od varhan plno hudebníků a zpěváků a zpěvaček za pulpity s notami. Zpěváci vpředu u samé obruby zděné, za nimi hudebníci, u varhan na povýšené stolici pan nadučitel Jan Loyka, regenschory.*“

skladeb byla přímo závislá na schopnostech a školení zpěváků a hudebníků. Vedle učitelů zde většinou účinkovali amatérští hudebníci, kteří však byli dosti pohotoví. Funkci adstantů zastávali bratři Noppové – Vincenz (1854–?) a Jan (1850–1926). Oba byli dobří hudebníci, hráli na housle, na violu a byli také pohotoví zpěváci (Vincenz zpíval tenor, Jan byl basista). Kromě nich samozřejmě působili na kůru ještě další místní amatérští zpěváci a hudebníci. Byly to např. členové rozvětvené rodiny Otáhalů. Pravidelně se zřejmě nezkoušelo, většinou se zpívalo a hrálo „prima vista“.²⁶

Jednoznačně nejoblíbenější a nejvíce prováděny byly skladby pražského svatovítského regenschoriho Roberta Führera (1807–1861). Z regionálních autorů Jan Loyka opisoval nebo zakupoval tisky skladeb přerovského regenschoriho Josefa Čapky-Drahlovského (1847–1926), dále opisoval skladby kroměřížského věžného Jana Leopolda Kunerta (1784–1865), Klimenta Emanuela Sahánka (1827–1897), který působil ke konci života jako regenschori v Nezamyslicích, a Josefa Achleitnera (?–?), který působil jako hudebník na zámku v Tovačově. Ke konci svého života, v roce 1898, opisoval Jan Loyka také skladby mladého Vojtěcha Říhovského (1871–1950), působícího tehdy v nedalekém Dubu nad Moravou.

Vzpomínky na Loykovu učitelskou i hudební činnost v první polovině 20. století se postupně vytrácely z paměti obyvatel Tovačova. V roce 1938 si na něj ještě vzpomněl učitel Karel Štégr. O tom svědčí zápis z 25. září výše uvedeného roku na jedné hudebnině, kterou opisoval „...vzpomeň vděčně starého pana rektora Jana Loyky“.²⁷

Význam odkazu Jana Loyky tkví nejen v jeho pečlivé a zodpovědné činnosti pedagogické na místní škole, zejména však přínosná byla jeho činnost hudební. Jako regenschori a učitel zpěvu a hry na hudební nástroje byl bezesporu v Tovačově autoritou. V oblasti chrámové hudby určoval prováděný repertoár a tím ovlivňoval vkus interpretů a posluchačů. Jeho hudební výuka a působení měly význam pro udržování, rozvoj a šíření hudebnosti v tomto městě.

Tato studie vznikla na základě výzkumného záměru: Morava a svět: Umění v otevřeném multikulturním prostoru MSM 6198959225.

26 Těto skutečnosti nasvědčuje např. poznámka Jana Loyky ze dne 25. prosince 1890 na zadní straně obalu hudebniny – Karl Kempter: Nešpory – „poprvé, bez zkoušky, dobře“.

27 Jedná se o zápis na přední straně basového partu Messe in C od Franze Schöpfda dochovaného v hudebním archivu kůru kostela sv. Václava v Tovačově. Za těmito slovy je zkratka jeho podpisu – K. St. Karel Štégr (1874–1956) pocházel z Tovačova, byl učitelem v Kojetíně a po odchodu do důchodu žil v Tovačově. Byl dobrým zpěvákem – basistou, hrál na varhany a na housle.

Martin Novotný

Předmostí jako hanácká vesnice

Předmostí, respektive Přerov II-Předmostí, je jednou z městských částí Přerova. Takto bylo Předmostí oficiálně označeno v roce 1948, kdy se tato obec ještě se čtyřmi dalšími vesnicemi připojila k Přerovu.¹ Spojení s městem ale trvalo pouze do roku 1954 a Předmostí se opět osamostatnilo spolu s Popovicemi, Kozlovcemi a Újezdcem.²

Natrvalo sloučeno s městem bylo Předmostí až v roce 1960, kdy také vznikl okres Přerov v nových hranicích spojením bývalých menších okresů s centrem v Přerově, Hranicích a Kojetíně.³

Předmostí prošlo zejména v 80. letech 20. století procesem změn, jež navždy změnilo jeho podobu. Nebýt železniční trati, která již v první polovině 19. století vytvořila umělou hranici oddělující vesnici od Přerova, splynulo by postupně Předmostí v jednoduší celek s městem.

Nejvýrazněji se po urbanistické i stavební stránce projevila proměna Předmostí v takzvané etapě budování socialismu. Politické i společenské poměry umožnily v obci realizovat nyní už těžko představitelnou rozsáhlou asanaci, během níž byly zbourány všechny venkovské usedlosti připomínající hanáckou stavební tradici. Necitlivým zásahem zmizel nejen kolorit starého Předmostí, ale současně vzaly za své i dosavadní sociální vazby jeho obyvatel. Na místě charakteristické nízkopodlažní zástavby tam v té době vyrostlo rozsáhlé sídliště. Stavení vyrůstající ze staleté regionální tradice nahradily strohé bloky panelových domů, v nichž našlo nové bydlení několik tisíc lidí. Ti se sem přistěhovali odjinud a vztah k novému domovu neměli v naprosté většině žádný. Jako na jednom z mnoha příkladů je zde možné sledovat vyvrcholení poválečné výstavby, jež se orientovala na budování větších bytových objektů na úkor staré zástavby reprezentující místní zemědělský region.

Předmostí jako významná archeologická lokalita dosáhla díky nálezům, které zde byly koncem 19. století učiněny, světové proslulosti. Cílem této stati je ale postihnout urbanistický vývoj obce a její proměnu, kterou tato městská část prošla v novodobé historii. Nejedná se jen o přiblížení podoby vesnice před a po asanaci, ale i o sestavení obrazů původní urbanistické struktury vsi, která se odrážela v jejím půdorysném uspořádání i ve vývojových stupních hanáckého domu.

Etnografická klasifikace

Oblast okolo Přerova v minulosti tvořila jeden z charakteristických sub-regionů Hané. Záběčváci, Záběčáci, nebo též Bečváci žili na levém břehu

1 DRECHSLER, A. – Fišmistrová, V. – Lapáček, J.: Dějiny města Přerova v datech. Přerov 2006, s. 144.

2 Tamtéž, s. 147.

3 Tamtéž, s. 151.

dolního toku řeky Bečvy od Přerova k Holešovu a až k Otrokovcům. V okolí Přerova existovala jakési styčné pásmo, kde se od Záběčváků dialektem odlišovala jiná skupina hanáckého obyvatelstva, která se nazývala Čuháci. V souladu s autory 18. a 19. století nejnověji upřesnil geografickou hranici čuháckého nářečí trojúhelníkem mezi Prostějovem, Olomoucí a Tovačovem etnolog Richard Jeřábek.⁴ Ještě na počátku 20. století například František Bayer posunul tuto hranici východním směrem. Podle tohoto autora se čuháckým nářečím hovořilo od Předmostí na východ až k Drahotuším.⁵

Přihlédneme-li k Jeřábkovu vymezení, je možné Předmostí zařadit ke skupině čuháckého nářečí, i když se tato obec nachází východně od jím stanovené hranice.

Představu o tehdejšímu dialektu, přesněji snad o jeho čuhácké formě, jíž se v obci ještě na počátku 20. století hovořilo, si můžeme udělat díky povídkám hanácké autorky Loly Šetelíkové, která přímo v Předmostí působila. V roce 1925 vyšla v Praze její kniha s názvem *O našich lidech*, s podtitulem *Šestnáct povídek v nářečí předmostském*.

František Bayer poukázal na podobnost čuháckého nářečí s nářečím záběčvákým, tehdy označovaným jako různorečí dolnobečevské. Oba dialekty se od sebe podle něj odlišovaly jen nepatrně. Pro Čuháky bylo charakteristické především používání krátkého *i* a poloviční přechod *y* v *e*.⁶

Sociální rozvrstvení vesnice a jeho vývoj

Obyvatelstvo Předmostí, jako v každé jiné poddanské vesnici v 18. a 19. století, bylo rozvrstveno do několika sociálních skupin, které se od sebe lišily především velikostí majetku. To se úměrně odrazilo nejen na rozlehlosti jejich usedlostí, ale také na rozsahu povinností k vrchnosti. K největším vlastníkům půdy, podobně jako v jiných vsích přerovského panství, patřili v té době v Předmostí půllánici, za nimiž následovali držitelé malých usedlostí.⁷

Nejzámožnější sedláky (půllániky, čtvrtlániky) následovali co do velikosti majetku podsedníci,⁸ kteří vlastnili chalupu a menší výměru polí, zatímco domkáři kromě domku neměli žádné pozemky. Na nižší příčce společenského postavení byli podruzi. Ti bydleli v nájmu a živili se jen nádeňkou prací.

Vojtěch Cekota a Josef Dostál přiblížili ve druhém dílu *Dějin města Přerova* situaci na poddanských vesnicích přerovského panství. Autoři poukázali na dva významné prameny, a to takzvanou druhou lánovou vizitaci z roku 1675 a na rektifikaci pozemků z roku 1750. Kromě jiného dospěli ke zjištění, že v tomto časovém rozpětí se na Přerovsku pronikavě snížil počet čtvrtlánových statků, na nichž se většina původních vlastníků stala půllániky.

V roce 1675 bylo v Předmostí celkem 24 osedlých, z toho devět čtvrtláníků, dva půllánici a 13 podsedníků. O osm desítek let později zůstal počet osedlých stejný. Výrazná změna ale nastala v nárůstu počtu půlláníků na úkor čtvrtláníků (nebyl zde již žádný). Mimo to nově přibýlo 19 podruhů.⁹ V roce 1750 už bylo v Předmostí zaznamenáno jedenáct půlláníků. Ti patřili k nejbohatším obyvatelům vesnice a také k nejvlivnějším.¹⁰

Vlivem reformních zásahů Marie Terezie a Josefa II. se zlepšilo právní i hmotné postavení jak držitelů gruntů, tak i ostatního venkovského obyvatelstva. V té době vznikla další sociální skupina – domkář. Domkáři dostali půdu pro postavení chalupy, s dvorkem, malou zahrádku a platili z toho každoročně poplatky. V Předmostí, podobně jako jinde, vznikaly celé domkářské kolonie, což byl počátek stavebního rozvoje vesnic.¹¹ V roce 1791 se v obci nacházelo již 51 domů, v nichž žilo 272 obyvatel.¹²

První číslování domů, jež se provádělo v letech 1770–1771, bylo důležitou součástí tereziánských a josefinských reforem. Ve většině vesnic, podobně jako v Předmostí, se později číslování nezměnilo, což usnadňuje orientační přehled o vývoji zdejší stavební činnosti.¹³ V Předmostí začalo číslování na jihovýchodním konci obce na přirozeném okraji zástavby. Toto dochované číslování domů je možné považovat za cenný, se zástavbou stále spjatý doklad, a také pramen pro poznání dějin obce.

Předmostí na mapě stabilního katastru z roku 1830

Základním urbanistickým prvkem je půdorys vesnice. Jeho vývoj bezprostředně souvisí s vývojem společnosti a s politickými a hospodářskými podmínkami, které ovlivňovaly zemědělskou výrobu.¹⁴

Z roku 1830 pochází katastrální mapa a indikační skica obce Předmostí.¹⁵ Tento mapový materiál je velice cenný, neboť poskytuje důležité informace, na základě kterých je možné sestavit historický obraz obce v první polovině 19. století.

- 4 JERÁBEK, R.: Etnické a etnografické skupiny a oblasti. In: Lidová kultura na Moravě. Vlastivěda moravská. Země a lid, nová řada, svazek 10. Ed. Jančář, J. Brno 2000, s. 16. Národopisné vymezení Hané – JERÁBEK, R.: Morava a Slezsko – etnický a etnografický obraz. In: Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska IV. Etnografický a etnický obraz Čech, Moravy a Slezska (1500–1900). Národopisné oblasti, kulturní areály, etnické a etnografické skupiny. Eds. Bahenský, F. – Woitsch, J. Praha 2004, s. 47–49.
- 5 BAYER, F.: Dějiny města Přerova. Přerov 1908, s. 29.
- 6 Tamtéž, s. 29.
- 7 F. Bayer uvádí plošné výměry selských usedlostí: podsedeck 20–30 měřic (4–6 ha); čtvrtlán 30–40–50 i více měřic (6–8–10 ha); půllán 50–60, 80 i více měřic (přes 10–12–16 ha). BAYER, F.: c. d., s. 39.
- 8 Podsedeck, tedy označení nevelké selské usedlosti s výměrou polí menší, než měl sedlák. Jiné označení pro podsedníka: chalupník, zahradník, nebo záhoník. ČERNÝ, J.: Podsedeck. In: Ottův slovník naučný 19. Praha 1902, s. 1031.
- 9 CEKOTA, V. – Dostál, J.: Dějiny Přerova v období 1650–1781. In: Dějiny města Přerova. II. Eds. Hosák, L.– Dostál, J. Přerov 1971, s. 170.
- 10 Tamtéž, s. 171.
- 11 KŠÍR, J.: Lidové stavebnictví na Hané. Československá etnografie (ČE) 4, 1956, s. 328.
- 12 KREUTZ, R.: Vlastivěda moravská. II. Místopis. Přerovský okres. Brno 1927, s. 321.
- 13 Popisná se tato čísla snad nazývala proto, že byla při číslování na domy přímo napsána. Od té doby platila povinnost označení domu zvenčí viditelným popisným číslem. ŠKABRADA, J.: Lidové stavby. Architektura českého venkova. Praha 1999, s. 51.
- 14 MÁČEL, O.: Základní problematika urbanistické struktury vesnice v Čechách a na Moravě. Brno 1954, s. 15.
- 15 Moravský zemský archiv Brno (MZA). Mapa stabilního katastru – Přzedmost in Mähren, Prerauer Kreis, Bezirk Prerau (1830). D 11, 1 řada, i. č. 2069.

Indikační skica Předměstí z r. 1830. Muzeum Komenského v Přerově

Celá vesnice byla orientována v severojižním směru. Obcí procházely komunikace dálkového významu, které se střetávaly v návěsním prostoru. První z nich procházela celou vsí. Na jižní straně se na ni napojovala cesta od Přerova. Silnice ústila na severním konci Předměstí a zde se dále větvila. Jedna její část pokračovala severozápadně na Tršice a druhá vedla k severovýchodu na Lipník a Hranice (dnešní název ulice Hranická). Druhá dálková komunikace opouštěla náves zhruba v polovině její západní části. Tato cesta pokračovala dále na Rokytnici, Prostějov a Olomouc.

Na základě mapy stabilního katastru je možné Předměstí půdorysně zařadit do kategorie takzvaných návěsních silnicovek.¹⁶ Náves si u tohoto typu vesnic zachovávala svou typickou funkci a do tohoto centrálně situovaného prostoru se soustřeďoval všechn hospodářský a společenský život vesnice.

Bývalá předmostská náves, později Masarykova náves, poté jen Náves a nakonec součást Hranické ulice, byla tvořena hlavně usedlostmi bohatších sedláků – púlláníků a podseníků. Na náves navazovala v jejím jihovýchodním konci menší ulička, později ulice Boženy Němcové a nejnověji Teličkova ulice, která měla převážně zastavěnou jen jižní stranu. Několik domků stávalo i okolo silnice, která ústila k návsi ze severu, později ulice Jana Husa a dnes část Hranické ulice.

V roce 1830 měla obec podle indikační skici 65 domů s 366 obyvateli.¹⁷ Okolo návěsního prostoru stály selské statky, kterých zde tehdy bylo 11. Jižní část návsi byla z obou stran obestavěna k sobě přiléhajícími obytnými částmi gruntů, které ve většině případů tvořily jednu řadu. Tímto uspořádáním se vytvořila souvislá okapová orientace, typická pro střední a jihovýchodní Moravu – Hanou, Brněnsko a Slovácko.¹⁸

Prvním domem jižní části návěsního prostoru na jeho východní straně byl dům podsedníka; poté zde byla proluka, za kterou stával hostinec. Ten dotvářel uliční čáru. Souběžně s hostincem se nacházely v jeho dvorním traktu dvě technické provozovny – olejna¹⁹ a palírna. Následovala úzká nezastavěná ulička, později ulice Ztracená, a za ní byly tři okapově orientované grunty půlláníků, které přiléhaly těsně k sobě.²⁰ Za posledním z těchto domů byla opět ulička, jež vedla jihovýchodně od návsi (později již zmiňovaná ulice Boženy Němcové), zastavěná domky podsedníků a domkářů. Za prolukou, kterou vytvořila, následovala kovárna a budovy panského dvora. V této východní části již nešlo o souvislou zástavbu. Svou roli zde sehrála konfigurace terénu. Za panským dvorem byl dům podsedníka a následovali dva půllánici.²¹ Jejich domy se návěs na východní straně uzavírala a odtud pokračovala jen cesta směrem k severu. Podél této komunikace na její východní straně bylo pět usedlostí domkářských a jeden podsedek. Západní stranu návsi²² na severu pohledově uzavíral statek půllánika,²³ směrem na jih následovaly dva podsedky,²⁴ půllán²⁵ a opět dva podsedky.²⁶

Tímto popisem jsme se přesunuli zhruba do středu západní strany návsi, do míst, ve kterých se nacházela další komunikace.²⁷ Jižním směrem za touto cestou tvořily souvislou zástavbu čtyři statky půlláníků.²⁸ Za těmito grunty byly pak tři domy podsedníků,²⁹ které vzhledem k terénu přerušily souvislou řadu a uzavíraly vesnici na jejím jižním konci. Za poměrně jednotnou zástavbou kolem cesty, která vedla z návsi na sever, byl po obou jejích stranách nezastavěný prostor, na který po několika desítkách metrů opět navázaly obytné budovy usedlostí postavené podél této komunikace. Jednalo se o menší stavení domkářů, a to konkrétně o čtyři domy na

16 Typologii venkovských sídel na Moravě v rámci sídelního zeměpisu zpracoval Z. Láznicka: *Typy venkovského osídlení na Moravě*. Brno 1946, s. 14.

17 KREUTZ, R.: c. d., s. 321.

18 VÁLKA, M.: *Vesnické sídlo a dům*. In: *Lidová kultura na Moravě. Vlastivěda moravská. Země a lid, nová řada, svazek 10*. Ed. Jančář, J. Brno 2000, s. 88.

19 Olejna (čp. 3a) patřila do skupiny drobných provozních objektů. Petrolejové lampy se v českých zemích začaly objevovat někdy ve druhé polovině 19. století. Kromě svíček se ke svícení do té doby používal lněný olej. V Předmostí se tehdy pěstoval len, a tudíž zde mohla vzniknout i „dílna“ na lisování oleje ze semene této rostliny. V době, kdy vznikala kronika obce Předmostí, nebyly již po staré olejně žádné památky. Na místě původní dílny se později nalézaly vepřiny a dřevníky pro nájemníky bydlící v čp. 2, tedy v hospodě. Lnářství na Hané upadlo se vzrůstajícím pěstováním cukrovky. Státní okresní archiv Přerov (SOKA) Přerov. Archiv obce (AO) Předmostí. Pamětní kniha (1922–1945) (1948), i. č. 1, s. 80–81. V Předmostí se začala cukrovka pěstovat v roce 1860. Tamtéž, s. 112.

20 Čp. 4, 5 a 6.

21 Čp. 16 a 17.

22 Opět zde kvůli terénu nemohla být dodržena souvislá zástavba.

23 Čp. 24.

24 Čp. 25, 26.

25 Dům čp. 27. Jednalo se o legendární Chromečkův statek, v jehož zahradě se nacházela Skalka, která byla cennou archeologickou lokalitou.

26 Čp. 28, 29.

27 Byla to již zmíněná cesta na Rokytnici, Prostějov a Olomouc.

28 Čp. 30, 31, 32, 33.

29 Čp. 34, 35, 36.

Část katastrální mapy v Předmostí – bez data (okolo r. 1910)

ce. Jednalo se o menší stavení domkářů, a to konkrétně o čtyři domy na východní straně a 11 domů na straně západní.

Cesta, jež ústila jihovýchodně do návsi (ulice Boženy Němcové), byla tehdy také obestavěna menšími domy. V nich žily rodiny podsedníků a domkářů. Západní strana této ulice byla zastavěna hustěji. Nacházely se zde objekty tří domkářů, dvou podsedníků a jeden dům patřil obci. Na protější straně byla pouze dvě stavení domkářů.

Samostatná domkářská kolonie se vytvořila na západ od vesnice na rozcestí tří cest, které pokračovaly do osady Lapač u Žeravic, do Prostějova a třetí vedla k místnímu lomu na Žernavě. Jednalo se o sedm domkářských stavení, která byla situována podél jižního kraje cesty na Lapač (později Olomoucká ulice). Této části obce se říkalo Malé Předmostí, nebo také Za Dědinou.

Centru návsi dominoval farní kostel, fara a škola. Kostel svaté Máří Magdalény stál na východní straně návesního prostoru a byl poprvé připomínán již roku 1383.³⁰

Okolo kostela se nacházel starý hřbitov, zrušený ve čtyřicátých letech minulého století. Druhý hřbitov byl na vyvýšeném místě severně od silnice na Rokytnici a je zobrazen již na katastrální mapě z roku 1830.

Původně jednotřídní škola byla v Předmostí zřízena už za Josefa II. v letech 1784–1788. Podle Rudolfa Kreutze stála tato budova „při chodníku do Přerova“.³¹ V roce 1816 ale vyhořela, načež byla na tom samém místě postavena nová školní budova. Tu ovšem potkal stejný osud již v roce 1831. O tři roky později byla zbudována nová škola v místech za kostelem,³² která byla v roce 1867 rozšířena na dvoutřídní.³³

Stavební činností na hanáckých vesnicích se v první polovině minulého století podrobně zabýval Josef Kšíř. Mimo recentní doklady, studium archivního materiálu a vzpomínky pamětníků se opíral o rozbor map stabilního katastru. Tento znalec hanáckého stavitelství dospěl k názoru, že v první polovině 19. století byly statky v této oblasti ještě stavebně nezměněny a jejich původní podoba je zobrazena právě na těchto mapách.³⁴

Nutno ovšem přihlídnout k tomu, že podobu a stav usedlostí v Předmostí ovlivnila řada požárů, které v první polovině 19. století vesnici několikrát postihly. To bylo pravděpodobně důvodem, proč zde nebyla obnovována tradice hanáckých žudrů. Na katastrální mapě z roku 1830 totiž není ani před jednou usedlostí zakreslen tento jeden z nejvýraznějších architektonických prvků starého regionálního stavitelství.

Stavební materiál všech obytných budov je na indikační skice označen jako nehořlavý, tedy červenou barvou. Jizby, jako obytné místnosti staro-hanáckých domů, byly stavěny ze dřeva, což zde není patrné, neboť jejich roubené stěny byly vždy zomítány silnou vrstvou hlíny.³⁵

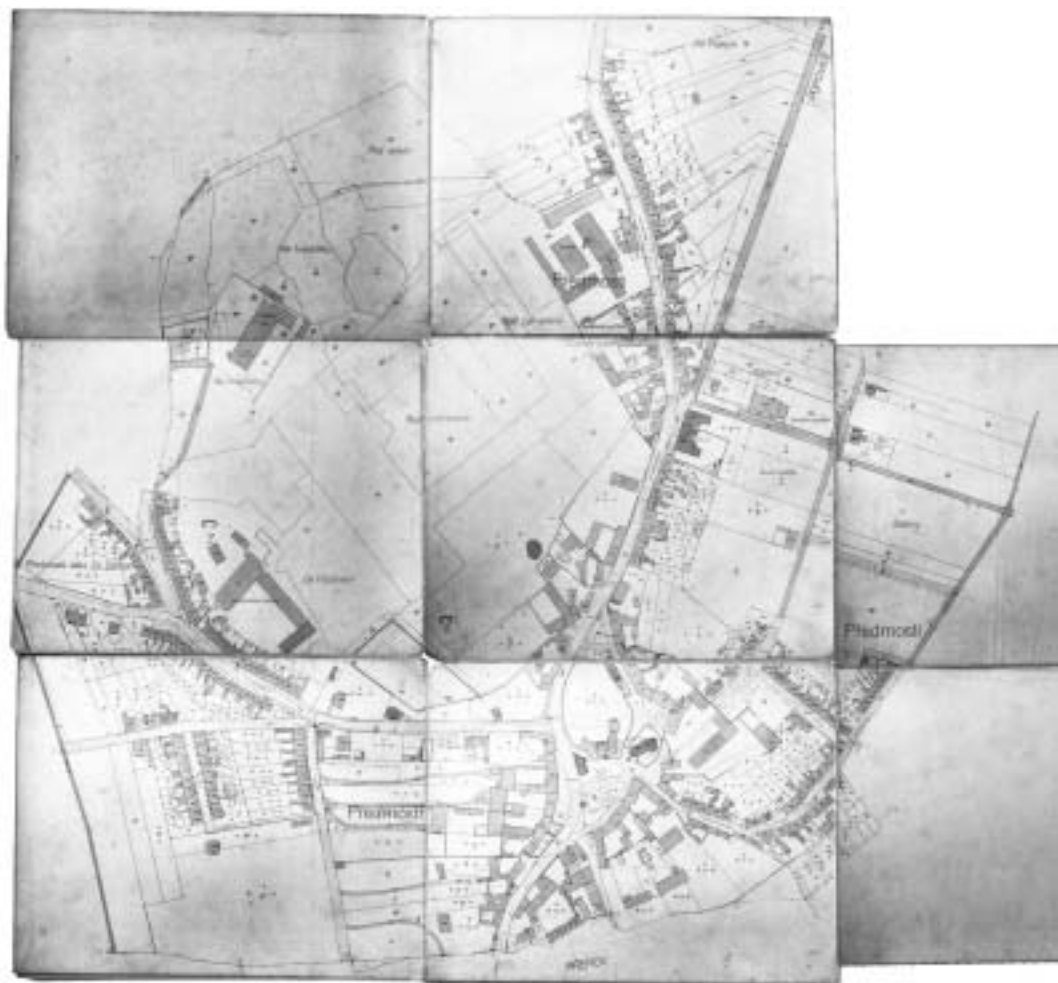
30 Kreutz, R.: c. d., s. 329.

31 Tamtéž, s. 330. Podle údajů v Pamětní knize Předmostí se původní škola nacházela v místech pozdější olejny a palírny (čp. 3a a 3b). SOKA Přerov, AO Předmostí, i. č. 1, s. 53.

32 V indikační skice čp. 39.

33 KREUTZ, R.: c. d., s. 330.

34 KŠÍŘ, J.: c. d., s. 360–361.

Část katastrální mapy v Předmostí – bez data (okolo r. 1934)

Na Hané byla hlína vždy důležitým stavebním materiálem a v okolí Předmostí se jí nacházelo velké množství. Kvalitní cihlářskou hlínou – takzvanou žluticí, bylo z části tvořeno místní návrší.³⁶ Dalšími nezbytnými surovinami bylo dřevo, sláma a kámen. Surovina na stavby se obvykle hledala v blízkosti staveniště.³⁷

V místech, kde to dovozoval terén, navazovaly kolmo na obytná stavení jednotlivých statků hospodářské budovy. Tím byla vytvořena typická úhlová dispozice,³⁸ která na uvedené mapě převládá. U několika gruntů nacházejících se okolo návesního prostoru byly obytné a hospodářské budovy uspořádány v trojboký dvůr, který je charakteristický obestavením třech stran dvora.³⁹ Na mapě z roku 1830 je možné vidět obě jeho podoby, jež se vyskytovaly u okapové dispozice. První variantu charakterizoval otevřený dvůr z boční strany, což bylo patrné u dvou statků⁴⁰ v jihozápadní části návsi. Druhá varianta trojbokého dvora je charakteristická volným zadním prostorem, směřujícím do „humna“. Zde se jednalo o dva půllány na protilehlé straně návesního prostoru.⁴¹

Stáje a chlévy byly původně budovány ze dřeva.⁴² Na mapě Předmostí z roku 1830 jsou takřka všechny hospodářské budovy, navazující na obytnou část označeny jako stavby z nehořlavých materiálů.

U některých gruntů v této obci neumožňoval okolní zvlněný terén přímé napojení hospodářských budov na obytná stavení.⁴³ Budovy stáji a chlévů zde byly souběžné s obytnými domy a z druhé strany uzavíraly dvory.

Pro každého hospodáře býval velmi důležitý dobrý zdravotní stav dobytka. Ten kromě jiného ovlivňovalo i situování chlévů ke světovým stranám, což v tomto prostoru zajišťovalo náležité oslunění a větrání. To vše bylo ovšem závislé na celkovém umístění vesnice a její orientaci. Nejprůběžněji umístěné hospodářské trakty měly průčelí natočená k jihovýchodu nebo jihozápadu. Nejméně vyhovujícím bylo průčelí obrácené k severu.⁴⁴ V Předmostí byla ve většině případů vhodně situovaná průčelí těchto budov. Výjimku z větších usedlostí tvořily tři grunty púllánků v jihozápadní části návsi a jeden podsedek na jejím východním konci,⁴⁵ kde byla zpravidla severozápadní orientace stáji a chlévů.

K dalším hospodářským budovám, které se nacházely na dvorech hanáckých statků, patřily kůlny. Nejčastěji stály proti vjezdu z návsi v koutě dvora při zahradě na protější straně hospodářského křídla. V otevřených kůlnách bylo místo pro vozy, pluh, brány a jiné zemědělské nářadí, jež patřilo k inventáři usedlosti. Další variantou byly kůlny uzavřené. Ty měly na užší straně dvoukřídlá vrata. Byly situovány stejně jako kůlny otevřené, ale někdy se přistavovaly na konec chlévů – delší stranou k budově v pravém úhlu.⁴⁶

35 Aby zde tato hliněná omítka dobře držela, bylo nutné do dřevěných zdí natěsno narážet velké množství klínků z tvrdého dřeva. Následovala základní vrstva bláta smíšená se slámou a po jejím oschnutí se zomítala jemnější omítkou z bláta a ječných plev, vyhlazená hladidlem a nakonec zalíčena vápnem. HOUDEK, V.: Hanácký grunt. Český lid (ČL) 2, 1893, s. 147.

36 Tato stavební hmota se používala na výrobu hroudových nebo válečkových válků, dále k výrobě velkých tlustých cihel, takzvaných vepřovic, a cihel pálených, které byly vlastně vepřovicemi vypálenými do červena. Hlíny se dále užívalo i jako malty a také se z ní dělaly hliněné podlahy, mazanice, ve všech prostorách v přízemí i na dřevěných půdních střepech.

37 V Předmostí bylo dostatečné množství slámy, kvalitní hlíny i kamene. Se dřevem to bývalo horší. V této obci ho býval nedostatek, neboť v okolí bylo málo lesů; dováželo se proto z Veselíčka. CEKOTA, V. – Dostál, J.: c. d., s. 172.

38 Václav Frolec tuto dispozici, ve které navazují hospodářské budovy v kolmém směru, nazývá tzv. hákovým dvorem. U okapového situování domů svírala usedlost pravý úhel vpředu. FROLEC, V.: Lidová architektura na Moravě a ve Slezsku. Brno 1974, s. 16.

39 Genetický vývoj trojboké zástavby – tamtéž, s. 16.

40 Čp. 30. a 31.

41 Čp. 4. a 5.

42 KŠÍR, J.: Lidové stavitelství na Hané. Hospodářské budovy. ČE 6, 1958, s. 250.

43 Púllány čp. 24, 27 a podsedeček čp. 26, tj. severozápadní strana návěsního prostoru.

44 KŠÍR, J.: c. d., s. 263.

45 Púllánové grunty čp. 31, 32 a 33; podsedeček čp. 16.

46 KŠÍR, J.: c. d., s. 263.

Na mapě z roku 1830 je možné v Předmostí identifikovat deset kůlen. Jsou vyznačeny jako stavby dřevěné, je však nemožné určit, zda se jednalo o stavby otevřené, či uzavřené.

Stodoly, které zpravidla stávaly uprostřed zahrad, byly v Předmostí ve všech případech zobrazeny jako stavby dřevěné.⁴⁷ Materiálem dřevěných stodol bývalo obvykle borové dřevo, poněvadž tolik nepraskalo. Kolíky pro tesářské práce se zhotovovaly z habru nebo akátu.⁴⁸ Umístění těchto rozměrných hospodářských budov mezi stromovím uprostřed zahrad mělo čistě praktické důvody, kde se odrazila zejména protipožární nařízení Marie Terezie a Josefa II. ze druhé poloviny 18. století.⁴⁹

Půdorysně byly všechny zakreslené stodoly v Předmostí pravouhlé a je možné je zařadit do kategorie takzvaných příčně průřezných stodol, jež měly mlat umístěný napříč delší strany.

Pokud srovnáme údaje z roku 1750, kdy bylo v obci 24 osedlých, s údaji na indikační skice z roku 1830, zjistíme, že v obci podstatně vzrostl počet domů. V rozmezí let 1750 až 1830 přibýlo v Předmostí 33 chalup domkářů.

Velikost stavebních parcel nedovolovala zachovat u některých domkářských chalup okapovou orientaci. V těchto případech byla obytná stavení orientována štítem ke komunikaci a vjezd do dvora se nacházel vedle štítové strany. K většině těchto staveb přiléhaly hospodářské budovy. Háková dispozice, a tedy i pravý úhel, byla vytvořena v zadní části dvorů. V Předmostí bylo k roku 1830 devět štítově orientovaných domkářských chalup. J. Kšír nazval takto orientovaná stavení na Hané „typem východočeským“.⁵⁰

Na základě srovnání indikační skici s mladším mapovým materiálem je možné stanovit směry, jimiž se ubíral další stavební vývoj v Předmostí. Obec se postupně rozrůstala podél cest, a to na třech místech – na jihovýchodě, severu a v západní části katastru.

Místní situace nedovolovala vytvoření souvislého okapového zastavení, jako u jiných hanáckých vesnic na rovině, kde uliční fronta vytvořená z jednotlivých domů obepínala celý návesní prostor. Zejména zvlněný terén se zde odrazil i na vzájemném uspořádání budov některých usedlostí. Na katastrální mapě z roku 1830 můžeme sledovat i proluky, které upomínají na zmiňovaná tereziánská protipožární nařízení o zachování minimálních odstupů (jeden sáh) mezi budovami. Jednotlivé domy byly tehdy odděleny pouze nízkou zídkou. Pozdější používání tvrdé krytiny učinilo tato opatření zbytečnými a domy mohly být v ulicích řazeny těsně vedle sebe.⁵¹

Hanácké stavby v Předmostí na starých fotografiích

Důležitým pramenem, který podává obraz zástavby obce na počátku dvacátých let minulého století, je Pamětní kniha Předmostí. Tehdejší kronikář Josef Tomčík v úvodu zmiňuje:

Domy byly postaveny podél vinoucích se okresních silnic, proto úplně nepravidelně vedle sebe. Uvnitř byly zpravidla všechny stejně rozděleny. Zvenku se vcházelo do síně. Nalevo se nacházela obytná místnost s kuchyní. Napravo pak komory – horní a dolní. K obytnému stavení přiléhaly kontriny, kravíny a v zadním nádvoří se nalézaly chlévy pro vepřový dobytek.

Autor rovněž přibližuje tehdejší interiér obytných domů. Nábytek byl podle jeho slov zařízen „po pansku“, tedy novodobě. Jak dále uvádí, hanácký kroj v obci již nebyl. Jen při významných příležitostech, jakými byly například národní slavnosti, se strojili hoši a děvčata do národních krojů. Ty ale už byly podle kronikáře smíšeného druhu, a tudíž nebyly ani původní, ani čistě hanácké.

Náves v Předmostí byla podle Tomčíkova popisu tvořena dlouhými přízemními budovami, z nichž nebyly všechny omítnuté. Některé měly v omítkce polovypuklé (plastické) ornamenty listové, květinové či mřížkové, které byly provedeny nade dveřmi a místy se vyskytovaly i zbožné nápisy. Domy byly někde od sebe odděleny prolukami a neměly předzahrádky.⁵²

Součástí předmostské pamětní knihy jsou i dobové fotografie. Ty představují jedinečný obrazový materiál pro poznání starších staveb, které byly později zbourány. Jak sám autor už tehdy připomněl, jedná se o „několik pohledů starších budov, jakých dále ubývá, jsouce nahrazovány buďto novými stavbami, neb přestavbou, aneb se značnou opravou“.⁵³

Charakteristickým znakem průčelí hanáckých domů byla bílá barva fasády, se kterou kontrastovala tmavá podrovnávka. Podle zachovalých fotografií si tuto základní barevnou členitost ve dvacátých letech minulého století zachovaly dva domy, i když je možné se domnívat, že jich zde bylo v té době více.

Poukazu J. Škabradý na sytou barevnost stěn hanáckých domů odpovídalo několik usedlostí v Předmostí, které byly vyzdobeny barokizujícími prvky s mělkým rámováním oken a dveří a bílými vertikálními a horizontálními pruhy. Ty členily průčelí domů. Některé fasády byly navíc doplněny plastickým dekorem, jehož použití v lidovém stavitelství na Hané na hliněných stavbách nebylo příliš rozšířeno.⁵⁴ Ještě na počátku 20. století mělo v Předmostí několik domů doškovou střechu. Jedno se patrně o poslední stavby v této vesnici opatřené touto tradiční krytinou.

Z obrazové dokumentace i dobového popisu je možné v Předmostí zaznamenat několik vývojových fází hanáckého domu. Až na výjimky zde měly zachycené stavby zvýšené podstřeší nad celým půdorysem, což dokládalo ukončení vertikálního růstu obytné části. Některé domy s polopatrem byly jednotraktové, to znamená, že ještě neprošly fází horizontálního vývoje, při kterém by se rozmnožily o další místnosti směrem do dvora.⁵⁵ V jednom případě zde bylo možné zaznamenat i archaickou formu hanáckého domu – domkářskou chalupu bez vyvinutého polopatra, která byla v podstatě

47 Jednalo se buď o srubové, nebo rámové konstrukce.

48 KŠÍR, J.: Lidové stavitelství na Hané. Stodoly. ČE 9, 1961, s. 148.

49 Tamtéž, s. 117. Největší stodoly ve vsi měly v té době půllánové grunty čp. 27, 32 a 33.

50 KŠÍR, J.: Lidové stavebnictví na Hané. ČE 4, 1956, s. 333.

51 MÁČEL, O.: c. d., s. 116–117. Jasná proluka je například mezi půllány čp. 30 a 31 v západní části jižní fronty návsi.

52 SOKA Přerov, AO Předmostí, i. č. 1, s. 4–5.

53 Tamtéž, s. 7.

54 ŠKABRADA, J. – Voděna, S.: Vesnické stavby a jejich úprava. Praha 1975, s. 89.

55 Jak dokládá V. Mencl, k rozšiřování obytné části na Hané směrem dozadu docházelo až po vytvoření všech horních komor. MENCL, V.: Lidová architektura v Československu. Praha 1980, s. 63.

Podsedeck čp. 29 v Předmostí

shodná s dochovanými usedlostmi drobných zemědělců z Rymic (v části zvané Hejnice), jejichž vznik spadá do konce 18. století.

V Předmostí se jednalo o malou domkářskou usedlost čp. 55, která se nacházela v takzvaném Malém Předmostí, tedy západně od vlastního intravilánu obce. Tento dům byl již zobrazen na indikační skice z roku 1830. V řadě sedmi domků podél olomoucké cesty se jednalo o čtvrté stavení ze strany od Předmostí. Dům byl od sousední chalupy čp. 41 oddělen protipožární mezerou, která je patrná i na staré mapě. Podle kronikáře šlo „asi o nejstarší domek (původního slohu) v Předmostí“.

Půdorysně se jednalo o jednotraktovou budovu s klasickým členěním – síň, komora, a jizba. Spodní komora se u domu nacházela napravo od vchodových dveří. Horní komora zabírala půdorysnou plochu komory a rozprostírala se i nad síní.

Strop jizby nebyl ve stejné výšce jako strop horních komor a dům se tedy skládal ze dvou nestejně vysokých částí. To znamená, že ani konstrukce střechy nemohla být ve stejné rovině.⁵⁶ Takzvaný žlab spojoval obě krajní části střechy (vyšší nad komorami a nižší nad jizbou). Pod tímto žlabem zůstal třístranný otevřený otvor, který vedl na půdu, byl přístupný po žebříku a říkalo se mu sklopec.⁵⁷ Výškový rozdíl nad oběma částmi domu byl dorovnan došky, takže hřeben střechy byl po těchto úpravách v jedné rovině.

Domkářská chalupa v Předmostí byla bíle nalíčená s tmavou obrovňávkou. Je možné se domnívat, že jizba u tohoto stavení byla ještě roubená, což by odpovídalo starému konstrukčnímu řešení hanáckých domů. Jizba byla opatřena dvěma malými dvoukřídlými okny. Zvláštností u tohoto domu bylo orámování vchodových dveří. Před nimi se nacházel malý blokový přílepek, který se skládal z pilířů postavených po obou stranách vstupního otvoru, jež nesly segmentovou stříšku. Tento výstupek se běžně vyskytoval v jižní části Hané, po celé jihovýchodní Moravě a v charvátských obcích

na Mikulovsku. Obecně je znám pod názvem žudro, a jinými místními pojmenováními.⁵⁸ V textu pod fotografií kronikář toto orámování pojmenoval jako „stínky“.⁵⁹

V regionu byl typický výskyt hanáckého žudru, ale podle V. Houdka u menších stavení, jakými bývaly právě domkařské chaloupky, žudry scházely.⁶⁰ Je možné, že tento přístavek u domku v Předmostí byl jakousi obdobou mohutných rizalitů, které v minulosti vyčnívaly před průčelími mnohých hanáckých gruntů. Václav Frolec uvádí řadu místních pojmenování těchto menších výstupků, jaký byl u domku čp. 55 v Předmostí, ale „stínka“ nebo „stínky“ v tomto výčtu chybí.⁶¹ Patky svislého orámování u tohoto „žudra“ z Předmostí výrazněji vystupovaly do prostoru asi jednou polovinou své výšky. Nepřipomíná to ani jednu z variant, které ve své knize zobrazuje Václav Frolec.⁶² U stejných typů hanáckých domů v Rymicích, zachovaných ve stejné vývojové fázi jako dům v Předmostí, se žádné podobné výstupky nevyskytují.

Představu o vybavení vnitřních prostor tohoto stavení je možno si udělat ze snímku na straně 12 předmostské pamětní knihy. Její autor popisuje interiér takto: „*Nizounká světnička s dřevěným stropem, pod nímž upravena lištva pro talíře, vlevo prádelník (zv. kosn) s obrázky a jinými drobnostmi, nad tím velký dřevěný kříž, který sahá až po strop. Na druhé straně postel se sedmi vyparáděnými peřinami a velkou duchnou; dále velká tmavozelená kamna s pecí (na níž majitel denně spává a má tu neoceňitelnou výhodu, že v zimě spí v teple a ráno, sotva z pece skočí, má vždy již ustláno!). V kamnech je polozazděný, jak noc černý železný kotel na ohřívání vody na náčení.*“⁶³

Popis světnice naznačuje tradiční diagonální princip uspořádání tohoto prostoru, který byl běžný na Moravě a ve Slezsku. To znamená, že se po jedné straně vstupních jizbových dveří při dvorní stěně nalézalo topeniště, v tomto případě již zmíněná kachlová kamna s pecí, za nimiž byla postel, umístěná u stejné stěny, ale v druhém rohu. Úhlopříčně od topeniště, v protilehlém koutě u okenní stěny stál stůl s lavicemi a židlemi.⁶⁴

56 Podobný dům, tedy bez vyvinutého polopatra nad celou obytnou částí je možné dodnes vidět v Rymicích u Holešova. Rymice. Soubor lidových staveb východní Hané. Dům čp. 55, zobrazený na fotografii z Předmostí se pravděpodobně dispozičně shodoval s domem čp. 64 v Rymicích – na Hejnici.

57 HOUDEK, V.: c. d., s. 150.

58 Srovnej FROLEC, V.: c. d., s. 98.

59 Přesněji „s malými stínkami u dveří po obou stranách“. SOKa Přerov, AO Předmostí, i. č. 1, s. 11. Podobné výstupky si v Předmostí nepamatuje ani místní rodačka, paní Marie Pisúrová (ročník 1929). Na typ slováckého žudra v centru Hané upozorňuje J. Kšír, a to ve dvou případech v Čisařově, západně od Předmostí. Tam se nazývaly žebračkami a jejich vznik spadal do druhé poloviny 18. století, do období založení této vesnice. KŠÍR, J.: Lidové stavitelství. In: Lidové umění na Hané. Ed. Bečák, R. 2. vyd. Boskovice 1997, s. 270.

60 HOUDEK, V.: c. d., s. 142.

61 Srovnej FROLEC, V.: c. d., s. 98.

62 Jedná se o několik případů forem „žebraček“ na Vyškovsku a forem slováckých „žuder“. Tamtéž, s. 99.

63 Více informací o hanácké jizbě, jejím vybavení a uspořádání: BEČÁK, R. – Zbořil, J.: Selská domácnost. In: Lidové umění na Hané. Olomouc 1997, s. 305–317.

64 FROLEC, V.: c. d., s. 163.

Podsedek čp. 15 v Předmostí

Urbanistický vývoj Předmostí ve 20. století

V roce 1900 bylo v obci 652 obyvatel a 94 domů, během 21 let se pak zvýšil počet obyvatel na 1 178 a domů už bylo 153.⁶⁵

Územní vývoj Předmostí v té době je možné sledovat na dvou katastrálních mapách, které se nacházejí ve Státním okresním archivu v Přerově.⁶⁶ Bohužel jsou bez datace. Porovnáním známých skutečností je ale možné oba tyto materiály časově zařadit. Staršího provedení je mapa s inventárním číslem 96. Je pravděpodobné, že byla zhotovena okolo roku 1910.⁶⁷

Sledujeme-li urbanistický vývoj obce, můžeme vidět stavební rozvoj v její západní části. Na mapě jsou zakresleny rodinné domy na severní straně pozdější Žižkovy ulice (Prostějovské a Olomoucké) směrem k Malému Předmostí, tedy jihozápadně od hřbitova. Na svých pozemcích tu vystavěl řadu domů přerovský stavitel František Krejčířík.⁶⁸ Početná zástavba vzrostla i na severním konci obce podél pozdější Husovy ulice (Hranické). Nové domy přibýly i okolo cesty, která ústila jihovýchodně z návěsního prostoru – ulice Boženy Němcové, a poté Teličkova. Stavělo se zejména v její severní části, která byla na mapě z roku 1830 téměř nezastavěna.

Na katastrální mapě vzniklé okolo roku 1910 je zobrazena návěs prakticky ještě v nezměněném stavu. K regulaci tohoto prostoru ve smyslu parkových úprav a částečné změny stavebních čar došlo až v průběhu následujících třech desetiletí.

U části větších usedlostí okolo návsi můžeme sledovat v porovnání s indikační skicou půdorysné změny. Na mapě jsou v některých případech u obytných budov patrné druhé trakty, jež svědčí o jejich rozšíření směrem do dvora – tedy novou kuchyní s druhou světnicí, případně jinými prostora-

mi. Změnilo se i přeskupení budov u jednotlivých statků a ve většině těchto případů i navýšení jejich počtu.⁶⁹

Vznik druhé ze dvou nedatovaných map je možné časově zařadit do 30. let 20. století.⁷⁰ Na mapě už je možné pozorovat vznik nových předmostských ulic.

V roce 1917 byl rozprodán panský dvůr hraběte Magnise v Předmostí. Téměř všechny pozemky i se dvorem získali noví vlastníci z Přerova a okolních vesnic.⁷¹

Na mapě je patrné zastavění jižní části Žižkovy ulice. Pod ní je zakreslena soustava tří nových ulic, které zde vznikly v roce 1927. Žižkova ulice se rozvětvila. První ulice na ni navazující od jihu byla nazvána Palackého (dnes U Pošty). Druhá souběžná ulice tehdy dostala název Havlíčkova (nyní Tylova). Na severu se obě napojovaly na dnešní ulici 1. května.⁷²

Mapa zachycuje stavební rozvoj i na protilehlé straně Předmostí. V roce 1929 byla projednávána žádost Jana Šimoníka o schválení plánu k parcelaci pozemků, jež tvořily bývalý panský dvůr. Pozemky měly být rozděleny do čtyřech stavebních skupin,⁷³ které se rozprostíraly v trati Slatiny severovýchodně od návsi. V té době byl řešený prostor na severu ohraničen pozdější Sportovní ulicí. Na mapě je již zachycen vznik nových ulic v této části obce. Prodloužila se ulice Boženy Němcové (pozdější Teličkova), jež kopírovala železnici a tvořila tak východní hranici této lokality. Je zde patrná zástavba v ulici Kotkově, na kterou se v kolmém směru napojovala ulice Tyršova. Ta vedla středem tohoto území a byla s ulicí Boženy Němcové souběžná. Později v těchto místech vznikly ještě další ulice. Na sever od Kotkovy to byly ulice Janáčkova a Karasova a souběžně s ní ulice

65 KREUTZ, R.: c. d., s. 321.

66 SOKA Přerov, AO Předmostí, i. č. 95 a 96. Obě mapy se skládají z několika listů a jsou barevně provedeny.

67 O vzniku mapy před první světovou válkou svědčí i fakt, že jsou zde ještě zachyceny v původní půdorysné podobě budovy panského dvora, které se rozprostíraly východně za kostelem.

68 SOKA Přerov, AO Předmostí, i. č. 1, s. 108. Dne 16. listopadu 1910 zde bylo napříkladem kolaudováno devět domů. SOKA Přerov, AO Předmostí. Kniha protokolů stavební komise (1897–1929), i. č. 13. Protokol z tohoto dne, nestránkováno.

69 Například půllán čp. 4 v jihovýchodní části návsi. U tohoto domu je patrný vznik druhého traktu. Na půdorysu je pravděpodobně zachycen přísínek a druhá kuchyně.

70 Na katastrálním úřadu v Přerově je k dispozici katastrální mapa Předmostí, označená na spodním okraji jako „Stav polohopisu ke dni 31. 3. 1978“. Zároveň je zde podotknuto, že byla k reprodukci připravena podle stavu z konce roku 1934. Při srovnání těchto dvou materiálů jsem dospěl k závěru, že se tyto mapy v určitých bodech shodují: půdorysné zakreslení jednotlivých objektů v obci a vyhodnocení ještě jiných aspektů, např. shodné pojmenování ulic. Na katastrální mapě z roku 1978 jsou jednotlivé ulice, které souhlasily se stavebním rozsahem Předmostí ve 30. letech, předtištěny a jsou umístěny ve stejné poloze jako na barevné nedatované mapě, i. č. 95. Pozdější změny byly do katastrální mapy zaneseny, takže v konečné podobě odpovídala roku 1978, ke kterému byla sestavena. Dodatečně zde byly dopsány nově přibývší ulice tužkou.

71 SOKA Přerov, AO Předmostí, i. č. 1, s. 165.

72 Tamtéž, s. 206.

73 SOKA Přerov, AO Předmostí. Kniha protokolů stavební komise (1929–1937), i. č. 14. Protokol č. 19 ze dne 3. 6. 1929.

Podsedek čp. 7 v Předmostí

Zahradní, která byla prodloužením Janáčkovy a spojovala ulice Tyršovu a Husovu (Hranickou).

Ve stejném roce se obecní rada usnesla, že nechá u přerovského staviče Martina Hasíka zhotovit dílčí zastavovací regulační plány pro další pozemky nacházející se rovněž v trati Slatiny. Plocha zahrnovala území od školy až po sousední obec Popovice (na sever od dnešní ulice Sportovní až po dnešní ulici U Dráhy, a na východ od Popovické ulice).⁷⁴ Tento plán byl zhotoven v srpnu roku 1932.⁷⁵

Změny oproti předchozímu období zachycuje mapa i v centru obce. V roce 1922 byla provedena novostavba domu čp. 15, neboť oprava původního stavení nebyla povolena stavebním úřadem. Podsedek byl nově postaven na stavební čáře, kterou schválilo téhož roku obecní zastupitelstvo.⁷⁶ Tímto zásahem se docílilo souvislého zastavění v severovýchodní části návěsího prostoru, kde do té doby byly odskoky mezi jednotlivými domy.

V roce 1933 se řešila obdobná záležitost na západní straně návsi, kde byla schválena stavební čára pro pozemek, na němž stál původně podsedek čp. 29. Tímto opatřením se podstatně zvětšilo prostranství, kudy vedla okresní silnice na Rokytnici.⁷⁷ Na mapě již není zakresleno toto stavení, ale je patrná nová stavební čára. V průběhu 20., 30. a 40. let minulého století postupně probíhaly rozsáhlé úpravy Masarykovy návsi, která tím podstatně změnila svůj vzhled. Časem zde vznikl okrasný park, jehož nová podoba je již zakreslena do této katastrální mapy. V plánu je i protipožární rybník, který se rozprostíral jihozápadně od fary.

Z průmyslových provozů se v Předmostí v tomto období nejvíce půdorysně rozšířily cihelny, a to konkrétně Příbylova cihelna v Husově ulici a Společenská cihelna, severně od ulice Žižkovy. Své sídlo zde mají zachyceny i sportovní areály tělovýchovných jednot Sokol a Orel. Sokolovna a její cvičiště se nacházela jižně od Příbylovy cihelny v Husově ulici. Orlovna

(později kino Panorama) se svým hřištěm byla první stavbou v dnešní ulici Sportovní. Nová zástavba rodinných domů narůstala i na severním konci Předmostí po obou stranách Husovy ulice.

Mimoto můžeme na mapě pozorovat proměny půdorysu obytných stavení starousedlíků, jejichž statky byly umístěny okolo návesního prostoru. U některých usedlostí jsou patrné změny v půdorysné členitosti nebo v uskupení budov. Přibylo nových hospodářských stavení a změnilo se i jejich vzájemné uspořádání vzhledem k obytným domům. Ve srovnání s mapou stabilního katastru z roku 1830 doznaly značného nárůstu zejména stodoly. Některé zůstaly na svých původních místech,⁷⁸ ale jejich rozměry se podstatně zvětšily. V těchto případech zabíraly celou šířku zahrad. U jiných usedlostí⁷⁹ došlo k přesunu těchto rozměrných hospodářských objektů na konec dvorů, které tím uzavíraly.

Územní projekt zóny Přerov-Předmostí

Politický vývoj ve druhé polovině 20. století měl zásadní vliv na změny způsobu venkovského života, jež se bezprostředně odrazily i na vzhledu sídel. Během budování tzv. socialistické společnosti prodělalo venkovské prostředí radikální změny, které do té doby neměly v jeho dosavadní historii obdoby.⁸⁰ Nucená socializace a kolektivizace vesnice, prováděná od roku 1949, vedla v důsledku k zásadní změně sociální skladby zdejšího obyvatelstva. Výsledkem byl zánik funkce rolnické usedlosti jako samostatné ekonomické jednotky, což vedlo k tomu, že pozdější úpravy bytového fondu už byly prováděny bez vazby na dřívější hospodářský účel nemovitosti a tradici.⁸¹ Výsledkem ekonomické a společenské likvidace sedláků jako nositelů tradiční stavební kultury byla během několika desetiletí velmi výrazná proměna vesnické zástavby.⁸²

Adaptace obytných domů se projevovaly nejvíce na tvářnosti staveb a týkaly se především vnějšího pláště budov a zvětšení plochy oken. Oblíbené se těšily zejména trvanlivé břizolitové omítky s velkým obsahem cementu. Nové vnějšíkové úpravy byly v naprostém nesouladu k vnitřní skladbě domu. Požadavek na zvýšený přístup světla do místnosti byl řešen často mechanicky, náhradou dosavadních oken většími okny trojdílnými. Tím se také podstatně změnil vnější výraz budovy.⁸³

74 SOKA Přerov, AO Předmostí, i. č. 1, s. 213.

75 Bylo v něm tedy řešeno severovýchodní území Předmostí. Tento plán předepisoval směr a polohu jednotlivých ulic. Byly zde dále uvedeny zastavovací podmínky, které se týkaly nejen přípustné výšky budov, ale i jejich šířky a hloubky zastavění, druhu krytiny apod. SOKA Přerov, AO Předmostí. Regulační plán, seznam domů a pozemků. Důvodová zpráva k částečně upravovacímu plánu obce Předmostí, i. č. 64, k. č. 6, 22 s.

76 SOKA Přerov, AO Předmostí. Kniha protokolů obecního výboru (1919–1932), i. č. 6. Z protokolu ze zasedání obecního výboru 30. 6. 1922.

77 SOKA Přerov, AO Předmostí, i. č. 1, s. 234.

78 Například půllány čp. 4 a 5 v jihovýchodní části návsi.

79 Grunty v jihozápadní části návsi čp. 31, 32, 33.

80 ŠKABRADA, J. – Voděra, S.: c. d., s. 127.

81 VÁLKA, M.: c. d., s. 83.

82 ŠKABRADA, J.: Lidové stavby. Architektura českého venkova. Praha 1999, s. 150.

83 Tamtéž, s. 196–197.

Podsedeck čp. 55 v Předmostí

Na základě dochovaných pramenů je možné tento trend sledovat i u stavebního vývoje některých usedlostí v Předmostí. Díky těmto zajímavým informacím si můžeme udělat představu o přestavbách a úpravách řady bývalých hospodářských celků.⁸⁴

Třístupňová soustava, která stanovila perspektivu a ekonomické možnosti rozvoje daného sídla byla zavedena v roce 1963.⁸⁵ Město Přerov bylo určeno jako středisko obvodního významu. Roku 1973 byla nicméně shledána jako nedostatečná jeho vyšší technická a občanská vybavenost na to, aby mohlo dobře plni funkci centra pro danou spádovou oblast.⁸⁶

Střediska obvodního významu měla mimo jiné vytvářet předpoklady pro další průběh urbanizace obyvatelstva. Prováděním investiční politiky byl jejich rozvoj urychlován přednostně před ostatními sídly.⁸⁷

V druhé polovině sedmdesátých let 20. století se začaly zajišťovat programy výstavby a podrobné územní plány pro určené přerovské lokality, mezi nimiž nechybělo ani Předmostí.⁸⁸ Tato městská část, jež do té doby měla charakter vesnice, svou zástavbou rodinných domků, zemědělských usedlostí a hospodářských budov postupně stárla a již „nesloužila svému účelu“.⁸⁹

Koncem roku 1977 byl dokončen územní elaborát, který byl pro další osud Předmostí zvlášť důležitý. Tím byl územní projekt zóny Přerov-Předmostí. Konečné řešení tohoto projektu vypracoval Stavoprojekt Olomouc. Tento plán vycházel ze schváleného programu výstavby a souborného stanoviska Rady ONV Přerov ke konceptu ze dne 17. prosince 1976. V celém rozsahu pojímal plochu 24,6 ha, přičemž pro vlastní realizaci obytného souboru byla určena plocha 13,14 ha. Území bylo na severu omezeno sportovištěm TJ OSP, na západní straně rodinnou zástavbou a obchvatní komunikací. Jižní okraj tvořil zvýšený násep železniční trati a východně

navazoval plánovaný obytný komplex na zástavbu rodinných domků v prostoru ulic Popovická, Sportovní, Tyršova atd.

Významnou omezující skutečností ve výchozích podkladech pro vypracování projektu byly dřívější archeologické nálezy. Předpokládalo se, že v prostoru Hradiska a hřbitova mohou být v průběhu výstavby učiněny další objevy.⁹⁰

Předtím, než mohlo v Předmostí vzniknout nové sídliště, musela být odstraněna původní stará zástavba. Postupně bylo asanováno celé historické jádro obce. Jednalo se o všechny objekty v návěsním prostoru kromě kostela a fary. Území asanované v jihovýchodní části obce mělo v porovnání s mapou stabilního katastru z roku 1830 prakticky stejný rozsah. Asanace Teličkovy ulice končila v místech kolmého napojení ulice Kotkovy.

Ve východní a severovýchodní části obce zůstaly zachovány ulice, které vznikly rozparcelováním pozemků bývalého panského dvora v tehdejší trati Slatiny. Celým východním okrajem procházel zbytek Teličkovy ulice. Středem tohoto území vedla Tyršova ulice. Obě tyto ulice, prakticky souběžné z Hranickou ulicí, byly spojovány menšími uličkami, a to od jihu Kotkovou, Janáčkovou, Karasovou a Sportovní, jež byla prodloužena až k ulici Hranické. Posledním asanovaným domem byl na severu řešeného území, tedy v Hranické ulici, dům čp. 56. Shodou okolností se jednalo o nejseverněji vyznačené obytné stavení na indikační skice z roku 1830.

Severozápadně zasahoval nový projekt do oblasti bývalého předmostského návrší Skalky, tehdy již dávno odtěženého lomu, a trati Za Hřbitovem, tedy do míst, ve kterých původně zástavba nebyla, a kde bylo později vybudováno sídliště Pod Skalkou.

Západně končila hranice asanace na rozhraní ulic 1. května a Prostějovské, kde byla ponechána rodinná zástavba. To se týkalo i Olomoucké ulice, tedy i bývalé domkářské kolonie v Malém Předmostí. Na jihozápadě byly pak ušetřeny ulice 1. května, U Pošty a Tylova.

84 K některým domům, které byly od konce 70. let minulého století asanovány, se dochoval archivní materiál nejrůznější povahy. Jednotlivé složky přešly počátkem roku 2007 ze Stavebního úřadu Magistrátu města Přerova do Státního okresního archivu Přerov. Tento materiál ještě není zpracován a nemá přidělena inventární čísla. Informace k jednotlivým domům jsou různého charakteru i rozsahu. Tyto písemnosti a v některých případech i stavební plány ilustrují stavební úpravy těchto usedlostí – původních púllánů, podsedků i domkářských chalup – ve druhé polovině minulého století. Změna způsobu využívání jednotlivých prostor v domě, nové požadavky a zvyšující se standart bydlení vedly k nárůstu místností a novým přestavbám.

85 ŠKABRADA, J. – Voděra, S.: c. d., s. 128.

86 SOKA Přerov, Zápisy Rady ONV Přerov, 1973, VI. 2. BENEŠ, J. a kol.: Realizace koncepce osídlení v okrese Přerov – vytváření optimálního životního prostředí ve střediskových a nestřediskových sídlech – výhled integrace obcí v okrese Přerov. Přerov 1973, s. 13.

87 Tamtéž, s. 20.

88 Tamtéž, s. 36.

89 ŠLEZINGER, J.: Výstavba obytného souboru Přerov-Předmostí. Kultura Přerova 25, 1982, s. 132–133.

90 SOKA Přerov, Zápisy Rady ONV Přerov, 1977, 12c, s. 1.

Předmostí – pohled z věže kostela

Celkem došlo k odstranění 87 domů, ve kterých bylo 110 bytů. Ty obývalo 252 obyvatel. Dále se jednalo o likvidaci všech hospodářských budov, garáží a podobně.⁹¹

Domy starousedlíků v Předmostí byly před demolicemi vykupovány. Kupní smlouvy k nim se nacházejí na stavebním úřadu Magistrátu města Přerova. Majitelům domů určených ke zbourání byly náhradou přiděleny byty, a to nejčastěji na nově vybudovaných panelových sídlištích v Přerově, v ulicích Kopaniny a Osmek. Jen málo vystěhovaných starousedlíků se později do Předmostí vrátilo. Výjimku tvořily asi tři rodiny, které si tu na přidělených parcelách znovu postavily domy. Byla to například rodina L. Burešové, původně z půllánového gruntu čp. 4 v Předmostí, která zde již v roce 1978 začala stavět rodinný dům v Tylově ulici.

Předmostí má charakter městské čtvrti

Postavením sídliště a areálu střediskových služeb mělo Předmostí plnit funkci obytného obvodu se spádovostí pro okolní obce Rokytnice, Čekyně, Žeravice a Vinary.

Současně byla vybudována nová obchvatní komunikace na Olomouc, která vedla po západním okraji předmostského intravilánu. Nahradila tak dosavadní hlavní silniční průtah Předmostím. Dálková komunikace směrem na Hranice, která procházela obcí, byla položena mimo vesnici už dříve.⁹²

Výstavba rozsáhlého sídliště v Předmostí započala v roce 1981. Centrem této lokality se stal prostor kolem křižovatky ulic Hranické a Prostějovské, který jistým způsobem převzal roli zaniklého historického jádra vesnice. To se původně rozprostíralo kolem kostela a fary. Na nově napřímené Hra-

nické ulici po obou stranách vyrostly budovy tzv. občanské vybavenosti. Před farou byla postavena budova, v níž byla restaurace a obchody.⁹³ Spolu s okolními osmipodlažními panelovými domy tento blok zcela zastínil dosavadní dominantu obce – místní kostel. Tento radikální zásah do organismu vsi znamenal její faktický zánik. Předmostí přestalo mít charakter vesnice a změnilo se na předměstí Přerova.

Zkratky

AO – Archiv obce

ČL – Český lid

ČE – Československá etnografie

KP – Kultura Přerova

MZA – Moravský zemský archiv

SOkA – Státní okresní archiv

ÚPZ – Územní plán zóny

91 Údaje byly čerpány z tabulky, která je součástí Komplexního urbanistického rozboru. SOkA Přerov, ONV Přerov. Komplexní urbanistický rozbor ÚPZ Přerov-Předmostí (1977).

92 SOkA Přerov, Zápisy Rady ONV Přerov, 1977, 12c. Posouzení územního projektu zóny Přerov-Předmostí, s. 1.

93 ŠLEZINGER, J.: c. d., s. 132–133.

Marian Piska

Májové oslavy v Přerově za první republiky

První květen jakožto svátek práce, upomínající na masakr dělnických demonstrantů v Chicagu 1886, se v Přerově slavil už od roku 1890.¹ Manifestace především za všeobecné volební právo (dosažené 1907) a osmihodinovou pracovní dobu byly zpočátku pořádány přes perzekuci úřadů i zaměstnavatelů, nicméně od přelomu století si získávají respekt a stávají se masovými akcemi. Od roku 1894 se pořádání chopila zdejší organizace sociální demokracie, které po roce 1899 přibyla konkurence v podobě místní organizace strany národně sociální. Od roku 1911 pak po rozkolu v sociální demokracii slaví 1. máj centralisté a autonomisté zvlášť. To se už objevují i české národní požadavky, které zcela převážily při společné oslavě národních socialistů a sociálních demokratů v roce 1918, kdy v Městském domě promluvili k 3 000 posluchačů Jaroslav Marek (sociální demokrat) a Antonín Hejnic (národní socialista), který se dokonce otevřeně přihlásil k vytvoření ne už českého, ale československého státu, čili k „vysvobození bratrů z tisíciletého jařma maďarského“. Krátký projev přednesl též starosta, státoprávní demokrat Matouš Havránek. Po táboru lidu krácel městem průvod čítající na 1 300 osob. Na samostatně pořádanou (poslední) májovou centralistickou schůzi přišlo pouze 100 lidí. Komu patřily sympatie veřejnosti, je nasnadě.²

V letech 1919 až 1938 se charakter prvomájových oslav změnil, 1. květen se stal svátkem oficiálním, socialistické strany navíc byly členy většiny vládních koalic.

Májové průvody a tábory lidu vypovídají o problémech, které tížily naše předky, ukazují mentalitu doby, její politickou atmosféru a také sváteční každodennost. Měly by nám také dokládat sílu strany a její organizační schopnosti v daném místě. Ve skutečnosti je to problematické. Hlavním zdrojem informací k této studii byla jednak zevrubná hlášení přerovské policejní stanice policejnímu ředitelství v Brně³ a jednak reference dobového tisku. Ten spadal obvykle pod politické strany, čili nebyl nezaujatý. Ale i policejní hlášení mají své nedostatky. Ručně psané koncepty zpráv se totiž někdy liší od strojopisných konečných verzí odesílaných do Brna. Ale jsou tu i další otázky: Kolik lidí na táboru patřilo k příznivcům strany a kolik bylo jen zvědavců, nebo dokonce odpůrců? Kolik lidí při oslavách bylo přímo z města a kolik jich přišlo z okolních vesnic? Dávali lidé skutečně při májových táborech lidu přednost „své“ straně, nebo rozhodovala třeba atraktivita osobnosti řečníka? Na mohutnosti průvodu a tábora se rovněž projevovalo počasí (v roce 1924 např. průvody zmokly a roku 1935 dokonce napadl poprašek sněhu) a jistě i nabídka nepolitických kulturních programů (např. osvědčené koncerty v Michalově). Je tedy zřejmé, že

výsledný rezultat bude vždy jen kompromisem, pravděpodobným obrazem skutečných událostí na základě srovnání pramenů různé provenience a názorové orientace.

Neklidná poválečná léta 1919–1921

Po vyhlášení samostatnosti Československa se stal 1. máj oficiálně slavným všeobecným národním svátkem, a to na základě usnesení ministerské rady z 27. března 1919. Mluvilo se o něm jako o svátku státním, ačkoliv jím formálně nebyl. Za památný den jej prohlásil až zákon č.65/1925 ze dne 3. dubna 1925. Jediným státním svátkem nadále zůstal 28. říjen.

Vznik republiky vzbudil mezi českým obyvatelstvem všeobecné nadšení a naděje, nicméně vzniklo poměrně široké spektrum názorů, jakým směrem by se stát měl vyvíjet. Pro dělnictvo by začátek slibný – dlouholetý požadavek osmihodinové pracovní doby byl splněn hned v roce 1918, ale euforie byla brzo utopena v bahně hospodářské krize. I v Přerově byla situace zlá. V okolních venkovských obcích probíhaly rekvizice obilí, naložené vagóny na nádraží hlídalo před rozkrádáním vojsko, vázlo zásobování surovinami i potravinami, z nichž některé byly na přiděl. Lichevní soudy sice posílaly za mříže válečné šmelináře, ale černý trh kvetl dál, vládla drahota. K největšímu výbuchu nespokojenosti došlo v sobotu 24. května 1919, když přerovské dělnictvo, vstoupivší do všeobecné stávký, táhlo městem a neslo symbolické šibenice pro keřasy, kterými pak „obdarovávalo” místní podnikatele. Na Masarykově náměstí k němu velmi radikálně promluvili sociální demokraté Jaroslav Marek a Bohumil Rejhon.⁴

V takové dusné atmosféře se tedy konaly první májové oslavy ve svobodném státě. Na Přerovsku se konaly v Přerově, Kojetíně a Tovačově společné akce sociálních demokratů s národními socialisty, kromě nich slavila svátek práce jen přerovská národní demokracie.

Oslavy socialistických stran v Přerově byly zahájeny slavnostní akademií v Dělnickém domě večer 30. dubna. Následující den prošel městem průvod se šesti kapelami, který se zastavil na Masarykově náměstí, kde promluvili na táboru lidu Jaroslav Marek (za sociální demokracii) a po něm (za národní socialisty)⁵ řečnice Dvořáková na téma „Požadavky pracujících tříd a socialisace republik”. Řečníci stáli na voze ozdobeném státní vlajkou, zaparkovaném před lékárnou U zlatého orla. Táboru lidu se zúčastnilo oko-

1 Oslavami do roku 1918 se naposledy podrobně zabývala Šárka Krákorová ve svém článku Sociální demokracie v Přerově do roku 1918. Sborník SOA Přerov 2006, s.42–72. Ze starších prací jmenujme především VOŽDA, G.: Stoletá tradice přerovského strojírenství. Ostrava 1967, s. 75. Těž DOSTÁL, J.: Prvomájové oslavy v roce 1890. Kultura Přerova 1976, květen, s. 67

2 CEKOTA, V.: Jak Přerovští slavili 1. máj 1918. Kultura Přerova, květen 1968, s. 70–71.

3 Státní okresní archiv Přerov (dále jen SOkA Přerov), Okresní úřad Přerov, kart. 48, sig. 675/1932, obsahuje hlášení pro léta 1919 až 1932, kart. 88, sig. 11, hlášení o letech 1933 a 1938 a pokyny v době okupace. Tato studie staví především na těchto archivních materiálech, není-li tedy opoznámkováno jinak, jsou informace čerpány z uvedených zdrojů.

4 Moravský zemský archiv Brno, B 40 prez., kart. 4, sig. 7390/1919. CHUMCHAL, M.: Dějiny KSČ a dělnického hnutí na Přerovsku. Přerov 1981, s. 6. Spravedlnost, 30. 5. 1919, s. 4.

lo deseti tisíc lidí⁶ (dle policejní reference, Obzor nezůstával v odhadech příliš pozadu), víc než kdy předtím a také víc než kterýkoliv rok potom na všech táborech dohromady. Na shromáždění se hrála Mersaillesa, Píseň práce a státní hymna v podání sociálně demokratického spolku Svornost. Oslavy ukončilo večer 1. května divadelní představení, kterého se pro změnu ujali národní socialisté.⁷

V roce 1920 pořádali již sociálně demokratická strana a národní socialisté oslavy samostatně. Sociální demokraté uspořádali v předvečer svátku v Dělnickém domě představení hry „Směry života” od F. X. Svobody. Vlastní 1. máj byl pak ve znamení jejich velkého vítězství v parlamentních volbách, což se odrazilo též ve slavnostní řeči Jaroslava Marka na táboru lidu, konaném tentokrát v zahradě Dělnického domu. Mluvil o úkolech své strany, o pozemkové reformě, o socializaci dolů i o nutnosti spolupracovat s druhou socialistickou stranou. Markův projev jistě uspokojoval i krystalizující se sociálně demokratickou levice, ke které se v Přerově hlásilo početné členstvo strany. Zkritizoval občanské strany, že chtěly zatáhnout národ do intrik proti Rusku a dokonce navrhl poslat do Ruska pozdravný telegram, neboť „*sympatie rudých soudruhů na Velké Rusi dopomohly straně k úplnému vítězství*”. Táboru lidu, ukončenému Písní práce, předcházel průvod městem s pěti hudbami a krojovanými členy tělocvičného spolku Lassalle (tj. DTJ). Na standartě bylo nesené heslo „*Nechceme měšťáckou republiku, chceme republiku socialistickou*”. Šlo v něm asi 4 000 lidí, mezi nimi ovšem také obyvatelé Předmostí, Bochoře, Želatovic, Lověšic, Horní Moštěnice a Újezda. Sociálně demokratický 1. máj se roku 1920 vydařil, velmi dobře navštíven byl také tábor lidu v Kojetíně. Odpoledne měla cvičení DTJ a večer byl ještě uspořádán koncert.

Národně socialistický 1. máj byl podstatně slabší, na tábor lidu přišlo 500 lidí. Oslavy v předvečer zahájil divadelní odbor Jednoty zřízcenců čs. drah, který v Městském domě sehrál hru Ekvinokce od Iva Vojnoviče. Na táboru lidu, konaném v zahradě národně sociálního domu, promluvil Josef Knejzlík, starosta Předmostí. I tento tábor prolнул duch proběhlých voleb. Knejzlík prohlásil, že ač strana volby nevyhrála (v Přerově získala o 300 hlasů méně než ve volbách obecních minulého roku), její duch zůstal nezlomen. Požadavky národních socialistů byly podobné jako u sociálních demokratů – nahrazení vojska milicemi, provedení pozemkové reformy a zavedení sociálního a starobního zabezpečení. Po zapěnění písní „Kde domov můj” a „Hej Slované” se vydal průvod Bartošovou ulicí, pak Komenského a Kratochvílovou na Masarykovo náměstí, odtud Bratrskou zpět do ulice Boženy Němcové k národně sociálnímu domu. V průvodu, doprovázeném hudbou, byl nesen černý prapor s rudým kalichem.

Ale sociální demokraté se neopájeli svou masovostí dlouho. Rozkol na levice, z níž se zrodila komunistická strana, a pravici se promítl též do přerovského májového svátku v roce 1921, který levice (KSČ byla v Přerově založena až 3. června) oslavila samostatně. Policie byla připravena, brněnské policejní ředitelství vydalo mimo jiné instrukce, aby nebyla připuštěna hesla jako „Ať zhyne vláda” a „Hanba republice”.

Tábor lidu na Žerotínově náměstí zahájil místní obuvník a radní Antonín Tobiáš, hlavním řečníkem byl ale Chýla z Prahy, který objasnil proč vzniká nová strana a o co usiluje. Dělnictvo podle něj touží po novém spo-

lečenském řádu, který by nebyl „zneužíván lenochy“. Po vzniku ČSR se ho však nedočkal díky zaprodancům kapitálů a sociálně demokratickým zrádcům svých práv. Jediným státem, který zúčtoval s kapitálem, tak zůstává Rusko, za jehož bídu nemůže Lenin, nýbrž armáda Děnikina a Wrangela, podporovaná kapitalistickými státy. Požadavkem proletariátu je zrušení soukromého majetku, který je zdrojem všeho zla. Heslem dneška musí být „Kdo nepracuje, ať nejl“. Kapitalismus ukázal, že není schopen oživit válkou rozvrácené hospodářství. K osvobození nelze dojít smírnou cestou, to ukázal už prosinec 1920, řešením je jen velkolepý čin zavedení diktatury chudých a pracujících. Nová strana se chce zařadit pod praporek III. internacionály a nabídnout bratrskou ruku německým, maďarským a polským proletářům Československa. Rezoluce již nesla heslo „Proletáři všech zemí, spojte se!“ Tábor lidu byl velký, dle policejní reference se ho zúčastnilo 1 500 lidí, „z toho třetina dětí, výrostků a žen“ a třetina byli prý příslušníci jiných stran, alespoň dle tvrzení nezaopatřeného policejního referenta, jehož výpočty je nutno brát s rezervou, byť příslušníci sociálně demokratické levice se odlišovali od ostatních odznakem s pěticípou hvězdou.

Po obědě vyrazil z dělnického domu na Šířavě průvod s hudbou na Křivou, kdysi tradiční shromaždiště sociálně demokratických průvodů. Tam se objevil ve 3 hodiny odpoledne. Komunistické zdroje hovoří o čtyřtisícovém zástupu, což je jistě silně nadsazené, i když straníky podpořila účast Dělnická tělocvičná jednota.⁵ Policejní zpráva tvrdí, že v průvodu šlo 900 lidí, zde je ale zřejmě tendence uvádět do Brna střízlivější údaje o akcích „nestátotvorných živlů“. Podle téhož zdroje se na Křivé sešlo 1 500 návštěvníků, přilákaných hudbou a loterií. Zábava skončila v 7 hodin večer. Sociálně demokratická levice vydařeného odpoledne využila k prodeji agitačních brožur.

Také levice Deutsche sozial-demokratische Arbeiterpartei, prakticky jediné aktivní německé strany v Přerově, uspořádala májovou schůzi. Konala se už v 8 hodin v hotelu Slavia. Zahájil ji přerovský strojívučce A. Rossel, hlavní řeč přednesl železniční zřízenec z Olomouce J. Podiebrad. Posteskl si, že poté, co se stal 1. máj národním svátkem, ztratil pro proletáře mnoho půvabu. Dříve byl svátkem dělnickým, dnes jej slaví kde kdo. Dále kritizoval versailleskou smlouvu a přihlásil se k internacionalismu, III. internacionále a revoluci, třebaš ani ona nemůže všechno změnit hned. Schůze se zúčastnilo dle policejních záznamů 45 osob, většinou železničářů, mezi kterými měla německá sociální demokracie ve městě nejsilnější pozice.

Veřejná schůze sociálně demokratické pravice v Dělnickém domě přinesla straně zklamání, o čemž svědčí trpká zpráva ve Spravedlnosti.⁶ Na tábor lidu přišlo asi 400 lidí. Poslanec František Geršl z Prostějova odmí-

5 Národně socialistická strana se od dubna 1918 jmenovala Česká strana socialistická, po vzniku republiky pak Československá strana socialistická. K přijetí názvu Československá strana národně socialistická došlo až na brněnském sjezdu v roce 1926. V této studii bude strana nazývána pro zjednodušení jako národně socialistická, i když se bude pojednávat o letech 1918–1926.

6 policejní reference uváděla 12 000, ale zprávy z tisku jsou skromnější (Obzor 3. 5. 1919, s. 2–8 až 9 000, Spravedlnost, 3. 5. 1919, s. 4–téměř 10 000).

7 Obzor, 3. 5. 1919, s. 2.

8 VOŽDA, G.: Před čtyřiceti lety. Část 15. Kultura Přerova, květen 1962, s. 3. CEKOTA, V.: O zrodu KSČ v Přerově. Kultura Přerova, červen 1966, s. 82–83.

9 Spravedlnost, 6. 5. 1921, s. 1.

tl revoluci, neboť k socialismu se hlásí pouze 35 % obyvatelstva a málokdo je ochoten položit za ni život. Přesto ale je nutná porážka soukromokapitalistického řádu prostřednictvím sociálních reforem, závodních rad, socializace dolů. Cesta k socialismu musí být ale postupná. Půlstoletí existence strany ukázalo, že sociální demokracie jde správnou cestou. Rezoluce končila výzvou: „*Sláva mezinárodnímu a třídnímu socialismu.*”

Národní socialisté slavili v národně sociálním domě v ulici Boženy Němcové, kde před 500 posluchači promluvil Josef Knejzlík. Jeho projev byl směsicí nacionalismu a socialismu. Stavěl se za sociální spravedlnost a rovnost, sociální pojištění atd. Kritizoval ale pozemkovou reformu, kdy půdu v pohraničí získávají také „*občané jiného jazyka, kteří jsou státu nepřátelští*”, zatímco by na takové pozemky měli být usazováni především legionáři, kteří jsou spolehlivou oporou češství, stejně jako důležití pro daňovou politiku státu. Rezoluce varovala bohaté a mocné, aby „*nezacházeli příliš daleko ve své hrabivosti*”, zároveň ale konstatovala, že reakce je na postupu, zejména díky rozvratu způsobenému tzv. komunisty. Cestou vpřed je konstruktivní československý socialismus. Také národní socialisté v roce 1921 žádný průvod nepořádali.

Oslavy v letech 1922–1938

Od roku 1922 se 1. máje slavily v pravidelném rytmu. Protože se jednalo o významnou formu prezentace i propagace politických stran, věnovaly jim pozornost jednak stranické sekretariáty, které vydávaly každoročně instrukce svým organizacím.¹⁰ V pohotovosti byly ale také četnické stanice, které měly dohlížet na dodržování pořádku, k čemuž patřila kontrola „nezávadnosti” projevů a hesel. Četnické stanice obdržely v dubnu instrukce ze zemského policejního ředitelství (v našem případě z Brna) a obvykle již 2. května před 12. hodinou musely telefonicky sdělovat průběh oslav. Konečná zpráva měla být odeslána většinou do 5. května. Uvádělo se v ní, kde a kdo v policejním okrsku pořádal oslavy, jaká na nich byla účast, kdo na nich řečnil a hlavně zda došlo k nějakým závadám. Obzvláště bedlivě však byly sledovány oslavy stran nestátotvorných, což se v Přerově týkalo KSČ a od poloviny 30. let i Národního sjednocení. Pro tento účel byly posádky v místech konání zesíleny posilami z celého soudního okresu, ubytovány v budově okresního úřadu. V květnu 1933 tak na pořádek dohlíželo v Přerově 29 četníků. Instrukce policejního ředitelství obvykle varovaly před komunistickými demonstracemi, ve 30. letech se ale objevil třeba zákaz organizované účasti rakouských a říšskoněmeckých emigrantů v průvodech a na táborech. V roce 1935 se zase mělo „zabránit, aby nebyly připuštěny standarty s nápisem *Pryč s Hitlerem, případně jinými urážejícími Hitlerovu osobu*”. Politika appeasementu, které žel propadla i československá vláda, měla tak svůj výraz i v cenzurní praxi. I v kritickém roce 1938 policejní ředitelství upozorňovalo, že „*zvláště nelze trpěti v průvodech a táborech vyobrazení a nápisy, které by snad snižovaly vůdčí reprezentanty cizích států, nápisy a vyobrazení týkající se Španělska, nebo ohrožující korektní poměr státu našeho k státům cizím vůbec*”.

V přerovském policejním okresu slavily 1. máj politické strany obvykle v Přerově, Kojetíně, Tovačově a Brodsku. V některých letech se v Brodsku

nekonaly, jindy ale zase proběhly na více místech. Obyvatelé vesnic se tak na oslavy sjížděli do nejbližšího místa konání. O úspěchu a masovosti konkrétních akcí proto rozhodovala nejen dobrá organizace v místě, ale i v širším okolí. Tábory lidu měly u všech stran většinou podobný průběh. Zahajoval jej některý místní předák (tajemník, radní, u sociálních demokratů pak např. starosta Richard Kleiber), který předával slovo pozvanému řečníkovi (poslanci, pražskému redaktorovi apod.)

Protože 1. květen byl svátek státem propagovaný, slavily jej i nestranické organizace. Přerovský Sokol pořádal večírky a taneční zábavy, 1. května 1928 proběhla v sokolovně besídka žactva. Roku 1919 slavilo v jezdeckých kasárnách též vojsko, roku 1936 uspořádala Národní jednotka na 1. května sbírku na menšinové školství apod.¹¹ A pro ty, kteří se nechtěli zúčastnit politických, ani zpolitizovaných akcí, býval na 1. máje přichystán bohatý alternativní program.¹²

a) Československá sociálně demokratická strana dělnická

Sociální demokracie obvykle zahajovala májové oslavy 30. dubna slavnostní večerní akademií v Dělnickém domě. Někdy místo akademie bývalo v Dělnickém domě divadelní představení, jako třeba v roce 1923, kdy spolek Svornost připravil hru „Herecká láska“.¹³ Prvního května v 5 hodin ráno byl „budiček“. Poté následoval tábor lidu v zahradě spolkového domu a po jeho skončení vycházel průvod městem (kromě let 1921 a 1922). Od roku 1929 nastává změna, nejprve se organizuje průvod, který se zastavuje na Masarykově, případně Horním náměstí, kde proběhne tábor lidu. Pak průvod pokračuje zpět do spolkových místností. Tam jsou obvykle pořádány další akce, např. odpolední koncert spolku dělnických tamburašů a poté večírek (1923),¹⁴ jindy po zahradním koncertu následoval taneční vínek (1929) atp.

10 Např. pokyny agitačního oddělení ústředí KSČ k májovým oslavám měly v roce 1926 celkem 9 bodů: 1) Májové oslavy je třeba pořádat ve všech větších obcích, 2) Heslo zní: „Jednotná fronta pracujícího lidu měst a venkova a jednotná fronta odborů proti zblácněným vlivům buržoasie a reakční vlády.“ 3) Referenty vysílají krajské sekretariáty. 4) Pokud není dostatek referentů, nechť se sekretariát obrátí do 15. dubna na ústředí. 5) Do 15. dubna ať každý kraj nahlásí seznam projevů a jejich referentů. 6) O vyslání referentů z řad poslanců a senátorů rozhoduje ústředí na základě žádostí krajských sekretariátů, 7) Do 15. dubna budou krajům z ústředí rozeslány rezoluce a hesla na standarty, 8) Plakátovou a tiskovou agitaci zajišťují si místní organizace, 9) Májové oslavy pořádá KSČ samostatně, je možný společný projev se soc. dem., pokud bude zajištěna komunistickým řečníkům svoboda projevu a pokud tento společný projev schválí ústředí.

11 Obzor, 3. 5. 1936, s. 4.

12 V roce 1928 se např. bylo možno zúčastnit na 1. máje výletu Klubu čs. turistů, v Michalově proběhl v 10.30 promenádní koncert Železniční hudby, večerní koncerty se konaly dokonce čtyři (v pivovaru, v Městském domě, v hostinci U radnice a v hotelu Praha). Dalo se jít do kina nebo na odpolední fotbalové utkání. V roce 1935 zase úspěšně lákaly návštěvníky výstavní sítě v Žerotínově zámku a v Síní umění (na Palackého třídě). Obzor, 1. 5. 1928, s. 2. Obzor 3. 5. 1928, s. 2. Obzor, 1. 5. 1935, s. 2.

13 Obzor, 3. 5. 1923, s. 3.

14 Obzor, 3. 5. 1923, s. 3.

Dělnický dům na Šířavě ve 30. letech
(foto z knihy Přerov. Přerovsko–Kojetínsko, Brno 1933)

V roce 1923 se sociální demokraté konečně odhodlali k průvodu městem, prvním od roku 1920. Obvykle vedl trasou, začínající v Dělnickém domě na Šířavě a pokračoval ulicemi Komenského, Palackého, Bratrskou na Masarykovo náměstí, odtud pak Wilsonovou a Žerotínovým náměstím zpět na Šířavu. V roce 1928 měl průvod trochu jinou trasu – šel Moštěnskou ulicí, Ztracenou, Sušilovou, Jungmannovou, přes náměstí Svobody, Kramářovu, Husovu, Škodovu, Komenského, Palackého a Bratrskou, náměstím Masarykovým, ulicí Wilsonovou přes Žerotínovo náměstí zpět do Dělnického domu, a cesta byla pozměněna i v roce 1933, kdy uspořádali sociální demokraté společný průvod s národními socialisty. Sraz účastníků, vyrazivších ze spolkových domů, byl tehdy na náměstí Svobody, odkud pak už jednotný průvod o 1 300 lidech (dvě třetiny tvořili sociální demokraté) šel na náměstí Masarykovo. Průvody se stále mírně zvětšovaly, byť příčiny byly různé – v roce 1926 pravil zlý jazyk Hlasatele, že mohutnost průvodu je důsledkem nalákání četných přívrženců z venkova, kde strana opatřila dvě kapely.¹⁵ Na přelomu 20. a 30. let v nich chodila už tisícovka lidí, ale snaha o překonání konkurenčních podniků nebyla jen v počtu účastníků, ale také v jejich „výbavě“. Zatímco roku 1929 doprovázela průvod jedna hudba a bylo nesené 6 praporů a jedna standarty, o rok později šlo 1 300 sociálně demokratických přívrženců s 6 hudbami, 8 prapory a jednou standartou s heslem „*Demokracií a socialismem k nové společnosti*“.

Průvodů v polovině 30. let se účastnili i zástupci nezaměstnaných, nejvýrazněji v roce 1934, kdy šli v průvodu se standartami s nápisy „*Nežádáme podpor – chceme práci!*“ a „*Žádáme urychlení investičních prací!*“¹⁶ Také v roce 1935 kráčeli v průvodu nezaměstnaní, ač májové oslavy byly více ve znamení parlamentních voleb. Proto i průvod byl podřízen snaze dosáh-

nout co největší masovosti, aby byla ukázána co největší síla strany.¹⁷ Roku 1936 už nezaměstnaní v čele průvodu nešli. V roce 1935 ovšem kráčeli v čele příslušníci DTJ, kteří se na táboru lidu též postarali o hudební vložku. Stejně tak byla DTJ v čele následující rok (ovšem o zahrání Internacionály se tentokrát postaral pěvecký sbor spolku Svornost). Významnou složku tehdejšího průvodu tvořili cyklisté.¹⁸ Dvě třetiny účastníků obvykle tvořily ženy.¹⁹

Z hesel nesených v průvodu uveďme schválené nápisy na standarty k roku 1928: „*Chceme mravní očistu ve státě*“, „*Vládní většina zhoršuje ochranu nájemníků, sociální pojištění dělnické a zlepšuje pense rakouským generálům*“, „*Vládní většina systematisací státních zaměstnanců dělala jen pro vysokou byrokracii*“, „*Sociální demokracie zbavila obce nadvlády klik příbuzenských*“, „*Vstupte do našich řad! Bojujte s námi za povalení reakce a za hospodářskou spravedlnost*“. Jedno heslo bylo zvláště zajímavé – „*Sociální demokracie nemá afér! Jest mravně čistá a bezúhonná*“. Vzbudilo nevoli u národních socialistů, kteří ve svém časopisu Hlasatel neopomněli připomenout, že by si sociální demokracie měla vyvěsit na transparenty spíše vzpomínku na své prorakouské postoje.²⁰ Těmi vskutku národní socialisté za války netrpěli (ovšem aféry u nich byly naopak na denním pořádku). Sociální demokraté se však návrhem národních socialistů neinspirovali – v roce 1930 řečnil poslanec Kučera mimo jiné na téma „*Vývoj persekuce strany za války*“.

Tábory lidu pořádali sociální demokraté až do roku 1928 v zahradě svého Dělnického domu na Šířavě. Účast ve dvacátých letech nadále zaostávala za oslavami komunistickými. Obvykle si přišlo poslechnout slavnostní řeč 500–700 lidí. Policejní údaj k roku 1923 hovořící o 900 účastnících na táboru lidu je asi přehnaný.²¹ Sociální demokraté uspořádali od roku 1919 první přerovský tábor lidu na veřejném prostranství až o deset let později, v roce 1929 na Masarykově náměstí v 10 hodin ráno. Byl úspěšný, přišlo asi 1 200 lidí. O rok později už ale mluvil poslanec Brodecký k 1 500 posluchačů a početnost táborů lidu měla stoupající tendenci – v posledním roce samostatných manifestací – 1937, přišlo už 2 500 lidí. Od poloviny 30. let užívali sociální demokraté při májových táborech zesilovací techniku.²²

Na Masarykově náměstí probíhaly sociálně demokratické tábory i v dalších letech, kromě roků 1930 a 1931, kdy se konaly na méně atraktivním Horním náměstí. To, že se tábory sociálně demokratické konaly na stejném místě jako tábory národně socialistické (ať už před nimi, nebo po nich) občas přineslo nevýhody. V roce 1934 došlo k nesrovnalostem, když na náměstí

15 Hlasatel, 7. 5. 1926, s. 2.

16 Hlas lidu, 3. 5. 1934, s. 1.

17 Hlas lidu, 3. 5. 1936, s. 2.

18 Hlas lidu, 5. 5. 1937, s. 1.

19 Podle policejní relace šlo v průvodu roku 1929 680 mužů a 320 žen, Hlas lidu uváděl k roku 1936 (celkově přehnaná) čísla 360 žen a 1 040 mužů, o rok později pak 420 žen a 1 210 mužů. (Hlas lidu, 6. 5. 1936, s. 4. – Hlas lidu, 5. 5. 1937, s. 1).

20 Hlasatel, 3. 5. 1928, s. 3.

21 Účast na průvodu uvádí policejní zpráva rovněž počtem 900 lidí, ale dobový tisk udává čísla menší – 600 (Obzor, 3. 5. 1923, s. 3) resp. 400–450 (Hlasatel 5. 5. 1923, s. 2).

22 Hlas lidu, 3. 5. 1935, s. 2.

dorazil před 12 hodinou národně socialistický průvod a musel počkat, až domluví Jaroslav Kučera (a to jejich průvod vyrazil už v 9.30, aby měl dost času). Vystoupení národních socialistů se pak zdrželo ještě víc, když bylo třeba připravit vlastní tribunu.²³ V roce 1936, kdy byly role obráceny (sociální demokraté manifestovali po národních socialistech), pro změnu utrpěli sociální demokraté, tentokrát rozmary počasí, které se zkazilo až během jejich tábora.

Slavnostním řečníkem byl v prvních letech republiky (do konce svého funkčního období v roce 1925) velmi často poslanec z Přerova Jaroslav Marek (1874–1945) – 1919, 1920, 1923–1925. Dalšími hostujícími řečníky v Přerově byli poslanec František Geršl z Prostějova (1921), poslanec František Biňovec z Kralup (1922), univ. profesor Josef Tvrđý z Brna (1926), JUDr. Rudolf Dominik z Brna (1927),²⁴ tajemník Odborového sdružení československého Josef Prášek (1928), ředitel Okresní nemocenské pojišťovny v Zábřehu a bývalý poslanec Metoděj Charvát (1929), poslanec Jaroslav Kučera z Prostějova (1930, 1934, 1937), poslanec a později senátor Vilém Brodecký (1931), redaktor Práva lidu a někdejší poslanec Vincent Charvát (1932), redaktor Fialka z Prahy (1933), železničář Václav Pelc, úředník sociálně demokratického ústředí v Praze (1935). V roce 1936 si přerovští sociální demokraté vystačili pouze s místními řečníky – starostou Richardem Kleiberem, tajemníkem Františkem Lančíkem a odbornou učitelkou Růženu Stokláskovou, která zastupovala ženské hnutí strany.

V projevech řečníci vzpomínali zásluhy strany o vydobytí lepšího života pro dělnictvo, byl připomínán rozdíl mezi 1. májem za Rakousko-Uherska a nyní. Aktuálním požadavkem doby bylo sociální a zdravotní pojištění, o němž Jaroslav Marek tvrdil v roce 1923, že jeho schválení je na spadnutí. Nebylo – o rok později jej připomněl znovu s tím, že se o něm jedná, a sociální pojištění, případně jeho novelizace zůstaly evergreenem v projevech májových řečníků až do konce první republiky. Vážnutí sociálních reform bylo vysvětlováno rozkolem v dělnických řadách, způsobeným komunisty. Kritika se samozřejmě snášela také na politiku občanských stran. Především sociálním demokratům vadila agrární cla a kongrua (sami se aktivně stavěli naopak za odluku církve od státu). Vzhledem k tomu, že sociální demokracie nebyla v letech 1926–1929 ve vládě, mohla si dovolit kritiku ostřejší. Tak profesor Dominik konstatoval v roce 1927 zhošující se poměry dělnictva pod vládou „celně-kongruové koalice“, takže se musí dokonce bránit dosažené vymoženosti a nemůže se bojovat za jejich zlepšení.

Řečníci se hlásili k nahrazení kapitalismu socialismem postupnými reformami na půdě Československé republiky v součinnosti s proletariátem jiných zemí (dle projevu Jaroslava Marka v roce 1923), dále ke světovému míru, později k antifašismu. V zahraniční politice požadovali zahájení diplomatických a hospodářských styků s Ruskem, na druhé straně bylo připomínáno, že komunisté v Rusku přivedli zem ke katastrofě. V roce 1925 Jaroslav Marek mluvil zcela jinak než v roce 1920. Prohlašoval, že „ruský komunismus úplně zklamal“ a komunismus jako takový vede do zkázy.

Těživým problémem třicátých let se stala hospodářská krize a v jejím důsledku obrovská nezaměstnanost. Sociální demokraté, podobně jako

komunisté, jí věnovali pozornost i na májových oslavách v Přerově, mimo jiné účastí nezaměstnaných v průvodech.²⁵ V druhé polovině 30. let se objevuje jednak optimismus – nastávala hospodářská konjunktura a také nezaměstnanost se snižovala, jednak se ale projevy točily kolem ohrožení republiky zvenčí a odhodlanosti k její obraně. Tě byly plně zasvěceny sjednocené májové oslavy roku 1938.

Sociální demokracie se ve 30. letech stala nejsilnější stranou v Přerově, která měla v letech 1927–1939 nepřetržitě své starosty v čele správy města. I proto se zde její májové manifestace staly ve 30. letech největšími.²⁶

b) Československá strana národně socialistická

Oslavy ČSNS zahajoval „budíček” ráno 1. května. Poté se příznivci strany scházeli v národně sociálním domě v ulici Boženy Němcové č. 10 na táboru lidu, po jehož skončení procházel ulicemi města průvod. Odpoledne bývala veselice, případně podobný program, jako třeba zahradní koncert ještě ne zcela sehraného stranického sboru Dalibor.²⁷ Večer pak hrávala beseda Havlíček v Městském domě divadelní představení. K vybočení dochází roku 1926. Tehdy byl již 30. dubna uspořádán lampionový průvod. Vyšel z národně sociálního domu v 8 hodin večer za doprovodu hudby Havlíček. Divadelní představení bylo hráno až 2. května.²⁸ Avšak k zásadním změnám dochází až v roce 1929 – tábor lidu je, stejně jako u sociální demokracie, poprvé konán na veřejném prostranství. Divadelní představení, nezřídka inscenující známá díla českého dramatického umění,²⁹ se od té doby konala již v předvečer 1. máje, oslavy končily odpoledne 1. května veselící nebo májovou slavností v národně sociálním domě. A pokud snad bylo škaredé počasí, sešla se v národně sociálním domě společnost alespoň k družné zábavě.³⁰ Účast na průvodech nebyla vyloženě masová. Ve dvacátých letech činila okolo 300 až 500 osob, později, v letech třicátých, o něco více, ale dle policejních zpráv žádný rok nepřesáhla 800 lidí. Nárůst tedy nebyl tak markantní jako u sociálních demokratů, ostatně odpovídá vo-

23 Hlasatel, 11. 5. 1934, s. 8.

24 Rudolf Dominik (1890–1950) později přešel k Národní obci fašistické. http://encyklopedie.brna.cz/home/?acc=profil_osobnosti&load=5153

25 VOŽDA, G.: Stoletá tradice přerovského strojírenství. II. Ostrava 1971, s. 45 uvádí přehled vývoje nezaměstnanosti v době krize na Přerovsku. Ta byla nejvyšší, stejně jako v celém Československu, v únoru 1933, kdy bylo nahlášeno 4 387 osob. Pro srovnání, ještě v říjnu 1929 evidovala tatáž zprostředkovatelna práce pouze 142 žadatelů (Obzor, 6. 11. 1929, s. 3). Řada lidí navíc pracovala jen pár dní v týdnu za zkrácené mzdy.

26 V roce 1923 získali soc. dem. v obecních volbách jen 1 596 hlasů (14,25 %, o polovinu méně než v roce 1919), roku 1938 už 3 800 hlasů (31,05 %). Účast na táborech lidu tomu odpovídá (900 v roce 1923 a 2 500 v roce 1937). Přehled volebních výsledků v Přerově viz. DRECHSLER, A. – Fišmistrová, V. – Lapáček, J.: Dějiny města Přerova v datech. Přerov 2006, s. 177.

27 Hlasatel, 9. 5. 1924, s. 1–2.

28 Hlasatel, 7. 5. 1926, s. 2.

29 V roce 1924 (Hlasatel, 25. 4. 1924, s. 1) to byla Paličova dcera od J. K. Tyla, v roce 1926 R.U.R. od K. Čapka, 1929 Lucerna od A. Jirásky, 1936 Lidé na kře od V. Wernera atd.

30 Např. roku 1935, kdy zahradní slavnost pro nepřízeň počasí odpadla. Hlasatel, 10. 5. 1935, s. 3.

Obvyklá trasa sociálně demokratických průvodů a komunistických průvodů (lišily se pouze v úseku od spolkových domů, D – Dělnický dům, K – Komuna)

lebním výsledkům, které tolik nevzrostly.³¹

Průvody šly z ulice Boženy Němcové Bartošovou, Komenckého, na Žerotínovo náměstí, odtud Wilsonovou na náměstí Masarykovo (kde od roku 1929 býval tábor lidu) a pak zpět Bratrskou a Palackého. V roce 1932 vzhledem k tomu, že tábor lidu byl na Horním náměstí, pokračoval průvod pochopitelně až tam. Další výjimkou z pravidla je rok 1933, kdy národní socialisté šli ve společném průvodu se sociálními demokraty. Průvody doprovázely dvě až tři hudby, k roku 1936 se uvádí, že jednu ze dvou hudeb dodala

stranická odbočka z Předmostí. Straníci z Předmostí bývali velmi silně zastoupeni jak v průvodech, tak i na táborech, jednak díky své početnosti,³² a svou roli jistě hrálo i to, že velmi častým řečníkem byl národně socialistický starosta této obce Josef Knejzlík. V průvodech kráčela samozřejmě též mládež a v roce 1936 i příslušníci 181. sboru Stráže svobody, nedávno založené branné organizace strany. Účastníci, z nichž stejně jako u sociálních demokratů jednu třetinu tvořily ženy,³³ nesli několik praporů a standart.³⁴

Hudební doprovod na táborech lidu obstarával buď Havlíček nebo hudba z Předmostí. Účast na nich po roce 1929 zpravidla překračovala tisícovku, policejní zpráva z roku 1931 uvádí dokonce 1 700 až 1 800 lidí. Mezi hlavními řečníky jasně převažuje jméno Josefa Knejzlíka (1878–1953), v letech 1919–1942 starosty Předmostí a 1924–1931 poslance parlamentu. Hlavní projev přednášel v letech 1920–1922, 1926, 1928–1931, 1934 a 1935, v roce 1932 mluvil společně s poslancem Petrem Solfronkem. Dalšími řečníky byli redaktor Čs. železničních listů Otto Wunsch (1923), redaktor a později poslanec Alois Hatina (1924), poslanec František Buřival (1925), Karel Eisner (1927), ředitel Rapant z Brna (1933), profesor Miroslav Karlíček (1936), poslanec Alois Bábek z Prostějova (1937).

Na rozdíl od sociálních demokratů si národní socialisté připomínali na 1. máje své „zásluhy za vítězství práva a demokracie proti despotismu Rakouska“ (slovy Knejzlíkovými z roku 1922) a odboj za války. Dle poslance Buřivala dokonce byly májové oslavy bojem proti Habsburkům, „hlavnímu škůdci českého národa“, které ale nyní nahradili dva noví škůdci českého národa: „Komunismus, který zeslabil dělnické hnutí, které bylo velkým soupeřem kapitalismu, a lidovci, kteří hledají spásu v Římě“. Národní socialisté dle jeho slov požadují „odluku církve od státu a vysvobození národa z pout církve římskokatolické“. Poslanec Hatina se dokonce v roce 1924 dotkl i situace v Přerově, narážející na bojovnost zdejších lidovců prohlásil, že zdejší poměry jsou „hanbou města Komenského a Blahoslava“.³⁵ V té době

právě probíhala na stránkách lidoveckého Práva pod taktovkou Ferdinanda Chýlka kampaň za katolickou školu pro katolické děti. Také Josef Knejzlík byl znám jako velký anti-klerikál – v roce 1926 vyzýval k hojně účasti na Husových oslavách „přes odpor Vatikánu“. Proti lidovcům a katolictví byla zaměřena též podpora československé církve, ta např. měla v průvodu v roce 1929 vlastní standartu.

Obvyklá trasa národně socialistických průvodů

Sociální požadavky se nelišily od sociálně demokratických – starobní a invalidní pojištění,

pozemková reforma, znárodnění dolů. Proti občanským stranám však byla uplatňována radikálnější rétorika. V roce 1924 to odnesli národní demokraté, díky nimž majetek určený k zestátnění zůstal v rukou „židovsko-německých kapitalistů“, v roce 1926 označil Knejzlík Švehlovu vládu za „dikátorskou“ a kritizoval rovná cla a zdražování bytů a jízdného na drahách.

V době hospodářské krize manifestovali národní socialisté za požadavky zainteresovaných skupin svých straníků. Roku 1930 byl 1. máj spojen s protestem zaměstnanců dráhy proti překládání jinam a zhoršování jejich sociální situace,³⁶ později byla věnována pozornost mládeži. Ta měla v roce 1934 dle stranických instrukcí manifestovat za čtyřicetihodinový pracovní týden při nezkrácených mzdách, za práci pro mladé a za ozdravení veřejného života.³⁷

Mírová hesla doplnila od 30. let propagace brannosti, což deklarovala i zmiňovaná účast sboru Stráže svobody v průvodech. Avšak poslední samostatné májové oslavy v roce 1937 vyzněly přes hrozivou zahraničně politickou situaci optimisticky, snad díky čtyřicetiletému jubileu strany (národní socialisté si na výročí velmi potrpěli). Poslanec Bábek konstatoval, byť s výhradami, zlepšení hospodářské situace, zdolání nebezpečí pravicového převratu doma a velké posílení obranyschopnosti ČSR z hlediska vojenského i strategického.³⁸ Bohužel jeho optimismus nebyl na místě.

31 Nejhoršího výsledku dosáhli národní socialisté v obecních volbách v Přerově v roce 1927 – 1 342 hlasů, tj. 11,98 %, nejlepšího v roce 1938 – 2 082 hlasů, tj. 17,01 %.

32 V lednu 1929 dosáhla předmostská organizace ČSNS počtu 300 členů. Hlasatel 11. 1. 1929, s. 2.

33 Složení podle pohlaví uvádí policejní relace z roku 1929, a to 440 mužů a 280 žen.

34 V roce 1931 bylo dle policejní relace v průvodu 5 praporů a 2 standarty, dle zprávy v Obzoru z 3. 5. 1931, s. 4 byly sice standarty 2, ale prapory jen 3.

35 Hlasatel, 9. 5. 1924, s. 1–2.

36 Hlasatel, 11. 4. 1930, s. 5 – Hlasatel, 9. 5. 1930, s. 6. Dne 4. května 1930 se pak sešla velká protestní schůze železničářů napříč odborovými organizacemi v Dělnickém domě.

37 Hlasatel, 27. 4. 1934, s. 8.

38 Hlasatel, 7. 5. 1937, s. 1.

V roce 1923 vyloučení příslušníci bývalých anarchokomunistů kolem Bohuslava Vrbenského vytvořili nejprve Nezávislou socialistickou stranu. Ta se spojila s Neodvislou radikální sociálně demokratickou stranou (čili odpadlíky od sociální demokracie) a vytvořila Socialistické sjednocení, které se v roce 1925 spojilo s KSČ. To mělo svou organizaci i v Přerově, která 1. května 1924 uspořádala v 10 hodin vlastní májovou schůzi za účasti 50 osob v restauraci Praha v Palackého ulici. Hlavním řečníkem byl úředník čs. drah Jan Chovanec. Jeho projev se v zásadě nelišil od projevů jiných socialistických stran v té době. Reakce je na postupu, vymoženosti dělnictva jsou oklešťovány, reakce usiluje o zrušení osmihodinové pracovní doby. Zákon na ochranu republiky je spíš na ochranu reakce, tiskový zákon zase omezuje tiskovou svobodu. Z dalších témat, kterých se Chovanec ve svém hodinovém proslovu dotkl, to byly požadavek dělnické vlády, světového míru a světového odzbrojení. Vyslovil se pro uznání Ruska *de iure* a pro zrovnoprávnění mužů a žen. Schůze skončila zapěním Písně práce.

c) Komunistická strana Československa

Májové oslavy KSČ budily vždy větší pozornost bezpečnostních složek státu než oslavy jiných stran, policie bedlivě sledovala každý pokus o narušení pořádku a dostávala z Brna hlášení o případných tajných instrukcích ústředí KSČ k 1. máji. Např. roku 1932 mělo údajně dojít ke krvavé demonstraci nezaměstnaných. Proto byla přerovská posádka doplněna mimořádnou četnickou asistencí o síle 30 mužů, kteří měli střežit pořádek ve městě od 30. dubna do 2. května.³⁹ K násilným konfliktům ale v Přerově nedošlo ani tehdy, ani v jiných letech, přestože proti jiným demonstracím organizovaným místní KSČ četnictvo často nevybíravými prostředky zasahovalo. Přerovští komunisté se ale i tak problémům na 1. máje nevyhnuli. V červnu 1934 byli zatčeni radní Karel Kouřilek a zedník František Dohnal, protože při jedné razii byly u nich zajištěny agitační brožurky o Sovětském svazu a větší počet „protistátních“ letáků. Materiály byly rozdávány o májových oslavách,⁴⁰ snad proto, že se na ně sjížděli lidé z venkova a komunisté tak měli širší okruh odběratelů.

Májové oslavy začínaly v předvečer programem ve spolkovém domě na Trávníku, dokud komunisté nebyli nuceni kvůli finanční tísní Komunu v roce 1935 odprodat. Dne 30. dubna se zde pořádala slavnostní Akademie, případně Dělnická scéna sehrála divadelní představení, v roce 1933 se pro změnu konal Proletářský večer. Dne 1. května (do roku 1933, kdy zanikla) obvykle hudba Marx ohlašovala „budíček“. Ze seřadiště u Komuny pak vyšel průvod městem, který se zastavil na Žerotinově náměstí. Tam mívali každý rok bez výjimky komunisté májový tábor lidu. Po jeho skončení průvod došel zpět do Komuny, kde se odpoledne zájemci mohli zúčastnit různých zábav – v májovém odpoledni roku 1925 koncertovala na Trávníku hudba Marx,⁴¹ v roce 1929 byl hrán „divadelní kus z velké říjnové revoluce Krepkin“, v roce 1930 večer uspořádali komunisté taneční věneček apod.

Díky podrobným instrukcím uveřejněným ve Stráži lidu máme dosti detailní pohled na průběh komunistických oslav v Přerově v roce 1925.

Shromazďování účastníků průvodu bylo zorganizováno takto: organizace z Kozlovic a okolí měly sraz v 8.30 hodin u Vsadska, kde se připojili soudruzi ze Vsadska, Trávníku a Kozlovské ul., ti všichni pak šli společně do spolkového domu na Trávníku. Organizace Horní Moštěnice, Újezdec a Bochoř se dostavily k parku na Šířavě, tam se k nim připojili soudruzi z Želatovské, Šířavy, náměstí Svobody a přilehlých ulic. Organizace z Předmostí, Čekyně, Žeravic a Kokor měly jít průvodem z Předmostí na Velkou Dlážku, kde k sobě přiberou kolegy z Malé Dlážky, Tratidel, Baráků, z ulice za Mlýnem a okolních ulic. Všichni mají sraz v 9 hodin na Trávníku. Každý účastník měl mít odznak s Leninem nebo pěticípou hvězdou. Průvodu se měla zúčastnit též FDTJ, mládež a cyklisté.⁴² V roce 1930 byl sraz jednak před Heinikovou továrnou ve Škodově ulici, kde se měli přidružit dělníci z okolních ulic, a jednak v Předmostí, pro místní organizaci a pro Čekyni, Žeravice, Kokory, Osek a Lýsky. Sraz obou průvodů byl opět na Trávníku. Jednotný průvod pak vyrazil v 9.30 ulicemi Komenského, Palackého, Bratrskou na náměstí Masarykovo a odtud Wilsonovou ulicí na Žerotínovo náměstí, kde se v 10 hodin konal tábor lidu. Trasa průvodů zůstávala po léta prakticky stejná.

Zpočátku byly průvody velmi početné, čítávaly okolo 1 000 hlav, ale účast se stále snižovala, až se ve 30. letech smrškla na zhruba 100 lidí. Stráž lidu pokles zájmu obhajovala v roce 1930 tím, že řada zejména státních zaměstnanců se bojí ukazovat v komunistickém průvodu kvůli perzekuci ze strany zaměstnavatelů.⁴³ Ačkoliv tento argument nelze zcela odmítnout, větší vliv měl nejspíš pokles vlivu strany ve městě, jak to dokládají i volební výsledky.⁴⁴

V průvodech chodívali příslušníci FDTJ a cyklisté.⁴⁵ Nejpodrobnější, a proto i trochu pochybný přehled máme k roku 1929. Policie napočítala v průvodu „227 mužů, 135 žen, 32 cyklistů, 7 děvčat v modré blůzi a 7 hochů v modré blůzi“. Zajímavý je údaj k roku 1926, který uvádí, že v průvodu toho roku šlo „2/3 žen a mladíků“,⁴⁶ ač jindy bývá uváděna žen asi třetina.⁴⁷

Průvody doprovázela samozřejmě hudba (do roku 1933 „Marx“), která se starala rovněž o hraní Internacionály a jiných písní na táborech lidu.

39 K jejich ubytování v budově okresního úřadu bylo dodáno „30 slamníků, 60 prostěradel a 30 přikrývek“, jak praví policejní zápis.

40 Obzor, 26. 6. 1934, s. 3.

41 Stráž lidu, 1. 5. 1925, s. 4.

42 Stráž lidu, 1. 5. 1925, s. 4.

43 Stráž lidu, 3. 5. 1930, s. 1.

44 Je zajímavé, že právě v roce 1930 o měsíc později při stávce u Heiniků, vedené komunistickými odbory, dělnictvo ostýchavost vůči KSČ neprojevovalo. Volební výsledky jsou naopak výmluvné – v roce 1923 získala strana 2 143 hlasů (19,14 %), v roce 1931 už jen 1 315 (11,29 %). V roce 1938 už ji volilo pouze 863 lidí (7,05 %).

45 K roku 1922 se v policejní zprávě uvádí, že z 900 účastníků patřilo 100 k FDTJ, v roce 1924 bylo v průvodu 60 členů FDTJ a 30 cyklistů, ti se účastnili průvodu i v následujícím roce.

46 Údaj může být ale hodně přehnaný. V roce 1937 sice uváděl Hlas lidu (5. 5. 1937, s. 1), že v komunistickém průvodu šlo „28 mužů, 12 členů Mládeže a 8 žen“, ale zpráva je zjevně zaujatá.

47 V roce 1922 šlo v průvodu z 900 osob celkem 300 žen.

Budova bývalého národně sociálního domu v ulici Boženy Němcové
(foto archiv autora)

Účastníci nesli různý počet standart, v roce 1929 dokonce 10, doplněných tehdy rudým praporem. V roce 1931 nesli komunisté 2 prapory a 5 standart. Nápisů na nich musely procházet kontrolou. Dbáno bylo zejména, aby se mezi hesly neobjevilo slůvko „revoluce“. Samostatnou kapitolu pak představovala hesla týkající se vojska, která policie zvláště potírala, jelikož se dle jejího názoru jednalo o agitaci mezi nepolitickou složkou národa.⁴⁸ V Přerově předložila komunistická strana k 1. máji 1932 11 hesel na standarty. Většina byla povolena – 1) „*Proti hladu, fašismu a válce jednotná fronta dělníků*“, 2) „*Pryč s předvojenskou výchovou mládeže*“, 3) „*Proti záhazru Rudé a Dělnické pomoci*“, 4) „*Jednotná fronta boj – vítězství*“, 5) „*Pouze vítězný proletariát osvobodí pracující ženy z otroctví*“, 6) „*Válku imperialistické válce*“, 7) „*Za 7.hodinový pracovní den při nezkrácených mzdách*“, 8) „*Pryč s gentským systémem, za státní podporu všem nezaměstnaným*“, 9) „*Zahajte ihned nouzové práce.*“ Dvě hesla neprošla – „*Pryč s persekucí revolučního hnutí, volnou ulici dělníkům*“ a „*Budeme bránit Sovětský svaz*“. Nicméně komunisté se zákazy snažili obejít. U hesla o obraně SSSR vyzráli na cenzuru velmi zajímavým způsobem. Část textu přelepili, takže na

standardně byl nyní nápis „*Budeme bránit ZABAVENO –ský svaz*“. Podle policejního hlášení z téhož roku měli členové komunistické mládeže, pověření zdobením standart, instrukce, aby v případě zákazu hesla byla standarta vystrčena až v průběhu průvodu. Obvykle ale v Přerově byly v průvodech nesený jen standarty povolené.

Tábory lidu byly masově navštěvovány zejména ve 20. letech, jistě i proto, že se jednalo o jediné takové akce mimo spolkové místnosti (nepočítaje samozřejmě tábory lidovecké). Roku 1923 si přišlo Antonína Bukače poslechnout 1 600 lidí, ale po roce 1928 jejich počet klesl pod 1 000 a nakonec se na táborech scházelo asi 300 lidí. Kolik z nich byli opravdu členové a příznivci strany a kolik jen náhodní účastníci a zvědavci, je těžké určit. Straníci sice měli mít odznak s Leninem nebo rudou hvězdou, ale odhady účasti bývají zkreslené a navíc těžko říct, zda instrukce byly vždy dodržovány i např. u návštěvníků z venkova. Nicméně policie se odhadů nebála, a tak se ve zprávě referenta dočítáme, že v roce 1928 přišlo na tábor 1 100 lidí, přičemž „*asi 300 byli promenující zvědavci z náměstí*“. Na čisto přepsaná a k odeslání do Brna připravená zpráva už ale zvýšila počet účastníků na 1 200 a počet zvědavců na 500. Nutno podotknout, že u táborů lidu jiných stran policie účastníky takto neškatulovala, přestože „promenující zvědavci“ se jistě vyskytovali i na Masarykově nebo Horním náměstí.

Slavnostními řečníky na přerovských táborech lidu byli redaktor Stráže lidu a později do Přerova přesídlivší okresní tajemník Antonín Bukač (1922, 1923), poslanec Jaroslav Blažek (1924), poslanec Josef Teska (1925), senátor Josef Skalák (1926), tajemnice ústředí KSČ Anna Křenová (1927), Josef Kelský z Prahy (1928), zemský zastupitel a odborový tajemník z Olomouce Jan Kučera (1929, 1932), senátor František Nedvěd (1930), člen ústředního výboru Rudolf Slánský (1931), poslankyně Anežka Hodinová-Spurná (1933), člen ústředního výboru Viktor Synek (1934), František Šmíd z Prostějova (1935), Ludvík Mucalík z Olomouce (1936), redaktor Rudého práva František Křížek (1937).⁴⁸

Projevy na táborech lidu měly obvykle tón odpovídající aktuální stranické linii. Narozdíl od socialistických stran na 1. máje „*komunisté neslaví, ale demonstrují sílu dělnických tříd, která musí bojovat za lepší žití proletariátu*“, jak ujasnil senátor Nedvěd v roce 1930. I rok 1928, výročí vzniku republiky, měl sloužit k připomínce „*všeho bezpráví na proletariátu*“.

Častým tématem byla jednotná fronta proletariátu, za jejíž rozpad ovšem mohou reformistické strany. Ale zatímco Antonín Bukač vyzýval v roce 1923 ke vstupu do KSČ, která „*je otevřená každému, dělníkům, úředníkům, zřízencům, domkářům, učitelům*“, případně apeloval na dělnictvo, ať zvýší nátlak na vedení svých stran, aby opustily směr vládní politiky, později komunisté přitvrdili. Anna Křenová vyzývala (1927) k jednotné frontě a výchově dělnictva v duchu komunistickém a revolučním a rezoluce z roku

48 Zdůvodnění nepřípustnosti hesel uvádí zpráva k roku 1930. Hesla „*Propustíte soudruha Haruse a všechny proletářské vězně!*“, „*Propustíte Cejlu a boskovičské vězně*“, „*Braňte Sovětský svaz*“ a „*Proletářské děti, vstupujte do Svazu Rudých průkopníků*“ totiž „*zakládají skutkovou podstatu trestného činu výzvy k nezákonným činům*“.

49 Překvapující je, že na táborech nikdy nebyl hlavním řečníkem poslanec z Přerova Augustin Vrtaník. Pouze v první polovině 20. let se jako radní objevil v roli zahajovacího řečníka.

Josef Knejzlík (foto z časopisu Hlasatel)

1933 otevřeně mluvila o sociálních demokratech jako „válečných štvářích“ a „sociálfašistických zrádcích“, což sluchu příznivců těchto stran asi moc nelahodilo. Podle poslance Blažka (1924) „komunistická strana musí natolik zesílit, aby mohla přejít k útoku o vládu a moc“. Rovněž senátor Teska viděl 1. máj jako výraz boje revolučního proletariátu za svržení kapitalismu, za dobytí státní moci pracujícími.

Revolučním vzorem pro KSČ byl Sovětský svaz, vzpomínaný při každé májové příležitosti. V roce 1927 zaznívá na táboru heslo „Ne Masaryk, ale Lenin!“⁵⁰ Podle odborového tajemníka Kučery (1929) je kapitalismus v krizi, zatímco jediné Rusko jde vpřed, protože státní aparát a hospodářství jsou v rukou dělnictva. Nezaměstnanost let třicátých přinesla další argumenty ve prospěch sovětského systému, „*který je vzorem pro celý svět*“, jak řekl senátor Nedvěd v roce 1930. Za uznání SSSR se stavěly všechny levicové a také některé pravicové strany, ovšem komunisté, jak řekl poslanec Blažek na táboru lidu v roce 1924, manifestují „*ne za uznání Ruska, ale vládního režimu v Rusku, pro které je většina lidí, kromě takových jako Kramář*“.

Ve 30. letech komunisté své tábory „vylepšovali“ účastí zástupců dalších složek své strany, zejména mládeže, ale objevili se i zástupce malorolníků (Šimek v roce 1931), ženského hnutí, čili tzv. „Ženoddělu“ (Božena Rychtalíková z Kozlovic 1932), ale především přicházeli ke slovu nezaměstnaní. Jak praví policejní hlášení, v roce 1931 museli být nezaměstnaný Blažek a malorolník Šimek „*napomenuti četnictvem za protistátní výroky*“. Zajímavé bylo v roce 1931 vystoupení Viléma Hlavny z Předmostí, bývalého člena ČSNS, který „prohlédl“ a nyní publiku objasňoval, proč je KSČ tou jedinou správnou stranou.

Domáhání se jednotné proletářské fronty nahradila v souladu s politikou Kominterny od poloviny 30. let snaha po jednotné frontě antifašistické. A nakonec v roce 1937 se komunisté dovolávali „sjednoceného 1. máje“. Dočkali se hned následujícího roku.

d) Strany občanské

K májovým oslavám, vzhledem k tomu, že se staly oficiálním svátkem, musely, proklamující svou státotvornost, zaujmout určité stanovisko i strany občanské. První pořádala májové oslavy v Přerově Československá národní demokracie, už v roce 1919, tak trochu na truc jednotným socialistickým oslavám. Na stránkách Obzoru se přihlásila k 1. máji jako svátku práce⁵¹ a hlavní řečník, profesor hospodářské školy ve Vyškově J. Souček v akciovém pivovaru objasnil, byť poněkud zmateně, vztah strany k socialismu: „*Národní demokracie napsala na svůj štít heslo sociální spravedlnosti, i ona chce být sociální, třebas ne socialistická, i ona se hlásí k socialismu, třebas ne třídnímu.*“⁵² Součka vyslechlo dle policejní zprávy 800 lidí. Další májové oslavy pořádají ale národní demokraté až ve 30. letech společně se svou odbo-

rovou organizací – Národním sdružením. Na té první v roce 1931 zkritizoval odborový tajemník z Olomouce František Brixi socialistické strany za jejich přístup k 1. máji, neboť „se snaží tohoto dne využít místo k radostnému sbratření vrstev pouze k rozněcování politických požárů”.⁵³ Na oslavy v roce 1932 přijel do Přerova tajemník Laciga z Brna, aby promluvil o světové hospodářské krizi s přihlédnutím k situaci v ČSR, o rok později mluvil v akciovém pivovaru starosta Prostějova Jan Sedláček. V roce 1934 si přerovští národní demokraté vystačili s místním ředitelem Karlem Nachtigalem. Účast na uvedených schůzích dosahovala 80 až 100 osob.

Zato na májové schůzi nástupce národní demokracie, Národního sjednocení, přišlo v roce 1935 i 1936 celkem 100 lidí. Rok 1935 byl ve znamení parlamentních voleb. František Brixi tehdy zkritizoval vládu za neschopnost řešit hospodářskou krizi. Řešení dle něj spočívalo v důrazu na vývoz a výrobu a v odmítnutí zaměstnávat cizince. Podobně proti přijímání emigrantů mluvil dalšího roku bývalý Maffista Otto Šimandl. V roce 1937 mluvil v Přerově dr. Lochor z Prahy na téma „Pro národní a slovanské Československo, pro stát sociálně spravedlivý a mezinárodně pevný”,⁵⁴ v roce 1936 se dostala ke slovu i národně demokratická mládež, když za ni na schůzi promluvil JUDr. Mirko Poledna.

V roce 1921 uspořádala svou jedinou májovou oslavu Republikánská strana rolnického a malozemědělského lidu. Na schůzi v akciovém pivovaru řečnil před 400 lidmi profesor Šulák z Holešova. Schůze měla s 1. májem pramálo společného, šlo spíš o agitaci za pozemkovou reformu podle agrárnických představ a propagaci agrárnických Domovin, jak dokládá i rezoluce, ve které se vyzývají všichni příslušníci venkova, „aby se plně seřadili v politických a odborových organizacích republikánské strany... Je to nutné z důvodu, že jenom organisovaní žadatelé o půdu mají zastoupení v důležitých sborech v akci přídělové.”

Podobný význam měla i schůze Československé živnostensko-obchodnické strany středostavovské v sále Městského domu v roce 1923. Hlavní řeč o zemském sjezdu strany v Brně pronesl majitel zdejší knihtiskárny František Strojil. Jeho kolegové František Mohapl a Josef Polame zase mluvili o významu obecních voleb. Na 1. máj se jaksi pozapomnělo. Účast dosáhla asi 200 osob.⁵⁵ Na další podobné schůzi v roce 1935, opět v Městském domě, promluvili před 350 posluchači František Vaníček, J. Doležel z Brna a tajemník J. Koutník z Olomouce.⁵⁶

Z nesocialistických stran pořádala v Přerově nejvýznamnější májové oslavy, spojené s bohoslužbami, Československá strana lidová. Probíhaly před kostelem sv. Vavřince. První se konala 1. května 1921 v 9.30 hod. a hlavní řeč tu pronesl místní tajemník P. Ferdinand Chýlek. Mluvil se o pozemkové reformě, kterou je třeba upíšíť, i o sociálních reformách, ale

50 Hlasatel, 7. 5. 1927, s. 1.

51 Obzor, 30. 4. 1919, s. 1.

52 Obzor, 3. 5. 1919, s. 1.

53 Obzor, 3. 5. 1931, s. 4.

54 Po projevu se Lochor zdržel, aby navštívil muzeum a prohlédl si město. Obzor, 4. 5. 1937, s. 2.

55 Dle Hlasatele z 5. 5. 1922, s. 2.

56 Obzor, 3. 5. 1935, s. 2.

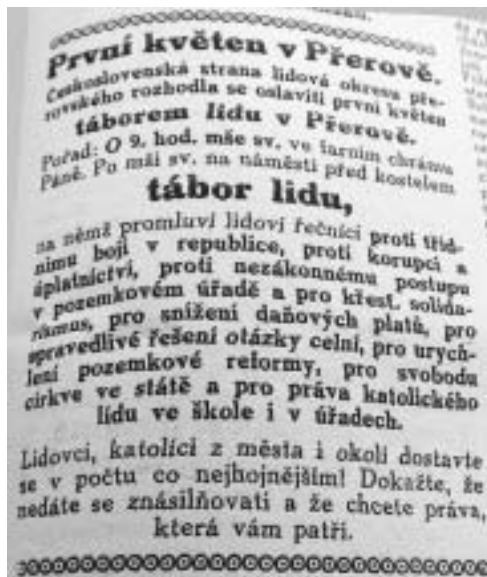

Májový tábor lidu KSČ, rok 1936 (foto Muzeum J. A. Komenského)

hlavním tématem byly zájmy katolického lidu. Vyjádřil protest proti „*teroru a tyranii podvratných živelů protikřesťanských, dále proti znásilňování katolické mládeže školní pokrokářskou reakcí*“. Podle reference notoricky přehánějícího lidoveckého Práva přišly „tisíce lidí“, ⁵⁷ podle policejní zprávy jich bylo 500. Jak se mohou zprávy o jedné události lišit podle světónázoru pisatele, ukazuje rok 1923, kdy lidovci uspořádali májový tábor lidu podruhé. Obzor psal o účasti 300 lidí, nepřející národně socialistický Hlasatel jich napočítal jen 150, ovšem Právo jich vidělo před kostelem 4 000. Tomuto číslu se Obzor vzápětí vysmál s tím, že tolik lidí se před kostel ani nevejde, Právo se sice ohradilo, ⁵⁸ nicméně ony čtyři tisícovky osob patří nepochybně do říše lidovecké fantazie. Policejní zpráva (která pochopitelně může být podsazená) uvádí účast 300 lidí. Slavnosti zahájila bohoslužba v 9 hodin, tábor lidu následoval po ní. Hlavním řečníkem byl opět P. Ferdinand Chýlek. Hlavní část jeho projevu se opět týkala náboženských požadavků. Ve svobodném státě má být svobodná církev, je-li katolické obyvatelstvo, musí být katolické nejen školy, ale i úřednictvo. Zajímavě byla vzpomenu památka právě zesnulého maršála Foche, „*který byl vychován jezuitu a nikdy nezatajoval katolickou výchovu a přesvědčení*“. Důrazně proti antiklerikalismu mluvil i příštího roku tajemník Pavel Šrámek, který už rovnou požadoval, aby katolický národ, tedy i národ český, měl katolické ministry. Socialisté a komunisté prý páchají na katolicích násilí. Šrámek dále vzpomněl řadu korupčních afér a dodal, že pouze strana lidová má čisté ruce. Postupem let se lidovecké projevy přece jen umířňovaly. Strana navíc oslavy doplňovala kulturními akcemi, jak to bývalo obvyklé u stran socialistických. Tak v roce 1931 se konala odpoledne zahradní slavnost na orelském stadionu, v roce 1932 byla hrána divadelní hra „*Svědomí*“ atd. Některé roky se oslavy nekonaly vůbec, jindy lidovci vynechali tábor lidu a spokojili se na 1. května jen s bohoslužbou.

Levicové křídlo lidovců vytvořilo v roce 1929 Československou stranu křesťansko-sociální, které se ale běžně říkalo Čuříkovci podle předsedy An-

tonína Čuříka. Jednalo se o stranu malou, v přerovských obecních volbách 1931 získala pouze 215 hlasů. První májovou schůzi uspořádali Čuříkovi v roce 1929 v hostinci U Tšponů na Horním náměstí, promluvil na ní před 80 účastníky odborový tajemník Nýdrle z Brna. Večer strana uspořádala tamtéž divadelní představení. V hostinci U Tšponů se konaly májové schůze též v dalších letech. Pozvanými řečníky byli tajemník Charvát z Valašského Meziříčí (1930, 1931), v roce 1934 měl projev před 120 lidmi pouze přerovský tajemník Karel Nezhyba. Příštího roku ovšem oslavy nebyly a na tu poslední v roce 1936 už přišlo jen 40 lidí, kteří si vyslechli projev tajemníka Stoupalíka na téma „Pro republiku a demokracii, avšak pro křesť.-soc. spravedlnost“.

Upoutávka na májové oslavy strany lidové, rok 1923 (foto z časopisu Právo)

Oslavy v roce 1938

Oslavy roku 1938 jako by byly zčásti návratem k roku 1918. Zatímco rok 1918 vzbuzoval více nadějí, rok 1938 spíše obavy, nicméně i ty přiměly politickou reprezentaci k semknutí a k jednotné demonstraci za obranu ohroženého státu. Oslavy, které okresní úřad po určitém zdráhání povolil až 28. dubna, pořádaly společně strana sociálně demokratická, národně socialistická, komunistická, lidová, dokonce i Národní sjednocení. Strany doplnila účast tělocvičných spolků, hasičských spolků a legionářů. V průvodu městem šlo 3 000 lidí, diváci v něm mohli spatřit vlajky, prapory a model lodice s nápisem „Jsme na jedné lodi – ČSR“, kterou zhotovila národně socialistická organizace z Předmostí.

Na tábor lidu na Masarykovo náměstí se v 11 hodin sešlo dle policejního hlášení 5 000 osob, dle zprávy Obzoru i Hlasatele jich bylo ale dvakrát tolik.⁵⁷ Tábor zahájily fanfáry z Libuše, pak promluvil starosta František Lančík a po něm legionář, odborný učitel Richard Vanke. Lančík připomněl

57 Právo, 7. 5. 1921, s. 1.

58 K polemice viz Právo – Obzor 3. 5. 1923, s. 3 – 5. 5. 1923, s. 1 – Obzor 6. 5. 1923, s. 3 – Právo 12. 5. 1923, s. 3. Zpráva Hlasatele je z 5. 5. 1923, č. 2. Účast na svých májových projevech samozřejmě přeháněly všechny strany – sociální demokraté v Hlasu lidu až dvakrát, později už ale díky úspěchům méně, národní socialisté v Hlasateli přibližně dvakrát, komunisté ve Stráži lidu až třikrát. Lidoveckým „odhadům“ se ale žádná z nich ani zdaleka nepřiblížila.

59 Reference o těchto májových oslavách viz Obzor 3. 5. 1938, s. 1 – Hlasatel, 8. 5. 1938, s. 1.

podobnost dnešního prvního máje a 1. máje z roku 1918. Přihlásil se k nekompromisnímu hájení míru, který ale není možný bez svobody a demokracie: „*Proti lidem, kteří zneužívají demokratických forem státu k jeho poškozování, jimž místo bible stojí za denní četbu Mein Kampf, dlužno zakročiti se vší přísností zákona!*” Dále vyvozoval, že československá armáda, vycházející z tradic legionářských, je oporou svobody a demokracie. Projev ukončil starosta zvoláním: „*Za nesmrtelný národ, za nesmrtelnou, Československou republiku!*” Rudolf Vanke následně vyzval k obraně toho, co bylo legiemi vydobyto. Tábor lidu skončil státní hymnou. Dle Obzoru se jednalo o „*ukázkový manifestační projev pro bezpečnost a nedělitelnost republiky a pro ochranu míru a demokracie*”. Hlasatel zhodnotil svátek práce roku 1938 jako „*mohutnou národní přísahu bez rozdílu politických stran*”.

1. květen za okupace

Roku 1939 nebyly žádné veřejné oslavy 1. máje povoleny, ať už se jednalo o tábory pod širým nebem, schůze nebo průvody, už proto, že ani jindy nebyly povoleny jiné politické akce. Pouze Národní souručenství původně plánovalo uspořádat v zasedací síni parlamentu slavnostní vzpomínkový akt, ale nakonec z něj sešlo. Soukromé domy mohly být na 1. května ozdobeny prapory, zvláště se to očekávalo u německého obyvatelstva, neboť tento den byl i říšským svátkem. Četnické stanice byly ovšem vyzvány, aby se „*postaraly o naprosto spolehlivou ochranu vyvěšených státních vlajek (zejména v předvečer a za noci) proti každému poškození a zneuctění*”. Důvod k obavám tu byl, jelikož v den 50. narozenin Adolfa Hitlera (20. 4. 1939) „*došlo v několika, třebaže ojedinělých případech k poškození a zneuctění německé státní vlajky*”. Pozornost měla být věnována i výběru divadelních představení v předvečer svátku, aby se zamezilo „*nepřístojnostem*”. Nicméně bylo na 1. května alespoň volno. Májové oslavy nahradila slavnost na Masarykově náměstí 30. dubna, na níž okresní vedoucí Národního souručenství Jan Machovec oznámil výsledky náboru do jediné povolené strany, která nyní organizovala 99,6 % všech mužů z Přerova (na venkově „*jen*” 99 %), kteří tím prý splnili svou vlasteneckou povinnost.⁶⁰ Následující rok bylo zrušeno i vyvěšování praporů. Zákaz kácení máje na vesnicích byl odůvodněn nedostatkem dřeva. Svátek práce měl být ale oslaven na jednotlivých závodech. Zákaz veřejných oslav trval i v dalších letech a ilegální výzvy k nim byly potírány. Občanům byly k dispozici jen nepolitické kulturní akce (koncerty, filmová nebo divadelní představení, sportovní utkání).

První květen tedy probíhal v naprostém klidu až do roku 1945, kdy Přerované „*oslavili*” svátek práce povstáním proti okupační moci. Na nové průvody, schůze a slavnostní projevy si lidé museli počkat až do roku 1946.

Účast na táborech lidu a na průvodech (v závorce) socialistických stran podle policejních hlášení⁶¹

	ČSDSD	ČSNS	KSČ
1919	10 000		–
1920	3 000 (4 000)	500 (500)	–
1921	400 (–)	500 (–)	1 500 (900)
1922	500–600 (–)	500 (500)	1 600 (900)
1923	900 (900)	400 (400)	1 200 (1200)
1924	600 (800)	300 (300)	1 200 (800)
1925	520 (530)	380 (380)	750 (700)
1926	650 (825)	390 (410)	730 (632)
1927	550 (890)	400 (580)	710 (650)
1928	680 (920)	380 (580)	1 100 (760)
1929	1 200 (1 000)	720 (800)	500 (480)
1930	1 500 (1 300)	800 (700)	500 (300)
1931	1 000 (800)	1 700 (800)	600 (350)
1932	1 300 (1 100)	1 700 (800)	800 (350)
1933	1 700 (910)	1 100 (410)	350 (200)
1934	1 500 (985)	650 (544)	300 (100)
1935	1 500 (900)	600 (500)	250 (140)
1936	2 500 (1 000)	1 400 (700)	250 (115)
1937	2 500 (1 200)	1 200 (800)	300 (126)
1938		5 000 (3 000)	

60 Obzor, 3. 5. 1939, s. 1.

61 Pokud jsou uváděna v policejních zprávách různá čísla, je přihlédnuto též k jiným pramenům. V roce 1933 sice proběhl společný průvod národních socialistů a sociálních demokratů, ale reference uvádějí i účast za jednotlivé strany. Účast k roku 1938 zahrnuje i příslušníky občanských stran a nestranických organizací.

Petr Hlavačka

Sociální podnik kněžské svépomoci v Přerově

(Příčiny vzniku a zániku Kněžské nemocenské pokladny
v Československu, 1924–1948)

Začátkem sedmdesátých let 20. stol. prof. Bohumil Zlámal věnoval několik strojopisných stránek tématu Kněžské nemocenské pokladny (KNP).¹ Zpracované výsledky svých vzpomínek na hlavní protagonisty tohoto podniku a na vlastní chod nemocenské pokladny měly být zveřejněny v časopisu Duchovní pastýř. Podle autora šlo o výjimečné dílo sociální péče o kněze, jaké představovalo založení Kněžské nemocenské pokladny v Přerově P. Ferdinandem Chýlkem.

Článek je adresován redakci s datem 18. září 1974, tedy v době doznívání normalizačních snah a největšího úpadku ve všech společenských sférahách. Strojopis nebyl publikován, k tomu nedošlo. Jednalo se o poslední snahu uvést téma do povědomí veřejnosti, ovšem v době, kdy komunistická ideologie byla politickou a společenskou normou.²

Zdálo by se, že po pádu totalitního režimu bude látce věnována větší pozornost, jaká kněžskému pojišťovnictví beze sporu náleží, ale po prozkoumání heuristické základny zjistíme, že tomu tak není. Většina publikovaných informací se týká spíše představitelů tohoto podniku, kdy KNP je jen dílčí součástí těchto biografii. Drobné zprávy v tisku jsou zanedbatelné.³

Například již zmiňovaný prof. Zlámal, přítel hlavních protagonistů, při hodnocení významu KNP mluví o fenoménu nemajícím srovnání v žádném jiném státě a jako církevní historik nezná podobný případ v církevních dějinách.

KNP vznikla jako svépomocná nemocenská pojišťovna pro všechny katolické a následně řeckokatolické duchovní. Zkusme si přiblížit tento sociální počin a činnost v souvislostech a zjistit, zda tomu tak skutečně bylo. Zvláště na tomto místě je příhodné upozornit na myšlenku kněžské sociální svépomoci, protože vznikala v Přerově a hlavní aktéři ji zde i realizovali. Sídlo nemocenské pokladny se i přes celorepublikovou působnost nezměnilo až do svého zániku a perzekuce jejích představitelů po roce 1948.

Příspěvek by měl být drobnou snahou o zmírnění dluhu vůči tomuto tématu, jež má své místo v dějinném sledu významných historických událostí.

Exkurz do politickospolečenských poměrů a situace v katolické církvi po roce 1918

V poválečné revoluční době a po vzniku Československé republiky v roce 1918 se vzedmula vlna antikaticismu. Různé excesy v lidových vrstvách, devastace sakrálních staveb, euforie z rozluky státu od církvi atd., to byly reakce na tzv. austrokatolicismus minulého režimu (těsné spojení habs-

burské monarchie s římskokatolickou církví).⁴ Protikatolické hnutí mělo snahu vytlačit církev z veřejné sféry, kultury, politiky a školství, v duchu proklamace „Pryč od Říma“. Protikatolické hnutí bylo mnohem slabší na Moravě a ve Slezsku, na rozdíl od Čech, Slovensko zaznamenalo minimální projevy nespokojenosti.

Uvedené myšlenky v revoluční době byly natolik populární, že s nimi souhlasily jak politické strany, tak široká veřejnost. Dokonce i T. G. Masaryk se nechal slyšet, že rozlučka státu a církví zaručí dobré soužití „v zájmu nejen státu, nýbrž i náboženství a mravnosti“. Souhlasil i se zabíráním církevního majetku.

Nejradikálnější období trvalo až do roku 1920. Církev po roce 1918 se dostala do permanentního ohrožení z vnějšku a k její vnitřní nestabilitě přispívala i samotná církev, jak církevní hierarchie, tak klérus. Arcibiskup pražský Paul de Huyn (1916–1919) byl po vzniku ČSR odvolán vídeňskou

-
- 1 Prof. ThDr. Bohumil Zlámal (1904–1984), kněz, církevní historik a vysokoškolský pedagog. Za protektorátu vězněn v koncentračních táborech Dachau a Buchenwald. Po válce působil na teologické fakultě v Olomouci, potom v duchovní správě. V letech 1968–1974, do uzavření Cyrilometodějské bohoslovecké fakulty v Olomouci, byl profesorem církevních dějin a proděkanem. V olomouckém archivu je též uložen strojepis popisující dějiny Kněžské nemocenské pokladny (KNP) o 2 stranách od ing. F. Buriánka, zpracovaný dle rukopisných poznámek olomouckého ředitele archivu Dr. Roubice z 15. 6. 1971, a osmistránkový strojepis bez udání autora z 26. 11. 1971 s názvem „Ze vzpomínek na P. F. Chýlka“, kde je odstavec o KNP. Obsahuje nepřesnosti a značné nedostatky při dataci událostí. Na dobu, ve které vznikly, nemohly mít vyšší ambice než tematicky věcně a informativní, ale i přesto zvláště v neautorizovaném strojopisu hodně vypovídají o aktivitách katolického duchovního P. F. Chýlka a o historii jeho podniků. Pochopitelně beze zmínky zůstalo vyšetřování a proces s představiteli KNP po roce 1948, jako součástí procesů směřovaných proti vysokým představitelům katolické církve.
– ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Dr. Bohumil Zlámal, inv. č. 1240, kart. č. 81, inv. č. 973, kart. č. 60. Bohumil Zlámal – Jedinečný sociální čin P. Ferdinanda Chýlka.
 - 2 Toto období vracelo společnost do 50. let s tím jediným rozdílem, že odpůrci komunistické ideologie nebyli vražděni, mučeni, ale vězněni a zbavováni lidské důstojnosti (zákaz výkonu povolání, znemožnění získávání vzdělání dotčených osob a jejich rodinných příslušníků, omezení volného pohybu, nebo pobytu na jednom místě atd.). Občané utíkali od reality a většina společnosti se stávala schizofrenní.
– Duchovní pastýř. Měsíčník katolického duchovenstva. XXIII.–XXIX. Česká katolická charita v Ústředním církevním nakladatelství. Praha 1974–1980.
 - 3 V retrospekci byl krátký článek o Kněžské nemocenské pokladně publikován v VI. ročníku Kalendáře katolického duchovenstva Československé republiky v roce 1928. Autor zde není uveden, známe jen redaktora prof. Josefa Hronka. V dobových periodikách, a to i v zahraničním tisku ze 30. let, bychom našli několik článků ke KNP, například i vatikánský časopis L'OSSERVATORE Romano v srpnu 1931 věnoval celou titulní stranu nemocenské pokladně s názvem „Il clero cecoslovacco per i contratell stranieri ammalati“, jednalo se o informativní a pochvalný článek o KNP.
– Kalendář katolického duchovenstva ČSR. VI. Nákladem Čsl. akciové tiskárny v Praze, Praha 1928, s. 116, 117.
– L'OSSERVATORE Romano. Giornale Quotidiano politico religioso. Numero 190. Agosto 17–18, citta del Vaticano 1931, s. 1.
 - 4 Pád habsburské monarchie byl pravděpodobně i katalyzátorem dlouhodobě neřešených problémů v církvi samotné a její prezentace navenek. Negativní postoj vůči církvi nepramenil, zdá se, pouze z odporu k rakouské monarchii, ale z dlouhodobé absence snah řešit adekvátně nové společenské poměry.

nunciaturou a do Prahy se už nevrátil. Jeho nástupcem se stal arcibiskup František Kordač (1919–1931), za jehož působení se situace v pražské diecézi stabilizovala. Arcibiskup olomoucký Lev Skrbenský z Hříště (1916–1920), za války přesunutý z arcibiskupství pražského do Olomouce, nebyl po převratu schopen se adaptovat na nové poměry a postavit se do čela moravského kněžstva proti odrodilým proudům. V roce 1920 podal kapitule svou rezignaci. Další ordinář, brněnský biskup Dr. Norbert Klein, byl rodem Němec a nové poměry mu neumožňovaly vést energicky boj s protikatolickými silami. Po něm nastoupil Dr. Josef Kupka.

Nástupem nového moravského metropolitě senátora Antonína Cyrila Stojana (1921–1923), mimořádně sociálně vnímajícího duchovního, se pozice katolické církve na Moravě posílila. Po jeho smrti nastoupil na arcibiskupský stolec přítel Mons. Jana Šrámka, generální vikář arcibiskupské konzistoře Dr. Leopold Prečan, významná osobnost, o které bude ještě řeč.

Větším problémem pro katolickou církev bylo **reformní hnutí nižšího kléru**, jež svými postoji a požadavky navazovalo na Katolickou modernu (hnutí katolického kléru na přelomu 19. a 20. století). Neřešené a zakonzervované problémy z modernismu a ještě dřívější doby nově vycházely na povrch (zrušení celibátu, pohřbívání žehem, česká bohoslužebná liturgie, rehabilitace Jana Husa, Jeronýma Pražského a mnoho dalších požadavků na změnu v církvi). Pražská Jednota katolického duchovenstva stanula v čele těchto snah, na Moravě měly tendence malou odezvu. Nebyly podpořeny ani bývalými protagonisty katolické moderny ze začátku století, jako byli František Světlík, Jan Šrámek, Karel Dostál-Lutinov. Většina požadavků byla Vatikánem odmítnuta (splněny z větší části až v době II. Vatikánského koncilu v 60. letech 20. století). Pražskou jednotu zrušil pražský arcibiskup Dr. František Kordač, někteří tuto skutečnost nevzali na vědomí a skupina pod vedením plzeňského faráře Dr. Karla Farského a Matěje Pavlíka, duchovního z Kroměříže, založila v roce 1920 novou Československou církev.

Pod tíhou budování nového státu v nestabilní Evropě se rozpadla názorová jednota v protikatolickém hnutí a do popředí vystoupily nové politické síly, politický katolicismus, reprezentovaný u nás Československou stranou lidovou. Ta nesouhlasila s odlukou a odsunutím církve někam na okraj společnosti.⁵

Skromnou snahu o vyličení společenské situace po válečném období a utvoření Československé republiky v roce 1918 je nutné chápat jako nezbytnou pro pochopení širších souvislostí, ze kterých hlavní nositel myšlenky kněžské sociální svépomoci musel vycházet.

Zrození neobyčejné myšlenky

Jak je zřejmé z dochovaných zpráv, za tímto kněžským sociálním podnikem stálo velké množství nadšených kněží a významných katolických hodnostářů. Je nesporné, že první impuls vzešel od mladého kněze P. Ferdinanda Chýlka. Ten svou erudicí, pracovitostí, organizačními schopnostmi, výmluvností a hlavně sociálním cítěním dokázal přesvědčit a nadchnout své okolí. Jeho prvotní impuls je dokladován jak v dobové korespondenci s církevními institucemi, tak vzpomínkami pamětníků a přátel.⁶

Kdo byl mladý kněz, který svým charismatem a výmluvností dokázal přesvědčit a zapálit pro výjimečný podnik své okolí? Proč se snažil uskutečnit myšlenku nemocenského pojištění kněží, co ho k rozhodnutí vedlo atd.? Odpovědi možná nalezneme, pokud se blíže seznámíme s Chýlkem a prostředím, kde se formovala jeho osobnost.

Sociální citění u P. Ferdinanda Chýlka hledejme již v mládí, rodiče pocházeli ze skromných poměrů z Valašska, kde nebyla snadná obživa, byl to kraj chudý a život zde těžký. Již v mládí Chýlek vykazoval při studiu na obecné a měšťanské škole neobyčejné nadání, na místeckém matičním gymnáziu maturoval v roce 1911 s vyznamenáním.

Studium na bohoslovecké fakultě v Olomouci absolvoval 5. července 1915, též s vyznamenáním, i když nikdo nepředpokládal, že si zvolí duchovní dráhu a nastoupí do semináře. Vždy se jevil okolí jako velmi společenský, svobodomyšlně naladěný člověk s organizačními schopnostmi (organizoval studentské divadlo, redigoval studentský časopis atd.).⁷

Jakým způsobem se formovala Chýlkova osobnost na bohoslovecké fakultě, můžeme usuzovat z jeho pozdějších činů. Dobře ho charakterizují organizační schopnosti, nadšení pro katolickou věc, žurnalistická činnost, spoluorganizování veřejného života v rámci katolického hnutí. Jistě znal

-
- 5 Ochrana a obrana katolické církve v nové československé republice se ujal tzv. politický katolicismus reprezentovaný Československou stranou lidovou (ČSL – vznikla sdružením několika předválečných křesťanských stran po vzniku ČSR) v čele s Mons. J. Šrámkem. Po volbách v roce 1920 se ČSL stala spolurozhodující politickou silou ve státě a v následujících letech se i katolická církev vymanila z poválečné revoluční krize, hlavně v souvislosti s politickým katolicismem, sice nijak snadno, ale úspěšně.
- MAREK, P.: Církevní krize na počátku první Československé republiky (1919–1924). Vydala Katedra politologie a evropských studií FFUP v nakladatelství L. Marek v Brně 2005, s. 7–20.
 - MAREK, P.: Český katolicismus 1890–1914. Kapitoly z dějin českého katolického tábora na přelomu 19. a 20. století. Pro Katedru politologie a evropských studií FFUP v Olomouci vydalo nakladatelství Gloria Rosice 2003, s. 417–484.
 - TRAPL, M.: Politický katolicismus a Československá strana lidová v Československu v letech 1918–1938. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1990, s. 11–34, 63–75.
 - TRAPL, M.: Vývoj Římskokatolické církve na Moravě v letech 1918–1938. Acta universitatis palackianae Olomucensis. Facultas philosophica historica 3. Olomouc 2002, s. 255–262.
- 6 Státní okresní archiv Přerov (dále jen SOKA Přerov), fond P. A. Čáp (nezpracované přírůstky fondu), kart. č. 3.
- ZA Opava, pobočka Olomouc, dodatky k fondu KNP (nezpracovaný fond), kart. č. 2. Dopis sekretariátu ČSL v Brně 6. 11. 1928.
 - ZA Opava, pobočka Olomouc, dodatky k fondu KNP (nezpracovaný fond), kart. č. 3. Složka KNP.
 - ZA Opava, pobočka Olomouc, dodatky k fondu KNP (nezpracovaný fond), kart. č. 3. Složka Počátky KNP. Dopis P. F. Chýlka děkanu a kanovníku ve Vasielsku, v diecézi plocké, Polsko.
 - ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Dr. Bohumil Zlámal, inv. č. 1240, kart. č. 81, inv. č. 973, kart. č. 60.
 - Ze vzpomínek odborného učitele Vojtěcha Hlavačky. Archiv autora.
 - Kalendář katolického duchovenstva ČSR. VI. Nákladem Čsl. akciové tiskárny v Praze. Praha 1928, s. 116, 117. Jedná se jen o doporučené odkazy na příslušné prameny.

P. Ferdinand Chýlek mezi orelskými cvičiteli v listopadu 1932 v Přerově, jako okrskový starosta Československého Orla. Výřez. Foto archiv autora

reformní snahy Katolické moderny na přelomu století a její ideové proudy, znal i některé její protagonisty, např. Dr. Šrámka, Dostála-Lutinova atd.⁸

Tomu, že si velmi dobře uvědomoval svízelné životní situace přestárlých a nemocných kněží, nasvědčuje hned po ordinování jeho vstup do Spolku sv. Theodora. Tento spolek založil v roce 1891 arcibiskup Dr. Theodor Kohn za účelem podporovat nemajetné a přestárlé kněze.⁹

Prvním jeho působištěm na necelé dva měsíce byl Skřipov ve Slezsku, potom se stal na jedenáct měsíců kooperátorem v Chabičově-Háji u Opavy a od září 1916 do 15. září 1919 kooperátorem – provizorem v Němčicích nad Hanou.

Na poslední místo kněžského působení můžeme nahlížet jako na počátek jeho snah v prosazování katolické myšlenky v nových poměrech a v novém státě. V duchu dobových nálad ukázal na svém působišti své národní uvědomění, které dával najevo hlavně ke konci války, kdy s Omladinou sehrál divadelní hru Fr. Sokola-Tůmy „Pro českou školu“ (pranýřovala násilnou germanizaci Ostravska). Pronesl například nadšenou prorockou řeč o budoucím českém státě na slavnosti „Českého srdce“, kam byly přihlášeny i Němčice nad Hanou.¹⁰

I přes možné nebezpečí v roce 1918 stanul v čele národního hnutí v Němčicích, zde 28. října jménem obyvatel pronesl projev a slib věrnosti nové Československé republice.

V Němčicích mimo své kněžské povinnosti se zaměřil především na mladé, sdružené kolem venkovské Omladiny, jejímž hlavním úkolem bylo vychovávat katolickou mládež. Přednášel, organizoval zájezdy na poutní místa, pořádal divadelní představení, podporoval Národní matici a Matici slezskou atd.

Je zřejmé, že svými schopnostmi, přesvědčením, postojem a vlivem na sebe upozornil ordinariát, některé duchovní a katolickou obec. V této pro církev složité době byla osobnost P. Ferdinanda Chýlka vhodná pro „kulturní boj“ s protikatolickými silami. Na přání biskupa Lva Skrbenského z Hřiště a dalších církevních a politických představitelů je vyvázán z kněžské služby a uvolněn pro organizační a politickou práci. Od září 1919 se stává politickým tajemníkem Československé strany lidové, nově zformované politické strany. Působí v nově zřízeném sekretariátu v Přerově. S vysokým nasazením sobě vlastním se pustil do náročné práce a zasahoval i do ideového pojetí politického katolicismu v mladém republice. To vedlo k častým připomínkám k programovému prohlášení a diskuzi s Dr. Šrámkem nad ideou strany. Výsledkem byly úpravy stanov a programu Československé strany lidové.¹¹ P. Ferdinand Chýlek se stal neúnavným zastáncem stanoviska katolíků a hlavním organizátorem katolického hnu-

-
- 7 P. Ferdinand Chýlek měl ještě dalších pět sourozenců a pocházel z kraje, kde hospodařením si vydělávat na existenci bylo těžké, půda kamenitá a málo úrodná. Narodil se v Kozlovicích u Frenštátu v „dědině valašských vojvodů“, sedm let po sňatku svého otce Josefa Chýlka, sedláka z Kozlovic, s Anežkou, dcerou Františka Chýlka, sedláka z Myslika, tedy v selské rodině. Mezi oběma manželi byl rozdíl 15 let. (Otec se narodil 31. 1. 1847 v Kozlovicích, matka 16. 11. 1862 v sousední obci Myslíku). Přijmení Chýlek v Kozlovicích a okolních obcích bylo běžné a je dodnes. Je pravděpodobné, pokud bychom se vrátili o několik generací zpět, že by se našel společný předek pro tyto rody, to ale není úkolem této práce. Ferdinanda Chýlka křtil 5. 2. 1888 František Repper, farář v Kozlovicích (v některých publikovaných článcích uvádí badatelé datum narození 5. 2. 1888, což je chybně, v matričním zápisu je uvedeno datum narození 4. 2. 1888).
- Matriční zápis z knihy narozených z roku 1888. In: Rodní a křestní kniha na rok 1888, kniha IV., s. 3. Obec Kozlovice, okres Frýdek Místek. Uloženo v oddělení matrik na obecním úřadu Kozlovice.
- BENEŠ, J.: Kaine, kde je tvůj bratr? Medailonky českých katolických kněží – obětí fašismu. Vydala Česká katolická Charita v Ústředním církevním nakladatelství. Praha 1971, s. 19.
- Dobré dílo P. Ferdinanda Chýlka. In: Právo, Lidový list středomoravský, XIX., v Přerově 5. 2. 1938, č. 6, s. 8.
- 8 Právo, Lidový list středomoravský – konvolut, atd.
- 9 Spolek disponoval kapitálem ze základní Kohnovy nadace, z výtěžků několika domů v Olomouci a Kroměříži a z příspěvků členů. Spolek zanikl v roce 1950. Záznamy u Chýlka jsou vedeny až do roku 1938. Poslední zápis informuje o deportaci do koncentračního tábora Buchenwald (25. 2. 1940).
- ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Spolek sv. Theodora, Rejstřík členů 1899–1945, inv. č. 1, č. knihy 2, fol. 1508.
- 10 BENEŠ, J.: Kaine, kde je tvůj bratr? Medailonky českých katolických kněží – obětí fašismu. Vydala Česká katolická Charita v Ústředním církevním nakladatelství. Praha 1971, s. 19–23.
- 11 Dobré dílo P. Ferdinanda Chýlka. In: Právo, Lidový list středomoravský, XIX., v Přerově 5. 2. 1938, č. 6, s. 8.
- HLAVAČKA, V.: Padesátiny orelského organizátora. In: Právo, Lidový list středomoravský, XIX., v Přerově 5. 2. 1938, č. 6, s. 7. atd.
- ČÁP, A.: Padesátiny P. Ferdinanda Chýlka. In: Nový národ. Kulturně náboženský 14deník katolického lidu. XVI. Přerov 4. 2. 1938, č. 3, s. 1.
- VOMÁČKA, F.: První obět. In: Nové Přerovsko, 8. 3. 1991, XXXIV, s. 4.
- HANUŠ, J.: Malý slovník osobností českého katolicismu 20. století s antologií textů. Brno, CDK 2005, s. 59.

tí na Přerovsku. Dovedl kolem sebe shromáždit řadu kvalitních spolupracovníků, kteří dokázali jeho dílo dále vést a rozmnožovat.

Tento ohnivý řečník a zapálený vlastenec se stal srdečným a nadšeným propagátorem katolické myšlenky jako protiváhy všech snah o zatlačení katolíků na okraj společnosti. V tomto smyslu ho charakterizují současníci v dobovém tisku při vzpomínce na jeho začátky v Přerově.¹²

Za těchto podmínek a v takovém klimatu vyrůstala myšlenka kněžské sociální pomoci, která za ohromného úsilí všech zúčastněných padla na úrodnou půdu, jak uvidíme dále.

Příprava kněžského sociálního podniku

V souvislostech, které předcházely vzniku kněžské svépomoci, můžeme hledat příčiny a podněty počátků myšlenky kněžského pojištění.

Církev se po revolučním období v první řadě musela konsolidovat zevnitř, což také znamenalo snahu o zlepšení sociálních podmínek nižšího kléru a jeho materiálních poměrů. Proto mohl mít šanci na úspěch projekt nemající v církvi obdoby, proto bylo reálné ho prosadit, i když za značného úsilí.

O kritické sociální situaci drobného kléru vypovídají dobové ohlasy, mimo jiné také dopisy kněží arcidiecéze olomoucké adresované kardinálu Lvu Skrbenskému z Hříště a olomoucké kapitule, datované 13. srpna 1920. Vybízí k pomoci z tísnivé nouze, kterou trpí venkovští kněží, informují kardinála a kapitolu o naprosté bídě venkovských duchovních, bez dostatečné výživy, oděvu a obuvi a téměř bez prostředků v těžké kritické době. Bída venkovských kněží v diecézi a nejasné podmínky kolem kongruy (nejnižšího příjmu kněží ve veřejné duchovní správě zajištěné zákonem) byly jednou z příčin vnitřního neklidu v církvi. Je pochopitelné, že situace byla neudržitelná, zvláště v době, kdy protikatolické síly využívaly jakoukoli možnost oslabit pozici katolické církve.¹³

Za přelomové období a východisko z vnitřní nestability v arcidiecézi je považováno jmenování Dr. A. C. Stojana (10. března 1921) arcibiskupem olomouckým. V souvislosti se jmenováním A. C. Stojana nemohla zůstat bez povšimnutí intervence kněží z olomoucké arcidiecéze v jeho prospěch. Dopisem určeným vysokému církevnímu hodnostáři (z toho dokumentu není jasné, o koho se jedná) vyjádřili svůj postoj k osobě A. C. Stojana. Šlo o využití vlivu tohoto hodnostáře na apoštolského nuncia v Praze, aby Svátá stolice vyhověla jednomyslnému přání celé arcidiecéze a na uprázdněný stolec sv. Metoděje jmenovala olomouckého kanovníka Dr. Stojana (datováno 28. září 1920). Jsou zde podepsány osobnosti z duchovní správy, mluvčí a zástupci kněží z arcidiecéze. V následujících letech se někteří z nich exponují výrazně pro katolickou věc. Mezi nimi se nachází i podpis P. Ferdinanda Chýlka, sekretáře ČSL v Přerově.

Z intervenčního dopisu je vidět, jak velmi citlivě P. Ferdinand Chýlek vnímal „sociálně revoluční dobu, schizma sektářství a odpadlictví“. Snaha o zvolení Dr. Stojana, člověka sociálně citlivého, lidumila, dobrodince a neobyčejně reflektujícího dobu, to jen umocňuje.¹⁴ Chýlek je obhájcem katolického smýšlení, je zcela odhodlaný vzdorovat tlakům z protikatolického tábora a jeho snažení získává uznání.¹⁵

Vznik moravského centra reformního hnutí v pohnutých poválečných dobách je spjat se vznikem Jednoty katolického duchovenstva arcidiecéze

olomoucké, založené na schůzi kléru 7. listopadu 1918 v Přerově a 13. listopadu 1918 v Olomouci.¹⁶ Šlo o umírněné reformní hnutí, které sehrálo první a významnou roli při uskutečňování sociálního činu P. Ferdinanda Chýlka. Tento se stal jejím sekretářem a jednatelem se sídlem v Přerově. Na půdě jednoty zazněla jeho ústy poprvé myšlenka kněžské sociální pomoci.

12 Právo, Lidový list středomoravský – konvolut, atd.

13 Sociální situace drobného kněžstva v duchovní správě musela být velmi složitá, několikrát v uvedené korespondenci zaznívají termíny „srdcervoucí bída, zoufalá situace, nespokojenost, zbledovanost, trpká rezignace“. Je zde vyčíslena i finanční situace venkovských kněží a několikrát nesrovnatelný nepoměr s vyšším klérem: „Každý železniční strážník je placen lépe než kněz“. Hovoří se zde o opouštění kněžského stavu, o vzdání se nespokojenosti a neblahých následcích. V bodech je zde výčet jak učinit opatření k nápravě. Dopis kapitule klade větší důraz na úpravu hmotných poměrů „...v této strašlivé době“. Kardinál velmi dobrý, laskavý člověk, jak byl ve své době a i dnes hodnocen, nebyl schopen se přizpůsobit, nejen ze zdravotních důvodů, ale i neustále se měnící politické situaci, a postavit se v čelo moravského kléru a bránit je proti odpadlickým snahám. Za měsíc a půl od těchto dopisů podal koncem září 1920 rezignaci olomoucké kapitule. Nový zákon kongruový vešel v platnost až dne 25. 6. 1926, č. 122/26 Sb. z. a n.

– ZA Opava, pobočka Olomouc, dodatky k fondu KNP (nezpracovaný fond), kart. č. 3. Složka Počátky KNP. Dopis jeho Eminenci kardinálovi.

14 Dr. Stojan byl jmenován Benediktem XV. s pominutím práva volby olomouckou kapitulou, a to podle nového Kodexu církevního práva z roku 1917.

Intervenční dopis (pravděpodobně pražskému arcibiskupovi F. Kordačovi) ke zvolení Dr. Stojana arcibiskupem, vystihuje věrohodně jeho osobu z pohledu společenské závažnosti, sociálního citění a díla, politických aktivit a náhledu jeho okolí na něj, z kulturní činnosti a z pohledu lidského atd. Vystihuje ho z úhlu církevního hodnostáře, jako garanta uklidnění poměrů v církvi, jelikož je uznáván všemi a bez rozdílu.

O dopisu a abdikaci kardinála Lva Skrbenského z Hřiště mohlo existovat povědomí mezi církevními hodnostáři, nabízí se zde logická úvaha o vzájemné dohodě všech zúčastněných, jelikož intervenční psaní, ve kterém se mimo jiné hovoří o uprázdněném metropolitním stolci sv. Metoděje, bylo datováno téměř současně s jeho abdikací.

– ZA Opava, pobočka Olomouc, dodatky k fondu KNP (nezpracovaný fond), kart. č. 3. Složka Počátky KNP. Dopis nejmenovanému církevnímu hodnostáři z 28. 9. 1920.

– BUBEN, M. M.: Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů. Praha, Logik 2000, s. 331.

15 V roce 1920 zakládá bez dostatečného finančního krytí týdeník „Právo, Lidový list středomoravský“, jehož první číslo vyšlo 1. 1. 1920 a poslední 37. číslo 21. ročníku 6. 7. 1940. V roce 1923 společně s P. A. Čápem založil Kulturně náboženský měsíčník, od roku 1928 Kulturně náboženský čtrnáctideník katolického lidu, vycházel v letech 1923–1941 a v letech 1945–1948. Zájem o tiskoviny byl značný, zvláště o týdeník Právo, jehož odběratelé pocházeli z celé střední Moravy, zkrátka byl na střední Moravě nejrozšířenější. P. Chýlek se stal také zakladatelem většiny lidových jednot na Přerovsku, Kojetínsku, Lipnicku, zakladatelem orelského hnutí na Přerovsku, vybudoval katolické nakladatelství včetně tiskárny, knihárny, knihkupectví atd. V polovině 20. let vydává dalších 5 periodických titulů atd. Není snahou postihnout Chýlkovu rozsáhlou činnost, jeho aktivity v duchu katolického hnutí ve 20. a 30. letech jsou natolik rozsáhlé, že to ani není na tomto místě možné.

– Moravská zemská knihovna Brno, Státní vědecká knihovna Olomouc, katalog periodik.

– ČÁP, A.: Padesátiny P. Ferdinanda Chýlka. In: Nový národ. Kulturně náboženský čtrnáctideník katolického lidu. XVI. Přerov, 4. 2. 1938, č. 3, s. 1.

– HLAVAČKA, P.: Jednota Československého Orla v Přerově (Příspěvek ke spolkové činnosti). In: Přerov. Povídání o městě II. Přerov 2002, s. 256–275.

Výbor jednoty i skupiny šířily od počátku mezi duchovními myšlenku kněžského nemocenského pojištění, a to i napříč diecezemi. Takto v prvopočátku pro kněžský sociální podnik byla díky P. Ferdinandu Chýlkovi získána Jednota katolického duchovenstva arcidiecéze olomoucké.¹⁷

Není divu, že myšlenka kněžské sociální svépomoci zaujala také Dr. A. C. Stojana a po jmenování moravským metropolitou vzal celou věc za svou a snažil se šířit její principy a východiska mezi ostatní ordináře. Celá záležitost kolem KNP byla na popud P. Chýlka prostřednictvím olomouckého arcibiskupa projednávána na biskupských konferencích. O výsledcích jednání byl P. Ferdinand Chýlek informován na audienci u arcibiskupa Dr. A. C. Stojana, jenž mu sdělil, že si je „vědom této záslužné instituce a je ochoten zavést ve své arcidiecézi nemocenskou pokladnu kněžskou“.¹⁸

Zdá se ale, že ordináři z ostatních diecézí zaujali konzervativní postoj, jelikož P. Chýlek v korespondenci žádá některé ordináře o osobní audienci. Houževnatému Chýlkovi se nakonec podařilo přesvědčit většinu biskupů. Jednání s úřady, ministerstvem sociální péče (jednání osobně s ministrem) a ordinariáty trvalo téměř dva roky. O náročné přípravě prací se zmiňuje i sám Chýlek, nešlo jen o složitá jednání, ale o vypracování ideového základu, ekonomických ukazatelů, detailní struktury pokladny, stanov, chodu, organizačního a personálního zajištění a mnoho dalšího.¹⁹

Olomouckou jednotou široce pojatá propaganda mezi kněžími padala na úrodnou půdu. Pro kněžské pojištění byl také získán královehradecký kanc-

16 Na schůzích zazněly projevy hlavních organizátorů jednoty, mezi nimiž byli i známí protagonisté Katolické moderny na Moravě z přelomu století J. Šrámek (kněz, politik, poslanec), K. Dostál-Lutinov (kněz, publicista), F. Světlík (kněz, politik, novinář, církevní hodnostář). Dále kanovník a politik A. C. Stojan, pozdější arcibiskup olomoucký, F. Valoušek (kněz, politik, poslanec) a další. Projevy zazněly ve společném duchu zreformovat církev do nových podmínek v Československé republice (demokratizovat a znárodnit církev v nových podmínkách ČSR v úzké spolupráci s episkopátem). Radikálnější pražské křídlo kritizovalo postup moravských kněží zvláště za spolupráci s biskupským sborem.

– MAREK, P.: Český katolicismus 1890–1914. Kapitoly z dějin českého katolického tábora na přelomu 19. a 20. století. Pro Katedru politologie a evropských studií FFUP v Olomouci vydalo nakladatelství Gloria Rosice 2003, s. 435–484.

– Kalendář katolického duchovenstva ČSR. VI. Nákladem Čsl. akciové tiskárny v Praze, Praha 1928, s. 116, 117.

17 Sekretariát Jednoty katolického duchovenstva arcidiecéze olomoucké sídlil v Kratochvílově ulici č. 10 v Přerově. Jednalo se o pronajaté místnosti v domě Mühlbergrově. Odtud organizoval Chýlek katolickou činnost a propagační aktivitu v prosazení kněžského nemocenského pojištění, korespondenci s úřady, ordinariáty atd. Začal odtud vydávat také svůj první tiskový projekt, jako bylo Právo. Sídlila zde redakce, administrace, expedice. Pravděpodobně zde sídlil také sekretariát ČSL v Přerově. Později zakládá Společenské podniky (tiskárna, knihvazárna, knihkupectví atd.) se sídlem na dnešním Masarykově náměstí 16, v Přerově.

– ZA Opava, pobočka Olomouc, dodatky k fondu KNP (nezpracovaný fond), kart. č. 3. Z korespondence biskupa nitranského Sekretariátu Jednoty katolického duchovenstva arcidiecéze olomoucké, Kratochvílova 10, Přerov, k rukám P. Ferdinanda Chýlka, 25. 1. 1923.

– ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Dr. Bohumil Zlámal, inv. č. 1240, kart. č. 81, inv. č. 973, kart. č. 60.

18 ZA Opava, pobočka Olomouc, dodatky k fondu KNP (nezpracovaný fond), kart. č. 3. Korespondence s institucemi.

lér kanovník F. Kutnar. Stal se horlivým propagátorem a pro tuto věc získal téměř všechny kněze z diecéze. V denním tisku koncem roku 1922 proběhly informace o snaze zřídit nemocenskou pokladnu československým episkopátem (zřizovatelem nakonec byli kněží se souhlasem ordinářů). Následně sekretariátu Jednoty katolického duchovenstva došel do Přerova dopis datovaný 28. prosince 1922, v němž Nemocenská pokladna soukromých úředníků a zřízců se sídlem v Praze nabízí za zvláštních podmínek sloučení pojištění kněžstva se stávajícím pojištěním úřednickým. To bylo odmítnuto a přípravné práce pokračovaly.²⁰

Náročná zodpovědná a téměř vyčerpávající činnost podlomila Chýlkovo zdraví. V roce 1923 se zhroutil a dlouhodobě onemocněl krční tuberkulózou, nakonec se úspěšně vyléčil v přímořských lázních na Jadranu. Po návratu se vzdal funkce politického tajemníka ČSL v Přerově a věnoval se „jen“ svým vydavatelským podnikům, osvětové činnosti a samozřejmě nemocenské pokladně.

V tomto roce probíhala jednání s finančními a pojišťovacími odborníky, včetně již zmíněných ordinářů a mluvčích duchovenstva. Situace se zkomplikovala zhoršením zdravotního stavu moravského metropolity, který 29. září 1923 v Olomouci zemřel. Odchodem tohoto nadšeného propagátora kněžského pojišťovnictví ztratilo započaté dílo významnou podporu.

Novým moravským metropolitou byl jmenován Dr. Leopold Prečan, který navázal na odkaz A. C. Stojana a pokračoval v prosazení myšlenky nemocenského pojištění u ostatních ordinářů. Jeho role v počátcích KNP byla nezastupitelná, stal se jejím nejvýznamnějším donátorem a jeho přispěním se řady členů výrazně rozšířily.²¹

-
- 19 Nesmíme zapomenout na ČSL v čele s Mons. Dr. Šrámkem, ta vždy byla pro tento podnik dobrým rádcem a v složitých situacích pomocníkem. Konzervativní postoj ordinářů pramenil s nedostatečného finančního krytí projektu, a opatrnost nutila církevní hierarchii spíše k vyčkávacímu postoji, jinak v zásadě nebyla proti myšlence.
– ZA Opava, pobočka Olomouc, dodatky k fondu KNP (nezpracovaný fond), kart. č. 3. Korespondence s institucemi, KNP, Návrh základních směrnic.
– ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Dr. Bohumil Zlámal, inv. č. 973, kart. č. 60.
- 20 Obsáhlou korespondenci vedl Chýlkův obětavý a věrný spolupracovník František Chytil z Němčic nad Hanou, který přišel do Přerova, aby byl nápomocen při vzniku rozsáhlého Chýlkova díla. Později se stal ředitelem jeho Společenských podniků. Reakce na uvedený dopis se nejspíš nedochovala, ale jak ukázala budoucnost, nebyla nabídka pojišťovny brána v potaz. Hned v prvopočátku šlo o zřízení Kněžské nemocenské pokladny jako samostatné kněžské pojišťovny. Nabídka se zdála jistě na první pohled lukrativní, Nemocenská pokladna soukromých úředníků a zřízců působila v celém Československu, měla vybudovanou organizační síť a počet členů činil, jak se uvádí v dopise, 60 000. Myšlenka samostatného kněžského pojištění, které si bude provozovat samo kněžstvo, měla prioritu. Jako soukromá samostatná kněžská pojišťovna byla zřízena na ustávající schůzi v únoru 1924.
– ZA Opava, pobočka Olomouc, dodatky k fondu KNP (nezpracovaný fond), kart. č. 3. Korespondence s institucemi.
– ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Dr. Bohumil Zlámal, inv. č. 973, kart. č. 60.
- 21 Dr. Leopolda Prečana jmenoval papež Pius XI. 10. listopadu 1923. Stal se knížetem – arcibiskupem olomouckým, metropolitou moravským a vévodou osoblažským, 66. v posloupnosti biskupů a arcibiskupů olomouckých.
– BUBEN, M. M.: Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů. Praha, Logik 2000, s. 263.

Vznik Kněžské nemocenské pokladny

Výsledkem zdoluhavých jednání a dlouholetých přípravných prací bylo založení KNP na ustavující schůzi v České Třebové 1. února 1924, jako ústavu svépomocného a dobrovolného.

Tehdy se dobrovolně přihlásilo 1 636 kněží. Nejvíce duchovních se přihlásilo z arcidiecéze olomoucké, jelikož myšlenka vznikla v tomto milieu a z diecéze královehradecké, díky neúnavnému kancléři kanovníkovi F. Kutnarovi.

Na schůzi v České Třebové se ustavilo desetičlenné konsorcium, v němž byly zastoupeny diecéze a národnosti poměrně. Olomoucká měla 3 členy, královehradecká 2, brněnská 1, Němci z historických zemí 2, pražská spolu s litoměřickou a budějovickou 1 a jeden člen byl vyhrazen ordinariátům. Ředitelem byl zvolen iniciátor této myšlenky a její dlouholetý propagátor P. Ferdinand Chýlek, místoředitelem královehradecký kancléř kanovník P. F. Kutnar, též horlivý propagátor kněžského pojištění. Zástupcem olomouckého arcibiskupa se stal Mons. P. František Štěpán, konzistorní asessor v Olomouci, revizorem P. ThDr. František Linke, katecheta v Olomouci, který vystupoval za německé kněžstvo, a P. František Krchňák, farář z Lysic u Brna (všichni byli zároveň členové konsorcia).

Správce nemocenské pokladny se stal P. Alois Čáp, od konce roku 1919 katecheta v Přerově. Chýlkem byl přizván do Přerova, aby se exponoval v katolické věci. O osobnosti P. Čápa, jenž hrál po celou dobu existence KNP a hlavně v jejím závěru významnou roli, bude ještě řeč.²²

Pokladna byla schválena ministerstvem sociální péče 30. srpna 1924 jako pomocná pokladna ve smyslu zákona ze 16. července 1892, č. 202 Sb. z. a n. V těchto začátcích činil měsíční příspěvek 11 Kč.²³

Pokladna byla spravována dle tohoto zákona do 31. srpna 1926, k tomuto datu narostl počet členů na větší část všech kněží v celé ČSR.

22 P. Čáp se narodil 9. 5. 1892 ve Zdoukách. Otec Antonín i matka Anna pocházeli z rolnického prostředí. Po studiích na bohoslovecké fakultě byl ordinován 5. 7. 1917 v Olomouci. Následně se stal kooperátorem v Potštátě a od 1. 1. 1920 katechetou v Přerově. Od této doby působil společně s Chýlkem na katolických projektech.

– SOKA Přerov, fond P. A. Čáp (nezpracované přírůstky fondu), kart. č. 3. Strukturovaný životopis P. A. Čápa.

23 Za těch 11 Kč měsíčního příspěvku měli nárok na lékařské ošetření a léky zdarma (po 6 týdnech od přijetí za člena). Po uplynutí jednoho roku nepetržitého členství nárok na lékařské ošetření III. třídy, nejdéle po dobu jednoho měsíce zdarma. Při léčbě v lázních platila KNP lékaře, léky, koupele a lázeňskou taxu. U léčení zubů měl člen první rok nárok na bezbolestné tahání zubů, v dalších letech na tři plomby ročně. Na terapeutické potřeby dostávali členové příspěvky dle finančního stavu pokladny. Při přespolních návštěvách platila pokladna 3 Kč za každý ujetý kilometr.

– ZA Opava, pobočka Olomouc, dodatky k fondu KNP (nezpracovaný fond), kart. č. 2. Dopis sekretariátu ČSL v Brně 6. 11. 1928. Upisovací přihláška KNP.

24 Kalendář katolického duchovenstva ČSR. VI. Nákladem Čsl. akciové tiskárny v Praze, Praha 1928, s. 116, 117.

25 ZA Opava, pobočka Olomouc, dodatky k fondu KNP (nezpracovaný fond), kart. č. 2. Tiskové zprávy, kart. č. 3. Počátky KNP. Přílohy k účetní závěrce.

Stav členů Kněžské nemocenské pokladny v Přerově k 30. červnu 1926, před novou zákonnou úpravou

Diecéze	k 1. 2. 1924 ²⁴	k 15. 10. 1924 ²⁵	k 31. 12. 1924 ²⁷	k 30. 4. 1925 ²⁷	k 30. 6. 1926 ²⁷
ust. schůze					
olomoucká	536	610	607	634	935 (Něm. 123)
královehradecká	445	417	397	402	548 (Něm. 50)
pražská	70	138	149	151	281 (Něm. 40)
brněnská	188	210	225	239	419 (Něm. 16)
českobudějovická	59	91	98	104	213 (Něm. 26)
litoměřická	55	66	67	68	387 (Něm. 261)
něm. kněží z čes. hist. zemí (ze všech diecézí)	279	265	300	321	–
slovenští kněží	4	–	–	–	–
bánskobystrická	–	–	–	–	84 (68 Slov., 14 Něm., 2 Maď.)
košická	–	–	–	–	106 (83 Slov., 1 Něm., 22 Maď.)
nitranská	–	–	–	–	74 (67 Slov., 2 Něm., 5 Maď.)
spišská	–	–	–	–	90 (87 Slov., 3 Něm., 0 Maď.)
trnavská	–	–	–	–	141 (101 Slov., 1 Něm., 39 Maď.)
vratislavská	–	–	–	–	30 (30 Něm.)
Celkem členů	1 636	1 797	1 843	1 919	3 308 (Čechů 2.267, Slov. 406, Něm. 567, Maď. 68)

V tiskové zprávě o stavu členů ke dni 15. října 1924 se mimo jiné uvádí neobyčejný zájem o pojištění u Kněžské nemocenské pokladny v Československu se sídlem v Přerově. Z tabulky je vidět nárůst na 1 797 členů a koncem roku na 1 843. Kněží byli vyzýváni, aby se dobrovolně přihlašovali. Až do zákonné úpravy v roce 1926 neustále přibývali noví pojištěnci.

Nárůst byl spojen nejen s kvalitní propagandou formou publikování informací o nemocenské pokladně a rozesíláním tiskovin členům atd., ale postupným budováním důvěry mezi pojištěnci a kladnými doporučeními ordinářů. To působilo i na ty, co zpočátku nejevili zájem a byli skeptičtí k tomuto podniku.²⁶

Koncem října 1925 měla pokladna 2 079 členů. Po systematické propagaci zvláště na Slovensku získala od 1. ledna do 24. dubna 1926 dalších 1 643 nových členů. Členská základna činila k 30. červnu 3 308 pojištěnců (čeští členové z vratislavské diecéze byli započítáni do olomoucké diecéze). Korespondence se vyřizovala obratem, a to ve čtyřech jazycích.²⁷

Zpočátku, aby byl kněžský podnik finančně krytý, skládali upisovatelé každý 100 Kč jako zápisné pro rezervní fond. Do tohoto fondu přispěl olomoucký arcibiskup Leopold Prečan 100 000 Kč a na zakoupení kněž-

ského léčebného domu v Karlových Varech přispěl 300 000 Kč (léčebný dům byl zakoupen v roce 1927 a nesl název Leopoldium po tomto moravském metropolitovi). Leopold Prečan byl také v začátcích jediný z diecézních biskupů, který se stal členem pokladny. Snahu ocenil také Svätý Otec, ten přispěl 25 000 lirami, a nechyběli také drobní donátoři z řad prelátů a katolických laiků.²⁸

Snaha protagonistů o šíření kněžského pojištění se úspěšně realizovala, rozběhl se náročný podnik, který fungoval díky kvalitnímu vedení a spolehlivému kolektivu pracovníků, shromážděných hlavně P. Ferdinandem Chýlkem a P. Aloisem Čápem, až do svého zániku v roce 1948.²⁹

Struktura organizace, lázeňské domy a ostatní nemovitosti

Původně spravovalo nemocenskou pokladnu desetičlenné konsorcium, v němž byly poměrně zastoupeny diecéze a národnosti. S nárůstem pojištěnců, zvláště slovenských, se konsorcium rozrostlo na 12 členů. Pokladna měla svého ředitele, místoředitele, revizora, správce atd. Členové pojišťovny se dělili na řádné (hlavní a pravidelný zdroj příjmů), přispívající (mohli volit delegáty na valnou hromadu pro volbu ředitelství a dozorcí rady a být voleni, příspěvek 200 Kč ročně) a zakládající (mohli jen volit delegáty na valnou hromadu pro volbu ředitelství a dozorcí rady, byli to i právnické osoby, příspěvek činil 1000 Kč jednou provždy). Zápisné činilo 100 Kč.³⁰ Podle uvedeného byla pokladna spravována až do 31. srpna 1926.

Konsorcium mělo zastoupení všech diecézí a provádělo každoročně revizní a kontrolní práce, projednávala se účetní uzávěrka hospodaření. Výsledky hospodaření předkládala KNP každoročně ministerstvu sociální péče.³¹

V březnu 1932 se konaly diecézní valné hromady a z výsledků voleb vzešli delegáti na první ústřední valnou hromadu ohlášenou na 25. listopadu 1932. Na místo dosavadního konsorcia se volilo dvanáctičlenné ředitelstvo, dvanáctičlenná dozorcí rada a šestičlenný smírčí soud.

26 Informace pro pojištěnce byly publikovány v nejrůznějším tisku, např. to byl Věstník duchovenstva pro diecézi olomouckou a brněnskou, Věstník Chrámového družstva, Lidové listy, Den, Našinec, Národní politika, České slovo, Právo lidu, Národní listy, Slovák, L'udová politika, Volk a další. Pravidelné zprávy týkající se zákonných úprav, informací o vyúčtování pojistného, provozních záležitostí atd. zveřejňoval i úřad kurie ve svém dvojjazyčném tisku s názvem Acta Curiae.

– Arcibiskupství olomoucké, fond Archiv kurie, index 1938, Acta Curie, 1926–1937.

– ZA Opava, pobočka Olomouc, dodatky k fondu KNP (nezpracovaný fond), kart. č. 2. Tiskové zprávy.

27 ZA Opava, pobočka Olomouc, dodatky k fondu KNP (nezpracovaný fond), kart. č. 2. Tiskové zprávy, kart. č. 3. Počátky KNP, kart. č. 4. Přílohy k účetní závěrce.

28 ZA Opava, pobočka Olomouc, dodatky k fondu KNP (nezpracovaný fond), kart. č. 3. Počátky KNP.

29 ZA Opava, pobočka Olomouc, dodatky k fondu KNP (nezpracovaný fond), kart. č. 6. Revizní zprávy.

30 Z členů zakládajících to byli olomoucký arcibiskup Leopold Prečan, ministr Dr. Jan Šrámek, kanovník a poslanec František Světlík, kanovník a senátor Eduard Kavan, ministr Dr. Dolanský, dómský probošt Max Mayer, světící biskup a kapitulní děkan Dr. Antonín Podlaha, poslanec a místopředseda poslanecké sněmovny Dr. Mořic Hruban a řada dalších.

– ZAO, pobočka Olomouc, fond KNP, členské záznamy 1924–1925, inv. č. 151.

Lázeňský dům Leopoldeum v Karlových Varech, umístění v krajině.
Foto ZAO, pobočka Olomouc, fond Dr. Bohumil Zlámal, inv. č. 12, kart. č. 81

Lázeňský dům Leopoldeum v Karlových Varech, čelní pohled. V pozadí na balkónové
římse ředitel KNP P. F. Chýlek (vlevo) a správce Leopoldea P. Rudolf Schneider.
Foto ZAO, pobočka Olomouc, fond Dr. Bohumil Zlámal, inv. č. 12, kart. č. 81

Vila Ivánka v Piešťanech.

Foto ZAO, pobočka Olomouc, fond Dr. Bohumil Zlámal, inv. č. 12, kart. č. 81

Interiér vily Ivánky v Piešťanech.

Foto ZAO, pobočka Olomouc, fond Dr. Bohumil Zlámal, inv. č. 12, kart. č. 81

Počet delegátů se řídil podle počtu členů v diecézi a jejich národnosti. Národnostní menšiny, jako byli Němci a Maďaři, se počítaly ze všech diecézí společně a společně byl na ně volen patřičný počet delegátů. Takto zvolení delegáti měli oprávnění účastnit se valné hromady v Přerově. Ve všech těchto institucích měla každá národnost, která dosáhla volebního čísla, tolik zástupců, kolik na ni poměrně připadlo.

Na české kandidátní listině pro arcidiecézi olomouckou byl z 27 kandidátů na prvním místě P. F. Chýlek, jako zakladatel a ředitel KNP. Na druhém místě P. Eduard Kavan, kanovník a senátor, spolubudovatel KNP, na třetím místě Mons. Jan Stavěl, světící biskup olomoucký, dále P. Bohumil Bunža, konzistorní rada z Vyškova, P. František Přídálek, přerovský děkan, a další.³² Nepředpokládalo se, že by P. Ferdinand Chýlek svou kandidaturu neobhájil.

Každoročně se vyhotovovala účetní závěrka o hospodaření pokladny a předkládala se k odsouhlasení ministerstvu sociální péče.

Dobré výsledky hospodaření a dary duchovních umožňovaly vytvářet rezervní fond, jenž každoročně vykazoval vzestupnou tendenci. Postupně byly zakupovány lázeňské domy a pozemky pro léčebné pobyty kněží, ve kterých se mohli levně ubytovávat a využívat léčebné a lázeňské služby. Takto pokladna získala do majetku (k 31. prosinci 1937) lázeňský dům Leopoldum v Karlových Varech, vilu Věru v Luhačovicích, penzion Vlastu v lázních Teplice nad Bečvou, lázeňský dům Ivánku v Piešťanech na Slovensku, léčebnou vilku Slávii v Korytnici na Slovensku, pozemky ve Zbrasově, dům ve Vyškově a Špiklice. Sídlo nemocenské pokladny bylo v přízemních prostorách domu v Bartošově ulici č. 9 v Přerově, pro tyto účely zakoupeném P. Aloisem Čápem.

Na provozu podniku měli nemalý podíl jeho zaměstnanci. Průměrně zajišťovalo chod 12 úředníků, na výpomoc, pokud to bylo nutné, se přijímaly další pracovní síly.³³

Pro ilustraci uvádím vzrůst rezervního fondu KNP v Přerově od roku 1924. K 1. srpnu 1924 činil 280 330,13 Kč, roku 1925 – 673 498,77 Kč, roku 1926 – 1 928 986,68 Kč, roku 1930 – 4 040 619,61 Kč, roku 1935 – 5 023 280,89 Kč, roku 1938 – 5 151 254,37 Kč, roku 1939 – 5 249 123,55 Kč. Neustálý nárůst rezervního fondu naznačuje i kladné výsledky hospodaření v průběhu let. V roce 1940 je ve fondu pouze 2 428 764,48 Kč, což znamená značný pokles rezervního fondu jako důsledek nuceného úbytku pojištěnců a územních a majetkových ztrát. V roce 1943 je to již 3 651 398,01 Kč a v roce 1945 – 5 924 820,30 Kč, v roce 1946 – 6 831 120,55 Kč.³⁴

Nad značným nárůstem rezervního fondu se pozastavuje po roce 1945 P. Alois Čáp při kontrole účetních dokladů. Kněží dostávali za okupace minimum nemocenských dávek, zatímco rezervní fond i po nespravedlivém vyrovnání

31 Léčebné výhody pro kněží spočívaly v nemocenských dávkách. Šlo o příspěvky na léčení u praktického a odborného lékaře, po určitou dobu léčení v nemocnici, lázeňské léčení ve všech lázeňských domech podle lékařské zprávy, nejvýše po dobu 21 dní, včetně léčení u lázeňského lékaře. Léčení v sanatoriích až do vyléčení choroby, zubní léčení. Příspěvky se týkaly i léků a injekčních látek, terapeutických pomůcek. Příspěvek na porodné dostávali řeckokatoličtí duchovní ve výši 300 Kč. Na léčení u lékařů doplácel pacient určitý poplatek, nebo na lázeňské návštěvy podle směrnic Léčebného fondu veřejných zaměstnanců.

– ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Dr. Bohumil Zlámál, inv. č. 973, kart. č. 60. Jedinečný sociální čin Ferdinanda Chýlka.

– ZA Opava, pobočka Olomouc, dodatky k fondu KNP (nezpracovaný fond), kart. č. 3. Korespondence.

32 ZA Opava, pobočka Olomouc, dodatky k fondu KNP (nezpracovaný fond), kart. č. 3. Volby 1932.

33 ZA Opava, pobočka Olomouc, dodatky k fondu KNP (nezpracovaný fond), kart. č. 4. Příloha k účetní závěrce. Nemovitosti.

– ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Dr. Bohumil Zlámál, inv. č. 1240, kart. č. 81. Ze vzpomínek Antonína Hanzálka z Přerova., inv. č. 973, kart. č. 60. Jedinečný sociální čin P. F. Chýlka.

– ZA Opava, pobočka Olomouc, dodatky k fondu KNP (nezpracovaný fond), kart. č. 3. Výkazy.

34 ZA Opava, pobočka Olomouc, dodatky k fondu KNP (nezpracovaný fond), kart. č. 3. Účetní doklady.

vzrostl téměř o 3,5 milionu korun. Tímto mohli trpět kněží v protektorátu. Po roce 1945 se správce P. Alois Čáp snažil újmu kompenzovat. Rezervní fond v závěru KNP sehrál důležitou roli a bude nutné se jím ještě zabývat.

Zlomové okamžiky KNP

1. Povinné nemocenské pojištění veřejných zaměstnanců a KNP

Zlomový okamžik nastal pro KNP v roce 1925 ve chvíli, kdy vešel v platnost zákon o povinném nemocenském pojištění veřejných zaměstnanců (státních a jim na roveň postavených úředníků a zaměstnanců). Podle § 1 zákona 221/25 Sb., litery 2, měli být mezi zaměstnance pojeti také kněží. To by znamenalo pojištění kněží společně s jinými státními zaměstnanci.

Vedení kněžské pokladny s P. Ferdinandem Chýlkem a ČSL v čele s Mons. Dr. Janem Šrámkem po složitých politických vyjednáváních a úmorné práci plně obav o zachování KNP zachovalo nejen její samostatnost, ale dokázalo zvětšit její pravomoci formou zákonné normy.

Rozšířili kompetence pokladny na všechny římskokatolické a řeckokatolické duchovní ve veřejné správě v celé ČSR. Všichni splnili svou zákonnou pojistnou povinnost tehdy, pokud se přihlásili k nemocenskému pojištění u své Kněžské nemocenské pokladny v Přerově.

KNP 16. července 1926 byla prohlášena vládním nařízením č. 144/1926 za zákonnou nositelku nemocenského pojištění a vzala na sebe všechny povinnosti vyplývající ze zákona.³⁵ Vznikla celostátní instituce sdružující

jak římskokatolické, tak řeckokatolické kněze.

Do konsorcia byli přibráni zástupci Slovenska a Podkarpatské Rusi. V zásadách o příspěvcích a léčebných nárocích pojištěnců se KNP musela přizpůsobit Léčebnému fondu.

Podle zákona musel každý kněz, penzista, starý, nemocný, mladý, zdravý, ať chtěl či nechtěl, být nemocensky pojištěn u KNP v Přerově. Jen profesori náboženství na středních školách, katecheti na měšťanských a obecných školách byli pojištěni u státního Léčebného fondu. Nemocenské příspěvky činily od 1. srpna 1926 dvě procenta platu podle znovu upravené kongruy (nejnižší příjem duchovního v duchovní správě garan-

Vila Vlasta v Teplíček nad Bečvou.
Foto ZAO, pobočka Olomouc, fond Dr. Bohumil
Zlámal, inv. č. 12, kart. č. 81

tovaný státem), nejméně 192 Kč ročně. Jedno procento platil za pojištění stát. Platby byly vybírány prostřednictvím příslušných zemských úřadů.

Nové stanovy museli přizpůsobit zákonu ze dne 15. října 1925, č. 221/25 Sb. z. a n. Na schůzi konsorcia 7. října 1926 v Přerově schválili s platností od 1. prosince 1926 nový léčebný řád. Pokladna musela rozeslat nové stanovy, nové poukázky k lékařům, seznamy smluvních lékařů v diecézi atd. Tiskoviny byly doručovány zdarma v češtině, slovenštině, němčině, rusínštině a maďarštině.³⁶

Diecéze	stav členů KNP v Přerově k 30. 9. 1926 ³⁷	stav členů KNP v Přerově k 31. 12. 1929 ³⁸
olomoucká	988 (Češi 857, Němci 131)	1 124 (Češi 953, Němci 171)
královehradecká	608 (Češi 540, Němci 68)	619 (Češi 541, Němci 78)
pražská	364 (Češi 277, Němci 87)	841 (Češi 597, Němci 244)
brněnská	455 (Češi 433, Němci 22)	651 (Češi 607, Němci 44)
českobudějovická	415 (Češi 365, Němci 50)	600 (Češi 517, Němci 83)
litoměřická	434 (Češi 141, Němci 293)	585 (Češi 197, Němci 388)
bánskobystrická	105 (Slováci 88, Němci 14, Maďari 3)	151 (Slováci 128, Němci 17, Maďari 6)
košická	136 (Slováci 101, Němci 2, Maďari 33)	208 (Slováci 153, Němci 6, Maďari 49)
nitranská	101 (Slováci 91, Němci 3, Maďari 7)	225 (Slováci 207, Němci 5, Maďari 13)
rožňavská		103 (Slováci 33, Němci 7, Maďari 63)
spišská	119 (Slováci 112, Němci 6, Maďari 1)	190 (Slováci 175, Němci 13, Maďari 2)
trnavská	214 (Slováci 145, Němci 2, Maďari 67)	473 (Slováci 332, Němci 5, Maďari 136)
mukačevská		334 (Slováci 29, Rusové 291, Maďari 14)
prešovská		164 (Slováci 3, Rusové 161)
satmarská		56 (Slováci 14, Němci 1, Maďari 41)
vratislavská	37 (Češi zap. v olom. diec., Němci 37)	130 (Češi 53, Němci 63, ost. 14)
	3 976 (Češi 2613, Slováci 537, Němci 715, Maďari 111)	6 454 (Češi 3 465, Slováci 1 074, Němci 1 125, Rusové 452, Maďari 324, ost. 14)

35 Ve znění pozdějších úprav a předpisů. Podle dříve schválených zásad ministerstvem sociální péče byla pokladna spravována až do 31. 8. 1926. Po tomto datu se pokladna řídila § 3 vládního nařízení ze dne 16. 7. 1926, kdy všichni římsko- a řeckokatoličtí duchovní, kteří vykonávají úkony veřejné duchovní správy v Čechách na Moravě, ve Slezsku, na Slovensku a Podkarpatské Rusi podléhají povinnému pojištění u KNP.

– ZA Opava, pobočka Olomouc, dodatky k fondu KNP (nezpracovaný fond), kart. č. 2. Dopis sekretariátu ČSL v Brně 6. 11. 1928.

– Kalendář katolického duchovenstva ČSR. VI. Nákladem Čsl. akciové tiskárny v Praze, Praha 1928, s. 116, 117.

Tabulka nám ukazuje stav pojištěnců před zaregistrováním a zaplacením poplatků nových členů podle uvedené nové zákonné úpravy. Počet členů se na základě tohoto vládního nařízení téměř zdvojnásobil. Po 31. prosinci 1929 se stav členů již nijak dramaticky neměnil. V následujících letech mírně kolisal například pojištěním nově ordinovaných kněží či úmrtím stávajících, a to až do odtržení slovenských diecézí a v českých zemích zabránil pohraničních území Sudet.

V tabulce nejsou uvedeni příslušníci domácností kněží v počtu 3 000, kteří byli automaticky pojištěni s duchovními. Zajímavé jsou také národnostní poměry kněží v jednotlivých diecézích. Tyto nám naznačují etnické složení obyvatelstva na území Československa za 1. republiky.

Vratislavská diecéze měla sídlo ve Vratislavi v Polsku, ale část jejího území se nacházela v nové Československé republice, jako důsledek poválečných dohod. Tudíž kněží vykonávající duchovní správu na území ČSR podléhali zákonnému pojištění u KNP v Přerově.³⁹

Z nárůstu členů vzešla poměrně náročná agenda, kterou, jak vyplývá z tiskových zpráv, zvládali pracovníci se značným nasazením. Jednalo se například o sledování plateb pojištěnců, proplácení účtů za lékařské úkony, vedení řádného účetnictví, vyřizování obsáhlé korespondence a mnoho dalšího. Ze zpráv revizních komisí v průběhu let a po prostudování evidenčních záznamů zaměstnanci KNP vedli pečlivý seznam svých členů, každoročně vyhotovovali účetní závěrky. Pravidelně se scházelo vedení pokladny, dozorčí a revizní komise, až do zrušení nemocenské pokladny.⁴⁰

2. Slovenská otázka

Již v roce 1931 se ozývaly na Slovensku hlasy volající po odtržení nemocenskému pojištění od KNP. Národnostní prvek byl velmi silný i mezi slovenskými katolíky a myšlenka autonomismu příliš živá. Napětí mezi Čechy a Slováky se prohlubovalo. Pro nemocenskou pokladnu to mělo znamenat odtržení slovenských diecézí, tedy ztrátu téměř 1 600 pojištěnců. Návrhy vycházely od spišského biskupa P. Vojtašáka, který ovlivňoval ostatní slovenské ordináře. Slovensko by tak mělo vlastní nemocenskou pokladnu.

Takto zřízená nezávislá pobočka by svým pojištěncům nemohla poskytovat takové služby, jako doposud celostátně organizovaná KNP v Přerově, což byl jeden z argumentů P. Ferdinanda Chýlka, který musel nastalou situaci řešit osobně na Slovensku.

Podle výkazů hospodaření na Slovensku jen na léčebných dávkách byly vydány veškeré příjmy ze slovenských diecézí, nepočítaje v to správu pokladny. Pokud by se odtrhlo Slovensko, musel by deficit někdo zaplatit, to by se řešilo jediné zvýšením pojistného a to by se kněžím nemuselo líbit. Při jednání Chýlka na Slovensku padl také argument, že jsou slovenští kněží zanedbáváni. Díky statistickým údajům z roku 1930, každoročně vyhotovovaným, bylo zjištěno, že nejvíce finančních prostředků, mimo Podkarpatskou Rus, jde právě na Slovensko (léky, léčení, lázně atd.). Další nebezpečím bylo, že pokud by se osamostatnilo Slovensko, jistě v zápětí by chtěli svou pokladnu Němci a další. Byli by pro malý počet členů také pasivní a zbytečně tak zatěžovali režii nové správní celky. Takto by se pracně budované dílo rozmělnilo a špelo k zániku. Finanční analytici spočítali, že pokud má

pokladna méně než 2 000 členů, je její existence nejistá, má-li 1 500 členů, je jisté, že její úpadek nastane co nejdříve. Všechny skutečnosti zvážilo svola-
né konsorcium a slovenský požadavek zamítlo. To ovšem neznamenalo, že rozhodnutím se budou na Slovensku řídit.

Podporu měla KNP u arcibiskupa Leopolda Prečana a u ostatních českých a moravských ordinářů. Za souhlasu ministerstva sociální péče pokračovala jednání a rozvíjela se věcná argumentace ze strany KNP. Jistě hodně pomohla osobní návštěva charismatického řečníka a houževnatého budovatele KNP P. Ferdinanda Chýlka na Slovensku. Argumenty nakonec uznali a odluku neprovedli s tím, že vlastní návrh odluky se zatím odvolává.⁴¹ Odstředivé tendence

Foto P. F. Chýlka na sjezdu novinářů 23.–25. května 1931 v Luhačovicích, ve společnosti odborného učitele Vojtěcha Hlavačky.

Foto archiv autora

zůstaly pod povrchem a za několik let pod tíhou politického tlaku nezadr-

36 Tato zákonná úprava se týkala zejména arcibiskupů, biskupů, metropolitních kanovníků, katedrálních a kolegiálních kapitul, farářů, kaplanů, kooperátorů, kteří jsou pověřeni veřejnou správou, s níž je spojen i přenesený výkon státních funkcí (matriční záznamy), vikaristé při metropolitních a katedrálních chrámech, expozitě, členové kapitul, kapitulní vikaristé, na Slovensku chóroví kaplani, konzistorní úředníci, pokud jsou kněžskými, představení seminářů, profesori bohoslužebných seminářů atd.

– ZA Opava, pobočka Olomouc, dodatky k fondu KNP (nezpracovaný fond), kart. č. 3. Korespondence.

37 ZA Opava, pobočka Olomouc, dodatky k fondu KNP (nezpracovaný fond), kart. č. 4. Příloha k účetní závěrce KNP v Přerově 1926 – 1946.

38 ZA Opava, pobočka Olomouc, dodatky k fondu KNP (nezpracovaný fond), kart. č. 2. KNP Přerov.

39 SKŘIVÁNEK, F. – TOVAČOVSKÝ, J.: Vratislavští biskupové v dějinách Slezska. Onyx ve spolupráci s Klubem pro českou heraldiku a genealogii. Praha 2004.

40 ZA Opava, pobočka Olomouc, dodatky k fondu KNP (nezpracovaný fond), kart. č. 6. Revizní zprávy.

41 ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Dr. Bohumil Zlámal, inv. č. 973, kart. č. 60.

– ZA Opava, pobočka Olomouc, dodatky k fondu KNP (nezpracovaný fond), kart. č. 3. Korespondence.

žitelně došlo k odtržení a okleštění území spravovaného KNP v Československu.

3. Mnichovský diktát roku 1938 a následující události

Omezení působnosti nemocenské pokladny nastalo koncem září 1938, po podepsání mnichovské dohody, kdy vláda přijala za přítomnosti prezidenta na Pražském hradě mnichovský diktát. Ztráta pohraničních území, autonomie Slovenska a Podkarpatské Rusi, to byl teprve začátek.

V březnu 1939 zanikla tzv. druhá Československá republika a vznikl protektorát Čechy a Morava, který se stal integrální součástí Německé říše. Slovensko vyhlásilo na slovenském sněmu v Bratislavě nezávislý Slovenský štát. Podkarpatskou Rus obsadila maďarská vojska a připojila ji k Maďarsku jako autonomní oblast Karpatsko.

Bylo jasné, že tyto politické protidemokratické změny budou mít zásadní dopad na vedení, chod, majetek a na územní působnost KNP.

Zabrání sudetských pohraničních území německou říší znamenalo pro nemocenskou pokladnu ztrátu pojištěnců. Již 12. října 1938 dostal ředitel P. Ferdinand Chýlek instrukce k pojištěncům na území zabraného sudetského pohraničí. Všichni, kterých se to týkalo, se museli pojistit u okresních pojišťoven říšskoněmeckých. Kněží museli z KNP vystoupit, jednalo se asi o 1 600 osob. Zřízení Slovenského štátu 14. března 1939 a vyhlášení autonomie Podkarpatské Rusi a následný zábor území Maďarskem znamenaly odliv slovenských a rusínských pojištěnců.

Účetní záznamy vykazují k 15. březnu 1939 ze slovenských diecézí 1 717 kněží (z toho 1 214 Slováků, 243 Maďarů, 213 Rusínů, 47 Němců). Ve dvou diecézích na Podkarpatské Rusi KNP ztratila 511 pojištěnců (z toho 424 Rusínů, 45 Slováků, 41 Maďarů a 1 Němce). K tomuto datu se jednalo celkem o 2 228 osob.

Nemocenská pokladna po vzniku protektorátu nebyla zrušena, její chod pokračoval nadále, i když ve změněných podmínkách a za úbytku téměř 3 700 pojištěnců, nepočítaje v to automaticky pojištěné osoby v domácnosti duchovních.⁴²

V následující tabulce je vidět, do jaké míry měly politické změny vliv na stav členské základny Kněžské nemocenské pokladny.

Počty pojištěných kněží v KNP od roku 1937–1947⁴³

Počet pojištěnců KNP v Přerově k 31. 12. 1937	6 813 osob
Počet pojištěnců KNP v Přerově k 30. 9. 1938 (celé území ČSR)	6 783 osob
Počet pojištěnců KNP v Přerově po 30. 9. 1938, za 2. republiky, do vzniku protektorátu (ještě včetně Slovenska a Podkarpatské Rusi, ale bez území Sudet)	Údaje jsou nepřesné, nebo v revizních zprávách chybí. Přesná čísla ze zabraných území nebyla zemskými úřady zaslána do KNP. Odhaduje se asi o 1 600 pojištěnců méně.
Počet pojištěnců KNP v Přerově k 30. 6. 1939 (již bez Slovenska, Podkarpatské Rusi a pohranič- ních území Sudet v protektorátu Čechy a Morava.)	3 044 osob (z toho 130 Němců)

Počet pojištěnců KNP v Přerově k 31. 12. 1939 (již bez Slovenska, Podkarpatské Rusi a pohranič- ních území Sudet, v protektorátu Čechy a Morava)	3 129 osob (z toho 127 Němců)
Pojištěnci KNP v protektorátu Čechy a Morava k 31. 12. 1940	3 090 osob (z toho 42 Němců)
Pojištěnci KNP v protektorátu Čechy a Morava k 31. 12. 1941	3 084 osob (z toho 45 Němců)
Pojištěnci KNP v protektorátu Čechy a Morava k 31. 12. 1942	3 089 osob (z toho 48 Němců)
Pojištěnci KNP v protektorátu Čechy a Morava k 31. 12. 1943	3 006 osob (z toho 41 Němců)
Pojištěnci KNP v protektorátu Čechy a Morava k 31. 12. 1944	2 961 osob (z toho 37 Němců)
Pojištěnci KNP v Československu bez Slovenska k 31. 12. 1945	2 939 osob (z toho 29 Němců)
Pojištěnci KNP v Československu bez Slovenska k 31. 12. 1946	3 451 osob (z toho 28 Němců)
Pojištěnci KNP v Československu bez Slovenska k 31. 12. 1947	3 582 osob (z toho 17 Němců)

Omezení působnosti nemocenské pokladny nespočívalo jen ve snížení počtu členů, ale také ve ztrátě nemovitostí na zabraných územích v důsledků nezvratných politických změn. V sudetském pohraničí to byl lázeňský dům Leopoldum v Karlových Varech (dobový účetní odhad 2 945 064,95 Kč) a domek ve Špiklicích (účetní odhad 25 625 Kč), ve Slovenském štátě přestala mít KNP kontrolu nad lázeňským domem v Piešťanech (Vila Ivánka v ceně 2 miliony Kč), nad kněžským domem Slavie v Korytnici (v ceně 60 000 Kč). Zdlouhavá jednání o vyrovnání majetku s Německem, Slovenskem a Maďarskem pokračovala ještě v roce 1940. Vyrovnání dopadla asi pro KNP nevýhodně, po válce v roce 1945 mluví P. Alois Čáp o nespravedlivém vyrovnání.⁴⁴

4. Okupace

Nacistická perzekuce se dotkla i vedení KNP, 1. září 1939 byli zatčeni dva vedoucí představitelé P. Ferdinand Chýlek a P. Alois Čáp. Oba dva zaujímali silně protinacistický postoj, nacistická ideologie se neslučovala s jejich vírou a přesvědčením a s tím, za co celý život bojovali. Hlásili se k principům demokracie a k národní identitě, snažili se prosazovat morální způsob života, katolictví a katolickou myšlenku na křesťanských základech.⁴⁵ Právě pro toto smýšlení a politickou činnost byli oba zatčeni a jako „kněží nepřátelští Německu“ při protektorátní akci odvezeni do Štěpánova u Olomouce a odtud do koncentračních táborů. P. Ferdinand Chýlek

42 ZA Opava, pobočka Olomouc, dodatky k fondu KNP (nezpracovaný fond), kart. č. 6. Revizní zprávy.

– ZA Opava, pobočka Olomouc, dodatky k fondu KNP (nezpracovaný fond), kart. č. 1. Účetní závěrky.

43 Tamtéž.

44 Tamtéž.

45 Právo, Lidový list středomoravský – konvolut.

zemřel v roce 1941 v Buchenwaldu. P. Alois Čáp prošel koncentrační tábory Buchenwald, Dachau a až 29. dubna 1945 po osvobození Američany byl svobodný. P. Ferdinand Chýlek se věnoval celý svůj život dobrým a vznešeným cílům, zanechal po sobě dílo, které mělo následovníky, ale již jen nakrátko.⁴⁶

V protektorátním území zůstaly uchovány léčebné fondy, Kněžské nemocenské pokladně zůstalo, jako nositelce nemocenského pojištění, zachováno vykonávat léčebné poslání. Aby byl zajištěn chod této instituce a nebylo ohroženo plnění úkolů a poslání pokladny, vedení za souhlasu ordinářů a státní správy jmenovalo ředitelem KNP nejbližšího spolupracovníka obou zatčených P. Jana Drexlera.⁴⁷ Ve své době byl hodnocen jako řádný ředitel a hospodář, účetní a revizní zprávy ukazují dobré výsledky hospodaření. Za dobu jeho působení ve funkci např. vzrostl rezervní fond téměř o 3,5 milionu korun.

Jiný názor má P. Alois Čáp. Ve svých strojopisných vzpomínkách vytýká protektorátnímu vedení KNP vysoký nárůst rezervního fondu, čímž byla způsobena újma kněžím, jelikož jim byly vypláceny nízké nemocenské dávky. Otázkou zůstává, jestli bylo za protektorátu možné vyplácet kněžím vyšší dávky. Dále kněžstvo za okupace bylo poškozeno nespravedlivým vyrovnáním s Německem, Slovenskem a Maďarskem. Vedení pokladny převzal P. Alois Čáp v roce 1945, po svém návratu z koncentračního tábora, a tyto křivdy na kněžích se snažil napravit, jak sám píše, „*zvyšováním nemocenské péče... to ale nebylo dostačujícím zadostiučiněním*“.⁴⁸

Zánik kněžského sociálního díla

Po skončení války v květnu 1945 Československo získalo většinu svých zabraných území. Německými okupanty zabrané Sudety se vrátily zpět, Podkarpatská Rus připadla sovětské Ukrajině. Začalo vydávání prvních poválečných Benešových dekretů. Asi jedna desetina těchto dekretů se vztahovala k části obyvatelstva německé národnosti. Většina byla v několika vlnách vysídlena, nevyjímaje duchovní, kteří se hlásili k německé národnosti.⁴⁹

Odsunem německého obyvatelstva se snížil v katolické církvi počet věřících, znamenalo to citelnou změnu poměrů (uvádí se 90 % katolíků z vysídlených). Ordináři reagovali na nové poměry odmítnutím ukřutností a křivd páchaných na německém obyvatelstvu Pastýřským listem ze dne 14. listopadu 1945. Úbytek věřících a kněží z pohraničí měl neblahé důsledky na duchovní správu a náboženský život, nemluvě o ekonomických, hospodářských a kulturních důsledcích. Na našem území zůstali i kněží, kteří se hlásili k německé národnosti, ale vysídlení se na ně nevztahovalo. Pozbyli československé občanství a i nárok na nejnižší plat garantovaný státem. Živořili ve velké bídě a strádání. Pomocnou ruku jim nabízeli nejen věřící a diecéze, ale také KNP v Přerově. V zemi vládla zrušená poválečná atmosféra, trestali se zrádci a kolaboranti, znárodňovalo se atd.

Výsledky parlamentních voleb v květnu 1946 nedávaly pro pravicově a demokraticky smýšlející voliče mnoho nadějí do budoucna.⁵⁰ Levicová orientace naší politické scény budila u vnímavějších značné obavy. V násled-

dujících dvou letech si komunistická strana upevňovala své pozice, což se projevilo v únoru 1948 převzetím moci.⁵¹

V těchto podmínkách fungovala KNP po roce 1945. Její obvod se snížil o diecézní území na Slovensku a Podkarpatské Rusi (případla SSSR). P. Alois Čáp převzal správu KNP po návratu z koncentračního tábora Buchenwald již v roce 1945 a stal se jejím ředitelem místo P. Ferdinanda Chýlka, zesnu-

- 46 P. F. Chýlek ve své závěti učinil univerzální dědičkou KNP a vykonavatele poslední vůle P. A. Čápa, nebo P. Drechslera, pokud by první funkci nemohl přijmout, a to již v roce 1935. Jednu třetinu podílu na Společenských podnicích odkázal Jednotě katolického duchovenstva. Sociálně charitativní plány, které vycházely z poslední vůle zůstavitele, nemohli vykonavatelé naplnit, jelikož Společenské podniky po roce 1948 byly zabráný. P. Chýlek zemřel 25. 2. 1941, jeho tělo bylo zpopelněno ve Výmaru 27. 2. 1941. Na uctění jeho památky vystavili přátelé do vylohy Společenských podniků na dnešním Masarykově náměstí 16 v Přerově bystu s květinovou výzdobou, smuteční trikolórou s černým praporem. Akce byla chápána protiněmecky a řada lidí byla gestapem vyslýchána a potrestána. Vládní komisař v Přerově 30. 3. 1941 předal urnu s popelem starostovi obce Kozlovice u Frenštátu. Ten ji odevzdal bratrovi zesnulého Aloisi s rodinou. Dnes je na rodinné hrobce místního hřbitova v zaskleném výklenku umístěna fotografie P. F. Chýlka s kytičkou jako vzpomínka na tohoto významného člena rodiny i obce.
– SOKA Přerov, fond Okresní soud Přerov, Projednání pozůstalosti po P. F. Chýlkovi (nezpracovaný přírůstek fondu).
- 47 Matriční zápis z knihy narozených z roku 1888. In: Rodní a křestní kniha na rok 1888, kniha IV., s. 3. Obec Kozlovice, okres Frýdek Místek. Uloženo v oddělení matrik, Obecní úřad Kozlovice. Matriční přípis podle telegramu z 26. 2. 1941.
– FIŠMISTROVÁ, V.: Ke 115. výročí narození Pátera Ferdinanda Chýlka. In.: Nové Přerovsko, XII., 31. 1. 2003, č. 5, s. 11.
- 48 P. Jan Drexler, katolický duchovní působící v přerovské farnosti, katecheta a dlouholetý vzdělávatel Jednoty Čsl. Orla v Přerově, konzistorní rada. Po zatčení P. F. Chýlka a P. A. Čápa zvolen představenstvem KNP ředitelem Kněžské nemocenské pokladny, ve funkci působil až do roku 1945. Vykonavatel poslední vůle P. Chýlka a správce pozůstalosti. V roce 1941 pověřen také vedením Společenských podniků, společnosti s r.o. (nakladatelství, knihtiskárna, knihařství, knihkupectví).
- 48 SOKA Přerov, fond P. A. Čáp (nezpracované přírůstky fondu), kart. č. 3. Zřízení Podpůrného fondu KNP.
- 49 Počet všech Němců, kteří byli postiženi vysídlením či vyhnáním z našeho území, po válce v roce 1945 do konce roku 1946, se odhaduje na 3 miliony osob. Počet Maďarů se odhaduje přes 30 000 osob.
– STANĚK, T.: Odsun Němců z Československa 1945–1947. Praha, Academia – Naše vojsko 1991.
– Putování církve českými dějinami. Práce sněmovní komise č. 1 mezi 1. a 2. zasedáním Plenárního sněmu Katolické církve v ČR. Text odsouhlasený na jednání 1. komise 20. června 2005.
- 50 V parlamentních volbách získali komunisté v českých zemích 40,17 % hlasů, národní socialisté 23,66 %, lidová strana 20,23 % a sociální demokracie 15,59 %. Jedinou nesocialistickou stranou v českém politickém spektru byla lidová strana, jako jediná reprezentantka pravice a ochránkyně soukromého vlastnictví.
– ČAPKA, F.: Dějiny země Koruny české v datech. Praha, Libri 1999.
- 51 Dvanáct nekomunistických a demokraticky smýšlejících ministrů (4 lidovečtí) podalo v únoru 1948 demisi na protest proti praktikám komunistické strany a posilování jejího vlivu. Očekávaly se předčasné volby, nebo odstoupení KSČ z vlády. Ovšem prezident E. Beneš pod tlakem jejich demisi přijal a ministerský předseda K. Gottwald dosadil do vlády své lidi. V dosud demokratickém státě byla moc uchopena komunistickou stranou a nastolen totalitní režim bez demokratických a ústavních principů. Země se stala sovětskou zájmovou zónou. Nastaly personální čistky a teror.

Fotografie P. Aloise Čápa (vpravo), Jana Hudec (vlevo) a Vojtěcha Hlavačky (v pozadí). Na recepci u ministra zdravotnictví JUDr. Adolfa Procházky, po volbách v roce 1946. Foto archiv autora

lého v koncentračním táboře. Dosavadní ředitelství bylo v roce 1946 nahrazeno správním sborem, ten byl jmenován ministrem práce a sociální péče, ve smyslu dekretu prezidenta republiky ze dne 29. září 1945 č. 93/45 Sb., opět v čele s P. Aloisem Čápem.

Poslední fáze KNP spočívala ve snaze zabezpečit v diecézích jednorázové a trvalé podpory kněžím, a to hlavně z následujících důvodů. Nespravedlivým vyrovnáním za ztrátu pojištěnců a nemovitostí na okupovaných územích. Vysokým nárůstem rezervního fondu a vyplácením nízkých nemocenských dávek za okupace byla způsobena újma kněžím a tyto křivdy jim byly částečně kompenzovány zvyšováním nemocenské péče, ale to zdaleka nestačilo, jak uvádí Čáp.⁵²

Dále existoval značný počet strádajících kněží v pohraničí a příspěvek potřebovali také němečtí kněží z duchovní správy (ti co byli před zabráním Sudet a okupací pojištěni u KNP, nečekali na odsun a měli zažádáno o občanství). Snaha byla přispět všem kněžím, jejichž hmotné poměry jsou tak tíživé, že je potřeba zvláštní pomoci KNP, také se pamatovalo na penzionované duchovní.

Proto byl zřízen Mimořádný podpůrný fond se souhlasem správního sboru a Ministerstva práce a sociální péče. Do tohoto fondu byly přesunuty přebytky z rezervního fondu, podle stanoveného klíče, a to se souhlasem správního sboru a ministerstva sociální péče.⁵³ Tímto způsobem byly vypláceny jednorázové podpory kněžím.

Trvalé podpory kněžím měly vycházet z výnosů lázeňského domu vily Vlasta v Teplicích nad Bečvou, kde mělo šest diecézí své podíly prostřednictvím Jednoty katolického duchovenstva arcidiecéze olomoucké (diecézím byly převedeny prostředky pro trvalou podporu duchovních z Mimořádného podpůrného fondu, vycházejíc ze stanov a účelu fondu).

Navíc stále častěji přicházely signály o navrhovaném jednotném národním pojištění, kde nebude již místa pro kněžský sociální podnik a léčebné výhody plynoucí z kněžského pojištění zaniknou a budou pro ně platit všeobecné léčebné směrnice. Je také zřejmé, že snahou vedení KNP v závě-

rečné fázi jejího působení bylo převést majetek církevním organizacím, k čemuž KNP měla mandát. To proto, aby zůstal v církevních rukou a nikoliv celostátní národní pojišťovně, jež by nemohla garantovat dosavadní výhody kněží.

KNP prodala lázeňské domy jako např. Leopoldum v Karlových Varech a vilu Věru v Luhačovicích Charitě, nemovitosti v Teplicích nad Bečvou, včetně vily Vlasty, prodala Jednotě katolického duchovenstva s podíly jednotlivých diecézí. Vše v součinnosti a se souhlasem ministerstva práce a sociální péče.

Ve smyslu zákona ze dne 15. dubna č. 99/48 Sb., o národních pojišťovnách, ukončila Kněžská nemocenská pokladna svou existenci a byla likvidována k 30. červnu 1948. Likvidace proběhla na základě výměru ministerstva práce a sociální péče z 29. května 1948 č. B-I-1004-17/6-48. Předsedající správního sboru P. Čáp předal Ústřední národní pojišťovně agendu KNP, včetně rezervního fondu v hodnotě 5 037 955,80 Kčs.

Nemocenské pojištění kněží bylo začleněno do systému jednotného národního pojištění, kam byli převedeni všichni pojištěnci, majetek KNP převzala Ústřední národní pojišťovna. Úředníky převzala Okresní národní pojišťovna v Přerově a začlenila je ke svým zaměstnancům.

P. Čáp ve svých vzpomínkách píše, že byl přesvědčen o spravedlivém a čestném ukončení činnosti Kněžské nemocenské pokladny, a stoh děkovných dopisů po její likvidaci tento pocit jen prohlubovalo. Odcházel s pocitem, že poctivě udělal víc, než bylo téměř v jeho lidských silách. Nedostatky vzniklé za okupace odčinil mimořádným podpurným fondem, jak sám píše: „*Téměř úplně a to nejen podle platných zákonů, ale i v duchu nového poučnorového zákonodárství.*“⁵⁴

Takto téměř po 25 letech úspěšné činnosti skončil podnik, jenž svým významem a činností neměl ve světě srovnání. Z dobových tiskových zpráv se dovidáme o tom, že budil respekt a uznání, jak v církevních kruzích, tak u laické veřejnosti. Jeho soumrak a zánik způsobila politická vůle v duchu nové ideologie, kde křesťanské principy neměly místo.

K poslední existenční fázi KNP jsem přistupoval s vědomím, že na tomto místě nemohla být hodnocena podrobněji. Jen velmi okrajově jsem naznačil podstatné kroky představitelů správního sboru, jako poslední možnosti bránit se v mezích zákona nastupujícímu totalitnímu režimu. Ten brzy ukázal svoji pravou tvář. Na vlastní kůži to poznali hlavní protagonisté ve chvíli, kdy byli pozatýkáni, tvrdě vyslýcháni, týráni a neprávem obviněni, psychický nátlak nevyjímaje.

Nikdo z nich nebyl připraven na ideologicky zabarvené postupy vězňitelů a každý snášel jejich metody podle svých možností. Tito kněží (někte-

52 SOKA Přerov, fond P. A. Čáp (nezpracované přírůstky fondu), kart. č. 3. Zřízení Podpurného fondu KNP.

53 Původ finančních prostředků z rezervního fondu tvořily dary, odkazy, prostředky od dobrovolně pojištěných duchovních a dobrovolné zápisné kněží. Čáp uvádí, že v meziválečném období se sta a sta kněží vzdávala všech dávek, na které měli nárok, s přáním, aby bylo pamatováno na potřebnější duchovní.

– SOKA Přerov, fond P. A. Čáp (nezpracované přírůstky fondu), kart. č. 3. Zřízení Podpurného fondu KNP.

54 SOKA Přerov, fond P. A. Čáp (nezpracované přírůstky fondu), kart. č. 3. KNP.

– ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Dr. Bohumil Zlámal, inv. č. 1240, kart. č. 81.

ří z nich prošli několikaletým vězněním v koncentračních táborech za 2. sv. války) vychovaní k lásce, porozumění a službě bližnímu, museli opět snášet násilí a nátlak vyšetřovatelů, jako represivní složky nového totalitního režimu. Žádný z těchto aktérů netušil, jaké poslední kroky v KNP budou mít pro ně důsledky.

Perzekuce církevních představitelů KNP a spol.

Po uchopení moci komunistická garnitura v čele s K. Gotwaldem vyhlásila boj církvi. Vytvořili si k tomu i právní platformu, například zákonem č. 231/48 Sb. Na ochranu lidově demokratické republiky se rušil dosud platný zákon na ochranu republiky z roku 1923. Na základě tohoto zákona, jenž byl zneužit ve prospěch nové ideologie, pomocí soudů, prokuratury, státní bezpečnosti, byly zatčeny a odsouzeny statisíce v naprosté většině nevinných lidí.⁵⁵

V roce 1949 došlo k zatčení celého správního sboru včetně předsedy P. Čápa. Prožili ve vazbě mnoho měsíců tvrdých výslechů. Zpočátku měl soud probíhat společně s biskupem Zelou ve vykonstruovaném monstrprocesu s vysokou církevní hierarchií. Státní bezpečnosti se ale nepodařilo zajistit dostatečně prokazatelný materiál o podezřelých finančních transakcích, proto nebylo vhodné je zařadit do přední linie, která měla být exemplární.⁵⁶

Nakonec je soudili samostatně a důvodem mělo být údajné obvinění z protistátní činnosti, ze zločinné nenávisti k lidově demokratickému zřízení, ze kterého vyplynulo založení Mimořádného podpůrného fondu KNP a o jeho zpronevěření a pokus o zavlčení. Z této nenávisti měla plynout všechna další činnost, počínaje vyplacenými fondovými dávkami, až po čtení Pastýřských listů (za jejich šíření byla řada kněží pozatýkána, vyslýchána a souzena).

Správní sbor, členové jednoty a ostatní zúčastnění byli tvrdě vyslýcháni, nakonec obžalováni, souzeni a odsouzeni Státním soudem v Praze k mnoha létům vězení. Podle rozsudku Státního soudu v Praze spáchali zločin podvodu, sabotáže, velezrady a sdružování proti státu.⁵⁷

Tresty jim byly po odvolacím líčení částečně sníženy, ale pobytu ve věznicích na Mírově, Valdicích, Pankráci atd. se nevyhnuli. V kauze KNP došlo k řadě excesů, mimo jiné pokladna ukončila svou působnost 30. června 1948, před účinností zákona č. 231/48 Sb. a i přesto byli podle tohoto obvinění a souzeni atd.⁵⁸

P. A. Čáp a spol., jak zněl oficiálně operativní podsvazek a další důležité dokumenty z bývalého Státního soudu Praha, Krajské prokuratury, Nejvyššího soudu v Praze, vyšetřovací spisy atd., si vyžadovaly vzhledem k závažnosti tématu zvláštní pozornosti a podrobnější kritické hodnocení, nevyjímaje osudy zúčastněných osob. Vzhledem k rozsahu této látky není možné výsledky zde publikovat.

Na závěr

Kněžská nemocenská pokladna v Přerově se stala u nás i v zahraničí prvním a jediným kněžským sociálně charitativním ústavem tohoto druhu. Poskytování služeb lékařských, lékárnických, nemocničních, operativ-

ních a lázeňských, vybudování vlastních lázeňských domů atd., organizací založenou kněžními a sloužící kněžím, nemá srovnání.

Myšlenka kněžského pojištění překročila již v době svého vzniku regionální rámec a svou celorepublikovou činností se stala vzorem pro kněžský systém pojišťovnictví v okolních zemích. Významem přesáhla hranice naší

55 Církevní procesy padesátých let. Kostelní Vydří 2002, s. 12. Zákon na ochranu lidově demokratické republiky ze dne 6. 10. 1948, č. 231/48 Sb., s účinností od 24. 10. 1948. Například se jednalo o § 37: „*Kdo neplní, nebo poruší povinnost vyplývající z jeho veřejné funkce, úřadu, služby, povolání nebo zaměstnání v úmyslu ohrozit tím důležitý zájem republiky, bude potrestán, nejde-li o čin přísněji trestný, pro zločin těžkým žalářem od pěti do deseti let.*“

56 Světící biskup a generální vikář arcidiecéze olomoucké P. ThDr. Stanislav Zela a papežský prelát a metropolitní kanovník u sv. Víta P. ThDr. Otakar Švec byli mimo jiné obviněni a odsouzeni pro součinnost s KNP. Proces s biskupem Zelou a ostatními vysokými církevními hodnostáři vyšel tiskem pod názvem Proces proti vatikánským agentům v Československu. Biskup Zela a spol. Praha 1950. Vyslechli si obvinění ze zločinů velezrady, špionáže atd. Nešlo jen o propagandistické zdiskreditování církve před veřejností, ale o podlomení jejich vlivu na věřící a oslabení jejich pozic. Nová ideologie se neslučovala s křesťanskou tradicí, pro ně to byl nepřítel, kdy jeho likvidace měla po uchopení moci prioritu. Nutnost oslabit církev, zbavit ji intelektuálních elit, izolovat ji od okolního křesťanského světa, zabavit majetek a tak si ji učinit závislou, přimět ji ke spolupráci a kolaboraci s režimem, to byla hlavní východiska komunistického režimu směrem k církvi.

57 Účelové obvinění si museli vyslechnout tito představitelé správního sboru KNP v Přerově a další zúčastněné osoby. Uvádím je jmenovitě i s jejich tituly a pracovním zařazením do doby zatčení, včetně výše vyměřeného trestu Státním soudem Praha. U některých po odvolání k Nejvyššímu soudu v roce 1951 jim byly tresty sníženy a též v roce 1953 při prezidentské amnestii. P. Alois Čáp, zatčen 1. 10. 1949, skutečný arcibiskupský konzistorní rada, biskupský notář, bývalý předseda správního sboru KNP – 10 let. P. Josef Vrana, zatčen 11. 10. 1949, profesor arcibiskupského gymnázia v Kroměříži – 3 roky. P. Josef Složil, zatčen 30. 9. 1949, přerovský děkan a konzistorní rada – 6 roků. P. Josef Strída, zatčen 25. 10. 1949, administrátor, Mérotín – 5 roků. P. Jindřich Strnad, zatčen 13. 10. 1949, arcibiskupský vikář a kanovník, Praha – 3 roky. P. František Houdek, zatčen 15. 10. 1949, děkan, vikář a konzistorní rada, Ronov nad Doubravkou – 3 roky. P. Jan Dobrodinský, zatčen 16. 10. 1949, děkan, vikář a konzistorní rada, České Budějovice – 3 roky. P. František Škeřík, zatčen 15. 10. 1949, děkan a sídelní kanovník, Hradec Králové – 4 roky. P. ThDr. František Kolář, zatčen 15. 10. 1949, farář, Staré Město-Velehrad – 2 roky. Dr. Josef Schrutz, zatčen 7. 11. 1949, odborový přednosta ministerstva práce a sociální péče, Praha – 6 roků. P. Bohumír Bunža, zatčen 11. 10. 1949, děkan ve Vyškově, kanovník, dómský vikář v Olomouci, arcikněz, předseda Jednoty katolického duchovenstva arcidiecéze olomoucké. Rozsudku Státního soudu v Praze se nedočkal, po tvrdých výsleších zemřel ve vězeňské nemocnici na Pankráci v roce 1950. Obžalování byli nechvalně známým prokurátorem Čížkem, míra obvinění byla u každého posuzována jednotlivě a podle toho vyměřena výše trestů. P. Čápo-
vi byl po odvolání v roce 1951 snížen trest na 7 roků, v roce 1953 po prezidentské amnestii na 5 roků. Podmíněně byl propuštěn v listopadu 1953 s podlomením zdraví, které se neustále zhoršovalo. V červnu 1957 byl převezen do nemocnice, kde 9. 6. 1957 vydechl naposled. Podle přání byl pochován do kněžské hrobky v Přerově. Jeho smrtí odešla silná osobnost, která na svých bedrech nesla tíhu a zodpovědnost posledních kroků v KNP. Jeho věcná obhajoba odkrývá odvahu, statečnost, vytrvalost a touhu po spravedlnosti. Budí respekt zvláště v době, kdy zvrácená ideologie slavila vítězství.

– Národní archiv Praha, Oddělení fondu státní správy z let 1945–1992. 4. oddělení, fond Státní soud Praha. Rozsudek Státního soudu v Praze Ts I/VII 153 50/25.

státnosti, jak tomu nasvědčovaly četné pochvalné ohlasy v tuzemském a zahraničním tisku. Prof. ThDr. B. Zlámal napsal redakci Duchovního pastýře: „*Jednalo se o jedinečné dílo sociální péče o kněze, nemající ve světě ani v církevních dějinách obdoby. Byl to Chýlkův nejmělejší a sociálně nejvýznamnější organizační čin.*“

Například prelát Josef Grüner poukázal na jedinečnost Chýlkova díla při oslavách jeho padesátin v roce 1938: „*Jeho největším životním dílem je nepochybně založení KNP, která je v dějinách různých států jedinečným zjevem... Jméno Chýlek zůstane v nejtěsnějším spojení s dějinami Kněžské nemocenské pokladny, tohoto velikého sociálního díla katolické církve.*“⁵⁹

Nebylo možné postihnout všechny aspekty tohoto tématu, omezil jsem se jen na vybraná období. Jedná se o dílčí výstup širšího tématu, zvláště s přihlédnutím k perzekuci a vykonstruovaným procesům s vysokými církevními představiteli v čele Kněžské nemocenské pokladny po roce 1948.

Šlo hlavně o snahu vykreslit okolnosti vzniku a ukončení činnosti kněžského pojištění. Otázky, které zůstaly nezodpovězeny, nebo jsou zde publikovány jen okrajově, informativně (struktura organizace, zlomové okamžiky, perzekuce atd.) a zasloužily by si větší pozornost, budou publikovány z nedostatku prostoru jindy.

Výběr z archivních pramenů a literatury

Archivní prameny

Národní archiv Praha (oddělení fondů státní správy z let 1945–1992. 4. oddělení)
– fond Státní soud Praha

Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc

- fond KNP, Členské záznamy 1924–25, inv. č. 151
- dodatky k fondu KNP
- fond Spolek sv. Theodora, Rejstřík členů 1899–1945, inv. č. 1
- fond Dr. Bohumil Zlámal, inv. č. 1240 a inv. č. 973

Státní okresní archiv Přerov

- fond Okresní soud v Přerově
- fond pozůstalost po P. A. Čápovi

Arcibiskupství olomoucké

- fond Archiv kurie, index 1938, Acta Curie, 1926–1937

Obecní úřad Kozlovice

- Matriční zápis z knihy narozených z roku 1888. In: Rodní a křestní kniha na rok 1888, kniha IV., s. 3. Obec Kozlovice okres Frýdek Místek. Uloženo v oddělení matrik, Obecní úřad Kozlovice

Archiv autora

- Uvedená fotodokumentace v textu

Periodika

Duchovní pastýř. Měsíčník katolického duchovenstva. XXIII. – XXIX. Česká katolická charita v Ústředním církevním nakladatelství. Praha 1974–1980.

Kalendář katolického duchovenstva ČSR. VI. Praha 1928.

Nové Přerovsko, XII., 31. 1. 2003, č. 5.

Nový Národ. Kulturně náboženský čtrnáctideník katolického lidu. XVI. Přerov 4. 2. 1938, č. 3.

Právo. Lidový list středomoravský. XIX. Přerov 5. 2. 1938, č. 6.

Korespondenzblatt für den katholischen Klerus. Wien. 1927. Nr. 11.

L'OSSERVATORE Romano. Giornale Quotidiano politico religioso. Numero 190. Agosto 17–18, citta del Vaticano 1931.

Literatura

- BENEŠ, Josef: *Kašine, kde je tvůj bratr? Medailonky českých katolických kněží – obětí fašismu*. Praha, Česká katolická Charita v Ústředním církevním nakladatelství 1971.
- BUBEN, M. Milan: *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*. Praha, Logik 2000.
- Církevní procesy 50. let*. Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství 2002.
- ČAPKA, František: *Dějiny země Koruny české v datech*. Praha, Libri 1999.
- HANUŠ, Jiří: *Malý slovník osobností českého katolicismu 20. století s antologií textů*. Brno, CDK 2005.
- MAREK, Pavel: *Církevní krize na počátku první Československé republiky (1919–1924)*. Brno, Katedra politologie a evropských studií FFUP v nakladatelství L. Marek 2005.
- MAREK, Pavel: *Český katolicismus 1890–1914. Kapitoly z dějin českého katolického tábora na přelomu 19. a 20. století*. Rosice, pro Katedru politologie a evropských studií FFUP v Olomouci vydalo nakladatelství Gloria 2003.
- PEHR, Michal a kol.: *Cestami křesťanské politiky*. Biografický slovník k dějinám křesťanských stran v českých zemích. Praha, Akropolis 2007.
- Proces proti vatikánským agentům v Československu. Biskup Zela a společníci*. Praha, ministerstvo spravedlnosti 1950.
- Putování církve českými dějinami*. Práce sněmovní komise č. 1 mezi 1. a 2. zasedáním Plenárního sněmu Katolické církve v ČR. Text odsouhlasený na jednání 1. komise 20. června 2005.
- STANĚK, Tomáš: *Odsun Němců z Československa 1945–1947*. Praha, Academia – Naše vojsko 1991.
- TRAPL, Miloš: *Politický katolicismus a Československá strana lidová v Československu v letech 1918–1938*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1990.

-
- 58 Pro ilustraci cituji P. Aloise Čápa z dokumentů pro přešetření procesu s KNP: „5. září 1950 přišli za mnou do pankrácké nemocnice prokurátor Dr. Čížek a dva členové STB s pohrůzkou, že budu znovu vyslýchán v kartouzském tajném oddělení, v němž jsem před tím div nezahynul, donutili mně, abych písemně prohlásil, že jsem nenáviděl naše lidově demokratické zřízení a z této nenávisti se dopouštěl podvodů v KNP a četl štvavé protistátní letáky z kazatelny. Zároveň jsem měl odvolati své výpovědi z olomouckých výslechů a z prvního zápisu kartouzského. Když jsem z těžké nemoci a z hrůzy před novými výslechy v Kartouzích žádaně prohlásil a odvolal, opřela se o tyto vynucené výpovědi žaloba, která až do této chvíle neměla žádného podkladu pro souvislost dat z 30. 6. 48 (ukončení činnosti v KNP) a 6. 10. 1948 (zákon na ochranu lidově demokratické republiky), tedy pro spojitost mezi činností v KNP, jejím Podpůrným fondem, provozem ve Vlastě a Pastýrskými listy.“
Dále píše: „Prokurátor Dr. Čížek se přitom dopustil zločinu proti §220 trestního zákona č. 87/1950 Sb., což samo o sobě stačí pro obnovu procesu atd.“
Po provedeném rozboru kauzy v odvolání reaguje Čáp na vykonstruované obvinění následovně: „Je to právnícké monstrum a rozsudek z tohoto stanoviska je justiční vražda.“
- SOKA Přerov, fond P. A. Čáp (nezpracované přírůstky fondu), kart. č. 3. KNP.
- 59 Prelát J. Grüner, předseda říšského svazu německých kněžských jednot v Československu, upozornil na jedinečnost Chýlka díla v tisku při oslavách jeho padešátin. O tomto referoval na Mezinárodním kněžském kongresu v Paříži v září 1937.
- Právo, Lidový list středomoravský, XIX., v Přerově 5. 2.1938.
- ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Dr. Bohumil Zlámal, inv. č. 973, kart. č. 60. Jedinečný sociální čin Ferdinanda Chýlka.

Věra Fišmistrová

Okresní péče o mládež v Přerově

„Služba dítěti – nejvyšší služba národu“

Na počátku 20. století vznikala dobročinná sdružení, která se zabývala péčí o děti. Po celou dobu první republiky vedle sebe existovala jak péče státní, tak dobrovolná. Právě na snahu dobrovolných, podpůrných a humánních organizací zajistit a poskytnout lepší péči sirotkům, dětem a mládeži opuštěné a zanedbané, můžeme být hrdi.

Záměrem tohoto příspěvku je podat informaci a ucelený přehled o sociální a podpůrné pomoci nezletilým v letech 1911–1948, která byla poskytována v přerovském regionu vedle standardní pomoci státu především spolkem Okresní péče o mládež (OPM) v Přerově na bázi dobročinnosti. I když od založení podpůrného sirotčího spolku (OPM) uplyne záhy 100 let a možnosti, principy a náplň činnosti byly tehdy pochopitelně jiné než dnes, je dobré se zamyslet nad metodami a formou tehdy poskytované sociální péče rodině a dítěti, případně je i porovnat se současností.

Sirotčí spolek

Po skončení 1. světové války měla nově vzniklá republika od počátku své existence značné sociální a zdravotní problémy s několika sty tisíci válečných invalidů, vdov a sirotků, od 30. let 20. století přibývaly potíže s vysokou nezaměstnaností. Tento neutěšený sociální stav byl signálem pro zaktivizování činnosti odpovědných organizací. Sociální péče byla totiž založena především na charitativní činnosti a chudinské péči domovských obcí. Nedílnou součástí sociálně zdravotní péče byla Okresní péče pro mládež v Přerově, která byla od počátku své činnosti organizována jako spolek a jejím hlavním úkolem byla péče o děti a mládež do 18 let. Jejím předchůdcem byl Sirotčí spolek pro soudní okres přerovský, založený v roce 1911. Náplň práce a rozsah činnosti je zřejmý z jeho názvu.¹ Na ustavující valné hromadě (VH) v neděli 23. dubna 1911 byl zvolen prvním spolkovým předsedou Adolf Švec, rada zemského soudu, který funkci vykonával až do roku 1929, místopředsedou byl Dr. Donát Tichý, jednatelem Josef Slovák, pokladníkem Jan Martilík. Za venkov bylo do výboru zvoleno 45 zástupců z jednotlivých obcí, za město Přerov to bylo 15 členů, revizory se stali František Slaměník a Augustin Bartoník.² Roční členský příspěvek byl stanoven ve výši 2 K. Jednání první výborové schůze konané 13. května 1911 v přerovském Městském domě zahájil předseda slovy: „*Má-li spolek nás dobře prospívati, bude záhodno vyzvati čelnější lidi k akci ve prospěch spolku a pořádati občas výnosné zábavy, například koncerty s jinými zábavnými věcmi ...*“ Lékárník PhMr. Vítězslav Nečas byl ale proti akcím, které by „*případně odstrašovali obecnstvo*“. Proto byl ustaven zábavní odbor, jehož první zdařilou akcí byl vojenský koncert pořádaný již 15. června 1911 na zahradě akciového pivovaru se vstupným ve výši 60 h. Během koncertu se

konala věcná loterie, na kterou dárky poskytli místní obchodníci a zámožné osoby. Při prodeji losů a vstupenek i při vydávání výher „s nevšední ochotou vypomohly četné slečny, dámy a pánové“. Správní rada pivovaru darovala hudebníkům k občerstvení ¼ hl piva. Výbor s potěšením konstatoval, že akce vynesla čistý zisk 281 K 60 h. a spolek se jí zhostil na výbornou. Sirotčí spolek se stal členem České zemské komise (ČZK) pro ochranu dětí a péči o mládež v markrabství moravském s ročním příspěvkem 2 K.³ K jednání spolkového výboru se členové scházeli převážně v restauraci přerovského Městského domu či akciového pivovaru. Aktivita nového spolku byla značná. Zakládající členové se zabývali nejen vypracováním spolkových stanov, ale především získáváním nových členů.⁴ K 31. prosinci 1911 čítal spolek již 427 činných a přispívajících členů. Nadále probíhal „nábor“ v obcích, kde pověřeni členové příležitostně či formou přednášek vysvětlovali a poučovali venkovské obyvatelstvo o účelu a významu této instituce.⁵ Spolek se angažoval v péči sociální a zdravotní, důležitým činitelem v oblasti mravní byl generální poručník, který hájil práva dětí opuštěných a nemanželských, byl ve stálém styku s okresním soudem (OS).⁶ Spolková činnost byla financována převážně z členských příspěvků, podpor a darů soukromých osob či výtěžků spolkových akcí a podniků, ale též z odkazů z dědictví (v roce 1913 obdržel spolek 400 K po zemřelé Anně Michalíkové).⁷ Počet členů

- 1 Státní okresní archiv Přerov (dále jen SOKa Přerov), fond Okresní péče o mládež Přerov (dále OPM Přerov), inv. č. I, 1911–1917, protokoly o zasedání Sirotčího spolku, valné hromady (VH) a schůze představenstva. SLOVÁK, J.: Sociálně zdravotní péče v Přerově. In: Přerov a okolí, 1930, s. 63–68.
- 2 Viz č. 1. SOKa Přerov, Fond Policejní přihlášky Přerov, rodinný list Adolf Švec, * 27. 6. 1864 Vojtěchov u Litovle, † 13. 3. 1931, MUDr. Donát Tichý, * 16. 2. 1859 Želeč u Vyškova, † 1. 3. 1945 Přerov, starosta Přerova 1910–1913, jednatelem učitel Josef Slovák, * 27. 6. 1882 Osek, pokladníkem Jan Martilík, * 4. 4. 1845 Beňov, † 25. 1. 1920 Přerov, ředitel OŠ. Do výboru za město zvolen mj. továrník, baron Dr. Alfred Skene, * 2. 7. 1874 Přerov, † 30. 3. 1946 Pavlovice, obchodník Karel Kozánek, lékárník Vítězslav Nečas, 1. předseda NV po vzniku republiky, konzistorní rada P. Ignác Zavřel, spolumajitelka pivovaru Antonie Šilhavá, Magda Dvořáková-Šantrůčková, revizoři František Slaměník, * 4. 10. 1845 Radslavice, † 2. 7. 1919 Přerov, ředitel měšťanských škol, komeniolog, zakladatel muzea JAK, a d.
- 3 Viz č. 1. Zábavní odbor ve složení Adolf Švec, Hugo Truppl, Petr Neubauer, Karel Kozánek a další.
- 4 Viz č. 1. Na jednání výboru 14. 11. 1911 bylo rozhodnuto informovat občany v místních novinách o získávání nových členů „dům od domu“. „... Na některých místech byli vybírající pánové a dámy i od hodně zámožných lidí sprostě odmítnuti ...“
- 5 Viz č. 1. Zakládající členové spolku byli baron Dr. Alfred Skene, Ludvík Hallan, restaurátér na nádraží, František Poledna, prokurista Okresní záložny, Antonín Barták, majitel stolařského velkozávodu. K dalšímu získávání členů bylo vytištěno 1000 ks provolání, která byla zaslána zámožným osobám v Přerově a soudním okresu přerovském spolu se složenkou (složní lístek) a stanovami spolku. Byla vyslána delegace k baronu Alfredu Skenovi do Pavlovic s žádostí o příspěvek či dar spolku. Viz též výbor 19. 9. 1913.
- 6 Viz č. 1. VH 24. 3. 1912.
- 7 Viz č. I. Zápis z 19. 9. 1913. Pokladničky byly umístěny v restauraci Městského domu, v hotelu Přerov, ve vinárně Kúhnově na Horním náměstí, ve vinárně Holotíkové na Žerotínově náměstí, v hostinci u Jeřábků, v hotelu u Kasalovských, v Dělnickém domě na Šířavě, v Národním sociálním domě, v restauraci akciového pivovaru, v hostinci u Stoklásků.

vzrostl na 528 členů (8 členů zakládajících, 417 činných a přispívajících z Přerova, 103 členi ze 45 venkovských obcí). Značným úspěchem bylo umístění 13 sirotků v rodinách. Uděleny byly četné podpory, na jejichž výši a formě vyplacení (měsíčně či jednorázově) se usnesl výbor, který též rozhodl, že ke zřízení zamýšlené útulny pro děti bude přikročeno až po zajištění finančních prostředků.⁸ Vedle podpurných se konaly i akce společenské. Pravidelně se pořádal oblíbený „Dětský den“, slavnosti a koncerty. Ve prospěch Sirotčího spolku sehrál spolek divadelních ochotníků Tyl veselohru „Dobrodinci“.⁹ Pravidelně před „Dětským dnem“ zaslal výbor přípis všem školám, farním úřadům, obcím, místním školním radám (MŠR) a spolkům s žádostí o podporu, prostřednictvím místního tisku byla zajištěna reklama akce včetně pozvánky k hojně účasti občanů. Stalo se tradicí, že během slavnosti prodávaly v přerovských ulicích slečny či žačky obecných a měšťanských škol umělé květiny, většinou růžičky či kopretiny.¹⁰ Ředitel Vilém Šálek též častokrát vyjednával s Karlem Čihalíkem, majitelem kinematografického divadla v nové zděné budově za gymnáziem, o uspořádání filmového představení ve prospěch Sirotčího spolku.¹¹ Též spolek ve své dobročinnosti poskytoval finanční příspěvek, převážně ve výši 100 K, přerovským dámským spolkům „Božena Němcová“, „Vlasta“ a „Křesťansko-sociální spolek žen a dívek“, které podporovaly chudou a opuštěnou mládež.¹² Na návrh a doporučení ČZK byl změněn název Sirotčího spolku soudního okresu přerovského na „Sirotčí spolek pro soudní okres přerovský“.¹³ K 1. březnu 1914 tvořilo členskou základnu 485 členů (10 zakládajících, 374 činných a přispívajících z Přerova, 101 z 45 obcí). Novým místostarostou byl zvolen MUDr. Matouš Havránek, starosta města.¹⁴

1. světová válka

Válka v letech 1914–1918 zcela rozvrátila národní hospodářství a těžce zasáhla do života lidí, kteří trpěli nedostatkem potravin a bídou. Živitelé rodin byli odvedeni do války, kde padli, či byli v zajetí. Následkem tohoto stavu se počet sirotků a opuštěných dětí zvyšoval. Nárůstem sociálních problémů se dobročinná a podpurná práce a aktivity spolku zintenzivnila. Též mnozí sociálně citící Přerované nabízeli, že budou jeden den v týdnu živit zdarma několik dětí, pomoc během války poskytoval i baron Dr. Alfred Skene. Spolek podporoval především sociálně slabé rodiny, jejichž členové narukovali do války. Děti zcela opuštěné byly umísťovány v chudobinci u mostu, do konce roku 1914 zde nalezlo azyl celkem 119 dětí. Vedení spolku vyzvalo venkovské zástupce k dodávce brambor a dalších plodin a potravin. Jelikož se nepodařilo otevřít kuchyni, dodával Sirotčí spolek chudým rodinám chléb. K 9. listopadu 1914 bylo zapsáno 214 rodin, jejichž děti potřebovaly podporu.¹⁵ Humánní pomoc si vyžadovala značných finančních prostředků. Výhodným zdrojem spolkových příjmů byl výtěžek z filmových představení, která byla hojně navštěvovaná. Vedení proto opětovně jednalo s Karlem Čihalíkem a vídeňskou továrnou na filmy o uspořádání kinematografického představení „Quo vadis“ v kině Olympia. Finanční výsledek „byl nad očekávání skvělý“, jelikož film zapůjčila vídeňská firma zdarma. Při představení „Sen rakouského záložníka“ s doprovodem smyčcového orchestru vojenské hudby c. k. pěšího pluku č. 57 z Tarnova, který měl síd-

lo v Přerově, byla použita skutečná strojní puška zapůjčená velitelstvím. Po filmu se hrála rakouská národní hymna a následovalo bengálské osvětlení, které zajistil přítomný Vojtěch Náprstek, významná pražská osobnost.¹⁶ Ke dni konání valné hromady (VH) 11. dubna 1915 čítal spolek 494 členů (11 zakládajících, 382 přispívajících z Přerova a 101 ze 45 obcí), kteří měli k dispozici časopis „Ochrana dítěte“ a brožuru „K dnešní péči o dorost“. V neděli 23. května 1915 se konal v zahradě akciového pivovaru opět vojenský koncert. Slečny tradičně prodávaly umělé květiny a vypomáhaly u pokladen. Čistý zisk činil 648, 40 K.¹⁷ Dne 4. července 1915 se konal další vojenský koncert včetně věcné loterie, pro kterou bylo pořízeno téměř 1 500 losů, z nichž každý vyhrál. Ceny poskytl za nízkou cenu různé firmy, případně zdarma četné organizace či měšťané. Losy byly smotány a vsunuty do ciga-

-
- 8 Viz č. 1. Dle usnesení výboru z 13. 5. 1913 vyplácel spolek 10 K měsíčně vynikajícímu studentu Rudolfu Sládečkovi, jelikož podpora z fondu gymnázia byla nepatrná, jeho matka, vdova, pradelna, dostávala od úrazovny měsíčně pouze 4 zl. 30 kr., Eduard Beníšek, odb. učitel v Přerově, zaslal spolku žádost o podporu pro sirotka Ed. Benu, vynikajícího studenta III. ročníku gymnázia a vzorného žáka, o podporu pro pět sirotek po zemřelém dělníku Vasilu Polibenkovi se přimlouval i P. Ignác Zavřel atd.
- 9 Spolek divadelních ochotníků v Přerově (od roku 1909 Tyl) byl založen v roce 1863. Viz též SOKA Přerov, fond ONV Přerov, inv. č. 690, k. č. 379, spolková evidence. FIŠMISTROVÁ, V.: Počátky činnosti přerovských ochotníků. In: Sborník SOKA Přerov, 2003, s. 51–88.
- 10 Viz č. 1. V neděli 7. 12. 1913 prodávalo květiny asi 160 žaček. Viz též zápis z 13. 12. 1913 – vyúčtování akce.
- 11 Karel Číhalík, *1862, †1922, bytem Přerov, Mostní ul., majitel kinematografické licence v roce 1913 nově postaveného kinematografu Olympia v Havlíčkově ul. čp. 182. FIŠMISTROVÁ, V.: Přerovská kina. In: Sborník SOKA Přerov, 2000, s. 44–78.
- 12 SOKA Přerov, fond OPM Přerov, inv. č. 5, zápisy ze schůzí Spolku Boženy Němcové. Viz též SOKA Přerov, fond ONV Přerov, inv. č. 690, k. č. 379, spolková evidence. FIŠMISTROVÁ, V.: Činnost Dobročinného spolku Vlasta v Přerově v letech 1883–1951. In: Sborník SOKA Přerov, rok 2004, s. 80–112.
- 13 Viz č. 1. Na programu mimořádné VH 28. 12. 1913 byla pouze změna stanov v souvislosti se změnou názvu.
- 14 JUDr. Matouš Havránek, *21. 9. 1861 Čehovice u Prostějova, † 12. 11. 1929 Přerov, starosta města Přerova v letech 1913–1919. Viz též jednání VH 1. 3. 1914.
- 15 Viz č. 1, jednání 14. 8., 19. 11. 1914. Do 21. 12. 1914 bylo dodáno potřebným 932 pecnů chleba. Sirotčí spolek poskytl příspěvky po 50 K Křesťansko-sociálnímu spolku žen a dívek v Přerově na vánoční ošacení mládeže a Pokrokovému dívčímu pedagogiu na podporu sirotkům zdejšího učitelského ústavu.
- 16 Viz č. 1, jednání 11. 2., 16. 7. 1915. Viz též č. 11. Vojtěch Náprstek, * 17. 4. 1826, † 2. 9. 1894, původně se jmenoval Fingerhut, revolucionář z roku 1848 a vlastenec, přesvědčil české ženy o nutnosti jejich vzdělávání, zavrhl využití veškerého času ženy pouze pro domácnost, objevil pro ně volný čas, sebeúctu. Za podpory matky vytvořil z rodinného domu, pivovaru a hostince U Halánků centrum české pražské inteligence, roku 1852 dal základ pro České průmyslové muzeum (dnešní Náprstkovu muzeum), průkopník pohřbu žehem a sám šel v tomto směru příkladem.
- 17 Viz č. 1. Dary poskytl JUDr. Alfred Skene, továrník Ptáček, Mohaplovi, mlynář J. Heger, obchodník V. Netopil, notář Dr. Gardavský, Okresní záložna, Úvěrní spolek záložna, lékárník V. Nečas, továrník Kulka.
- 18 Viz č. 1, jednání 30. 6. 1915. Jelikož při koncertech „rozpustili kluci stále obtěžovali obecnost, kradli na jevišti výhry a jiné nepřístojnosti tropili, bylo usneseno při příštích vojenských koncertech obstarati ke vhodům u pokladen dohled městské policie...“

retové dutinky, aby je zvědavci nemohli otevírat. Výhry byly vystaveny v sále na jevišti. Akce se vydařila, díky krásnému počasí byla návštěva obrovská.¹⁸

Hlavní péče spolku se soustředila na válečné sirotky, děti opuštěné, či zanedbané, a to nejen v Přerově, ale i okolních obcích. Opětovně se výbor zabýval možnostmi otevření polévkového ústavu pro školní děti, ale stále nebyly vhodné prostory, proto pokračoval v rozdávání chleba a dalších potravin. Od konce listopadu 1915 se chleba rozdával v úřadovně Sirotčího spolku u okresního soudu v zámku. Před Vánocemi 1915 byly rodiny poděleny též „*kostkami Maggiho, ceresem, kávou a dalším...*“ Výbor se zabýval i budoucností. Jeho záměrem bylo i po válce „*ulevovati největší bídě, pokud to jeho finanční prostředky dovolí*“. Výbor se snažil zajistit trvalý příjem získáním licence k provozování kinematografických představení. Zabýval se dokonce myšlenkou výstavby vlastního kina, a proto byl u spolku ustaven zvláštní kinematografický odbor k řešení této záležitosti.¹⁹ V listopadu 1916 podpořila přerovská městská rada válečný Fond chlebový příspěvkem ve výši 3 000 K. Každoročně se spolek řídil pokyny ČZK o přípravách pro zdarný průběh „*Dětského dne*“, sbírky probíhaly jak na venkově, tak v Přerově.²⁰ Vánoční nadílky se konaly na zámku na Horním náměstí. Pro rok 1915 zajišťoval spolek nadílku asi pro 220 potřebných rodin, v prosinci 1916 pro 230 rodin. Údaje o sociální situaci rodiny „*vyšetřilo ve městě přerovské učitelstvo jakožto širší výbor Dohlédací komise ...*“ Pro tyto účely daroval Dr. Alfred Skene kostkový cukr, kterého každá rodina obdržela 0,5 kg. Na pomoci hladovým, strádajícím a podvyživeným dětem se podílel i spolek Vlasta, který spolu s dalšími dámskými spolky obdaroval každou rodinu 5 dkg kávy, 3 kostkami Maggi a ¼ kg ceresu. Vážení a balení potravin zajistil vrchní soudní oficiál Hugo Truppl za pomoci příslušníků své rodiny. Pozůstali po padlých vojínech dále obdrželi ze zvláštního fondu příspěvek 5 K.²¹ Hlavním úkolem spolku ve válečné době bylo především „*udržet při životě válečný Fond chlebový*“. V důsledku prodlužující se války počet sirotků a potřebných narůstal, výdaje stoupaly. Když správce válečného Fondu chlebového vrchní soudní oficiál Hugo Truppl oznámil, že fond je vyčerpán, byla jeho činnost zastavena. Následně rodiny zásobovala České srdce.²²

Vedla se diskuse o zřízení nového přerovského sirotčince, jelikož jeho stávající prostory ve Velké Kostelní ulici byly nedostačující. V souvislosti s jeho případnou výstavbou se výbor zabýval záležitostí zřízení nadace Karoliny Vypelové ze Šířavy, která se rozhodla 17. června 1917 darovat spolku v případě smrti celou svou usedlost, tj. grunt čp. 356 na Šířavě s velkou zahradou, jež sahala až do Sušilovy ulice. Usnesením VH Sirotčího spolku ze dne 17. března 1918 byl objekt předán notářskou smlouvou ze 3. června 1919 městu Přerovu, které jej následně adaptovalo nákladem přes 300 000 korun. Sirotčí spolek si vyhradil svého zástupce ve správě městského sirotčince, jehož správkyní byla pro čtyřicet sirotků Melanie Černá.²³

Vznik republiky

První zpráva o převratu v Praze a vzniku samostatného československého státu přišla do redakce Přerovského obzoru v pondělí 28. října 1918 večer. Skončilo válečné utrpení. Většina Přerovanů se zprávu dozvěděla

následujícího dne. Radost a nadšení všech bylo bezmezné. Město bylo vyzdobeno, občané ničili pomníčky třístaleté poroby. V ulicích nevládla jen pohoda, ale též úmysl zúčtovat se vším minulým, špatným.²⁴ Náročná humánní a podpůrná práce neustala ani v mírově době, jak si spolek předsevzal v krušných válečných letech. V prvních letech své činnosti se staral převážně o sirotky, po roce 1918 se jeho starost a péče rozšířila i na děti ohrožené. Z důvodu odstěhování se z Přerova převzal v listopadu 1918 spolkový pokladník od vrchního soudního oficiála Truppla všechny účetní knížky, na nichž byly uloženy vklady Fondu pro rodiny padlých vojáků, Fondu kinematografického a Fondu rezervního. V lednu 1919 čítal spolek celkem 428 členů (z toho 121 ze 45 obcí). V řádných rodinách bylo umístěno 30 dětí, odbor Ochrany matek a kojenců (Omk) pečoval o 160 kojenců. V červenci 1919 byl ze členů spolku utvořen „Okresní komitét československé péče

-
- 19 Viz č. 1, jednání 19. 3., 5. 4. 1916. P. Ignác Zavřel souhlasil se stavbou kina „*z důvodů mravních, jelikož Sirotčí spolek jako sdružení vlivných a vážných osob bude jistě zárukou, že budou programy v kinu daleko lepší v ohledu mravním, než je tomu u majitelů kina jednotlivců...*“. Členy kinematografického odboru byli předseda Adolf Švec, notář Dr. Josef Gardavský, OŠI Vilém Šálek,* 14. 10. 1859 Pelhřimov, lékař MUDr. František Miták,* 25. 9. 1871 Val. Klobouky, † 15. 1. 1939, vrchní soudní oficiál Hugo Truppl, soudní oficiál Josef Patrin a Josef Slovák, jednatel spolku.
- 20 Viz č. 1, jednání 23. 11. 1915. Z ČZK v Brně obdržel spolek 77 sběrácích archů pro Dětský den (47 archů bylo rozesláno do 45 obcí, Přerovu bylo určeno 30 archů). Sbírkou po domech provedly „ochotně a svědomitě zdejší slečny“.
- 21 Viz č. 1, jednání 21. 12. 1915, 21. 12. 1916. Viz též č. 12 (Vlasta).
- 22 SOKA Přerov, fond OPM Přerov, inv. č. 2, 1917-1922, protokoly o zasedání OPM, jednání 13. 2., 4. 10. 1918, VH 17. 3. 1918. Dary chlebovému fondu poskytla řada občanů a institucí. Dne 13. 1. 1918 sehrál Tyl ve prospěch spolku divadelní hru „Láska nedá si poroučet“. Čistý zisk byl 1 273,80 K. Dle Tylu nebylo dosud nikdy v ochotnickém divadle dosaženo tak vysokého výtěžku.
- 23 Viz č. 23, jednání 3. 8. 1917. Předseda spolku odmítl veškeré novinářské útoky na jeho osobu „ohledně úskočného jednání při získání gruntů“. Notář Dr. Josef Gardavský potvrdil, že pí Vypelové byly předloženy spolkové stanovy a tato jednala beze všech nátlaků. Realita byla zabezpečena notářským spísem a po její smrti připadne spolku. Viz dále fond OPM, inv. č. 20, 21, 23, k. č. 4. Přerovský sirotčinec, jehož správu vedl P. I. Zavřel, byl zřízen jen dle nadační listiny jako sirotčinec Vítáškův (založil učitel a farní varhaník Fr. Vításek) z býv. selského gruntu čp. 356 v Přerově-Šířavě 17. 9. 1894. Příložen časopis Čs. soc. dem. strany dělnické „Spravedlnost“, č. 41, 9. 10. 1920, kde byl Sirotčí spolek v článku „Trapný zjev“ napadl a obviněn, že „... prý spolupůsobil k tomu, aby zámek v Horní Moštěnici byl zabrán pro sirotčinec kongregace školních sester a že si předseda v té věci počínal bez usnesení výboru ...“ FIŠMISTROVÁ, V.: Zdravotní a sociální péče v Přerově. In: Přerov, povídky o městě, 2. vyd., Město Přerov 2002, s. 142-143. Viz též Obzor, č. 22, 3. 8. 1917, s. 3-4.
- 24 Přerov, Přerovsko-Kojetínsko, rok 1933, s. 49-50, 53. Dav studentů gymnázia a hospodářské školy se staršími Sokoly a okresním soudcem JUDr. Jurkou zamířil Ferdinanskou (Wilsonovou) ulicí k Žerotínovu náměstí a k zámku s cílem „vyúčtovat“ se soudem, resp. konfidentem Trupplem, vrchním oficiálem. Ten, zproštěný služby, byl jen zákrokem JUDr. Jurky, ubráněn před rozvášněným davem... „*Truppl, slídič, uduvač, muž nejničemnější povahy, pro nějž mnohé české oko vyplakalo bolestnou slzu, hned po převratě odjel do Opavy, cestou na dráhu prý bylo po něm několi-krátě hozeno kamenem – za ty slzy matek a dětí...*“ Fond Policejní přihlášky Přerov, rodinný list, Hugo Truppl,* 20. 2. 1806 H. Cerekev, Pelhřimov, bytem Přerov Trávník, od roku 1914 Horní nám. 1, 25. 11. 1918 odhlášen do Opavy.

o dítě“. Tato změna se v činnosti spolku nijak neprojevila. V roce 1920 vypracovalo ministerstvo sociální péče návrh stanov Okresní péče o mládež, jak se v budoucnu měly nazývat na území republiky dobrovolné okresní organizace místo stávajících sirotčích spolků na Moravě a okresních komisí pro péči o mládež v Čechách.²⁵ Jelikož sociální problémy přetrvávaly, byl pro zmírnění bídy nejchudších vrstev přerovského obyvatelstva vytvořen dohodou ze všech dobročinných spolků a města Přerova tzv. „Ústřední sbor sociální péče v Přerově“. Při Sirotčím spolku byl ze zástupců spolků, korporací a úřadů utvořen „Poradní sbor sociální péče pro soudní okres přerovský“, který rozhodoval o rozdělování státních subvencí v okrese. Na nákup šatstva a obuvi pro vánoční nadílku věnoval spolek 20 000 Kč. V průběhu roku bylo sociálně slabým rodinám rozdáno 200 kusů šatstva dodaného z oděvní centrály v Brně, 10 amerických souprav a 60 kusů prádla od bývalého rakouského Červeného kříže. Spolek jednal s OS Přerov o zavedení sirotčího katastru, následně generální poručník František Šolc vyplňoval dotazník na každé dítě (jednalo se o 1 900 sirotků). Zároveň pečoval od počátku své činnosti celkem o 98 dětí.²⁶

Okresní péče o mládež

Adolf Švec, vrchní soudní rada v. v., zakladatel, první předseda a čestný člen Okresní péče o mládež v Přerově. SOKA Přerov

Na mimořádné VH Sirotčího spolku 26. června 1921 byly schváleny jak nové stanovy o 24 paragrafech, tak i změna názvu na „Okresní péče o mládež“ (OPM), která měla i nadále charakter charitativní organizace a řídila se spolkovým zákonem. V čele OPM stál správní výbor, práci řídilo sedmičlenné předsednictvo. OPM si vytvářela během funkčního období pracovní odbory, které se v průběhu let měnily: hospodářsko-finanční, ochrany matek a dětí, pro rodinnou péči, dorostový, pro úchylnou mládež, soudnictví nad mládeží, pro těhotné, péče rekreační, péče o chrup školní mládeže apod.²⁷

Nejvýznamnějším byl odbor ochrany matek a dětí (Omd). Původně se jednalo o samostatný kulturně podpůrný „Spolek Boženy Němcové v Přerově“, který se zabýval osvětovou, kulturní a charitativní činností, organizoval přednášky a kulturní akce. Po válce se náplň činnosti spolku změnila. V roce 1919 se stal odbočkou Ústředního spolku ochrany matek a kojenců v ČSR v Praze, v roce 1923 se sloučil s OPM a působil dále jako „Odbor ochrany matek a kojenců při OPM v Přerově“. V roce 1931 došlo ke změně názvu na „Odbor ochrany matek a dětí při OPM v Přerově“, který se plně věnoval péči o matky a děti do šesti let, poskytoval odbornou lékařskou péči, formou letáků a přednášek zajišťoval prevenci proti chorobám. Tato poradna byla umístěna ve státních domech u náměstí Svobody na rohu Rašínovy a Čechovy ulice. Kromě poradny zřídil odbor i denní jesle pro děti do tří let. Organizační změny měly vliv i na složení členské základy, v níž převažovaly ženy. Odbor upustil od pořádá-

ní osvětových a kulturních akcí a plně se věnoval péči o matky a děti, které nedostatečnou výživou za války, špatnými hygienickými návyky a mnohdy nevhodným bydlením trpěly řadou nemocí.

Odbor pro péči o děti abnormální se staral o děti zmrzačené, slepé, hluchoněmé, epileptické a dalšími vadami postižené, odbor dorostový se věnoval mládeži ve věku 14–18 let, pro které zřídil poradnu pro volbu povolání. Odbor pro rodinnou péči se staral o děti nemanželské, týrané a mravně ohrožené ve věku 6–14 let, hájil jejich práva, děti osiřelé či opuštěné svěřoval do péče sirotčinců.²⁸ Ustavující schůze správního výboru OPM v Přerově se konala 1. července 1921, ve funkci předsedy byl potvrzen Adolf Švec.²⁹

Lesní kolonie a Dětská ozdravovna Charlotty Masarykové

Poválečná doba si vyžadovala zvýšenou péči nejen o děti nemocné a podvyživené, ale i rekonvalescenty. Výbor proto usiloval o zřízení tzv. „lesní kolonie“ na zotavení asi 25 dětí z Přerova. Dohled nad touto jednoduchou osadou, která byla otevřena 19. července 1921, vykonávali skauti. Následně byl zakoupen za 6 000 Kč vyřazený vojenský stan o rozměrech 18 × 6 m, od města byly získány dřevěné boudy používané trhovci o výročních trzích a při silnici mezi Lhotkou a Žeravicemi byla vybudována zmiňovaná lesní kolonie. Otevřením této osady si získal spolek značné sympatie široké veřejnosti. V době od 16. července do 28. srpna 1922 se podařilo zde umístit 26 dětí z Vídně a 124 z Přerova, během prázdnin 1923 to bylo 125 dětí (25 z Vídně, 15 z Poštorné u Břeclavi, 5 z Jaroslaviv u Znojma a 80 z Pře-

25 Viz č. 23, jednání 30. 11. 1918, VH spolku 26. 1. 1919. Po volbách ve funkci předsedy potvrzen Adolf Švec, místopředsedou Dr. Matouš Havránek. Viz též jednání předsednictva 3. 12. 1920 o návrhu stanov OPM.

26 Viz č. 23, VH 20. 3. 1921. Spolek čítal 2 662 členů, z toho 34 zakládajících, 1 710 přispívajících z Přerova a 918 ze 45 obcí. Viz jednání 25. 6. 1919, sirotčí katastr. Viz též OPM Přerov, inv. č. 19, k. č. 1.

27 Viz č. 23, jednání VH 26. 6. 1921. Viz též OPM, inv. č. 9, k. č. 1, tištěné stanovy OPM v Přerově z roku 1921 o 24 § (výbor ZPS na Moravě čj. 65.241/VIII z 2. 8. 1921).

28 Viz č. 23. SOkA Přerov, fond OPM Přerov, inv. č. 5. V knize protokolů schůzí Odboru ochrany matek a dětí při OPM (do roku 1923 zápisy schůzí Spolku Boženy Němcové) je patrný přechod od samostatného spolku k odboru. Viz dále Naše Haná, 21. 3. 1947, s. 6. Již před 1. sv. válkou byly z podnětu Magdy Šantrůčové-Dvořákové, chotí primáře nemocnice v Přerově, zřízeny pro děti zaměstnaných matek jesle, které vydržoval spolek B. Němcové až do roku 1915. V roce 1919 nařídilo min. soc. péče zřizování útulen pro matky a kojence. Poradna umístěna v Blahoslavově ulici za vedení MUDr. Jana Glose. Nařízením min. soc. péče byl dne 1. 6. 1923 spolek Ochrana matek a kojenců přidělen jako odbor OPM v Přerově. V poradně působila MUDr. V. Skaláková, MUDr. D. Čapková. V roce 1947 bylo na okrese v činnosti 10 poraden. Viz též ONV Přerov, inv. č. 348, k. č. 263.

29 Viz č. 23. Místopředsedou zvolen Ing. Josef Vdolek, * 3. 7. 1880 Praha, † 9. 2. 1931 Přerov, starosta města v letech 1919–1923 a 1927–1931, aktivní pracovník instituce Českého srdce, jednatel odb. učitel Josef Slovák, pokladník ředitel škol Oskar Šverdlík. Kooptováno deset členů a zástupců spolků (České srdce, Masarygova liga proti TBC, Ochrana matek, Okresní komitét Čsl. péče pro dítě, Vlasta, Ústřední sbor sociální péče, Okresní jednota Čsl. obce legionářské, Družina válečných invalidů, starostenský sbor a d.).

rova). Zájem daleko převyšoval možnosti, přihlásilo se přes 200 přerovských dětí, z nichž byly na základě lékařské prohlídky městského lékaře MUDr. Jana Glose vybrány jen ty nejslabší. Pobyt dětem prospíval, o čemž svědčil přírůstek na váze 1–2 kg. Strava byla vydatná, děti měly pětikrát týdně maso, „dobré buchty z bílé mouky hanácké“, k snídani a svačině bílou kávu nebo kakao, 75–80 litrů čerstvého mléka denně dodávali rolníci z Čekyně a Lhotky, chléb a další poživatiny byly dováženy z Přerova. Děti měly k dispozici zdarma časopis „Táborníček“. Na kolonii přispěly OPM, České srdce, Masarykova liga proti TBC a další dárci. Obliba kolonie narůstala, ale záhy bylo patrné, že umístění osady ve stanech mělo své nevýhody, a proto bylo uvažováno o jejím umístění v kamenné budově. Prostřednictvím Obvodové úřadovny státního Pozemkového úřadu v Olomouci se podařilo zakoupit od Josefa Eichhofa, velkostatkáře v Rokytnici, zámeček s krásným parkem v Čekyni za 30 000 Kč, kde měl být po adaptaci umístěn Dětský domov OPM a Dětská ozdravovna Čsl. Červeného kříže (DO ČČK).

Obec Čekyně se nachází 5 km severně od Přerova v údolí potoka Olešnice v nadmořské výšce 266 m. Po četných jednáních, rozhodování a problémech se stanovením ceny zchátralého objektu byla smlouva o koupi uzavřena 14. listopadu 1924. Nutná rekonstrukce objektu si vyžádala do roku 1930 náklady přes 193 000 Kč. Udržování stále ozdravovny bylo nad možností OPM, a proto bylo v roce 1930 ze zástupců všech sociálních organizací, nemocenských pokladen, okresního úřadu a dalších orgánů utvořeno kuratorium pro vytvoření spolku „Dětská ozdravovna Charlotty Masarykové“, dne 20. prosince 1930 se pak konala ustavující VH. Předsedou spolku byl zvolen továrník Antonín Formandl z Brodku, který záhy rezignoval na svou funkci a vedení se ujal továrník Jaroslav Strojil z Přerova. Po počátečních problémech byla v roce 1932 otevřena prázdninová osada pro 76 dětí. Zařízení bylo i v dalších letech využíváno pro rekreaci a prázdninové pobyty dětí.³⁰

OPM se intenzivně věnovala všestranné podpůrné činnosti a spolu s dalšími spolky zajistila zřízení „ohřívárny“ pro 40–50 přestárých osob v tzv. „americké kuchyni“, kde se podával čaj, káva a polévka s chlebem. Výbor se zabýval stížnostmi odboru Ochrany matek a kojenců (Omk), týkající se nedostatku mléka. V roce 1929 byla zavedena tzv. „mléčná školní akce“, která byla určena dětem trpícím podvýživou. V březnu 1930 se přihlásilo k odběru mléka 1 397 žáků. Bylo „s politováním zjištěno, že mnohdy sociálních výhod a přidělů zneužívaly i nepotřebné a dobře situované osoby“.³¹ OPM též zajišťovala poradnu pro volbu povolání pro mládež, kterou od jejího založení v roce 1925 do 1933 prošlo 680 uchazečů. Děti duševně postižené umísťovala OPM prostřednictvím České zemské púče o mládež (ČZPM) v Brně do vhodných ústavů. Správný výbor se též zabýval myšlenkou zřízení útulku pro nemanželské matky, pro bytovou krizi nebyla ale šance k jeho zřízení. Jednání VH OPM konané v neděli 11. března 1923 v malém sálu akciového pivovaru se zúčastnil tajemník J. Matějík, zástupce ČZPM v Brně, který poděkoval všem za dosavadní činnost. Upozornil na potřebu zřízení odboru pro rodinnou péči a především Okresního dětského domova (ODD) pro umístění dětí bez přístřeší, včetně Útulku pro kojence a batolata. Dětské domovy měly poskytovat náhradní rodinnou péči

na vyšší úrovni, než jakou poskytovaly stávající sirotčince. Staronově zvolený předseda OPM Adolf Švec přítomné vyzval „i nadále horlivě pracovat na záchraně našeho národního dorostu“.³²

Obecní domy a kanceláře OPM, sociálně zdravotní instituce

Starosta města Ing. Josef Vdolek informoval výbor o výstavbě dvou třípatrových obecních domů vedle rožních činžáků Lešetín na náměstí Svobody za pomoci ministerstva sociální péče. V celém přízemí jednoho z těchto domů měly být umístěny kanceláře OPM a všech ostatních dobročinných spolků. Masarykova liga proti TBC věnovala pro tento účel svůj stavební fond ve výši asi 25 000 Kč, též České srdce přispělo částkou 38 000 Kč na stálé kanceláře, lékařskou poradnu a místnosti pro veškerou sociální péči v Přerově. Na jednání VH 23. března 1924 konstatoval župní tajemník František Bártek z Olomouce, že přerovská OPM byla příkladem nejen okresním péčím v župě olomoucké, nýbrž i na Moravě a v Čechách. „*Tak jako v Přerově, pracuje se v málokterém jiném sídle OPM ...*“ Též ČZPM v Brně řadila přerovskou OPM mezi nejlepší, ta se svou prací a aktivitami postavila do čela všech okresních péčí na Moravě a byla jim vzorem.

-
- 30 Viz č. 23, jednání 7. 10. 1921. V roce 1980 obec Čekyně připojena k Přerovu, v roce 1991 zde žilo ve 189 domech 674 obyvatel. SLOVÁK, J.: Sociálně zdravotní péče v Přerově. In: Přerov a okolí, průvodce. Přerov 1929, s. 66. PISAŘÍK, R.: Dětská ozdravná Ch. G. Masarykové v Čekyni. In: Přerov. Přerovsko-Kojetínsko, 1933, s. 155–156. Antonín Formandl, *28. 11. 1882 Hodonín, † 20. 11. 1931 Brodek, majitel chemické továrny v Brodce, Jaroslav Strojil, *10. 3. 1878 Malenovice u Zlína, † 8. 2. 1934 Přerov, majitel tiskárny. Viz SOKA Přerov, fond OPM, inv. č. 3, jednání 1922–1932, jednání 24. 7. 1924. Majitel velkostatkář Eichhoff požadoval za zámeček 280 000 Kč, s poplatky 340 000 Kč. Dle znaleckého posudku stavitele St. Andrlíka byl objekt ve velmi špatném stavu. Viz jednání o koupi z 11. 9. 1924. „*Poměry utvářely se tak, že nemusíme shánět tak ohromný obnos, a že dostaneme zámeček s parkem, sýpkou a dvěma přízemními domky za 30 000 Kč...*“ Viz též jednání 29. 11. 1924, 25. 3. a 14. 4. 1925. St. památkový ústav v Brně (SPÚ) sdělil, „...že při navržené úpravě zámečského parku se nejedná o jeho devastaci, naopak, zanedbaný park úpravou velmi získá... Přítis tento jest dostatečnou satisfakcí pro spolek OPM proti utrhačným pomluvám těch občanů českyňských, kteří podali SPÚ v Brně proti OPM v Přerově stížnost, jakoby tato chtěla park devastovati...“ Dalším problémem bylo porušení hranice u parku hostinským Jurečkou, který na podzim 1924 vykopal hranečníky a ve svévolně zabraném místě vykácel řadu stromů patřících OPM. Byla mu uložena pokuta ve výši 5 000 Kč. Viz též OPM Přerov, inv. č. 27, k. č. 4.
- 31 Viz č. 23, jednání 7. 10. 1921. Starosta Ing. Vdolek informoval o případu v Přerově, kdy brala „chlebenky“ osoba, která měla v záložen uloženo 60 000 Kč. Vaření s dodávkou amerických potravin bylo připraveno od 17. 10. 1921 zároveň s otevřením studentské menzy spolku Vlasta. Od roku 1929 uvedla OPM v život mléčnou školní akci. PAROBK, J.: Sociálně zdravotní a výchovná péče v Přerově. Přerov, 1933. In: Přerov. Přerovsko-Kojetínsko, s. 154–155. Viz též č. 12 (Vlasta). Viz i Moravsko-slezský OBZOR sociální péče, měsíčník, Brno, 1921, dále lidový časopis obrázkový pro sociální správu, lidumilství a veřejné zdravotnictví „Obzor sociální péče“, Brno, rok 1923.
- 32 SOKA Přerov, fond OPM Přerov, inv. č. 3, 1922–1932, protokoly zasedání OPM, jednání správního výboru 20. 3. 1922, 6. 2. 1923, jednání VH 11. 3. 1923.
- 33 Viz č. 33. Jednání 16. 8., 14. 12. 1923, 11. 4. 1924, VH 23. 3. 1924. Podnět k založení Českého srdce dal v roce 1918 Ing. J. Vdolek, který byl jeho jednatelem, likvidační schůze se konala 23. 11. 1923 v kanceláři OPM. Viz též OPM Přerov, inv. č. 25 a 26, k. č. 4.

Pochvalným přípisem poděkovala přerovské městské radě za podporu sociální péče o mládež a „*vzpomněla ušlechtilé snahy městské rady směřující k vybudování Okresního domu sociální péče v Přerově, který měl být v roce 1924 vystavěn na podkladě státních stavebních losů...*“³³ Po počátečních problémech s výstavbou a jejím finančním zajištěním informoval nový starosta města PhDr. Karel Bořecký vedení spolku, že ministerstvo veřejných prací s konečnou platností povolilo umístění sociálních institucí v přízemí nových činžovních domů, ovšem za přiměřené nájemné. Výstavba domu sociálně zdravotní péče započala 2. března 1925.³⁴

Bio Hvězda

OPM se snažila všemožnými dostupnými prostředky získat finance ke své podpůrné činnosti. Možný zdroj příjmu se naskýtal v získání kinolice, o kterou se spolek ucházel již od roku 1916, protože „*z ní kyne v budoucnosti značný výtěžek...*“ O tuto zábavu byl ze strany veřejnosti značný zájem. Vedení proto usilovalo o přidělení licence po zemřelém Vilému Číhalíkovi, majiteli kina Olympia. Jednání ale „*ztroskotalo*“ na přemrštěných požadavcích a neústupnosti nových majitelek tohoto kina. OPM proto jednala s družstvem Dělnického domu na Šířavě o pronájmu jeho sálu.³⁵ Po opětovných žádostech obdržela OPM licenci od Zemské správy politické (ZSP) v Brně výnosem z 9. října 1925, čj. 127 465/VI. Dne 10. října 1925 otevřela v Dělnickém domě na Šířavě čp. 291 vlastní kinopodnik Bio Hvězda. Samotná OPM nevložila do kina ani korunu. Podnik finančně zabezpečilo devět členů kinematografického odboru, kteří si vypůjčili a ručili směnkami na svůj soukromý majetek, což byl jistě počín ojedinělý a odvážný. Podniku se dařilo, kino se stalo hlavním zdrojem financí OPM, jelikož z klesajících příjmů Dětského dne, nižších státních subvencí i členských příspěvků při narůstajících úkolech by nemohla pracovat. V následujícím období došlo ale k poklesu zisku kina, což bylo zdůvodněno špatnou volbou nájemce, navíc v Přerově byla v provozu další čtyři kina, což představovalo značnou konkurenci. OPM vynakládala značné výdaje za velké nájemné při propůjčení sálu a vysoké půjčovní filmů a nemohla tudíž poříditi zvukový aparát, který se stal nezbytnou součástí kinoprovozovny.³⁶

Svátek matek, Vánoční strom republiky

OPM se každoročně podílela na květnovém Svátku matek, který byl v Československu zaveden ve 20. letech minulého století z podnětu Alice Masarykové (Svátek matek byl uznán v USA jako oficiální svátek v roce 1914). V roce 1925, podobně i v letech následujících probíhala slavnost v sálu akciového pivovaru, na oslavu přerovských matek se konaly v sadě Michalov promenádní koncerty.³⁷ V období Vánoc a nadcházejícího nového roku pořádala OPM tradiční akci „Vánoční strom republiky“, která probíhala ve všech městech. Jednalo se vlastně o sbírkovou akci, jejíž výtěžek byl využíván k činnosti a především k úhradě sociálních a podpůrných výdajů. V době od 20. prosince 1925 do 6. ledna 1926 stála jedle, kterou dodalo ředitelství lesních statků na Veselíčku (podobně i následující rok) před Legiozáložnou blíže středu Masarykova náměstí. Velitelství zdejší posádky 6. jezdeckého pluku uvolnilo potřebné vojíny na skácení, dovoz a postavení stro-

mu, městské elektrárenské podniky (MEP) instalovaly osvětlení, správa městských sadů strom upravila, žáci ho ozdobili. Samotná akce měla vždy slavnostní ráz. Hudba Rund, Havlíček či DTJ zahrála fanfáry z Libuše, národní hymny, následoval promenádní koncert. Pod stromem byla umístěna skleněná pokladna pro peněžité dary, naturální dary se přijímaly na policejní strážnici. Při vánoční nadílce každá třída v celém přerovském soudním okrese obdržela od OPM v hotovosti 50 Kč, kterými následně podělil vybrané potřebné děti učitelský sbor. Výtěžek sbírky byl pak rozdělen v lékařské poradně a v kanceláři OPM.³⁸

Vedle běžného úřadování se odbory OPM též podílely či instalovaly řadu

Vánoční strom republiky, 1927. SOkA Přerov

- 34 Viz č. 33. Jednání 11. 3. 1925, VH 23. 3. 1924, 15. 3. 1925. PhDr. Karel Bořecký, starosta města Přerova v letech 1923–1927, *18. 11. 1875 Ctidružice u Moravských Budějovic, † 7. 3. 1938 Ctidružice. Viz též *Obzor*, č. 23, 29. 1. 1925, s. 2–3, *Obzor*, č. 126, 1. 6. 1924, s. 3, *Obzor*, č. 14, 19. 1. 1927, s. 3 (Stavba osmi obytných domů v Přerově z losové půjčky).
- 35 Viz č. 11, č. 33. Jednání 16. 8. 1923, 14. 6. 1924, VH 15. 3. 1925, na VH 28. 1. 1926 byla přijata rezoluce („obětavá práce OPM nenachází u odpovědných veřejných činitelů té podpory, jak by zasluhovala, zvláště zemský výbor moravský, ministerstvo sociální péče a ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy neposkytují dostatečných subvencí. Pro rok 1925 obdržela OPM v Přerově od min. soc. péče pouze 11 500 Kč. Účastníci VH žádali příslušné veřejné činitele, aby OPM v Přerově s ohledem na její vysoká a nutná vydání v sociálně zdravotní péči o mládež byly vydržovací subvence přiměřeně zvýšeny...“).
- 36 Viz č. 20 a 33. Jednání VH 25. 3. 1926 a 3. 4. 1927. Kinematografický aparát zakoupen za 25 000 Kč, v roce 1926 provedena dle plánů přerovského stavitele Josefa Jandáka adaptace Dělnického domu, v roce 1927 byl podnik odevzdán spolku bez dluhů. Viz výbor 25. 9. 1931. V nedělním vydání *Filmového zpravodaje*, *Lidových novin* a *Národního osvobození* byl uveřejněn inzerát o pronájmu licence. Viz výbor 22. 1. 1931. OPM pronajala kino od 1. 2. 1931 Aloisi a Adolfině Machačovým. Viz též č. 11.
- 37 Viz č. 33. Výbor 14. 4. a 30. 5. 1925, 25. 5. 1928.
- 38 Viz č. 33. Jednání 11. 12. 1925, 25. 3. 1926, 27. 11. 1929. V Přerově a na venkově bylo celkem 169 tříd, každá obdržela po 50 Kč, viz vyúčtování Vánočního stromu 1926/1927. Viz dále OPM Přerov, inv. č. 12, k. č. 1.

poučných výstavek. Ve funkci generálního poručníka byl potvrzen za součinnosti a spolupráce s OS Přerov stávající poručník z povolání František Šolc, kterého jmenovalo ministerstvo sociální péče. Na VH v březnu 1926 byl předseda Adolf Švec jmenován čestným členem OPM a obdržel diplom. Jeho záslužnou činnost ocenil i starosta města PhDr. Karel Bořecký.³⁹ Dne 9. září 1927 byly oficiálně převzaty místnosti přerovských sociálně zdravotních institucí v nově postavených státních domech na náměstí Svobody. K prvnímu jednání výboru v nové kanceláři OPM se sešli členové výboru 22. října 1926.⁴⁰ V únoru 1930 rezignoval z důvodu nemoci Adolf Švec na funkci předsedy. Dne 21. února 1930 byl zvolen novým předsedou Ing. Josef Vdolek, starosta města, I. místopředsedou vládní rada František Chmelík, okresní hejtman, II. místopředsedou odborný učitel Josef Slovák, pokladníkem ředitel Oskar Šverdík.⁴¹ V lednu 1931 rezignoval na funkci předsedy Ing. Josef Vdolek a novým předsedou se stal Alois Špaček, soudní rada a přednosta okresního soudu.⁴²

Poradna Omk, mléčná akce, stravovací stanice

Součástí OPM byla i poradna pro matky a kojence (Omk) včetně jeslí, které byly v roce 1927 pro nedostatek finančních prostředků otevřeny jen krátce. Lékařskou poradnu pro matky a kojence navštěvovala třetina všech matek s maličkými dětmi. Proti této poradně „agitovaly“ přerovské porodní asistentky, protože „viděly v poradně ohrožování svého chleba, neboť zde v rodině často zastávaly lékaře“, jak zhodnotil vzniklou situaci městský lékař MUDr. Jan Glos. Dle lékařů MUDr. Františka Mitáka ale nebylo možné nutit všechny matky k její návštěvě, protože bylo zavedeno rodinné pojištění. V roce 1929 byla zřízena lékařská poradna pro matky a kojence v Brodce u Přerova, Horní Moštěnici a Předmostí.⁴³

OPM též zabezpečovala stravovací stanice v Přerově, Předmostí, Brodce, Vlkoši a dalších místech. V roce 1930 se v Přerově za 55 dní vydalo 11 820 porcí kakaa s větší houskou, v Brodce se podával čaj a mléko. Počet stravovacích stanic se zvyšoval. V roce 1932 bylo v devíti stravovacích odborech celkem vydáno 57 020 porcí. Rodinný odbor poskytl prádlo, šaty a potraviny několika nejpotřebnějším rodinám z okresu Přerov.⁴⁴

V dubnu 1929 byla uzavřena smlouva mezi OPM a ČČK, dle které byl zámek v Čekyni v případě války či jakéholiv živelní katastrofy k dispozici pro ubytování postižených osob. V tomto období byla dokončena na zámku, který procházel rekonstrukcí, nová fasáda. Aby ozdravovna plně vyhovovala svému účelu, bylo nutné zavést do celého objektu vodovod, vybudovat koupelny a sprchovací záchody. Z důvodu závadnosti vody ve studni byl proveden přerovskou firmou Vítěz-čerpadla a stříkačky nový vrt. Vydání na rekonstrukci zámku v letech 1924–1930 činilo 334 348,18 Kč. Na jaře 1932 povolila Ústřední sociální pojišťovna v Praze změnu vlastníka Dětské ozdravovny v Čekyni.⁴⁵

Záslužná práce byla přerušena nepříjemnou událostí. Dne 8. dubna 1930 ve 12.15 hodin se vloupal do kanceláře OPM neznámý muž, který vypálil americký a obyčejný stůl. O případu byla uvědoměna městská policie, která ihned zahájila pátrání. Po prohlídce bylo zjištěno, že nebylo nic odcizeno. V důsledku tohoto případu byl inventář kanceláře a poradny pojištěn, vchodové dveře do čekárny a jeslí byly opatřeny pojistnými zámkami.⁴⁶

Výbor se na svých jednáních zabýval přípravami k provádění zákona o ochraně dětí nemanželských a v cizí péči a úpravou výplaty alimentů, kterou prováděl generální poručník, takže nemohla být prováděna revize jejich řádné výplaty. S platností od 1. ledna 1933 byly alimenty vypláceny prostřednictvím pokladny OPM. Z důvodu značných finančních nákladů byl snížen počet výtisků tištěných výročních zpráv (VZ). Na četné urgencye ČZPM přistoupila přerovská OPM za člena Společnosti pro mezinárodní právní ochranu mládeže. Došlo ke společnému jednání předsednictva OPM se zástupci spolku Dětské ozdravovny Ch. Masarykové ohledně zřízení okresního dětského domova na čerkyňském zámku. Bylo ale konstatováno, že „...za nynějších těžkých poměrů nelze zřídit v ozdravovně v Čekyni dětský domov. Ozdravovna má plán na postupné úpravy zámku a rozšíření doby prázdninových kolonií tak, by časem se zde vytvořila celoroční ozdravovna, která by měla formu dětského domova, který by přijímal i děti navr-

-
- 39 Viz č. 33, 36. VH 28. 3. 1926, jednání výboru 25. 3. a 4. 10. 1927, 9. 12. 1930. Výstavku „Péče o dítě“ uspořádal Omk (odbor pro matku a kojence) v listopadu 1930 v Předmostí a v Přerově, v prosinci v Brodsku.
- 40 Viz č. 33, jednání 22. 10. 1926, zpráva z 9. 9. 1927. Viz též OPM Přerov, inv. č. 22, 25 a 26, k. č. 4. Založení nadace na zřízení OSZD v Přerově, rok 1928 (Městská spořitelna v Přerově věnovala jubilejní dar 150 000 Kč na jeho zřízení a hodlala každoročně na tento účel věnovat 100 000 Kč).
- 41 Viz č. 31, 33. Jednání 14. 2. a 21. 2. 1930, 22. 1. 1931, VH 16. 2. 1930 a VH 20. 12. 1930. Rezignace A. Švece, schválení rozpočtu na rok 1930, ozdravovna v Čekyni byla na počest 80. narozenin prezidenta pojmenována „Dětskou ozdravovnou Charlotty Masarykové“. Viz předsedové odborů (kinematografický přičleněn k odboru finančnímu jako pracovní sekce Bia Hvězdy, odbor pro mléčnou školní akci a kura-torium zámku přičleněno jako pracovní sekce rodinného odboru).
- 42 Viz č. 30, 33. Jednání 22. 1. a 27. 3. 1931, VH 22. 3. 1931. Volba předsedů pracovních odborů. Fond Policejní přihlášky Přerov, František Chmelík, vrchní rada politické správy, * 20. 7. 1878 Šanov u Uh. Brodu. Viz též tištěná Zpráva o činnosti OPM v Přerově za rok 1927, 1928.
- 43 Viz č. 33. Jednání 4. 10. 1927, 13. 4. a 25. 5. 1928, 19. 3., 9. 11. a 7. 12. 1929, 12. 9. 1930. VH 22. 4. 1928. MUDr. Jan Glos, * 19. 6. 1865 Nedakonice u Uh. Brodu, † 26. 1. 1940, se vzdal místa vedoucího lékaře při Omk, na uvolněné místo ustanovena MUDr. Vlasta Skaláková, *17. 11. 1894 Javorek u Jimravova, † 26. 12. 1977 Přerov, MUDr. Drahomíra Čapkové *31. 1. 1899 Přerov, † 1. 1. 1983 Pavlovice u Přerova, nabídnuto místo vedoucího lékaře při poradně Omk v Předmostí. Viz též tištěná Zpráva o činnosti OPM v Přerově za rok 1929.
- 44 Viz č. 33. Jednání 20. 10. 1928, 18. 3. 1930, 7. 9. 1931, 2. 6. 1932. Přerov navštívil přednosta brněnské St. ústavu pro zkoumání potravin Dr. Karel Juřena a přednášel o zdravém mléce a výhodách mléčné školní akce. Jednání 7. 9. 1931: „Po smutných zkušenostech s mlékárnou v Beňově v ohledu čistoty a tučnosti nedoporučuje se, aby tato dodávala mléko...“ PAROBK, J.: Sociálně zdravotní a výchovná péče v Přerově. Přerov, 1933. In: Přerov. Přerovsko-Kojetínsko, s. 154. Viz též VAŠÍČEK, Z.: Dětský den 1930 Zemských a okresních péčí o mládež v zemi Moravskoslezské (Chraňme české dítě-budoucnost národa!).
- 45 Viz č. 33. Jednání 11. 4., 9. 11., 17. 11. 1929, 7. 4., 9. 12. 1930, VH 24. 3. 1929. V roce 1930 poskytlo min. školství a nár. osvěty státní subvenci ve výši 12 000 Kč na dobudování ozdravovny v Čekyni, viz další dotace. Výbor se též zabýval žádostí Svazu pěstitelů policejních a ušlechtilých psů o povolení filmovat v čerkyňském zámku. Požadavku vyhověno s podmínkou, že případné škody vzniklé filmováním svaz plně uhradí. Viz též fond OPM Přerov, inv. č. 27, č. 4.
- 46 Viz č. 33. Zápis o vloupání z 8. 4. 1930.

Koupaliště v potoku Olešnice využívané dětmi z ozdravovny na zámku v Čekyni.
SOKA Přerov

žené OPM...“⁴⁷ Tradiční akce „Vánoční strom republiky“ se v prosinci 1931 nekonala, jelikož výnos z minulého roku byl nepatrný. Uspořádána byla vánoční koleda se sbírkou.⁴⁸

Hospodářská krize

V období těžké celosvětové hospodářské krize byla situace ve společnosti složitá. Stagnace a postupný pokles průmyslové i zemědělské výroby způsobily nezaměstnanost, bídu, hlad a nárůst sociálních problémů. Značné těžkosti způsobila obyvatelstvu i krutá zima roku 1929. OPM přistoupila z úsporných důvodů k řadě nezbytných opatření. Krize způsobila pokles výtěžků ze sbírek, jelikož možnosti občanů přispívat na podpůrné akce byly značně omezené, sníženy byly subvence od ministerstev. Opětovně byl snížen náklad na tištěné VZ o činnosti OPM za rok 1932. O vánočních svátcích byla uspořádána pouze koleda, jejíž výtěžek byl nepatrný. Výbor se též zabýval výnosem ministerstva škoství, kterým byla zakázána aktivní účast školáků při sbírkách. Z důvodu šetření a nedostatku financí neobdržely školy peněžní dary.⁴⁹ V této době se zkomplikovala činnost OPM s žádostí o prodloužení kinolicence. ZÚ v Brně si totiž vyžádal dodání nových plánů Bia Hvězda, které zhotovil stavitel Poupera, elektrické zařízení zakreslily MEP. ZÚ trval na úpravě sedadel a přestavbě projekční kabiny, která byla dokončena v listopadu 1935. Po následné kolaudaci připisem ze 17. listopadu 1939 schválil OkÚ Přerov program Hvězdy.⁵⁰ Stále častěji byla na jednání výboru otvírána, ale nedořešena otázka zřízení dětského domova. Starosta města argumentoval „o bezúčelnosti zřízení dětského domova, poněvadž sirotčinec není nikdy plně obsazen a městská rada je ochotna vždy nám (OPM) vyhověti...“ ČZPM, která ale nadále svými příspěvy vyzývala k jeho vybu-

dování, dokonce vyslala do Přerova své zástupce, aby „otázku stavby DD uvedli v život“. Předsednictvo spolku následně zaslalo žádost přerovskému okresnímu zastupitelstvu o poskytnutí daru na jeho výstavbu.⁵¹ V tomto období probíhalo v republice očkování dětí proti záškrtu, o důležitosti a nutnosti tohoto počínu informovala výbor MUDr. Vlasta Skaláková. Do ochranného očkování dětí proti záškrtu se zapojil i přerovský okres, přihlásilo více jak 2 000 dětí. Akce byla finančně zajištěna, jelikož poplatek za očkování z části zaplatili rodiče, zbytek uhradily obce. Přesto se vyskytly problémy se stanovením výše poplatku lékařům za provedení výkonu.⁵²

Středomoravská výstava

Ve dnech 20. června až 16. srpna 1936 se konala v Přerově Středomoravská výstava, na které měla expozici s námětem „Jak je postaráno o zdraví lidu v našem kraji“ i zdravotně sociální zařízení. Vedle přerovské OPM se na expozici podílel ČsČK, Dětská ozdravovna Ch. Masarykové, ML TBC, městská veřejná nemocnice, dobročinný spolek Vlasta a řada dalších organizací. Výstava se týkala vývoje a postupu zdravotní a sociální péče regionu. Na výstavce se podílelo i Moravské hygienické muzeum v Brně včetně ministerstva zdravotnictví a tělesné výchovy, které zde bylo zastoupeno mnoha diapozitivy a obrazy z tělesné výchovy.⁵³

Ošacovací akce

OPM vynakládala nemalé částky na ošacovací akce. Pro zimní období 1935/1936 obdrželo oděvy 1 995 dětí za 43 284,20 Kč. Z důvodu chybějících peněz projednával výbor přípis a doporučení ČZPM o získávání nových zdrojů příjmů. Na její doporučení byla před 28. říjnem poprvé uspořádána na celém území našeho státu propagační odznaková akce k výročí vzniku republiky. Heslem bylo „Státní vlajka ve zlatém srdci“. Pro tento účel zhotovila pražská firma Plastika symbolický odznak, který vyjadřoval myšlenku státní jednotnosti. Část výtěžku byla odvedena ČZPM, zbytek zůstal v pokladně OPM, která obdržela příspěvy k činnosti od některých přerovských organizací. Jelikož byl zaznamenán nárůst žebrajících přerovských i venkovských

47 Viz č. 33. Jednání 18. 3., 9. 12. 1930, 7. 2. 1933. Viz fond OPM Přerov, inv. č. 4, 1933–1945, inv. 23 a 24, k. č. 4 (zřízení kuratoria pro městský sirotčinec a jeho přeměna na ODD, řád kuratoria, organizační řád městského sirotčince, řád ODD, domácí řád). Viz též tištěná VZ o činnosti DO Ch. G. Masarykové za rok 1936, umístěno 190 dětí, ze Slovenska a Podkarpatské Rusi 65 dětí, z Vídně 1 dítě.

48 Viz č. 33. VH 13. 3. 1932, jednání 10. 3., 14. 4., 13. 12. 1932. Místopředsedou zvolen vrchní zdravotní rada MUDr. J. Zelenka, pokladníkem odb. učitel Oskar Šverdlík, dále předsedkyně vesnických Omd.

49 SOKA Přerov, fond OPM Přerov, inv. č. 4, 1933–1945. Jednání 29. 9. 1933, 8. 2., 16. 2. 1934, VH 26. 2. 1933, 4. 3. 1934.

50 Viz č. 52. Jednání 9. 10. 1934, 24. 9., 15. 11. 1935, 17. 11. 1939.

51 Viz č. 52. VH 31. 3. 1935, jednání 30. 11. 1937, 25. 1. 1938. Richard Kleiber, starosta v letech 1931–1938, *27. 3. 1891 Ivanovice na Hané, † 2. 4. 1941 Přerov.

52 Viz č. 52. Jednání 17. 5. 1935. Primář MUDr. Skřivánek informoval, že lékaři jsou ochotní očkovat za 18 Kč a chudobné zdarma (jen za výkon), ale lékařská komora vydala oběžník s nařízením, že výše očkovacího výkonu nesmí klesnout pod 30 Kč za 3 injekce bez anatoxinu a u chudobných pod 15 Kč.

53 Viz též tištěná Zpráva o činnosti OPM v Přerově za rok 1936.

děti, žádal spolek po městské radě, aby v součinnosti s městskou policií sledovala a evidovala tyto děti a trvala na dodržování příkazu o zákazu žebroty nezletilých. Je zcela evidentní, že OPM se snažila mít sirotky a potřebné pod dohledem a žebrající děti poškozovaly dobré jméno tohoto spolku.⁵⁴

Stížnost, ztráta dokladů

V červnu 1937 se předsednictvo na důvěrné schůzi zabývalo stížností pěstounky Salikové, která poukazovala na nevhodné chování generálního poručníka. Po zjištění okolností bylo konstatováno, že za 17 let služby nebylo k jeho práci připomínek, své povinnosti vždy vykonával řádně. Dotyčnému byla udělena písemná důtka s podmínkou, že v případě další stížnosti i jiného rázu bude ze služeb OPM propuštěn. Dne 22. listopadu 1937 provedl revizi agendy generálního poručení referent ČZPM vrchní soudní rada v. v. JUDr. J. Trapl. Konstatoval, že agenda je vedena vzorně a pečlivě.⁵⁵

Dalším závažným problémem o několik měsíců později byla ztráta účetních knih a dokladů, o které informovala na jaře 1938 účetní M. Dreiseitlová. Vloupání bylo vyloučeno, jelikož zámky na dveřích byly neporušeny, vše ostatní zůstalo v pořádku na svém místě. Na důvěrné schůzi užšího předsednictva za přítomnosti revizorů byla vyslechnuta s negativním výsledkem posluhovačka, sociální pracovnice i úředníci OPM. Po kontrole všech ostatních spisů revizori podali obšírnou zprávu se závěrem, že vedení knih bylo vzorné, v účtech a knihách nebyly zjištěny nesrovnalosti či nedostatky, možnost „fingování“ dokladů zcela vyloučili. Záležitost byla ohlášena četnictvu, které provedlo šetření s negativním výsledkem. OPM podala přerovskému OS trestní oznámení na neznámého pachatele.⁵⁶ V lednu 1938 rezignoval na funkci předsedy soudní rada Alois Špaček a v únoru místopředseda Dr. Josef Zelenka, vrchní zdravotní rada. Novým předsedou byl zvolen Jan Moulík.⁵⁷

Stavební fond Okresního dětského domova

Finanční situace spolku se zlepšovala. Koncem roku 1937 disponoval jměním ve výši 69 734,60 Kč. Knihovna čítala 112 odborných svazků, 86 odborných časopisů, jiných tiskovin 25, celkem 223 svazků. Koncem roku 1938 tvořilo členskou základnu OPM 1 170 členů (36 zakládajících, 162 činných a 972 přispívajících). Na stálé urgence ČZPM ve věci výstavby dětského domova byla v roce 1938 z vkladu OPM převedena částka 10 000 Kč jako základ nově zřízeného stavebního fondu na vybudování jubilejního okresního dětského domova (ODD). Vedení spolku jednalo s ČZPM o ideovém významu tohoto zařízení, o finančním i stavebním zajištění včetně získání subvence od příslušného ministerstva. V květnu byla uspořádána exkurze do sedmi dětských domovů. O dětský domov se velmi zajímal okresní hejtmán, vrchní rada František Chmelík. Ten sice odmítl nabízenou funkci čestného předsedy OPM, ale přičinil se v okresním zastupitelstvu o poskytnutí finanční dotace. Pomoc ohledně přidělení pozemku od města pro zmíněný účel, tj. 2 500–3 000 m², přislíbil i náměstek starosty. Přípravnými pracemi bylo pověřeno předsednictvo spolku.⁵⁸ Na VH 26. února 1939 předseda Moulík vysvětloval účel sociální péče v době přítomné i budoucí. Tajemník Parobek podal obsáhlou jednatelskou zprávu, v níž „*vzdvihl aktivitu mno-*

ha dobrých lidí ku zdolání všech úkolů, které byly vloženy na bedra všech sociálních pracovníků“. Do popředí zájmu se opětovně dostala výstavba okresního dětského domova (ODD), který byl pro úspěšnou sociální činnost tolik potřebný. Dosud se podařilo získat obnos 109 000 K, což představovalo jednu třetinu celkového předpokládaného nákladu.⁵⁹

Protektorát Čechy a Morava, okupace

OPM se snažila svou zásluhou prací v sociální oblasti překonat jak následky 1. světové války, tak i těžké hospodářské krize. V Evropě se ale situace způsobená narůstajícím vlivem fašismu měnila. Dne 15. března 1939 byla republika obsazena německými vojsky, byl vyhlášen protektorát Čechy a Morava. Během okupace byla práce v sociálních a zdravotních odborech složitá. Z dobrovolných institucí, které dříve působily na úseku sociální a zdravotní péče, zůstala od roku 1941 pouze OPM (Bezirksjugendfürsorge in Prerau), která zajišťovala nejen běžný chod odborů, svou pomoc soustřeďovala na děti ohrožené válečnými událostmi a starala se o pozůstalé po popravených spoluobčanech. Prioritou se stal život a zdraví dítěte. Předseda Moulík konstatoval, že „i přes nepřízeň doby se vyvíjela činnost OPM klidně, neotřásly ji ani politické ani státoprávní změny“, vyslovil poděkování především okresnímu výboru za velkou finanční podporu a pochopení v práci sociálně zdravotní. V květnu a červnu 1939 byla uspořádána sbírková akce „Národní pomoc matkám a dětem“, která vynesla 45 763,40 K. Byl proveden výběr dětí do ozdravoven a projednán účet spolku DO Ch. Masarykové za vyslání 72 dětí do Čekyně. Zřízeny byly provozovny a poradny Omd v Penčičkách a Želatovicích. V roce 1943 byla ustavena sociální instituce „Národ-

54 Viz č. 52, 57. Jednání 1. 4, 24. 11. 1936, 22. 1. 1937. Oznaková akce k 28. 10. se plně vydařila, prodalo se 2 636 odznaků.

55 Viz č. 52. Zápis o důvěrné schůzi předsednictva 24. 6. 1937. Salíková obvinila generálního poručníka z nepřístojného chování a obtěžování („... nedělá nic jiného, než že obírá ženy...“). Zástupce OkÚ Dr. Štastný uvedl, že „... tento případ je značně závažný, jelikož poručník jako polooficiální pomocný orgán poručnického soudu se dopustil jakéhosi zneužití úřední moci a zaslouhoval by důkladného potrestání...“ Viz též jednání 30. 11. 1937 (revize agendy generálního poručnictví).

56 Viz č. 52. Jednání 11. 3., 1. 4. 1938. Účetní M. Dreiseitlová informovala o ztrátě 2 hlavních účetních knih z let 1934–1937, pokladního deníku, účetních dokladů 9–12/1936, 4–6/1937 a od 9–12/1937, dokladů a účtů mléčné akce, 1934–1937. Viz zápisy o revizi 31. 3. a 1. 4. 1938. Stanoveno, že veškeré účetní knihy a doklady musí být po skončení úředních hodin řádně uloženy a uzamčeny. Jednáno o výpovědi účetní, výběrové řízení na novou účetní. Viz dále OPM Přerov, inv. č. 36, k. č. 5, inv. č. 37 a 38.

57 Viz č. 52. Jednání 25. 1., 20. 2., 22. 2. 1938, VH 20. 2. 1938. Jan Moulík, * 21. 2. 1888 Nadějkov u Sedlce, ředitel nemocenské pokladny.

58 Viz č. 52. Jednání 8. 2., 22. 2. 1938, VH 20. 2. 1938. Viz též OPM Přerov, inv. č. 28, k. č. 5. Viz též tištěná Zpráva o činnosti OPM v Přerově za rok 1938.

59 Viz č. 52. Jednání 29. 4., 8. 6. 1938, VH 26. 2. 1939 (na akci ošacovací vydáno 52 496 K, stravování 35 014,80 K, vyplacené alimenty 133 006,35 K, ošetřovné 22 575 K, peněžní obrat 559 000 K).

60 Viz č. 52. Jednání 26. 6., 25. 10., 20. 11. 1939, 19. 1. 1940, VH 3. 3. 1940. Účetní uzávěrka za rok 1939: celkový obrat 954 240,65 K, jmění 173 595,55 K. Stavební fond k 31. 12. 1939 činil 86 820,45 K, OV daroval na stavbu okresního dětského domova (ODD) 50 000 K, příspěvky obcí na tentýž účel. Viz dále SOKA Přerov, fond Česká sociální pomoc, okresní úřadovna v Přerově, inv. č. 1-6.

ní pomoc“, později přejmenovaná na „Sociální pomoc pro Čechy a Moravu“, jejímž úkolem bylo poskytování sociální pomoci rodinám bez živitele. Po osvobození se její funkce rozšířila i na poskytování výpomoci pozůstalým po obětech nacismu. Tuto doplňkovou sociální péči poskytovala ve spolupráci s ČsČK a OPM. V období let 1939–1944 činily celkové náklady, které OPM vynaložila na praktickou péči o mládež 8 434 987 K.⁶⁰

Okresní sociálně zdravotní dům

OPM dlouhou dobu usilovala o vybudování střediska péče o mládež v Přerově, ve kterém by našly ochranu nejen děti potřebné, ale kde by byla soustředěna veškerá veřejná sociálně zdravotní dobrovolná péče. Kanceláře OPM byly totiž umístěny ve státních domech v Čechově ulici č. 37 (tehdy roh Rašínovy a Čechovy ul.). V místnostech byla umístěna též kancelář veřejného poručníka, poradenské místnosti odboru Omd s poradnou pro volbu povolání. Celá záležitost nabrala rychlý spád. Město Přerov darovalo na stavbu DD 50 000 K a pozemek v Sušilově ulici ve výměře 1 700 m². Dle usnesení z 2. července 1940 čj. 1018/pres. poskytl okresní výbor (OV) příspěvek ve výši 100 000 K s podmínkou, že OPM umístí v novostavbě okresního sociálně zdravotního domu (OSZD) poradnu proti rakovině, což tato přislíbila. Zemská péče o mládež (ZPM) v Brně vyslala do Přerova dva zástupce, s nimiž byla stavba detailně projednána. Na doporučení ZPM bylo zadáno vyhotovení plánů a rozpočtů osvědčenému odborníkovi architektu Ing. Oskaru Pořískovi z Brna za honorář 12 000 K. Zároveň byl ustaven stavební výbor-komise (za OPM předseda Moulík a jednatel Parobek, za ML TBC MUDr. Václav Skalák, vedoucí lékař poradny, a Josef Knejzlík, starosta z Předmostí a předseda tohoto výboru, dále dva zástupci ze starostenského sboru, dva z OV, dva z města Přerova), který dohlížel na zdárný průběh a dokončení stavby. Během doby, než byla dokončena výstavba vlastního DD, byly děti umísťovány v DD v Kojetíně.⁶¹ Na základě povolení stavební komise města Přerova z 5. října 1940 bylo se stavbou, která byla zadána přerovské firmě stavitele Karla Kovaříka, započato 10. října 1940. Do počátku zimy bylo postaveno přízemí. Poděkováno bylo okresnímu hejtmanu JUDr. Josefu Freyovi a vrchnímu právnímu radovi JUDr. L. Prchalovi za podporu při uskutečnění této náročné akce.⁶²

Na VH OPM 23. března 1941 byl ve funkci předsedy potvrzen Jan Moulík, ředitel ONP. Za úspěšnou spolupráci při zimní stravovací akci 1940/41 bylo poděkováno dobročinnému spolku Vlasta, zejména jeho předsedkyni Anně Zelenkové. Koncem roku 1940 čítala OPM 2 036 členů.⁶³

Výbor se během okupace zabýval oběžníky z Brna, úpravou poštovního, změnou ve výdeji zlevněných jízdenek, ústavem pro matky a kojence v Křenovicích, provozem zemědělských útulků, péčí o chrup mládeže, o matky a děti, o stipendijních místech, o prázdninové rekreaci a přidělu peněz, o prázdninových osadách a žňových útulcích v Přerově, Říkovicích, Přestavlkách a Vlkoši, které se velmi osvědčily. Stavba OSZD se chýlila ke konci, schválena byla i přístavba hospodářské budovy včetně úpravy zahrady a dvora. V nových prostorách měl být umístěn i Okresní pomocný výbor Národní pomoci. Jedna místnost ve sklepních prostorách sloužila k uložení archivu OPM.⁶⁴ Novostavbu moderního OSZD v Sušilově ul. č. 25

Okresní sociálně zdravotní dům OPM v Přerově, vybudovaný v letech 1940–1941.
SOkA Přerov

(čp. 2392) s nákladem více jak 1 100 000 K se podařilo realizovat v letech 1940–1941. Polovina budovy včetně dvoru a zahrady byla přidělena pro okresní dětský domov (ODD) s předpokládanou kapacitou 30 dětí. Provoz ODD byl povolen dle § 7 vl. nař. ze 14. března 1930, č. 29, výnosem býv. ZÚ v Brně z 16. června 1942, č. 14.997/4/9. Objekt byl pojištěn u brněnské pojišť-

-
- 61 Viz č. 52. Jednání o OSZD 24. 6., 2. 7., 6. 9., 7. 10., 20. 11., 18. 12. 1940. Výtěžek ze Svátku matek rozdělen. Ustaven odbor pro duševně úchylné, předseda učitel Václav Müller. Josef Knejzlík, * 24. 8. 1878 Třebíč, † 20. 6. 1952 Přerov-Předmostí, dlouholetý starosta, poslanec NS, redaktor časopisu Rádce český rolník. MUDr. Václav Skalák, * 9. 8. 1894 Sofia, Bulharsko, † 27. 4. 1942 Mauthausen, vedoucí lékař ML TBC, autor odborných a vědeckých prací o TBC, účastník protifašistického odboje, členem komise byl i městský stavitel St. Andrlík. Četná jednání o různých požadavcích Ligy proti TBC při výstavbě OSZD. Viz též „Zápis na věčnou paměť“ o zadání stavby OSZS v Přerově ze 7. 10. 1940. Viz též OPM Přerov, inv. č. 31, k. č. 5.
- 62 Viz č. 52. Jednání 7. 10. 1940, 8. 5. 1941. Fond Policejní přihlášky Přerov, rodinný list. Karel Kovařík, * 21. 4. 1895 Kladno, stavitel, do Přerova přišel 3. 12. 1917, JUDr. Josef Frey, okresní hejtman, * 23. 9. 1894 Hl. Mašůvky u Mor. Budějovic. Viz též OPM Přerov, inv. č. 28, 29, 30, k. č. 5. Viz dále Obzor, 16. 2. 1938, s. 1, 3. 3. 1938, s. 2 (Přerovsko buduje dětský domov), 20. 10. 1940, s. 1–2, 22. 5. 1938, s. 2. Viz dále SOkA Přerov, fond ONV Přerov, inv. č. 480, k. č. 284.
- 63 Viz č. 52. Jednání 23. 3., 8. 5., 19. 6. 1941, VH 23. 3. 1941. Předsedové odborů. Viz též tištěná Zpráva o činnosti OPM v Přerově za rok 1940.
- 64 Viz č. 52. Jednání 19. 6., 12. 9. 1941.
- 65 Viz č. 52. Jednání 20. 11., 18. 12. 1940, 21. 2., 17. 3., 21. 3., 8. 5., 16. 6., 12. 9., 7. 12. 1941. K 21. 2. 1941 stav vkladu OPM 151 084 Kč, stavební fond 407 509,90 K. Viz též OPM Přerov, inv. č. 32, k. č. 5.

Ložnice v okresním dětském domově. SOkA Přerov

tovny Slávie. Vedle úřadovny OPM zde našlo uplatnění celé spektrum sociální péče, vedle ODD sloužila budova i bezplatné poradně pro matky a děti, kterou vedl od založení až do roku 1929 MUDr. J. Glos, bezplatné poradně pro ženy těhotné, hromadnému poručení při OPM, dispensáři ML TBC včetně protirakovinové poradny. Do ODD bylo počátkem prosince 1941 převzato 9 osiřelých dětí, dosud umístěných v sirotčincích řádových sester, o Vánocích se počet zvýšil na 12.⁶⁵ Stavba byla dokončena 15. října 1941, o dva dny později byly přestěhovány kanceláře OPM a poradna pro matky a děti, ODD, který byl v provozu od 1. prosince 1941, byl v té době 61. zařízením svého druhu v republice. K prvnímu jednání v nových úřadovnách OSZD v Sušilově ul. č. 25 se správní výbor sešel v neděli 7. prosince 1941 za přítomnosti hostů včetně okresního hejtmána Dr. Josefa Freye. Při následné prohlídce celého objektu bylo konstatováno že „...*Vybudováním okresního sociálně zdravotního domu dostalo se městu Přerovu a okresu přerovskému nové a pěkné budovy, v níž našli útočiště sociálně zdravotní korporace...*“ V následujícím hektickém období byly uhrazeny veškeré účty za vybavení ODD, provedena instalace telefonu, přestěhovány všechny instituce. Zvoleno bylo i kuratorium DD v čele s předsedou a pedagogickým rádcem ředitelem v. v. Šedivým, místopředsedou a hospodářem p. Ježkem, zdravotníkem MUDr. Fr. Šťastným, jednatelkou a pěstounkou sl. Jiřinou Klimečkovou. Při DD byl vydlážděn dvůr a upraveno hřiště.⁶⁶ Následně OPM upustila od pokračování hromadných stravovacích akcí. Rodinný odbor udělil 1 004 dětem podporu ve formě potravinových poukázek, ošacení poskytnuto 924 dětem, výnosu kinové dávky použito na placení mlé-

Pracovna dětí v okresním dětském domově. SOkA Přerov

ka dětem předškolního věku. Zintenzivnila se spolupráce se Sirotčím fondem. Prostřednictvím dozorcích důvěrníků bylo provedeno šetření v 578 rodinách. DD byl v plném provozu po celý rok, stav koncem roku 16 dětí. Průměrný měsíční náklad na 1 dítě činil 425 K, denní stravné asi 8,40 K. Prázdninový odbor měl v provozu ozdravovnu se 181 dětmi, v péči o chrup školní mládeže vyšetřeno 643 žáků. Po zakoupení pojízdného zubního ambulatoria bylo pečováno o chrup i u žáků venkovských škol. Dorostový odbor poskytl jednorázový příspěvek 38 dorostencům, vydával poukázky k odběru potravin, poskytl ošacení a zprostředkoval léčení. Veřejný poručník evidoval 556 poručení s 570 poručenci, alimentů vyplaceno 248 031,10 K, souzeno 49 mladistvých provinilců a 15 provinilců školou povinných. Pokladník zaznamenal značné navýšení příjmových i výdajových položek. Obrat za uplynulý rok dosáhl výše 3 006 060,45 K.⁶⁷

Zdárně se vyvíjela spolupráce se Sirotčím fondem při ministerstvu vnitra, který koncem roku evidoval 88 dětí a na příspěvcích vyplatil 57 000 K. Pod zdravotním dozorem v poradnách pro matky a děti bylo 2 200 dětí. Malou návštěvnost zaznamenala poradna pro těhotné ženy. Dorostový

66 Viz č. 52. Jednání 7. 12. 1941, 16. 3. 1942. Viz dále tištěné Zprávy o činnosti OPM v Přerově za rok 1941, 1942.

67 Viz č. 52. Jednání 9. 10. 1942, VH 23. 3. 1942, 9. 5. 1943. Viz též OPM Přerov, inv. č. 19, k. č. 4. V dorostové péči byly řešeny přestupky nezletilců, přiloženy rozsudky soudu pro nezletilé. Viz dále tištěné Zprávy o činnosti OPM v Přerově za léta 1933–1942.

68 Viz č. 52. Jednání 1. 9. 1943, 24. 2. 1944.

odbor vyvíjel činnost v rámci daných možností, práce se soustředila v akcích podpůrných, rekreačních, ošacovacích, stravovacích. Ozdravná akce školních dětí prováděna prostřednictvím Kuratoria nadace Vojtěchov v Brně, kde bylo umístěno 126 dětí z přerovských škol. Váhový přírůstek na dítě činil asi 1 kg. Zotavovna byla umístěna ve školní budově, zdravotní stav dětí uspokojivý, nakažlivé choroby se nevyskytly. Celkové náklady činily 89 925,70 K.⁶⁸ K 31. prosinci 1943 měla OPM 33 členů zakládajících, 324 členů činných a členů přispívajících 3 350, celkem 3 712 členů, na čl. příspěvcích (5 K) vybráno asi 44 000 K. K 31. prosinci 1943 bylo v ODD 20 chovanců. Provoz DD se zvyšoval, práce za válečných poměrů byla těžká a zodpovědná i proto, že značné procento byly soudně odebrané děti z výchovy rodičů či pěstounů.⁶⁹

Zemědělské útulky

OPM měla šestnáct útulků pro děti zemědělců a zemědělských dělníků s 588 zapsanými dětmi. Náklad 141 882,20 K byl plně hrazen ministerstvem vnitra a místními činiteli. Dle výnosu ZÚ v Brně a příkazu ČZPM bylo ponecháno v provozu v zimních měsících šest zemědělských útulků (Předmostí, Buk, Čekyně, Říkovice, Vlkoš, Domaželice). Útulek v Buku byl v polovině ledna 1945 uzavřen pro místní zákopové práce, ve Vlkoši zastaven provoz pro nedostatek paliva. Od 1. prosince 1944 byl zřízen a dán do provozu dětský útulek v Přerově pro děti matek pracovně nasazených. Potřebné síly dal k dispozici Spojovací úřad při německém ministerstvu v Praze (jednalo se o devět sil z odborné školy pro ženská povolání). Náklady převzalo město Přerov, personální náklady hradila Sociální pomoc v Praze. Zapsáno zde bylo 240 dětí, v lednu kolem 500. Útulek byl často kontrolován, v době, kdy se ve školách nevyučovalo, plnil dobře svěřený úkol.

Činnost odborů OPM v roce 1944–1945

Na jednání VH v únoru 1945 jednatel konstatoval, že v této složité době, kdy válka trvala již šestým rokem, byly na OPM kladeny nové a těžké úkoly v péči o dítě. Práce, která byla vykonána, mohla být splněna jen za úzké spolupráce dobrovolných pracovníků OPM a pracovníků z povolání, za finanční podpory ministerstva vnitra, organizací, obcí a příznivců. Působnost OPM se vztahovala na 46 obcí soudního okresu přerovského, v každé obci byl 1–2 důvěrníci. Střediskem veškeré činnosti v péči o mládež byl OSZD. Správní výbor jako nejvyšší orgán OPM čítal 12 členů volených 5 virilních, 1 kooptovaného. Předsednictvo mělo 8 členů, 15 pracovních odborů o 185 členech. Sbor dozorcích důvěrníků čítal 62 osoby. K 31. prosinci 1944 tvořilo členskou základnu 3 837 členů (38 členů zakládajících, 315 činných, 3 484 přispívajících). Následující stručný výčet nám dává přehled o činnosti odborů OPM a rozmanitosti jejich pracovní náplně. V **Hromadném poručení** bylo vykonáváno poručení nad dětmi nemanželskými, národnosti české, bydlícími v oblasti přerovského okresního soudu. V roce 1944 bylo souzeno soudem pro mládež 23 mladistvých provinilců, pod ochranným dozorem OPM na příkaz soudu bylo 30 chlapců a děvčat. K hromadnému poručení byl přiřčen **ochranný dozor nad dětmi** v rodinách dle z. č. 256/21 a vl. nař. 23/30 Sb. z. a nař. o ochraně

děti v cizí péči a děti nemanželských. K 31. prosinci 1944 měla OPM pod ochranným dozorem 720 dětí, z toho 365 hochů a 355 dívek (z toho 21 manželských, 699 nemanželských). V **péči o děti předškolního věku** bylo v provozu 9 poraden, které zahrnovaly 48 obcí, s 2 253 dětmi, v rodinách bylo vykonáno za rok 1 384 návštěv. **Okresní poradnu pro matky-ženy těhotné** navštívilo 44 matek (42 manželské, 2 nemanželské), počet návštěv 77, návštěv v rodinách 95, uděleny jednorázové podpory 33 matkám. V zimním období 1944 bylo v činnosti při poradnách a mateřských školkách **15 stravovacích stanic**, v nichž se stravovalo průměrně 406 dětí. V **ošacovací akci** poskytnuto 216 kojencům a malým dětem oblečení za 15 385,40 K. Celkem 440 dětem byl poskytnut vitamínový přípravek, v rámci zeleninové akce vydán obnos 2 100 K pro 38 dětí na zakoupení čerstvé zeleniny a rybího tuku. Do **zemědělských útulků** zřízených v 17 obcích bylo zapsáno celkem 629 dětí. V **rodinné péči měla OPM** k 31. prosinci 1944 v trvalé výchově 72 dětí, z toho umístěno v ODD 19 dětí, ve volné rodinné péči 2 děti, za příspěvek 26 dětí, v ústavech jiných institucí bylo 25 dětí. Jednorázových podpor dětem a rodinám bylo v osmi případech poskytnut příspěvek 4 048,30 K. **Stravovací akce pro školní děti** v zimním období 1943/44 byla prováděna ve 4 stravovnách s průměrným počtem strávnicků 746. **Ošacovací akce** se uskutečnila ve 31 obcích, kdy 1 060 dětí obdrželo vhodné ošacení. Při **prázdninové ozdravné akci** bylo vysláno celkem 232 dětí do různých ozdravoven. **Péče o chrup školní mládeže** prováděna v 11 školách, ve 27 třídách, zapojeno bylo šest postupných ročníků s 1 468 žáky. **Sirotčí fond** při ministerstvu vnitra poskytoval pravidelné příspěvky na výchovu a výživu polosirotků a sirotek, příspěvek obdrželo 73 dětí. Podle vl. nař. č. 441/44 prováděla OPM **evidenci početných rodin**. Evidováno bylo 65 žádostí o zvláštní přídatky, které byly následně přiznány 61 rodinám, ve 49 případech byl příspěvek zastaven. Koncem roku 1944 OPM evidovala 592 rodiny s 2 425 dětmi, které byly pod zdravotním lékařským dozorem poraden. **ODD** měl k dispozici 27 lůžek, k 1. lednu 1944 bylo v domově 20 dětí, k 31. prosinci 1944 jen 19 dětí. **Dorostový odbor** prováděl svou činnost v rámci stávajících možností. V ozdravovnách bylo umístěno 119 dorostenců, 76 dorostencům poskytnut příspěvek na doplnění šatstva. Stravovací akce dorostu byla prováděna dobročinným spolkem VLASTA v Přerově ve studentské menze.⁷⁰

Osvobození, UNRRA

Po šesti těžkých válečných letech skončila 2. světová válka, fašistické Německo bylo poraženo, Přerov byl osvobozen dne 8. května 1945. OPM, podobně jako další dobročinné spolky (především Vlasta) obstál ve svém poslání, obětavě pracoval jak před válkou, tak i během okupace. Na rozdíl od některých dalších spolků (Sokol, Orel) jeho činnost pozastavena nebyla, ve své práci vytrval i během války, podpora, pomoc chudým a strádajícím byla jeho hlavní náplní. Na prvním jednání správního výboru v osvobozené vlasti 6. června 1945 předseda J. Moulík vzpomněl těch, kteří

69 Viz č. 52, 71. Jednání 24. 2., 25. 2. 1911, VH 27. 2. 1944.

70 Viz č. 52. Jednání 31. 1. 1945, VH 12. 2. 1945. Viz fond OPM Přerov, inv. č. 22, k. č. 4. Viz č. 12 (Vlasta).

položili své životy, poděkoval všem spolupracovníkům, kteří se v době nesvobody nevdali práce o české dítě. Konstatoval, že do budoucna se otevírají nové a veliké úkoly, dům OPM se stane „*střediskem příští velké sociální péče ve prospěch nejmladších příslušníků našeho národa, jimž krutý osud vyrval násilím jejich rodiče, živitele a vychovatele*“. Výbor vyhotovil seznam osob, které obdržely potřebné ošacení a potraviny z přidělu UNRRY, jejímž hlavním posláním bylo poskytování první pomoci osvobozeným územím. Šest let okupace zanechalo hluboké stopy na fyzické kondici i zdravotním stavu obyvatel. Nabízená pomoc UNRRY se týkala výživy, ošacení, zdravotnictví, též obnovy průmyslu a zemědělské výroby. UNRRA zasahovala i do oblasti sociální a zdravotní. Pomoc poskytovaná republikou zdarma nebyla zanedbatelná. Jednalo se o rychlou pomoc na zničených územích, nemocným, práce neschopným, lidem bez domova, hlavně sirotkům, ženám těhotným a ženám s malými dětmi, což se týkalo i obvodu působnosti přerovské OPM. Na stravovací akci republiky poskytl bohaté dary Americká pomoc Československu, Švýcarský červený kříž, Švýcarský komitét pro pomoc Československu a židovské organizace v Anglii, které posílaly dětem sušené a kondenzované mléko, kakao, sušená vejce, sardinky, krupici a další. Rychlá pomoc UNRRY, dle našeho úsloví „Kdo rychle dává, dvakrát dává“, byla dokladem mezinárodní solidarity demokratických národů. Sociální útlak a strádání během okupace podlomilo lidem zdraví, kvalita zdravotní péče byla nedostatečná. Následkem podvýživy bylo rozšíření tuberkulózy a zvýšení dětské úmrtnosti, čemuž se UNRRA snažila svou pomocí předejít. Přísunem léčiv a potravin byli uchráněni občané jak od hladovění, tak od epidemických chorob. Významným počinem předsednictva OPM bylo zavedení podpůrné péče dětí, jejichž rodiče se staly obětí gestapa (soupis provedl ONV). Vzpomenuto bylo záslužné práce okresního hejtmana Dr. Freye na vybudování OSZD a poděkováno továrníku Karlu Zejdovi za dar 100 000 K, který poskytl na stavbu tohoto zařízení. V DD bylo umístěno 17 dětí, „*budova dobře přestála květnové dny, nenastalo žádných škod ani na objektu ani na zařízení*“. Po skončení 2. světové války pracovalo v Čechách Zemské ústředí péče o mládež v Praze a Česká zemská péče o mládež na Moravě se sídlem v Brně.⁷¹

„Jsem včerejšek, dnešek i zítřek národa – jsem dítě“

Je evidentní, že činnost OPM během okupace směřovala k jedinému cíli, kterým byla záchrana českého dítěte. V letech 1939–1945 bylo poskytnuto 16 811 dětem stravování, ošacení i umístění do ozdravoven, což si vyžádalo celkový náklad ve výši 1 986 526 K. Odbor Omd měl v evidenci poraden 7 819 dětí. Od roku 1941 bylo v provozu celkem 45 zemědělských útulků. V ústavní a pěstounské péči byly celkem 372 děti. V OSZD byla soustředěna veškerá péče o mládež, upevněna byla síť důvěrníků, OPM úzce spolupracovala s českými školami a jejich učiteli, rodičovskými sdruženími. Správní výbor čítal 12 členů volených, 5 virilních, schůzí bylo 5, osmičlenné předsednictvo se sešlo na 5 schůzích, 13 pracovních odborů mělo 70 členů. Sbor dozorčích důvěrníků čítal k 31. prosinci 1945 59 osob. K 31. prosinci 1945 měla OPM 38 členů zakládajících, 284 činných a 1 326 přispívajících, celkem 1 648 členů, na příspěvcích vybráno 64 694 Kčs

(po skončení války byla výše členského příspěvku stanovena na 10 Kčs ročně). Hromadné poručení při OPM vykonávalo dozor nad 569 dětmi (539 nemanželských a 7 manželských). Mladistvých provinilců souzeno v roce 1945 soudem mládeže 21, ochranný dozor nad dětmi v rodinách podle z. č. 256/21 a vl. nař. č. 29/30 Sb. prováděla OPM nad 685 dětmi (z toho nemanželských 664, manželských 21). Péče o děti předškolní byla prováděna odbory Omd, které byly ustaveny při všech 10 poradnách. Zabránil několika poradenských místností k válečným účelům znemožnilo na určitou dobu jejich provoz. Zdravotní stav mnoha dětí byl díky válečnému strádání velmi špatný, děti trpěly podvýživou, řadou chorob, bronchitidou. Vitaminová akce byla prováděna po celý rok, na základě lékařského doporučení byl přidělen sladový výtažek Kandol, vitamin D, šípková marmeláda bohatá na vitaminy, dražé z černého rybízu, vitamin C ve formě cebionového cukru. Ve 155 případech byl vydáván rybí tuk, tehdy velmi vzácný. V přerovské poradně bylo během roku prováděno pravidelné ozařování horským sluncem. Základní sociální zařízení v péči o dítě – jesle pro kojence a batolata – městu Přerovu ale scházelo a „*marné bylo volání o jeho opět-ném zprovoznění, jak tomu bylo před 15 lety*“. Revoluční národní výbor (NV) přislíbil OPM jeden vhodný dům ke zřízení jeslí, který ale pro naprostý nedostatek bytů ve městě uvolněn nebyl. Ošacení v zimním období bylo poskytnuto 215 kojencům. K 1. lednu 1946 měla OPM v trvalé výchově 63 dětí. ODD prošlo od založení 124 dětí. Spolupráce se Siroťím fondem při ministerstvu vnitra prováděna velmi úspěšně až do června 1945, od 1. července 1945 převzala financování příspěvku pro 72 sirotků Česká sociální pomoc. Od 1. ledna 1938 do 30. června 1945 vyplatil Legiofond na příspěvcích 266 376 Kč, OPM měla evidováno 1 132 sirotků a polosírotků. Zařízením porodnice při okresní veřejné nemocnici zavedla OPM sociální službu. Spolu s Masarykovou ligou proti TBC vedla OPM poradny pro všechny děti podvyživené a náchylné k TBC. Po šestileté nucené přestávce byla znovu-obnovena tradice „Vánočního stromu republiky“, který na Masarykově náměstí svítil od 9. prosince 1945 do 6. ledna 1946. Do pokladničky dárci vložili 51 144,60 Kčs, do kanceláře OPM a ODD složeno dalších

71 Viz č. 52. Jednání 6. 6., 21. 9. 1945. Při ošacovací akci poskytnut příspěvek 215 dětem do 6 let, 1 179 dětem do 14 let, 38 nad 14 let, celkem 1 432, náklad 165 617,20 K. Z odboru Omd stížnost na neochotu lékařů o převzetí ordinačních hodin ve 4 poradnách, nedostatek lékařů, stav kritický, tudíž neprováděny lékařské prohlídky. V ODD umístěno 14 dětí, po dobu 1 měsíce zde bylo 7 dětí z ubytovacího tábora Němců, pak předány do jiných ústavů. UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration), organizace založená 9. 11. 1943 na základě dohody 44 spojeneckých států s cílem poskytovat humanitární pomoc osobám postiženým válkou. Dvě třetiny veškeré pomoci pocházelo z USA. Působení ukončila na jaře 1949 a její činnost převzala OSN, UNICEF a d. SOMMER, K.: UNRRA a Československo. Opava 1993. Viz i tištěná Zpráva o činnosti OPM v Přerově za rok 1945. Viz též fond ONV Přerov, inv. č. 195, k. č. 152 (sociální výpomoc a podpory pro osoby vězněné gestapem), inv. č. 197, k. č. 152, inv. č. 219, k. č. 304, dále fond Česká sociální pomoc, okresní úřadovna v Přerově, inv. č. 1–6. Karel Zejda, * 13. 3. 1890 Loučky u Tišnova, † 13. 3. 1977 Přerov, továrník, majitel Kazeta Přerov.

72 Viz č. 52. Jednání 18. 10., 21. 11. 1945, VH 17. 3. 1946. Akce „V dětech je národ věčný“ vynesla k 17. 10. 1945 833 143,90 K. Viz dále OPM Přerov, inv. č. 14, k. č. 3 (sociální služba na porodnici), inv. č. 35, k. č. 5 (127 sociálně slabých rodin). Viz též tištěná Zpráva o činnosti OPM v Přerově za rok 1946.

60 629,40 Kčs. K návratu prezidenta Dr. Ed. Beneše do osvobozené vlasti v roce 1945 byl založen při ČZPM v Brně fond „V dětech je národ věčný“, jehož účelem bylo získat finanční prostředky na vybudování ústavu pro moravské děti. Na přerovském okrese bylo dosaženo pěkného výsledku sbírky, ČZPM bylo odvedeno celkem 879 209,90 Kčs. Úpisovací archy byly svázány do vkusné knihy s věnováním a prostřednictvím ČZPM byla tato uložena do Památníku odboje.⁷² Funkci předsedy nadále vykonával Jan Moulík. Výbor se zabýval řešením postupu při poskytování příspěvků na výchovu dětí odsouzených kolaborantů, příp. Němců. OPM vyslala v rámci akce ministerstva ochrany práce a sociální péče šest dětí do Švýcarska a čtyři do Anglie na tříměsíční pobyt, 42 dětí z Přerova a okolí bylo odesláno do státní ozdravovny Velké Losiny, o kterou byl značný zájem, a do ozdravovny ČČK v Březolucech u Zlína. V dubnu 1946 se konala po sedmileté přestávce na všech školách přerovského okresu velikonoční pomlázka, jejíž výnos byl určen pro DD. ČZPM vybavila DD vlněnými příkrývkami, ručníky, povlaky, ložním prádlem, poradny obdržely lékařské pláště z UNRRY, která se též podílela na mimořádné ošacovací akci dětí. V podzimních měsících 1946 bylo opětovně zahájeno stravování školních dětí, k němuž bylo použito potravin darovaných UNRROU, což se dětem velice zamlouvalo. Oblíbily si především pomazánky a maso, o čemž svědčilo i vánoční blahopřání žáků měšťanské školy v Předmostí zaslané OPM: „*Žáci měšťanské školy děkují uctivě za poskytnuté přesnídávky z akce UNRRA, které nám velmi chutnají...*“ V květnu 1946 bylo k Svátku matek rozprodáno 5 000 přáníček, na slavnostní besídce pro maminky, které se zúčastnilo 800 osob, vystoupila s proslovem ředitelka odborné školy pro ženská povolání Marie Bayerová. V rámci propagace práce OPM uspořádal v říjnu ČSČK spolu s odborem Omd přednášku primáře dětského oddělení přerovské okresní nemocnice MUDr. Jana Ondřeje za účasti 300 osob na téma „Dětské choroby“.⁷³ Hlavní činnost Omd byla soustředěna v 10 bezplatných poradnách pro matky a děti a 1 poradně pro těhotné. V soudním okrese přerovském se během roku 1946 narodilo 828 dětí, poradny evidovaly 493 dětí ve věku do 1 roku (62 % všech narozených). Z evidovaných dětí zemřelo 6, tj. 1,2 %. Po odchodu úředního lékaře MUDr. Fr. Štastného z Přerova byl předsedou okresního odboru Omd primář přerovské nemocnice MUDr. Jan Ondřej, jehož zásluhou absolvovaly děti zdravotní prohlídky dvakrát ročně. Dotyčný vedl dále poradny v Bochoři, Předmostí, Troubkách, Pavlovicích a Želatovicích, MUDr. Drahomíra Čapková, odborná lékařka vedla poradnu v Přerově, MUDr. Rákosník poradnu v Říkovicích a Horní Moštěnici, MUDr. J. Slaměník v Brodce, MUDr. Chmelař v Penčičkách, MUDr. Kovařík v Pavlovicích. V okresní poradně pro ženy těhotné ordinoval vedoucí lékař poradny, primář MUDr. Karel Vrba. Ve 4 poradnách byla využívána horská slunce, Omd půjčoval do rodin velmi přesné americké váhy k vážení kojenců, o které byl značný zájem z řad maminek. Oblíbené a vyhledávané zemědělské útulky byly zřízeny ve 13 obcích soudního okresu přerovského. Vedení spolku marně jednalo s ONV a MNV o přidělení konfiskátu, či uvolnění dvou bytů v Sušilově ul. za účelem zřízení dětských jeslí. OPM následně obdržela výnos ministerstva sociální péče z 8. dubna 1947 č. C II-1721/12-2 o zařazení výstavby jeslí v Přerově do plánu na rok 1948. Výměrem ZNV z 18. prosince 1946 č. 59.417-15/82-1940 byla OPM propuštěna ze závazku

nájemní smlouvy ve státních domech v Rašínově ul. č. 9, kde byly její bývalé kanceláře rekonstruovány na byty. K 31. prosinci 1946 měla OPM celkem 2 641 členů (38 zakládajících, 2 350 přispívajících, 253 činných). „Vánoční strom republiky“ na Masarykově náměstí o vánočních svátcích 1946–1947 i 1947–1948 byl opětovně věnován správou českyňského polesí. V penězích a naturáliích vybráno 58 595,90 Kčs. Těž spolek Vlasta ve stravovací stanici při vánoční nadílce podělil vánočky, sušené ovoce a perníčky. Česká sociální pomoc poskytla na vánoční nadílku dětí v ODD, stravovací stanici a pro slovenské děti částku 8 000 Kčs. Ministerstvo výživy přidělilo k rozdělení 324 kg čokolády. Poprvé v roce 1946 spolupracovala OPM s „kmotry-ochránci dětí“, a to nejen z ČSR, ale též z Kanady. Kanadští Unitáři poslali dětem ODD před vánočními svátky 128 kusů oděvů, 50 kusů polévkových konzerv, dárky zaslala i jistá Elly Hathaway z kanadského Vancouveru. Dalšími kmotry čtyř dětí v domově byl odbor žen národně sociální strany v Brně a zaměstnanci brněnské Zemské školní rady (ZŠR), kteří zasílali nejen pravidelný měsíční příspěvek ve výši 1 600 Kčs, ale děti v dětském domově byly na Vánoce jejich zásluhou obdarovány oblečením, prádlem, cukrovím a jablíčky.⁷⁴

Hosté z Velké Británie

Na své cestě po Československu navštívil šéf statistického úřadu britského ministerstva výživy E. Ag. Shrimpton počátkem roku 1947 město Přerov za doprovodu zástupce z ministerstva výživy v Praze. Po uvítání zástupci ONV a MNV na přerovském nádraží navštívil dělnické rodiny, závodní kuchyni VME, okresní nemocnici a ODD, kde si host s velkým zájmem prohlédl vzorně čisté ložnice a ostatní zařízení domova včetně celého objektu OSZD v Sušilově ulici, projevil zájem o poradnu matek a dětí, která byla právě v činnosti, následně se se svými průvodci odebral do poradny ML TBC, kde odborný výklad podala vedoucí lékařka MUDr. V. Skaláková. Při odchodu vyslovil zástupcům OPM *„potěšení a obdiv nad tím že vše, co zde shlédli, bylo vykonáno z veřejné dobročinnosti a dobrovolnými pracovníky...“* Záslužná práce OPM byla následně oceněna i přítomným zástupcem ONV Karlem Rosmusem, za MNV Přerov předseda JUDr. Možíš řekl, že *„... Bylo by velkou chybou a znamenal by v péči o mládež velký krok zpět, kdyby zveřejněním péče o mládež byli dobrovolní pracovníci opomenuti a práce ponechána jen úředním činitelům. Práce pro dítě musí být pro-*

73 Viz č. 52, 75, 76. Jednání 28. 2, 17. 3. 1946. Viz též jednání 16. 4., 26. 6. 1947, 22. 6., 24. 10. 1949 ohledně Velkých Losin. Viz též OPM Přerov, inv. č. 10, k. č. 1, inv. č. 16, 17, k. č. 3, inv. č. 18, k. č. 4 (táborové deníky dětí). Viz tištěná Zpráva o činnosti OPM v Přerově za rok 1946. Marie Bayerová, * 5. 7. 1894 Přerov, † 29. 6. 1977 Přerov, ředitelka OŠŽP Přerov, kulturní a osvětová pracovnice. Potravinu dodávané UNRROU byly převážně v konzervách, mnozí občané se s nimi dosud neseťkali, neuměli je vhodně užívat. Ministerstvo výživy vydalo v dubnu 1946 brožuru „Jak připravovat zboží UNRRA“, v níž podalo pokyny o užívání. Novinkou u nás byly pomazánky z burských oříšků, obilní přípravky, ovocné želé, sojová mouka.

74 Viz č. 45, 52. Jednání 23. 5., 5. 9., 21. 11. 1946, 27. 1., 16. 4., 26. 6. 1947. Viz též tištěná Zpráva o činnosti OPM v Přerově za rok 1946. SOkA Přerov, fond ONV Přerov, inv. č. 650, k. č. 356 (jesle).

75 Viz č. 52. Jednání 17. 2., 16. 4. 1947, VH 13. 4. 1947. Staronovým předsedou zvolen Jan Moulík.

*cítěna opravdovou láskou a nezištnou prací a jedině taková práce je úspěšná a trvalá...*⁷⁵ I v průběhu roku 1947 se OPM věnovala svému poslání. V okolních obcích byly otevřeny další útulky. Toto zařízení bylo oblíbené a vyhledávané, pro své děti je využívaly matky zaměstnané v zemědělství. Konala se tradiční velikonoční pomlázka. Stravování mládeže ve studentské menze Vlasta doznalo takového nárůstu, že spolek ze svých darů nemohl již provoz udržet, a proto se obrátil na OPM s žádostí o finanční příspěvek a naturálie. Do zimní ošacovací akce bylo zapojeno 1 407 dětí, zimní stravovací akce byla prováděna pro 919 školních dětí slabých a nemajetných ve 14 obcích, kterým bylo vydáno 62 850 dávek obědů nebo svačin. Hlavním účelem byla snaha zajistit pravidelnou a kvalitní stravu dětem. Záslouhou zdravotního oddělení ONV Přerov došlo k výstavbě pobočného ústavu péče o chrup školní mládeže, vhodné místnosti (zubní ordinace a čekárna) propůjčila místní školní rada (MŠR) v býv. pedagogiu bezplatně na dobu 5 let. Během prázdnin 1947 prošly prostory rekonstrukcí, dodáno ordinační zařízení. Úpravu místností provedla na svůj náklad OPM a zároveň podala žádosti o subvenci na ministerstvo zdravotnictví.⁷⁶

Likvidace

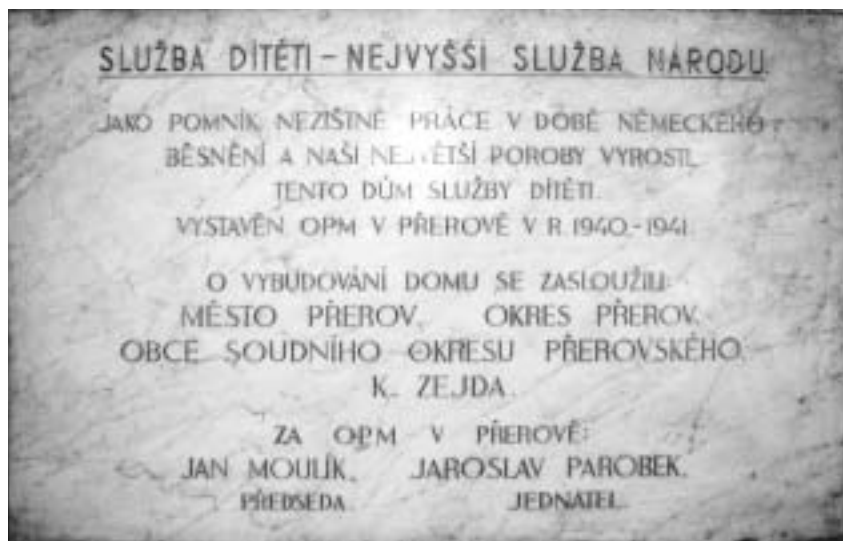
V poválečném období se práce OPM v sociální oblasti slibně rozvíjela. V důsledku chystané reorganizace ale obdržela sdělení ČZMP o připravované likvidaci OPM na území republiky. V této souvislosti vzalo vedení přerovského spolku na vědomí zprávu o stavu svého jmění k 11. dubnu 1947. Ministerstvo sociální péče vydalo výnosem z 22. prosince 1947 č. C II/100-17.12.47 směrnici pro likvidaci OPM s termíny k 31. lednu 1948 a 29. únoru 1948. OPM zároveň dodatečně požádala ministerstvo sociální péče o schválení readaptačních prací v OSZD. Dnem 31. prosince 1947 byly na základě vyhl. předsedy vlády z 18. listopadu 1947 č. 202 a 203 zrušeny ve smyslu § 5, odst. 1, z. č. 48/47 Sb. dosavadní spolky OPM. Přerovská OPM zakončila svou téměř 40letou činnost v péči o mládež a přešla dnem 1. ledna 1948 do likvidace, kterou provádělo užší předsednictvo OPM za dozoru správního výboru. Zákonem č. 48/1947 Sb. z 19. března 1947 byly výkonem péče o mládež pověřeny okresní národní výbory (ONV), které převzaly movitý i nemovitý majetek a OPM se tak staly součástí státní správy. Na základě vyhl. ONV v Přerově č. 747-VIII-48 z 12. ledna 1948 bylo předsednictvo likvidačního výboru ve složení předseda Jan Moulík, I. místopředseda Antonín Sousedík, II. místopředseda Hubert Odrážka, jednatel Jaroslav Parobek, pokladník Viktor Netočný, samotný likvidační výbor se skládal z 5 členů předsednictva, 2 revizorů a 6 členů. Okresní akční výbor Národní fronty (OAV NF) zároveň vyzval ONV k provedení sloučení spolku DO Ch. G. Masarykové s OPM. Po vzájemné dohodě byl jmenován čtyřčlenný likvidační výbor za spolek a totéž za OPM. Členové přerovské OPM se sešli v neděli 13. dubna 1947 ke svému výročnímu sněmování se zástupci všech přerovských a venkovských úřadů, škol a korporací. Schůzi zahájil předseda OPM ředitel Jan Moulík, který se kriticky vyslovil o právě publikovaných nových dvou zákonech – o zveřejnění péče o mládež a o poradenství. Jednatel Jaroslav Parobek připomněl historii Sirotčího spolku a OPM, která „za téměř 40letého trvání zanechala hluboko-

kou a úrodnou brázdou na poli sociálně zdravotní péče v našem okrese, prošla dobami rozkvětu i neklidu, pracovala však vždy pro blaho a lepší zítřek našich dětí, které potřebovaly ochrany a pomoci“. Organizace doznala takového rozmachu, že na příjmech v roce 1946 bylo přijato 5 472 433,70 Kčs, celkový obrát v tomto roce byl přes 11 mil. Kčs. Jméno instituce činilo koncem roku 1946 téměř 2 000 000 Kčs. Po skončení jednání se přítomní odebrali do budovy OSZD, kde ředitel a předseda MŠR František Šedivý odhalil pamětní desku s nápisem „Služba dítěti-nejvyšší služba národu“ a uvedl, že „...Objekt byl vystavěn OPM v Přerově v letech 1940–1941... Jako pomník nezištné práce v době německého běsnění a naší největší poroby vyrostl tento dům služby dítěti a bude vždy připomínat budoucím, že jenom opravdová láska k dítěti může vytvořit dílo tak závažné, jako OSZD...“⁷⁷ Již od května 1946 přerovská OPM jednala s ONV v Šumperku a Osidlovacím úřadem – FNO v Praze o přidělení býv. Kojeneckého ústavu ve Velkých Losinách čp. 200 a 483. Zdlouhavé jednání dospělo 14. ledna 1948 ke komisionálnímu řízení ve Velkých Losinách, kde bylo konstatováno, že OPM jako spolek byla zrušena a funkci dosavadních OPM převzaly ONV, včetně veškerých zařízení sloužících k péči o mládež. Přerovská OPM plánovala zřídit zde zotavovnu, která by byla v provozu od května do září. V objektu bylo třeba provést stavební úpravy, prostředky byly k dispozici z fondu „V dětech je národ věčný“ z roku 1945 a ze subvencí ministerstva sociální péče. Bylo pozitivním počinem, že ONV v Přerově–OPM pokračoval v jednání o přidělení tohoto konfiskátu do vlastnictví. Novému majiteli totiž nastala povinnost provádět nutnou údržbu objektu, který neměl řádného hospodáře již od roku 1945 a kde opravy nebyly prováděny nejméně od roku 1940. Je třeba konstatovat, že nově ustavená komise ONV–OPM pokračovala v práci původního spolku. Na poradě dne 20. dubna 1948 zástupci ministerstva sociální péče a ZNV – Zemské péče o mládež vyslovili souhlas s návrhem ONV Přerov – OPM o zřízení Domova mládeže (DM) v budově staré Optikotechny v Přerově, Malé Novosady čp. 406. Se zřetelem na výsledek šetření rozhodlo ministerstvo sociální péče o zařazení výstavby DM do pětiletého plánu, kam byla zařazena i generální oprava zotavovny ve Velkých Losinách.⁷⁸ Vydáním zákona o zveřejnění péče o mládež a péče poradenské ukončila OPM svou činnost na podkladě dobrovolném. OPM byla zrušena coby spolek a veškeré úkoly včetně nemovitostí, zařízení a hotovosti převzal ONV, který pověřil výkonem péče o mládež zvláštní komisí, složenou z členů ONV. V dalším vývoji sociálně zdravotní péče o dítě, kdy veškeré zařízení péče o mládež přebral na sebe stát, nastal nový historický mezník. OPM změnila název na „Okresní národní výbor v Přerově, Okresní péče o mládež“ (ONV v Přerově–OPM), její zaměstnanci byli pře-

76 Viz č. 52. Jednání 26. 6., 5. 9., 3. 12. 1947.

77 Viz č. 52. Jednání 2. 12., 3. 12., 30. 12. 1947, 21. 1., 26. 2. 1948. Viz dále OPM Přerov, i. č. 8, 10, k. č. 1. SOKA Přerov, fond ONV Přerov, inv. č. 717–725, k. č. 405, inv. č. 742–744, k. č. 411 (ukončení činnosti OPM, převedení majetku na ONV, ukončení činnosti ZPM v únoru 1949). Viz též Naše Haná (NH), 18. 4. 1947, s. 5 (Zakončení činnosti OPM). Viz také SOKA Přerov, Sbirka jednotlivin, inv. č. 89, k. č. 7.

78 Viz č. 77. Viz dále fond OPM Přerov, inv. č. 8, 10, k. č. 1, fond ONV Přerov, inv. č. 480, k. č. 284 (Domov mládeže).

Pamětní deska umístěná původně na fasádě Dětského domova v Sušilově ulici. SOKA Přerov

vedení do státní služby, sociální pracovnice poraden pro matky a děti přешly do ústavů národního zdraví (ÚNZ), tedy pod resort ministerstva zdravotnictví, další pod ministerstvo sociální péče. V hodnotící zprávě pro radu ONV Přerov o činnosti nově zřízeného oddělení ONV-OPM za dobu od 1. ledna 1948 do 31. července 1948 bylo konstatováno, že veškeré likvidační práce býv. OPM jako spolku byly úspěšně skončeny a přechod bývalé dobrovolné organizace do státní správy nedoznal výkyvů. Ustavená komise OPM na své první schůzi 25. června 1948 zvolila předsednictvo ve složení: předseda J. Smolka, sociálně zdravotní referent ONV, I. místopředseda B. Rejhon ml., člen rady ONV, II. místopředseda A. Herman, vrchní soudní rada a přednosta soudu, jednatel J. Parobek, učitel, finanční referent L. Lanč, odborný učitel, a dalších 13 členů. Zároveň ustaveny tři odbory, ústavní, sociální, rekreační. Dalším pracovním úsekem zdejší OPM byla akce „Mezinárodní dětský pomocný fond“, která probíhala na celém území republiky od února 1948. Přerovská OPM, ministerstvem sociální péče určená jako oblastní středisko pro 11 okresů, byla pověřena rozdělováním vagonových zásilek potravin do jednotlivých okresů. Zaměstnancům OPM se podařilo rozdělit během dvou dnů 3 vagony zboží (margarin, sušené mléko a ryby v oleji) do 11 okresů.

Dětský domov

Je třeba uvést, že během roku 1949 byla provedena částečná vnitřní úprava místností v budově Sušilova ul. 25, kterou se podařilo rozšířit úřadovnu OPM. Náklad byl uhrazen z rozpočtu okresu pro rok 1949. Během roku 1950 byl objekt OSZD adaptován pro potřebu okresního dětského domova (ODD), čímž se kapacita zvýšila na 36 dětí. V letech 1965 a 1971 byla vyměněna elektroinstalace. Další rekonstrukce stávající budovy, v níž

je umístěn dětský domov do dnešních dnů, byla zahájena v roce 1980. Ve funkcích ředitelů ODD se vystřídalaly tyto osoby: Olga Barošová, Jaroslava Cágová-Grygarová, Milan Procházka, Miroslav Hanák, Vladimír Nečesáný, Marie Zbořilová, Vladimír Smýkal. Od 1. listopadu 1994 vykonává funkci ředitele dětského domova Mgr. Jan Pavlas. Během roku 1953 zde našlo domov 37 dětí, v roce 1974 30 dětí, roce 1975 24 svěřenců (do 12 let 11, do 15 let 8, do 18 let 5), v roce 1977 26 (do 12 let 15, do 15 let 7, do 18 let 4), v roce 1982 23 svěřenců, v roce 1990 22 svěřenců, v roce 1995 25 svěřenců, v roce 2002 25 dětí ve věku od 3–18 let. Kapacita DD je 22 dětí. Ve školním roce 2003/2004 prošlo domovem 26 dětí, 2004/2005 34, 2005/2006 31, 2006/2007 33 dětí, které jsou umísťovány do domova na základě soudního usnesení o předběžném opatření či nařízením o ústavní výchově. Celkový počet zaměstnanců v roce 2008 čítá 19 osob (ředitel, 8 vychovatelek, 3 asistentky pedagoga, sociální pracovnice, účetní, domovník, vedoucí školní jídelny, 2 kuchařky, uklízečka). Zřizovatelem je od 1. července 2001 Olomoucký kraj, nadřízeným orgánem Krajský úřad v Olomouci a ministerstvo školství.⁷⁹

Závěr

Lze konstatovat, že zatímco do roku 1948 se o sociální potřeby dětí a mládeže staraly spolky (OPM) a charitativní ústavy, od tohoto roku převzal starost o mládež stát, a to zřizováním poraden v rámci OÚNZ, dětských útulků, dětských domovů pro děti do 3 let, či dětských ozdravoven. Referát práce a sociální péče při ONV v Přerově jako okresní orgán péče o mládež byl pověřen dozorem na děti v cizí péči a děti nemanželské dle vl. nař. č. 29 ze 14. března 1930 Sb. z. a nař. Vyřizoval též agendu všech dětských příspěvků a individuální doplňkové péče. Na školský referát rady ONV byla přesunuta agenda útulků a domovů pro děti ve věku 3–14 let, děti školou povinných, ústavů pro duševně a smyslově vadnou mládež, agenda pro dětskou rekreaci a zotavovny. Bývalé hromadné poručenství a opatrovnictví, pěstounská péče a veškerá právní ochrana mládeže byla 1. ledna 1953 přesunuta na ministerstvo spravedlnosti a při každém OS byly zřízeny „Úřadovny ochrany mládeže“ (ÚOM) na základě z. č. 69/1952 Sb. o sociálně právní ochraně mládeže (v Přerově měla 2 zaměstnance). ÚOM úzce spolupracovala po stránce zdravotní s OÚNZ a jeho poradnami (pro matky a děti, pro školní zdravotní službu, pro choroby plicní, pro těhotné ženy), s vnitřním referátem v záležitosti trestnosti mládeže a s oddělením pro mládež při SNB, dále se školami, SRPŠ, VŽ, SČM, se všemi domovy a středisky pracující mládeže. Ani tato organizace sociálně právní ochrany mládeže se neosvědčila a byla vystřídána další reformou. Podle vl. nař. ze 14. prosince 1956 byly ÚOM zrušeny a od 1. ledna 1957 jejich agenda přesunuta na

79 Viz č. 82. Viz též ONV Přerov, inv. č. 348, k. č. 263 (počet poraden), inv. č. 1125, k. č. 640 (ředitel DD), inv. č. 480, k. č. 284 (úpravy v objektu OPM a ODD).

80 Základní ustanovení týkající se sociálně právní ochrany dětí byla v jejich počátcích obsažena v zákoně č. 256/1921 Sb., o ochraně dětí v cizí péči a dětí nemanželských, provedené vl. nař. č. 29/1930 Sb., zákonem č. 7/1946 Sb. bylo nově upraveno tzv. hromadné poručenství, dále z. č. 49/1947 Sb. byla zveřejněna veškerá poradenská péče. Zákon č. 265/1949 o právu rodinném, z. č. 94/1964 Sb. o rodině, a další. Viz též SOKA Přerov, fond ONV Přerov, úvod inventáře, s. 26–27.

odborníky školství a kultury R ONV, kde bylo při tomto odboru v Přerově zřízeno oddělení péče pro mládež, jehož sídlo nadále zůstalo u soudu.⁸⁰ Je evidentní, že OPM jako spolek a sociálně orientovaná instituce využívala při své práci především dobročinnosti a sociálního citění občanů, k čemuž využívala především různých forem sbírek, pořádání slavností, kulturních a společenských akcí. Lze říci, že tento spolek se snažil napomáhat státu v sociální sféře a vyplňovat chybějící „články“ ve výplatě podpor a další sociální výpomoci nemajetnému obyvatelstvu. Ale i jeho možnosti byly omezené. I když se OPM snažila být finančně soběstačná, vždy se tento záměr uskutečnit nepodařilo. Jelikož se těšila důvěře obyvatel, „nepohrdla“ poskytnutými příspěvky a dary od přerovských institucí, továren a „spřízněných duší a podporovatelů“, podobně využívala ke své práci státní subvence od ministerstev. Spolupracovala se školami, se státními organizacemi, s řadou dobročinných organizací a spolků, především s Vlastou. K propagaci své práce využívala krajinského tisku a místního rozhlasu, pořádala přednášky, instalovala výstavky, vydávala poučné a propagační brožury, letáčky a VZ o své práci. Její zásluhou byly zavedeny pravidelné lékařské prohlídky dětí, snížena úmrtnost kojenců, zajištěno očkování dětí proti infekčním chorobám. Je až s podivem, že během 2. světové války se jí podařilo realizovat výstavbu OSZD a získat na tuto akci nemalé finanční prostředky. Z předchozího textu je patrné, kolik záslužné práce v sociální oblasti spolek vykonal, o kolik sirotků, dětí a mládeže se postaral a snad jim zajistil lepší život. I po skončení 2. světové války pokračovala OPM ve své záslužné činnosti na bázi spolkové. Nadcházející celospolečenské změny po únoru 1948 zasáhly i sociální oblast. Nově se vyvíjející lidově demokratický stát nemohl být ale již stavěn na dobročinnosti v sociální péči. Proto byl tento spolek likvidován a převeden do orgánu státní správy, kde posléze jako samostatný útvar zcela zanikl, ale částečná náplň práce se stala součástí příslušných odborů a orgánů státní správy.

Ivan Krška

K slavnostnímu otevření zámeckého nádvoří v Potštátě

Dne 15. listopadu uplynulého roku došlo k významnému mezníku v rámci renovačních prací na potštátském zámku, který bezesporu vévodí nyní již opět městu. Došlo k slavnostnímu otevření zámeckého nádvoří, které bylo zcela rekonstruováno po desíti letech. Na rekonstrukci byla většina prostředků věnována z rozpočtu města, část poskytlo též ministerstvo kultury.

Slavnostní akci zahájila fanfára lesních trubačů, pásku přestříhl starosta města Karel Galas. Předal tak nádvoří veřejnosti a neopomenul se rovněž zmínit i o tom, že nádvoří bude sloužit i kulturním akcím. Autor příspěvku se pak zmínil o tristním stavu nádvoří i celého zámku v minulosti. Tristní stav zachytily i fotografie na panelu v rozlehlé zámecké předsíni a na fotografii vlastivědné expozice v přízemí budovy. Závěr akce patřil žákům školy pod vedením zástupkyně ředitelky základní školy Mgr. Hany Kelnarové i chrámovému sboru pod vedením Mgr. Karla Kotrly, učitele Základní umělecké školy v Potštátě.

Zásluhou starosty města Karla Galase i místostarostky Jany Pavlíkové může autor příspěvku uvést některé významné momenty, k nimž docházelo během této desítileté renovace. Předběžně je ovšem třeba vzpomenout, že již před přestěhováním, tehdy ještě obecního úřadu, z domu čp. 18 na náměstí do zámecké budovy došlo k novému zastřešení zámku v letech 1994–1995 firmou Wolf z Ostravy. Opatření budovy novou kvalitní břidlicí z dovozu o rozměrech 40 x 40 cm i měděnými okapovými žlaby a svody zabránilo zatékání, zejména do nádvoří, a tím bylo umožněno, aby se v dalších renovačních pracích mohlo pokračovat. Záruku tu představovalo i přestěhování tehdejšího obecního úřadu do zámku v roce 1996.

A tak v roce 1997 začala výměna oken v nádvoří, protože dosavadní nejen doživala, ale byla též nestylová. Současně byla věnována pozornost i zbytkům sgrafit, které odkryl zub času zvláště nad vchodem do nádvoří. Pracovníci Památkového ústavu v Olomouci pokračovali tudíž na jejich dalším odkrývání. Na jejich práci navázala pak činnost olomouckého sochaře Karla Hořínka, jehož zásluhou došlo k obnově ostění oken s římsami v roce 2004. Sgrafita na celém nádvoří pak v letech 2005–2006 obnovil umělecký štukatér Jaroslav Přindiš, též z Olomouce. Tím bylo docíleno podoby, kterou asi mělo nádvoří do osudného požáru 3. června 1813 (s výjimkou arkád, které zůstaly s ohledem na statiku budovy zazděny). Práci završila firma Tast Orn z Velké Bystřice, která v roce 2005 provedla kanalizaci. Následné vydláždění nádvoří břidlicovou dlažbou v uplynulém roce bylo dílem firmy Insta z Olomouce.

Dnešní stav po rekonstrukci. Foto Karel Galas

V souvislosti s renovací sgrafit neopomněl autor příspěvku uvést názor brněnského historika umění PhDr. Bohumila Samka, jenž se v plánovaném třetím dílu „Uměleckých památek Moravy a Slezska“ ve svém hodnocení minulosti zámku značně rozchází s dosavadními náhledy na jejich stáří i na stáří celého zámku (citováno z konceptu): „*Je nepochybné, že přízemní místnosti ssv. křídla mají pozdně renes. klenby (viz vrcholové terče s perloucem), pro datování vzniku nynější podoby zámku lze však sotva použít zjištění B. Indry o pobytu vlašského zedníka Lukase Eckra v Potštátě r. 1601, příp. i Valentína Vlacha r. 1625. Stavební typ blokové architektury s mohutnou hranolovou věží nad vjezdem v ose vstupního průčelí, pilířové arkády v nádvoří a okenní ostění s nadokenními římsami posouvají datování poměrně hluboko k polovině 17. stol. (včetně sgrafitovaných fasád) s tím, že úpravy mohly pokračovat i po převzetí majetku Walderody (portály schodiště, štuk. výzdoba světnic v patře).*“

Tolik Bohumil Samek a patří se dodat, že se s zámeckou věží setkáváme v pohledu na Potštát v horním kostele v Lasslerových freskách z let 1742–1743. Zámek byl tedy dobudován v období baroka, což nijak nesnižuje jeho význam jako dominantní potštátské památky. Uškodil mu ovšem požár z roku 1813, věž již nebyla obnovena a po opravě dostal dnešní vnějšíkovou empirovou (klasicistní) podobu, k jejíž renovaci by mělo dojít v dalších letech. Autorovi tohoto stručného příspěvku nezbyvá než vyjádřit naději, že se této renovace dožije, i když již patří k „dříve narozeným“. Nicméně ho krásný vzhled nádvoří, kde se 4. ledna letošního roku konala také již společná akce městského a farního úřadu i chrámového sboru pod názvem „Živý betlém a tři králové“, naplňuje optimismem, že v renovaci zámku se bude pokračovat s takovým úsilím a úspěchem, jak se ukázalo u jeho nádvoří. Závěrem je třeba poděkovat panu starostovi za fotografie, které jsou přiloženy.

Jan Trojan

Josefa Schreiera (1718–?) staleté putování

Podivuhodné osudy díla zapomenutého skladatele

Do nedávné doby se skrýval Josef Schreier pod kontroverzním heslem Československého hudebního slovníku, svazek druhý, M–Ž, Praha 1965, s. 496: „Schreier Josef, čes. kantor, n. kolem r. 1739, Hustopeče, z. (?). Stud. na jezuitském G v Olomouci (jistě 1752), kde byl altistou. Působil patrně v 2. pol. XVIII. stol. někde na Moravě. Skladatel hanáckých oper, jež se provozovaly v moravských kláštřech. Složil hudbu ke školské alegorické hře *Veritas exulans cogente Mundo et Politica* od Tomáše Jana Kuzníka a zpěvohru *Aurea libertas*; má též skladby chrám.”

Teprve pátráním v pramenech bylo možné identifikovat skutečného nositele toho jména a oddělit od sebe správné a nesprávné údaje slovníkového hesla. Jako klíč k poznání posloužilo heslo bezprostředně následující v tomto slovníku: „Schreier Norbert, slov. filozof, skladatel a teolog, n. 29. IV. 1744, Belotice na Morave, z. 24. X. 1811, Štiavnica... ku koncu života bol rektorom v Štiavnici. Patril k hudobne najvzdelanejším bernolákovcom na Slovensku... V púchovskom archíve sú jeho skladby.”

Banská Štiavnica byla sídlem piaristické koleje; k upřesnění údajů bylo nutné obrátit se na ústřední archiv řádu piaristů v Budapešti. Podle jeho informace se Norbert Schreier narodil v Bílovicích na Moravě 29. 4. 1748 (sic) jako syn Josefa Schreiera a Marie, rozené Burešové. Ve stručném Norbertově životopisu jeho otec, správce (praefectus) u hraběte Rottala v Holešově na Moravě, pocházel (oriundus) z Modré ve stolici přešpurské v Uhrách. Do piaristického řádu Norbert vstoupil v Keckskemétu, filozofická a teologická studia absolvoval v Nitře. Při noviciátu je titulován jako *magister musicae*; později se stal profesorem logiky, metafyziky a etiky a nakonec profesorem teologie, orientálních jazyků a Písem svatých. Zemřel 24. října 1811 v Banské Štiavnici.

Rodina kantora Josefa Schreiera se měla nacházet v některé ze sedmi obcí na Moravě, nesoucích jméno Bílovice. Po jistém hledání v matrikách se objevila v Bílovicích u Uherského Hradiště. Dne 13. června 1740 se v té obci oženil mládenec Josef Schreier s Annou Burešovou, dcerou nebožtíka Mikuláše Bureše, regenta místního choru a kantora. Oddávající pečlivý kněz zaznamenal ženichovo rodiště – Dřevohostice. Tento údaj se stal klíčovým pro identifikaci skladatele. Dne 2. ledna 1718 se tam narodil a byl pokřtěn Joseph Cirillus Schreyer. Jeho otec Jan Jiří byl synem blíže neurčeného Schreiera z Miletína. Tento kantorův děd se oženil 20. října 1716 v Dřevohosticích. Nejvýznamnější kantor na Moravě v 18. století Josef Schreier tak svými kořeny sahá do Čech.

Bílovický kantor Josef Schreier založil četnou rodinu. Z jedenácti dětí se jen tři dožily dospělého věku. Schreierovi se objevují v bílovických matrikách v letech 1740–1760; potom jejich stopa mizí. Soudě alespoň podle

toho, že zřídka vystupují jako kmotři, nebyly jejich finanční podmínky příznivé. Snad i proto se odstěhovali někam jinam. Mohli přesídlit na západní Slovensko, kde se nacházejí Schreierovy skladby. Tomu by nasvědčoval i údaj ze životopisu Norberta Schreiera, podle něhož otec pocházel z Modré u Prešpurku, nebo tam bydlel. Až dosud se to však nepodařilo doložit, právě tak jako tvrzení, že otec Norbertův byl správcem u hraběte Rottala v Holešově.

Takto pracně nalezený kantor Josef Schreier vzbudil pozornost autora těchto řádků jako komponista chrámové hudby, jehož skladby se nacházejí v dosti hojném počtu na Moravě a na Slovensku. Mezi nimi vyniká až dosud jako nejvýznamnější dílo *Missa pastoralis in C Boemica*, pastýřská mše C dur s českým textem. Na ni autora upozornil profesor Jiří Sehnal, tehdejší vedoucí Oddělení dějin hudby Moravského muzea v Brně. Odtud pramení autorova studie *Missa pastoralis boemica Josefa Schreiera* (Hudební věda XX, 1983, č. 1, s. 41–59). Tato analytická studie s úplným textem mše a množstvím notových příkladů zahajuje koloběh osudů díla Josefa Schreiera, jenž má v tomto oboru sotva obdobu. Pastorální mši provedl dr. František Malý, budoucí nástupce Sehnalův, se souborem *Musica pastoralis* v prosinci 1983. Materiál měl vypůjčen od autora citované studie, aniž to při provedení v sálku Malého divadla hudby na Smetanově ulici slůvkem oznámil. V časopisu *Opus musicum* 1991, č. 5, s. 165–176 Malý uveřejnil článek se sugestivním názvem *Šest zpěvoher hledá autora*. Je to zásadní studie o Josefu Schreierovi, s množstvím notových příkladů, v níž je kantorovi připsáno autorství trojice oratorií a trojice zpěvoher.

Je poněkud zvláštní, že se mezi nimi nevyskytuje *Missa pastoralis boemica*. Zato oznamuje tehdejší redaktor Supraphonu Svatopluk Jányš v rámci cyklu *Thesaurus Musicae Bohemicae* na rok 1991 velmi pozoruhodný titul *Anonymus (Schreyer-Tscheck): Valašská pastorální mše*. Není jasné, z jakého důvodu tato vánoční mše dvou autorů nevyšla. Jako dílo kantoro-vo mši pak vydal dr. F. Malý r. 1999 ve vlastním hudebním nakladatelství *Salve Regina* s titulem *Josef Schreier (1718–?): Missa pastoralis* a vymyšleným podtitulem *(Moravská mše vánoční „Čuj, Miko, čuj“)*. K edici uvedl deset pramenů ve skupinách A a B, avšak nakonec vyšel z pramenu jediného, pozdějšího opisu hlasů Mše, původem z rajhradského klášte-
ra, uloženého v Oddělení dějin hudby Moravského zemského muzea Brno, sig. A 13. 006, v edici Malého označeného jako nejstarší varianta B (cca 1820). Ostatních devět pramenů představuje jenom velmi neumělé úpravy. Mimochodem varianta A 2, uvedená v úvodním textu Malého edice jako dílo zcela neznámého autora *Tscheck: Missa pastoralis (cca 1790, Rousínov, ODH MZM Brno, sig. A 6. 792, A 41. 068)* je z těchto primitivních úprav ta nejhorší. F. Malý uvedl v úvodu edice citovanou studii J. Trojana z Hudební vědy 1983, pominul však koncertní provedení Schreierovy mše v Brně ve dnech 16. a 17. prosince 1985, hlášené v OSA 4. 2.1987. Brněnský sbor Hudební mládeže a komorní orchestr řídil Jan Rozehnal. Partituru a materiál Schreierovy mše v obsazení podle rajhradského rukopisu z Odd. dějin hudby MZM Brno, sig. A 13. 006, vydalo nakladatelství NELA v Brně roku 2004 v úpravě autora těchto řádků. Pro úplnost ocitujme originální titul této základní schreierovské hudební památky: ***Missa pastoralis in C Boemica a Canto, Alto Basso, Violino Primo et Secundo***

Clarino vel Corno I-mo et II-do Tympano et Organo. Sig. Schreyer.

Mutace klarin a rohu byla umožněna konstrukční blízkostí obou instrumentů. Toto vydání uvedlo do života původní znění mše s žesťovými nástroji a tympány.

Určitá skupina skladeb v edici vydavatelství Salve Regina je spojena společným osudem. Schematicky vyjádřeno objeví jistý muzikolog pozoruhodnou skladbu a podaří se mu ji uplatnit v provedení na koncertním pódiu nebo v rozhlase. Po čase následuje její vydání u editora v jeho vlastním nakladatelství, a protože v úvodním textu není uvedeno, jakým způsobem skladba pronikla z šera archivu do současné produkce, musí vzniknout dojem, že tato zásluha náleží tomu, kdo ji vydal tiskem.

Takto vyšlo ve vydavatelství v Salve Regina Anonymus (18. století): *Šest hanáckých a pět uherských tanců pro dvoje housle a bas, Salve Regina, 2. svazek edice Musica, L.P. 1996.* 6 hanáckých tanců z kvasické sbírky bylo natočeno v rozhlase r. 1979, Brněnský rozhlasový orchestr lidových nástrojů řídil Miroslav Böhm. Pět uherských tanců bylo natočeno v rozhlase roku 1987, BROLN řídil Petr Řezníček. Partitury z opisu hlasů pro rozhlasové provedení realizoval autor těchto řádků.

Další titul této skupiny skladeb představuje *František Václav Míča: Zpívaná rozjímání / Abgesungene Betrachtungen, Salve Regina Brno 2004.* Kapelník hraběte Questenberka na zámku v Jaroměřicích nad Rokytnou je prezentován v úvodním textu edice jako *autor první opery na český text O původu Jaroměřic na Moravě.* Přesně řečeno jde o operu italskou *L'origine di Jaromeriz in Moravia*, jež zazněla na jaroměřickém zámku také v české řeči. Velikonoční oratorium o hořkém umučení Ježíše Krista bylo provedeno v rekonstrukci autora těchto řádků 17. března 1970 v Besedním domě v Brně v cyklu koncertů pro Hudební mládež. Natočený snímek koncertu zazněl v čs. rozhlase 22. března 1970. Několik ukázek z oratoria bylo zařazeno do gramofonového alba *Hudba na zámku v Jaroměřicích*, Supraphon, Praha 1976. Pražské komorní sólisty řídil Libor Hlaváček.

Nejzajímavější je postup vydavatelství Salve Regina v edici nejnámější dochované hanácké opery. *Opera / Kterak Landebork / od Prahe z království / českého ani nepškna Boďte z Bohem hébal* je autorsky přisouzena Josefu Schreierovi (Salve Regina, Brno 2005). V odborné literatuře až dosud je považována za anonymní, nebo se připisuje velehradskému cisterciákovi P. Alanovi (Ignáci Plumlovskému), v pramenech několikrát zmiňovanému jako autorovi hanácké opery. Dr. Malý autorství P. Alana popírá s odůvodněním, že se od něho nedochovala žádná skladba. V studii o kvasickém inventáři však dr. Th. Straková uvádí Alana jako skladatele (Časopis Moravského muzea 38, 1953). Pádným argumentem kompoziční činnosti P. Alana, navíc konkrétně v oboru hanáckých oper, je kryptogram, v němž skryl své jméno výslovně jako autor poezie i hudby opery Pargamotéka (1747). Z tohoto kryptogramu sestavil řádové jméno skladatelovo prof. Jiří Fiala (Dobové české slovesné reflexe Slezských válek, Olomouc 2001, s. 61, pozn. 22). V úvodním textu Landeborka však F. Malý píše o Josefu Schreierovi jako o jeho *pravděpodobném* autorovi. Nemohl ovšem tušit, že autor těchto řádků realizoval partituru této hanácké opery pro čs. televizi, v níž měla být skutečněna v podobě loutkové zpěvohry, pokud si vzpomíná, v režii Vojtěcha Jasného (1996, hlášeno v OSA 1997).

Při náchylnosti nakladatele Salve Regina k Josefu Schreierovi příliš nepřekvapí, jestliže na zadní obálce edice Landeborka (2005) oznamuje v kolonce Připravujeme: Josef Schreier (1718–?), Veritas exulans (Vyhnaná pravda) a Aurea libertas (Zlatá svoboda). První z těchto jednoaktových oper s přesnějším českým překladem Vyhnaná Pravda zazněla v čs. rozhlasu Ostrava 15. července 1990 v realizaci autora těchto řádků. Druhá, Zlatá Svoboda, byla natočena za stejných podmínek v čs. rozhlasu Plzeň a vysílána 28. prosince 1968. Opera o Zlaté Svobodě byla provedena na scéně Komorní opery Janáčkovy akademie múzických umění 30. dubna 1969 pod taktovkou Jana Zbavitele. Jen na okraj poznamenejme, že právě tyto dvě zpěvohry Josefa Schreiera, obě v hovorové češtině s nepatrnými náznaky moravismů, jsou patrně příčinou Jungmannova nesprávného údaje, podle něhož je Schreier autorem hanáckých oper.

Východomoravský kantor 18. století Josef Schreier má v současném hudebním životě ojedinělý osud. Až do roku 1983 se o něm vědělo jen tolik, co obsahuje kontroverzní heslo v Čs. hudebním slovníku z roku 1965. Potom se stal skladatelem jediného díla, pastorální mše. Autor tohoto článku se pokusil ukázat, jak zvláštní ediční zájem o Schreierovy opusy projevuje vydavatelství Salve Regina. S tímto zájmem, který má v tomto oboru sotva obdobu, kontrastuje očividný nezájem hudební vědy a publicistiky o osobnost a tvorbu Schreierovu. Od roku 1983 do roku 2008, tedy za čtvrt století, byla *Missa pastoralis in C boemica* provedena téměř padesátkrát, v celkovém počtu 32 míst. Mezi nimi najdeme Dřevohostice, rodiště Schreierovo, ale také moravská centra Olomouc, Brno a Zlín, dále Prahu a dokonce Vídeň. Na stránkách našich hudebních časopisů bychom však marně hledali zmínku o jejím provedení. Co k tomu dodat?

Jarmila Vohnická

Region v literatuře

Stejně jako v předchozím čísle sborníku uvádím nové přírůstky ve fondu knihovny Státního okresního archivu Přerov, tentokrát vydané v roce 2007, s několika dodatky z roku 2006.

1. **Almanach Základní školy v Brodce u Přerova k 80. výročí otevření měšťanské školy 1926–2006.** [Brodce u Přerova, Základní škola 2006]. 56 s., 1 CD
2. BARTOCHA, R. – FIALA, O. – HÝBL, F.: **Josef Bartocha.** Významný občan města Přerova – čestný občan Lověšic. Přerov, Muzeum Komenského 2007. 35 s.
3. BEDNÁŘ, V. – POSPĚCH, T.: **Židé na Hranicku.** Hranice, Nakladatelství Dost 2007. 20 s.
4. **40 let Střední odborné školy a Středního odborného učiliště technického a 65 let organizované výuky optomechanických oborů na Přerovsku 1967–2007.** Přerov, [Střední odborná škola a Střední odborné učiliště technické] 2007. 36 s.
5. FOLTÝNKOVÁ, M.: **Radíkov.** Historie a současnost. Radíkov, Obec Radíkov 2007. 51 s., příl.
6. **Jazz Přerov.** XXIV. československý jazzový festival 24.–27. 10. 2007. Přerov, Nadační fond PJF 2008. [20] s.
7. **Klokočí.** Dějiny a přítomnost obce. Klokočí, Obecní úřad 2007. 240 s.
8. MOLLINOVÁ, Z.: **Předmostí.** Kostel sv. Marie Magdaleny – Farní budova a socha sv. Jana Nepomuckého. Přerov, [Římskokatolická farnost] 2006. [7] s.
9. MOLLINOVÁ, Z.: **Přerov.** Kostel sv. Vavřince – Kaple Panny Marie Bolestné – Filiální kostel sv. Michaela – Kaple sv. Jiří. Přerov, [Římskokatolická farnost] 2006. 20 s.
10. **Nebe počká.** Setkání s hudbou a poezií Přerov 2007. Přerov, Kulturní agentura M 2007. 16 s. (vydáno u příležitosti IV. ročníku pořadu Nebe počká..)
11. NEBESKÝ, J. J. K.: **Hranice.** Praha – Litomyšl, Paseka 2007. 73 s., příl. (edice Zmizelá Morava) [historické fotografie]
12. POLKA, J.: **Smích a pláč moravského městečka, aneb, Moravské pohádky a pověsti z lipenského Záhoří.** Lipník n. B., Městská knihovna 2007. 157 s.
13. POSPĚCH, T. – MRÁZ, M.: **Hranice.** Průvodce památkami města. Hranice, Nakladatelství Dost 2007. 20 s.
14. **Pověsti z Hranicka.** Fajermoni, věščíci, poseci a jiná uzřelá hlůza. (uspořádal Tomáš Pospěch) Hranice, Nakladatelství Dost 2007. 255 s.

15. PROCHÁZKA, R. – KOHOUTEK, J. – PEŠKA, J.: *Přerov – Horní náměstí*. Od pravěkého hradiska ke středověkému městu. Olomouc, Archeologické centrum 2007. 75 s. [archeologické výzkumy]
16. SKŘEBSKÁ, R.: *Jan Pinkava*. Akvarely. 1846–1923. Hranice, Městské muzeum a galerie 2007. 16 s., příl. [výstavní katalog z tvorby hranického malíře]
17. SKŘEBSKÁ, R.: *Ladislav Vlodek*. Kresby. 1907–1996. Hranice, Městské muzeum a galerie 2007. 12 s., příl. [výstavní katalog ze života a díla hranického malíře a grafika]
18. *Slavnostní znovuotevření mauzolea po rekonstrukci 27. října 2007 10.30 hod.* Hranice, [Město Hranice] 2007. 1 skládanka, nestr.
19. *Tovačovské zámecké nokturno*. Věrovany, Region Věrovany 2007. 281 s. [sborník příspěvků z historie, vlastivědy, etnografie a každodenního života na Hané]
20. *Troubky 2007 „deset let poté“*. Troubky, Obec Troubky 2007. 40 s. [vzpomínka na povodeň v roce 1997]
21. VIDRMERTOVÁ, L.: *Tři lázeňské příběhy*. K historii lázní v Bochoři, lázní Za mlýnem a Městské plovárny v Přerově. Galerie přerovského zámku 26. 7.–16. 9. 2007. Přerov, Muzeum Komenského 2007. [20] s. [výstavní katalog]
22. *Z historie obce Turovice*. Turovice, Obec Turovice 2006. 20 s.
23. ŽUREK, F.: *Jezernice v proměnách času*. Jezernice, Obecní úřad 2006. 143 s., příl.

Přerovsko v celostátních publikacích

Fišera, Zdeněk: Encyklopedie městských bran v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha, Libri 2007. 303 s.

Po encyklopedii městských věží je tento titul dalším úspěšným počinem autora v oblasti mapování konkrétních druhů architektonických památek. Popisuje celkem 1 150 městských bran, branek a fortén. Úvodní část knihy obsahuje pojednání o historickém vývoji městských bran, jejich stavební rozbor a přibližuje život osob vykonávajících službu v braně. Dále následuje abecedně řazený katalog městských bran, v závěru najdeme slovníček odborných termínů a seznam měst s městskými branami včetně orientační mapky. Z Přerovska zde nalezneme městské brány v Přerově, Hranicích, Lipníku n. B., Kojetíně, Tovačově a Potštátě.

Dibelková, Irena a kol.: Pevnosti a opevnění v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha, Olympia 2007. 167 s. (edice Navštivte...)

Informace o městském opevnění v Lipníku nad Bečvou, které dnes patří k nejlépe dochovaným na Moravě, nalezneme v tomto příručním průvodci po opevněních České republiky. Autoři věnují pozornost různým typům fortifikačních systémů, ať už se jedná o zbytky obranných valů keltských hradíšť, městská středověká opevnění, „moderní“ barokní pevnosti z 18. století či pohraniční pevnosti z 30. let 20. století. Každé heslo obsahuje historii místa a popis pevnosti, včetně současného stavu a využití. Každý, kdo se rozhodne vidět objekt na vlastní oči, ocení praktické informace a odkaz na mapu Klubu českých turistů.

Plaček, Miroslav: Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí. Dodatky. Praha, Libri 2007. 125 s.

Na základě nových poznatků o opevněných středověkých sídlech vychází nyní svazek, obsahující doplňky k jednotlivým heslům, uvedeným v 1. a 2. vydání encyklopedie. Kromě dodatků jsou zde i hesla zcela nová, k těmto náleží i lokality z oblasti Přerovska s pravděpodobným, či ověřeným umístěním tvrze: Horní Moštěnice, Hustopeče nad Bečvou, Kladníky, Kokory a Troubky. Autor zde uvádí popis místa a držitele příslušného panství, samozřejmostí jsou bibliografické odkazy. Z hesel, obsahujících pouze doplňky, jmenujme např. Hranice, Kojetín, Potštát a Přerov.

Biografický slovník českých zemí, sešit IX: C. Praha, Libri 2008. XVII, 133 s.

Ve svazku věnovaném osobnostem, jejichž jméno začíná písmenem C, jsem našla biogramy tří významných zemských politiků 15. století se vztahem k regionu Přerovska, příslušníků moravského rodu Cimburků. Prvním je Jan Tovačovský z Cimburka, představitel husitské Moravy, hejtmán Markrabství moravského, držitel tovačovského a drahotušského panství. Dalším je jeho syn, Ctibor Tovačovský z Cimburka, vzdělaný a uznávaný politik své doby, právník, diplomat, autor neocenitelné příručky zemského práva, tzv. Knihy tovačovské. Nechybí ani druhý Janův syn, Jan (Jaroslav) Tovačovský z Cimburka, zemský politik, mezi jehož nesporné zásluhy patří podíl na přijetí Vladislava Jagellonského za českého krále.

Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. Praha, Mladá fronta 2007. 284, 1298 s.

Třisvazková encyklopedie je výsledkem dlouholeté a náročné práce kolektivu pracovníků Etnologického ústavu AV ČR v Praze, Ústavu evropské etnologie Masarykovy univerzity v Brně a celé řady externích spolupracovníků. Dílo má věcnou část rozdělenou do dvou svazků (A–N, O–Ž) a část biografickou zahrnující více než 800 biogramů významných představitelů oboru. Věcnou část doprovázejí ilustrace, fotografie a tematicky členěná barevná obrazová příloha, nechybí ani věcný, zeměpisný a jmenný rejstřík. Část biografická je obohacena portréty některých osobností, v závěru je připojen soupis všech zjištěných diplomovaných absolventů národopisu univerzit v Praze a Brně. Na předsádkách najdeme mapu národopisných oblastí Čech, Moravy a Slezska. Region Přerovska zde reprezentuje například *Josef Bartoča*, pedagog, filolog a kulturní pracovník, lověšický rodák, autor studií o dialektu z okolí Lověšic u Přerova; *F. X. E. Běhálková*, tovačovská rodačka, učitelka, sběratelka hanáckých krojů, výšivek a keramiky, zapisovatelka lidových zvyků, tanců a písní z Hané; *J. H. A. Gallaš*, hranický lékař, výtvarník a spisovatel, autor řady povídek národopisného charakteru a *Florian Zapletal*, kulturní historik, novinář a důstojník, v jehož díle nalezneme také náměty z oblasti lidové kultury, např. obyčeje a pověsti rodné Bochoře a fotografie hanáckých krojů.

Slavné vily Olomouckého kraje. Praha, Umělecká agentura Fobos 2007. 201 s. (edice Slavné vily)

Knihy z třináctidílné edice Slavné vily přináší pohled na vilovou architekturu období od 2. poloviny 19. století do současnosti. Je rozdělena chro-

nologicky do pěti kapitol, popis doplňují fotografie, nákresy a plánky staveb. Pro ty, kteří chtějí spatřit objekty na vlastní oči, je připojen v závěru publikace průvodce s mapami lokalit a plánem nejuvhodnější vycházkové trasy. Užitečný je i jmenný a místní rejstřík. Ukázkou historismu z konce 19. století je zde vila Antonína Kunze v Hranicích, zakladatele První moravské továrny na vodovody a pumpy. Následuje funkcionalistický rodinný dům Jana Poláška v ulici Svisle 18 v Přerově, dalšími přerovskými stavbami jsou vila Jindřicha Lančíka, Máchova 10 a vila Marie Andráškové, Sadová 8. Teplice nad Bečvou – Zbrašov reprezentuje vila Ladislava Říhovského a vila Oskara L. Sterna (*osudy majitele domu a jeho rodiny popisuje podrobně V. Bednář ve 12. svazku sborníku Židé a Morava, Kroměříž 2006*). Lipník nad Bečvou je zastoupen vilou Františka Wawerky z roku 1937.

Elly Oehler/Olárová 1905–1953, Oskar Oehler/Olár 1904–1973. Architektonické dílo. Katalog výstavy. Brno, Spolek Obecní dům Brno – Olomouc, Muzeum umění Olomouc 2007. 145 s.

Katalog výstavy uspořádané Obecním domem v Brně a Muzeem umění v Olomouci přibližuje dílo a osudy vynikajících meziválečných architektů, manželů Oehlerových. Přestože na střední Moravě najdeme řadu staveb z ateliéru Oehler-Oehlerová, po válce upadla jejich jména nadlouho v zapomnění. Pro Středomoravskou výstavu, konanou roku 1936 v Oskarově rodném městě Přerově, vyprojektovali pavilon elektrárny. Stavba z dřevěné konstrukce byla sice po ukončení akce, stejně jako ostatní výstavní objekty zbořena, stala se však odrazovým můstkem pro řadu dalších zakázek v regionu. Následovala práce na administrativní budově Středomoravských elektráren. Větší zakázku dostali od majitele továrny Kazeto, Karla Zejdy, a to nájemní dům v Bartošově ulici, provozní pavilon a administrativní budovu firmy Kazeto. Vila Ladislava Říhovského v Teplicích nad Bečvou a vila Františka Wawerky v Lipníku n. B. patří mezi jejich další předválečné stavby. Do období let 1947–1949 spadá výstavba lázeňské kotelny a nájemního domu v Teplicích n. B. a dostavba lázeňské kolonády tamtéž. Katalog doprovází řada fotografií, nákresů a plánů. Nechybí ani bibliografie a bibliografické odkazy.

Oldřich Fiala

Muž s foukací harmonikou

K desátému výročí úmrtí pedagoga a hudebníka Lubomíra Plevy

Moto:

„Nehodlám propagovat jenom nástroj, který mě proslavil, ačkoliv se dá strčit do kapsy. Když je nálada, chci zahrát celé partě, která se snadno přidá zpěvem. Neděste se, že mám v repertoáru Vivaldiho, Bacha nebo Martinů, stejně rád si zahráji Karla Vacka nebo jiného autora lidovek. Stejně tak se nezlobím, dávají-li dnešní mládenci přednost beatu, důležité je snažit se dělat muziku poctivě. Vůbec nikde není psáno, že se třebaš dobrý muzikant má nutně vrhnout na profesionální dráhu, hlavně že hraje z radosti a pro radost.“

Lubomír PLEVA (1976)

Životní i umělecká pouť Lubomíra Plevy trvala šedesát devět let, konkrétně to bylo od 31. července 1929 (narozen v Grygově na Olomoucku) – do 1. srpna 1998 (zemřel v Přerově). Než vynikl ve hře na foukací harmoniku, hrál na housle a už v době studií na vysoké škole byl aktivním členem lehkooatletického oddílu v Olomouci. Vedle pedagogického působení se věnoval sbírce leteckých modelů a fotografování. Společně s mladšími sestrami Annou a Janou vyrostl v rodném Grygově v klidném a harmonickém prostředí. K dětství a rodinným poměrům si v rukopisných vzpomínkách zapsal: *„Táta byl železničářem, máma pracovala v UP závodech ve Velkém Týnci. Podílela se tak na výrobě nábytku, převážně ložnic. V širokém okolí byla nejvyhlášenější kuchařkou. Pekla cukroví na většinu svateb a křtin, stejně tak na plesy místního Červeného kříže nebo Sokola. Vedle úžasné pracovitosti a obětavosti měla ještě jednu vlastnost. Při většině domácích prací si zpívala. Lidové písničky, nebo také melodie z oper a operet. Samozřejmě ty libivé, jednodušší. No a já postupně začal zpívat s ní. Od nejtěplejšího mládí.“*

Po absolvování Pedagogické školy v Olomouci působil krátce v Kojetíně, poté na Gymnáziu Jakuba Škody v Přerově učil (1953–1963) zeměpis a tělocvik. Následná léta pedagogické práce jsou spojena s přerovskou učňovskou školou na Šířavě, kde k původním předmětům přibyla branná výchova a občanská nauka. V soukromém životě se nepovedl první sňatek, zato druhá manželka (rodným jménem Marie Holubcová se narodila 18. května 1940 ve Zborovicích na Kroměřížsku a zemřela 20. srpna 2004 v Přerově) měla nejen pochopení pro četné aktivity svého partnera, ale především po celá léta vytvářela podmínky k tomu, aby se jim mohl věnovat. Společně také vychovali dva syny – Tomáše a Petra. Za podpory rodiny tak cílevědomá píle Lubomíra Plevy slavila nebývalé úspěchy. Jako vynikající hráč na foukací harmoniku získal (1971–1975) čtyři tituly Mistr světa. V sólových partech účinkoval s *Brněnským rozhlasovým orchestrem, Orchestrem Gustava Broma, Orchestrem Václava Hybše, Orchestrem Ladislava Koz-*

derky, Ostravským rozhlasovým orchestrem, Tanečním orchestrem Československého rozhlasu a dalšími špičkovými soubory. Pro nakladatelství Orbis připravil (1960) – společně s Milanem Kunou – příručku *Foukací harmonika*. Také pedagogické působení Lubomíra Plevy přineslo ocenění v podobě jmenování (1979) vzorným učitelem. Širší působení v oblasti kultury se zhodnotilo (1981) obdobným jmenováním zasloužilým pracovníkem kultury. Vyznamenání *Za vynikající práci* propůjčené prezidentem republiky převzal v roce 1989, cenu města Přerova – medaili Jana Amose Komenského obdržel o deset let dříve.

Nejen připomenutá oficiální ocenění, ale především zájem odborného i laického publika – to vše opravňovalo Lubomíra Plevu k vlastnímu úsudku: „*Myslím si, že v životě se mi splnilo všechno, co jsem si předsevzal. Mnohdy to nebylo lehké, ale to už patří k bytí*“.

Přehled účasti a umístění na evropských i světových soutěžích

1964	Mistrovství světa / Federation Internationale de l'Harmonica	– 16. místo*
1966	Mistrovství světa / Federation Internationale de l'Harmonica	– 11. místo*
1968	Mistrovství světa / Federation Internationale de l'Harmonica Luzern (Švýcarsko)	– 3. místo na chromoniku
1971	Mistrovství světa / Federation Internationale de l'Harmonica Eindhoven (Holandsko)	– 1. místo na harmonetu; – 1. titul mistr světa
1972	Mistrovství Evropy Baarn (Holandsko)	– 1. místo na harmonetu; – hlavní cena festivalu
1973	Mistrovství světa / Federation Internationale de l'Harmonica Ieper (Belgie)	– 1. místo na chromoniku; – 1. místo na harmonetu; – 2. titul mistr světa
1974	Mistrovství světa / Federation Internationale de l'Harmonica	– 5. místo na chromoniku; – 1. místo na harmonetu; – 3. titul mistr světa*
1975	Mistrovství světa / Federation Internationale de l'Harmonica Offenburg (Německo)	– 1. místo na harmonetu; – 4. titul mistr světa

* Vyhodnocení bylo provedeno na základě zaslaného magnetofonového záznamu soutěžní skladby.

Bibliografie

Vlastní práce

Publicistika

1. **Československá spartakiáda.** In: *Dvacet let Učňovské školy v Přerově.* Almanach. Přerov, Učňovská škola 1978, s. 38–39.
2. **Čtyřikrát mistrem světa.** *Nové Přerovsko*, 18, 1975, č. 42, 17. X., s. 5; č. 43, 24. X., s. 5; č. 44, 31. X., s. 5.
3. **„Esa“ harmonikářského světa.** Poznámky ze Švýcarska. *Nové Přerovsko*, 11, 1968, č. 32, 10. VIII., s. [3], 1 obr.; č. 42, 18. X., s. [3].
4. **Foukací harmonika.** ...Milan Kuna. Praha, Orbis 1960. 95 s., obr. a noty v textu.
5. **Foukací harmonika.** *Melodie*, 6, 1968, č. 6, s. 180–181, 1 obr.

6. **Když je „koníček“ letadlo.** O hobby na pokračování. Nové Přerovsko, **12**, 1969, č. 18, 30. IV., s. [4]; č. 19, 9. V., s. [5]; č. 20, 16. V., s. [5].

7. **Rozhlas, já a ti druzí.** Lubomír Pleva... In: *Šedesát let československého rozhlasu v Ostravě.* Ostrava, Československý rozhlas 1989, nestr.

8. **Podruhé mistrem světa.** Nové Přerovsko, **16**, 1973, č. 46, 16. XI., s. [5], 1 obr.; č. 47, s. [5]; č. 48, 30. XI., s. [5]; č. 49, 7. XII., s. [5]; č. 50, 14. XII., s. 5; č. 51–52, 21. XII., s. [7].

9. **Reportáž z obnoveného mistrovství světa hamonikářů.** Obrázky ženy. Přerovsko, **34**, 1991, č. 47, 29. XI., s. 5; Amerika a swing. ...č. 49, 13. XII., s. 5.

10. **S foukací harmonikou v Kanadě.** Mistr světa vzpomíná. Nové Přerovsko, **17**, 1974, č. 41, 11. X., s. 5; č. 42, 18. X., s. 5; č. 43, 25. X., s. 5, 1 obr.; č. 44, 1. XI., s. [5]; č. 47, 22. XI., s. 5.

11. **S foukací harmonikou v Moskvě.** Nové Přerovsko, **21**, 1978, č. 23, 9. VI., s. [5]. [Pozn.: „Fotografie z pobytu je publikována v č. 24, 16. VI., s. 5.]

12. **S harmonikou přes oceán.** Z mistra světa porotcem. Letištní hotel plný muziky. [Sólista na foukací harmoniku píše o mistrovství světa v Detroitu.] Moravskoslezský den, 1991, 26. XI., s. 5; ...Nečekané jmenování. Bedřich Smetana by byl překvapen. 3. XII., s. 5; ...Nizozemské zastavení při zpáteční cestě. 11. XII., s. 5.

13. **Výstavba tělocvičny učňovské školy v Přerově.** Nové Přerovsko, **13**, 1970, č. 43, 23. X., s. [8], 1 obr.

Rozhovory

14. ČEP, Jan: **S novým programem.** Harmonikářský mistr světa je sice v důchodu, ale... Nové Přerovsko, **33**, 1990, č. 43, 26. X., s. 5.

15. ČERMÁK, P.: **Po stopách muže s harmonikou.** Kulturní měsíčník, **1**, 1983, č. 2, s. 41–42.

Před publikem v Městském domě v Přerově

16. FIALA, Jan: **Začalo to Tureckým pochodem**. Gramorevue 76, **12**, 1976, č. 1, s. 13, 1 obr.
17. (hla): **Mistr světa za oceán**. Nová svoboda, 1991, 17. X., s. 5.
18. KRŮTA, Jan: **Mistr světa**. [asi Signál nebo Mladý svět], 1 obr. {=foto: Vlastislav Macháček}
19. KVAPIL, Jaroslav: **Mistrem světa z furiantství?** Třicet let Lubomíra Plevy v rozhlasových studiích. Nové Přerovsko, **30**, 1987, č. 34, 21. VIII., s. 5, 1 obr.
20. KVAPIL, Jaroslav: **Mistr světa harmonikářům**. Nestřeží slávu, klesá cestu následovníkům. Přerovsko, 1991, 11. VI., s. 3.
21. (kw): **Stačí s dechem na Chopina**. Moravskoslezský večerník, 1968, 3. X., s. 3.
22. ls: **Klavír vzít nemohli**. Tvorba, 1985, č. 42, s. 11.
23. -mr- (=Michael Racek): **Život s harmonikou**. Kultura Přerova, **32**, 1989, č. 7, červenec, s. 102–103, 1 obr.
24. **Opět mezi světovou elitou**. Přerovák Luboš Pleva do Holandska. Nové Přerovsko, **14**, 1971, č. 34, 20. VIII., s. 5.
25. POLEŠOVSKÝ, Jan: **Muž s harmonikou**. Československý sport, **30**, 1982, 2. VII., příl. s. 1 a 4, 1 obr.
26. **Přerovské nokturno pro foukací harmoniku**. Nové Přerovsko, **21**, 1978, č. 35, 1. IX., s. 5.
27. WEINER, V.: **Kapsa plná romantiky**. Pochodeň, **68**, 1979, 27. VII., s. 5, 1 obr.

Zvukové nosiče

Gramofonové desky & CD

28. **Lubomír Pleva a jeho foukací harmonika**. Recitál z melodií upravených pro foukací harmoniku Zbyškem Bittmarem. Praha, Supraphon 1974. 1 LP; 32 cm. Hudební režie: Drahoslav Volejníček, Pavel Staněk, Květoslav Rohleder, Jan Spálený. Zvuková režie: Jiří Brabec. Technická spolupráce: Karel Hodr, Jiří Rohan. Text na obalu: Vladimír Kotmel. Fotografie: Josef Hník. Výtvarné řešení obalu: František Vlach. – Nahráno (1973) ve studiu Československého rozhlasu v Ostravě a v pražském studiu Supraphonu v Mozarteu. Účinkují: ...Ostravský rozhlasový orchestr = dirigent Pavel Staněk; Sbor Pavla Kühna. – Jednotlivé skladby: Skřivánek, Andaluza, Svit lunny, Hora staccato, Air, Šavlový tanec, Moře, Mexický tanec, Jedu nocí, Hvězdný prach, Není to romantické?, Grisbi, Bál brouků. – Autoři: Nicu Stanescu, Enrique Granados, Claude Debussy, Grigoras Dinicu, Johann Sebastian Bach, Aram Chačaturjan, Charles Trenet, Ben Homer, Jiří Traxler, Hoag y Carmichael, Richard Rodgers, Jean Wiener, Mel Stitzel, Ben Pollack, Frank Melrose. • Stereo 1113 1457 H. Stereo 1 16 1457 H **Inf. & rec.:** KOTEK, Josef: *Lubomír Pleva a jeho foukací harmonika*. Melodie, s. 191.
29. **Harmonica in Mood and Rythm**. Lubomír Pleva. Prague, Artia & Supraphon 1974. 1 LP; 32 cm. Hudební režie: Drahoslav Volejníček, Květoslav Rohleder, Jan Spálený. Zvuková režie: Ivo Roubal, Jiří Brabec. Technická spolupráce: Karel Hodr, Jiří Rohan. Text na obalu: Leo Jehne. Fotografie: Josef Hník. Výtvarné řešení obalu: Josef Zich, Ivana Zichová. –

Nahráno (1973) ve studiu Československého rozhlasu v Ostravě a v pražském studiu Supraphonu v Mozarteu. • Stereo 1 16 1457

30. **Lubomír Pleva a jeho foukací harmonika.** Recitál z melodií upravených pro foukací harmoniku Zbyškem Bittmarem. Praha, Supraphon 1978. 1 LP; 32 cm. Hudební režie: Drahoslav Volejníček, Pavel Staněk, Květoslav Rohleder, Jan Spálený. Zvuková režie: Jiří Brabec. Technická spolupráce: Karel Hodr, Jiří Rohan. Text na obalu: Vladimír Kotmel. Fotografie: Josef Hník. Výtvarné řešení obalu: Josef Zich. – Nahrávky 1973–1992. Účinkují: ...Ostravský rozhlasový orchestr = dirigent Pavel Staněk;

Se sbírkou modelů letadel

Sbor Pavla Kühna. – Jednotlivé skladby: Skřivánek, Andaluza, Svit luny, Hora staccato, Air, Šavlový tanec, Moře, Mexický tanec, Jedu nocí, Hvězdný prach, Není to romantické?, Grisbi, Bál brouků. – Autoři: Nicu Stanescu, Enrique Granados, Claude Debussy, Grigoras Dinicu, Johann Sebastian Bach, Aram Chačaturjan, Charles Trenet, Ben Homer, Jiří Traxler, Hoag y Carmichael, Richard Rodgers, Jean Wiener, Mel Stitzel, Ben Pollack, Frank Melrose. • Stereo 1113 1457 H

31. **Die Goldene Mundharmonika aus Prag.** München, Ariola-Vertrieb & Supraphon. 1 LP; 32 cm. – Jednotlivé skladby: Skřivánek, Andaluza, Svit luny, Hora staccato, Air, Šavlový tanec, Moře, Mexický tanec, Jedu nocí, Hvězdný prach, Není to romantické?, Grisbi. – Autoři: Nicu Stanescu, Enrique Granados, Ed. Salabert, Claude Debussy, Grigoras Dinicu, Johann Sebastian Bach, Aram Chačaturjan, Charles Trenet, Ed. Marbot, Ben Homer, Jiří Traxler, Hoag y Carmichael, Richard Rodgers, Jean Wiener. • Stereo 89210 OT
32. **Muž s harmonikou.** Praha, Supraphon 1982. 1 LP; 32 cm. Odpovědný redaktor: Sláva Kunst. Hudební režie: Jiří Pospíšil. Zvuková režie: Ivo Roubal. Text na obalu: Leo Jehne. Fotografie: Luboš Svátek, Josef Hník. Výtvarné řešení obalu: Václav Šimice. Odpovědná redaktorka

Reprezentace v zahraničí

obalu: Jana Řehořová. – Nahráno 1981. **Aranžovali:** Zbyšek Bittmar, Max Wittmann. **Účinkuje:** ...Ostravský rozhlasový orchestr = dirigent Pavel Staněk. – **Jednotlivé skladby:** Lidé, Má drahá láska, Za zavřenými dveřmi, Harmonika, Růže, Půlnoční blues, Buď pořád se mnou, Modrá zem, Učaruj mi, Jednoho dne se vrátíš, Až se dostanu do Phoenixu, Běží dál. – **Autoři:** Jules Styne, Bob Merrill, Stevie Wonder, Kenny O'Dell, Ennio Morricone, Amanda McBroom, Jeff Lyne, Dimitri Tiomkin, Fred Neil, Stevie Wonder, Ennio Morricone, Jimmy Webb, Roy Orbison, William M. Dees, Bill Dees. • Stereo 1113 3096 H

Inf. & rec.: ZAPLETAL, *Petar: Pleva a Klikar*. (Muž s harmonikou a návrat k pramenům.) Gramorevue 83, **19**, 1983, č. 3, s. 11, 2 obr.

33. **Přerovské nocturno**. Brno, Český rozhlas 1998. 1 CD; 12 cm & 1 sešit, 8 s. – Nahrávky 1972 – 1992. **Účinkují:** Ostravský rozhlasový orchestr = dirigent Pavel Staněk; Orchester Studio Brno = dirigent Miloš Machek; Orchester Gustava Broma. – **Jednotlivé skladby:** Andaluzská romance, Bál brouků, Granada, Intermezzo pro foukací harmoniku, Kouř ti stoupá do očí, Milha, Modrá země, Modrý měsíc, Máma, Měsíc nad Vermoutem, Nemohu ti dát víc než lásku, Píseň beze slov, Přerovské nocturno, Půlnoční kovboj, Soul song, Svědkové, kteří nepromluví, Sám s harmonikou, Toulám se ve tvých stopách, Vilja, Španělský tanec, Žerty s čerty. – **Autoři:** Erik Knirsch, Miloš Machek, Aleš Podaril, Bohuslav Sedláček, Pavel Staněk, Jiří Urbánek, Drahoslav Volejníček.

Inf. & rec.: Ilo (=Ingrid Lounová): **Academic slavil, Městský dům se bavil a sektem se křtila „cédéčka“**. Nové Přerovsko, **7**, 1998,

5. VI., č. 23, s. 19, 2 obr. (=foto: Jan Čep); LOUNOVÁ, Ingrid: **Dnes večer slavnostní křest CD „Přerovské nocturno“**. Lubomír Pleva – muž s harmonikou. Nové Přerovsko, 7, 1998, č. 22, 29. V., s. 18.

Účast při jiných prezentacích

34. **Hudba mého kraje**. Praha, Panton 1975. 2 LP. – Účast na interpretaci skladby *Točená* v provedení Dechového souboru Ostravanka. • 11 0549 H
35. **Hudba z éteru II**. Praha, Supraphon 1966. 1 LP. – Účast na interpretaci skladby: *Pátý jezdec*. • DV 10224
36. **Slávne melódie**. Bratislava, Opus 1975. 1 LP. – Účast na interpretaci skladby: *Andalúzska romanca*. • Stereo 9116 0415
37. **Týden soudobé tvorby**. Praha, Panton 1974. 1 LP. – Účast na interpretaci skladby Miloše Vacka *Serenáda babího léta*. Stereo 11 0440 G
38. **Týden soudobé tvorby**. 19. týden nové tvorby 1975. Praha, Supraphon 1975. 1 LP. – Účast na interpretaci skladby Zdeňka Marata *Strahovské nokturno*. • Stereo 1 19 1849 G
39. **V pravé poledne**. Melodie z filmů. Velká země, Jak jsme se dostali na západ, Harmonika, Pár dolarů navíc, Mackenovo zlato, Hodný, zlý a ošklivý, Sedm statečných, Buď pořád se mnou, Běží dál, Zelené listy léta, Poklad na Stříbrném jezeře, Na sever od Aljašky. Praha, Supraphon 1975. 1 LP. – Účast na interpretaci skladeb v provedení Sboru Lubomíra Pánka a Tanečního orchestru Československého rozhlasu řízeného Josefem Vobrubicou. • Stereo 1 13 1788 H
40. **Vivace pro smyčce**. Skladby z přehlídky nové tvorby členů SČSKU 75. Praha, Supraphon 1976. 1 LP. – Účast na interpretaci skladby Zdeňka Marata *Strahovské nokturno*. • Stereo 1 13 2007 G
41. **Snění sličné zahradnice**. Ostravský rozhlasový orchestr. Praha, Panton 1978. 1 LP. – Účast na interpretaci skladby Charlese Aznavoura a Roberta Galla *Máma*. • Stereo 11 0721 G
42. **Jiří Brabec & the Country Beat**. Praha, Artia & Supraphon 1978. 1 LP. – Účast na interpretaci skladby Jima Webba *Až budu ve Phoenixu*. • Stereo 1 13 2404
43. **Panorama**. Orchester Studio Brno. Erik Knirsch. Vybral a sestavil Bohuslav Sedláček. Praha, Supraphon 1978. 1 LP. – Účast na interpretaci skladby Freda Neila *Modrá zem*. • Stereo 1 13 2347 G
44. **Jiří Brabec a Contry Beat hraji 12 zlatých hitů**. Praha, Supraphon 1979. 1 LP. – Účast na interpretaci skladby Jima Webba *Až budu ve Phoenixu*. • Stereo 1113 2404 ZA
45. **43. Svet filmov**. Bratislava, Opus 1979. 1 LP. – Účast na interpretaci skladby Freda Neila *Cowboy story (Príbeh kovboja)*. • Stereo 91 16 0876
46. **Takty z celuloidu**. Bratislava, Opus 1980. 1 LP. – Účast na interpretaci skladby A. Brezovského *Po známých cestičkách*. • Stereo 91 16 0995
47. **Famous Western film melodies**. Praha, Artia & Supraphon 1981. 1 LP. – Účast na interpretaci skladeb v provedení Sboru Lubomíra Pánka a Tanečního orchestru Československého rozhlasu řízeného Josefem Vobrubicou. • Stereo 1 13 1788 H
48. **Návštěvní den orchestru Studio Brno**. Praha, Supraphon 1981. 1 LP. – Účast na interpretaci skladby Maxe Wittmanna *Přerovské nokturno*. • Stereo 1113 2794 H

V televizním studiu nejen s Hanou Zagorovou

49. **Night and Day.** Bratislava, Opus 1982. 1 LP. – Účast na interpretaci skladby R. Bowlinga Lucille. • Stereo 9113 1098
50. **Takty na dobrou noc.** Bratislava, Opus 1982. 1 LP. – Účast na interpretaci skladby P. Sarasata *Andalúzská romanca*. • Stereo 9113 1269
51. ERENBURG, Ilja: **Dýmka komunardova. Dýmka vojáková.** ...Jan Tůma. Praha, Supraphon 1987. 1 LP. – [Účast na hudebním doprovodu v provedení Instrumentálního souboru řízeného Jaromírem Dlouhým.] • Supralong-stereo 1218 4443 X-F
52. **Tenkrát na západě.** [Praha], Producentství centrum František Rychtařík... CD. – Album instrumentálních skladeb obsahuje melodie ze slavných westernových filmů jako – Velká země, Harmonica, Meckenovno zlato, Hodný zlý a ošklivý, Buď pořád se mnou, Poklad na stříbrném jezeře, Sedm statečných a další, je doplněno recitalem vynikajícího hráče na fukací harmoniku **Lubomíra Plevy**. Skladby nahrál TOČR za řízení Josefa Vobruby a Lubomíra Plevu doprovází Ostravský rozhlasový orchestr, který řídí Pavel Staněk. • FR 0024-2

Obrazové nosiče

Televizní pořady

53. **Dvě zlaté.** Námět a scénář: Vladimír Kotmel. Komentátor: Michal Najbrt. Hudební spolupráce: Dušan Hlubinka. Zvuk: Alois Vilímek. Vedoucí výrobního štábu: Vlastimil Putek. Kamera: Heřman Ohnheiser. Režie: František Mudra. Československá televize Ostrava. • 25 minut – černobílý.
54. **S harmonikou napříč poledníky.** Podivuhodný svět. Námět a scénář: Milan Švihálek. Zvuk: Alois Vilímek. Střih: Miroslava Stýskalová. Technická spolupráce: Radomír Kaňok. Hudební spolupráce: Jiří Bura.

Asistentka režie: Zuzana Pražáková. Vedoucí výrobního štábu: Dagmar Šotková. Kamera: Jaromír Zaoral. Režie: František Mudra. Československá televize Ostrava, 1992. • 25 minut – barevný.

Literatura o Lubomíru Plevovi

55. **Almanach k 25 rokům práce Velkomoravské University stré-
covské v Brně a 1100 let od jejího založení.** Brno, Universitas
Moraviensis Straecorum 1995. 183 s., obr. v textu.
56. BENDA, Aleš: **Labyrint jazzu a ráj srdce.** ... Oldřich Fiala, Jaroslav
Kvapil. Přerov, Nadační fond Přerovského jazzového festivalu 2006.
127 s.
57. BORL, Jan: **Lidem chybí duchovno.** Na návštěvě u čtyřnásobného
mistra světa Lubomíra Plevy. Svoboda, 1994, 19. XII., s. 5, 1 obr.
58. ČECH, Vladimír: **Blahopřání.** Milý Lubone, ... Přerovské echo, 1994,
č. 7–8, červenec–srpen, s. 11.
59. ČECH, Vladimír: **Trochu jsi to Lubone uspěchal...** Už svůj nástroj
nerozezní. [Nekrolog.] Přerovské echo, 1998, č. 9, září, s. 15, 1 obr.
60. ČERMÁK, Petr: **Po stopách muže s harmonikou.** [Rozhovor.] Kul-
turní měsíčník, 1, 1983, č. 2, s. 41–42.
61. DĚRDA, Jiří: **Muž s harmonikou.** Kulturní měsíčník, 7, 1989, č. 10,
s. 43–44.
62. DĚRDA, Jiří: **Od Bacha až po Vlacha.** Jak český muzikant s několi-
ka „frantíky“ dobyl svět. Expres magazín, s. 14, 2 obr. [=foto: Jiří Děr-
da]
63. FIALA, Oldřich: **Lubomír Pleva a foukací harmonika.** Osobnost
Přerovska. Přerov, Muzeum Komenského 2003. 6 s., skládačka, 9 obr.
„Upomínkové listy“. Sv. 9.
64. HAMBÁLEK, Miloš: **Pozdrav do Teplic n[ad] B[ečvou].** Nové Pře-
rovsko, 21, 1978, č. 4, 27. I., s. [2].
65. JEHNE, Leo: **Profesor s foukací harmonikou.** Melodie, 1973, s. 270.
66. jj (=Jana Johnová): **Čtyři zlaté.** {Hudební pořad v Městském domě.
Kultura Přerova, 16, 1973, č. 12, prosinec, s. 185.
67. (jp) (=Jiří Pazdera): **Mistr světa.** „Začínal jsem v odborářských soutě-
žích.“ Svět práce, 9, 1976, č. 33, s. 10, 1 obr. [=foto: Osvald Karola]
68. KOTMEL, Vladimír: **Pátá zlatá medaile.** Přerov má mistra světa.
Svoboda, 31, 1975, 16. VIII., č. 192, příl. Magazín, č. 31, s. {1}, 1 obr.
[=foto: Ed. Dvorský]
69. L. J. (=Leo Jehne): **Pleva, Lubomír.** In: MATZENAUER, Antonín:
Encyklopedie jazzu a moderní populární hudby. Část jmenná – česko-
slovenská scéna. ... Ivan Poledňák, Igor Wasserberger. Praha, Suprap-
hon 1990, s. 424–425.
70. **Lubomír Pleva.** Grygovská občanská galerie. Internet –
<http://forum.grygov.cz>
71. **L{ubomír} Pleva obhájil titul.** {Mistrovství světa ve hře na foukací
harmoniku.} Nové Přerovsko, 16, 1973, č. 42, 19. X., s. [5].
72. **Luboš Pleva opustil harmoniku i jazz.** Jazz-press '98. 1998, 18. IX.,
s. [1], 1 obr.
73. MRKVICA, Miroslav: **Mistr světa ve foukání.** Československý sport,
1977, s. 6, 1 obr. [=foto: Miroslav Mrkvica]

Před televizními kamerami

74. **Muzika do kapsy.** L[ubomír] Pleva v televizi. Nové Přerovsko, **13**, 1970, č. 14, 10. IV., s. [2], 1 obr.
75. NEULS, R[udolf] J[an]: **Mistrovství světa harmonik.** Třetí místo pro Lubomíra Plevu. Nové Přerovsko, **9**, 1968, č. 26, 29. VI., s. [1], 1 obr.
76. **Odešel muž s harmonikou.** Nové Přerovsko, **7**, 1998, č. 31, 7. VIII., s. 1, 1 obr.
77. **Old Time Jazzband Velké Losiny 1957–1997.** Čtyřicáté výročí vzniku orchestru. Velké Losiny 1997. 14 s., obr. v textu.
78. **Osobnosti hudebního života na Moravě.** Pleva, Lubomír – hráč na foukací harmoniku. In: TROJANOVÁ, Jaromíra: *Hudební život na Moravě*. Publikace a články z let 1994–1998. Brno:Olomouc, Moravská zemská knihovna:Státní vědecká knihovna 1999, s. 188.
79. **Přerov má mistra světa.** Nové Přerovsko, **14**, 1971, č. 45, 5. XI., s. [1], 1 obr.
80. **Prof[esor] L[ubomír] Pleva.** In: VAVROUŠEK, Jaroslav: *Padesát přerovských bardů*. ...Ivo Kolařík. Přerov, VA-KO 2006, s. 69, 1 obr.
81. **Prof[esor] L[ubomír] Pleva mistrem světa na harmonettu.** Kultura Přerova, **15**, 1972, č. 1, s. 10, 1 obr.
82. **Recital Lubomíra Plevy, dvojnásobného mistra světa na foukací harmoniku.** Ostrava, Krajský podnik pro film, koncerty a estrády {1974}, nestr. – skládačka, 1 obr.
83. **Recital Lubomíra Plevy, čtyřnásobného mistra světa na foukací harmoniku.** Ostrava, Krajské kulturní středisko – koncertní a divadelní agentura {1997}, nestr. – skládačka, 1 obr.
84. RN (=Rudolf Novotný): **Lubomír Pleva a jeho Přerovské nocturno.** Přerovské echo, 1998, č. 7–8, červenec–srpen, s. 7, 2 obr.
85. **S foukací harmonikou do Kanady.** (Vystoupení na EXPO 67 v Montrealu.) Nové Přerovsko, **17**, 1974, č. 24, 14. VI., s. {1}.

Sólo na foukací harmoniku

86. SEMERÁK, Josef: **Šest zlatých FIH**. Československý voják, **32**, 1984, č. 1, s. {26}–27, 3 obr.
87. **Seznam ředitelů a profesorů, kteří působili na ústavě od jeho založení**. In: *Almanach k 100. výročí založení gymnasia v Přerově*. Přerov, Gymnázium 1970, s. 91–101.
88. **Seznam profesorů**. In: *Almanach vydaný ke 125. výročí založení Gymnázia Jakuba Škody v Přerově*. Přerov, Gymnázium Jakuba Škody 1995, s. 117–126.
89. ŠTOLFOVÁ, Lenka: **S harmonikou letem světem**. Čtyřnásobný mistr světa ve hře na foukací harmoniku. Přerovák Lubomír Pleva – oslavil v neděli 31. července šedesáté páté narozeniny. *Nové Přerovsko*, **3**, 1994, č. 31, 5. VIII., s. 8, 1 obr.
90. ŠVIHÁLEK, Milan: **Tři roky mezi sběrateli**. Přisp. Zdeněk Havlíček, Ladislav Likler, Zdeněk Matuľa, Lubomír Pleva, Zdeněk Štáhlavský a Ladislav Loubal. *Týdeník Československá televize*, **18**, 1983, č. 49, s. 8–9, 2 obr.
91. UHLÁŘ, Břetislav: **Lubomíre, přišel jsem pozdě**. Opustil nás skvělý člověk, hudebník, pedagog, kamarád. Svoboda, 1998, 5. VIII.
92. UHLÁŘ, Břetislav: **Potkávání s hudbou**. K životnímu jubileu Lubomíra Plevy. Svoboda, 1989, 2. VIII., 1 obr. [=foto: Roman Kočí]
93. UVÍROVÁ, Petra: **Zemřel fenomenální hudebník Lubomír Pleva**. Hrou na foukací harmoniku získal čtyři tituly mistra světa. *Hanácké noviny*, **9**, 1998, 7. VIII., č. 122, s. 6, 1 obr.; *Moravský den*, **9**, 1998, 7. VIII., č. 183, s. 6, 1 obr. [=foto: Jiří Kopáč]

Napsali o Lubomíru Plevovi

„Doma v Přerově ho znají spíš jako profesora tělesné výchovy a občanské nauky, než jako mistra světa a držitele předních mezinárodních cen ve hře na foukací harmoniky. Natáčí hlavně pro ostravský rozhlas, ale čas od času odjíždí zahrát třeba do švýcarského Luzernu, do Eindhovenu v Holandsku.

Lubomír Pleva dokazuje zvukové bohatství i technické a výrazové možnosti tohoto nástroje, považovaného někdy tak trochu za hračku nebo kurióznost. Dokládá, jak náročný repertoár je možno foukacím harmonikám svěřit. Ke každé skladbě přistupuje s vytříbeným citem pro formu a styl – od úpravy barokního mistra až po soudobý jazzový hit. V jeho hře lze postřehnout vlivy, podněty a inspirace hráčů na foukací harmoniky, jako jsou Larry Adler, Tommy Reilly anebo Jean Toots Thielemans. Dopracoval se však úrovně, která sama v tomto oboru znamená kritérium.“

Vladimír KOTMEL (1978)

„Když byla roku 1974 vydána první LP deska Lubomíra Plevy, nebylo mnoho těch, kteří by věřili v její úspěch. Pleva byl sice už veřejnosti znám ze svých televizních medailonků a přčetných rozhlasových snímků, natočených v ostravském a brněnském rozhlasovém studiu, vědělo se o něm, že získal doposud tři tituly mistra světa ve hře na svůj nástroj, ale přesto: poslouchat čtyřicet minut jen foukací harmoniku, se zdálo příliš náročné a jednotvárné. A přece Plevův recital zaujal – nejen doma, ale i v zahraničí. Úspěch u publika šel ruku v ruce se zvyšující se prestiží v odborných kruzích, pro něž jméno Lubomíra Plevy znamená uměleckou poctivost vyrůstající v hudební a nástrojovou suverenitu.“

Leo JEHNE (1982)

„Foukací harmonika? Před třiceti lety bych byl na takovou otázku odpověděl s trochou snobské povýšenosti, že to je něco jako pouťová atrakce nebo spíš prostředek k amatérskému ukrácení dlouhé chvíle, a dodal bych možná ještě, že nástroj, jehož hráči jezdí ne na mezinárodní soutěže, ale na mistrovství světa, patří asi víc do oblasti laciné zábavy. Leč Lubomír Pleva mě už před osmi lety usvědčil z omylu – ne proto, že to proskribované »mistrovství světa« už třikrát vyhrál, ale protože našel a přesně na lékárnických vahách odměřil správnou míru mezi láci primitivní jednoduchostí, k níž povaha jeho instrumentu zdánlivě svádí, a mezi úrovní dobré, hudebně kultivované a v nejlepším slova smyslu vkusné zábavy.“

Petar ZAPLETAL (1983)

„Tak už to v životě chodí. Někomu stačí ke spokojenosti průměrnost, jiní si dávají mnohem vyšší cíle. Někde sehraje významnou roli zděděný gen, jinde zase zdravá ctížádostivost. Sudičky, které stály u kolébky legendárního hudebníka – harmonikáře Lubomíra Plevy z Přerova, přinesly s sebou dary nejcennější – houževnatost, pracovitost, poctivost, ale i lásku k hudbě.“

Jan BORL (1994)

Zdeněk Schenk

Ohlédnutí za archeologem PhDr. Jiřím Kohoutkem, CSc.

S úctou svému velkému učiteli

Jiří Kohoutek se narodil ve Zlíně 30. července 1952. Jeho maminka byla učitelka a tatínek poštovním úředníkem. Vztah k historii získal již v útlém dětství. Jistě k tomu přispěly letní návštěvy u tety v Ivančicích a rovněž kniha o Egyptě, kterou dostal od svých rodičů v deseti letech. V letech 1968–1972 absolvoval gymnázium ve Zlíně. Od roku 1972 do roku 1977 studoval obor historie a prehistorie na Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně v Brně, dnešní Masarykově univerzitě. Po složení rigorózních zkoušek v roce 1982 získal titul PhDr. a po vypracování a obhájení kandidátské dizertace v roce 1988 hodnost kandidáta historických věd. Ještě během svých studií nastoupil v roce 1976 na místo archeologa v Oblastním muzeu jihovýchodní Moravy ve Zlíně. V té době dojížděl do Valašských Klobouk, kde evidoval sbírky, které zde vznikaly od 30. let 20. století. V roce 1977 přichází do Zlína také jeho žena J. Langová, profesí archeoložka a antropoložka. Byl to právě Jiří Kohoutek, jenž založil ve Zlíně středověkou sbírku, která původně čítala řádově asi 100 kusů. V druhém roce působení ve Zlíně započal s komplexním průzkumem středověkých hradů.

První velkou akcí byl výzkum královského hradu Brumova, realizovaný v letech 1977–1982. Byl to v té době jeden z nejrozsáhlejších a nejsložitějších výzkumů svého druhu na Moravě. Do té doby sloužila vnitřní plocha zaniklého královského hradu jako výletišť. Díky osobnosti a nadšení Jiřího Kohoutka, jeho přátel a spolupracovníků tento středověký hrad v podstatě přežil svůj zánik a jako bájný pták fénix povstal z popela.

Úspěšný výzkum hradu Brumova otevřel doktorovi cestu k průzkumu neméně významného hradu Lukova. Archeologický výzkum Lukova proběhl ve dvou etapách v letech 1983–1984 a 1988–1991. S ohledem na omezené finanční prostředky byl výzkum hradu Lukova vázán (stejně jako v případě Brumova) na hnutí Brontosaurus a pomoc místních nadšenců. Byly zde odkryty pozůstatky původního pozdně románského hradu. Výzkumem bylo potvrzeno, stejně jako v případě Brumova, že výstavba hradu spadá do 1. poloviny 13. století.

J. Kohoutek na cestách po Francii v roce 2005. Foto. J. Langová

J. Kohoutek a R. Zapletal při dokumentaci archeologické situace v Přerově na Horním náměstí čp. 26 v roce 2006. Foto Z. Schenk

Souběžně probíhaly menší či větší archeologické a stavebně historické průzkumy na 15 dalších hradech jihovýchodní Moravy, např. hradu Engelsberk, Starý Světlov ve Vizovických vrších, hradu Šaumburku, Křídla a Obřan v Hostýnských vrších a Chříbech (např. Buchlova či hradu Střílky).

V letech 1990–1992 pracoval pod Archeologickým ústavem Československé akademie věd v Brně. Pod hlavičkou této instituce realizoval v letních měsících roku 1990 zásadní záchranný archeologický výzkum na Horním náměstí v Přerově, kde se mu na ploše parcel domů čp. 19 a 20 podařilo odkrýt zcela unikátní archeologické situace z období raného středověku. Konkrétně se jednalo o časový horizont z přelomu 10. a 11. století, ve kterém byly zachyceny srubové stavby, otopná zařízení, úsek deštěné cesty a velké množství movitých památek – keramika, kostěné nástroje, skleněné korálky, kroužky či pozoruhodný soubor stříbrných křížových denárů.

Během výzkumu se setkal s dnes již legendární postavou – nestorem amatérské archeologie v Přerově – panem Václavem Martínkem, s nímž navázal dlouholeté přátelství. To byl také jeden z důvodů, proč se tak rád v pozdějších letech do Přerova vracel.

Od roku 1993 řídil expozituru Zlín spadající pod Ústav archeologické památkové péče v Brně. Ze svého pracoviště na hradě v Malenovicích vyjížděl k jednotlivým záchranným archeologickým výzkumům, které probíhaly v oblasti severní, střední a východní Moravy. K těm nejdůležitějším patřil průzkum plochy nádvoří klášterního Hradiska v Olomouci, hradu Sovince, průzkum kostela ve Starém Městě u Bruntálu, historického jádra Zlína, dále velkoplošné výzkumy v místě polykulturních lokalit v Maleno-

Muzeolog J. Mikulík během konzultace s J. Kohoutkem nad odkrytou nálezovou situací na záchranném archeologickém výzkumu kostela sv. Máří Magdalény v Předmostí v roce 2006. Foto Z. Schenk

vicích-Mezicestí či Chmelíně u Kvítkovic. Během tří desetiletí provedl stovky záchranných archeologických výzkumů a desítky zjišťovacích výzkumů. Byl předním odborníkem zabývajícím se problematikou středověké archeologie, zejména výzkumem vzniku a vývoje opevněných feudálních sídel.

Zároveň byl autorem desítek odborných studií zveřejňovaných v našich předních vědeckých časopisech a sbornících. Jako samostatná publikace vyšly knihy Broumov-Bylnice, Hrady jihovýchodní Moravy a Pravěk jihovýchodní Moravy.

V souvislosti s přerovským regionem nelze opomenout výzkumy na hradech Helfštýně či záchranné akce realizované v historických jádrech měst Lipníka nad Bečvou a Hranic na Moravě. Pod jeho vedením byly rovněž provedeny nejdůležitější výzkumy, jejichž výsledky zásadním způsobem ovlivnily pohled na vývoj osídlení a historický význam města Přerova.

V roce 1998 byl realizován záchranný archeologický výzkum na Horním náměstí čp. 20, který navázal na předchozí výzkum z roku 1990. K nejzajímavějším zjištěním patřil doklad keltského osídlení, dále nálezy ze střední doby hradištní a v neposlední řadě stopy požárového horizontu z 1. poloviny 15. století. Poté následoval výzkum ve sklepních prostorách přerovského zámku, jímž Jiří Kohoutek prokázal pozdně středověký původ celé stavby. V následujícím roce byl započat průzkum suterénu domu na Horním náměstí čp. 26, kde bylo díky vstřícnosti majitele Romana Zapletala realizováno několik sezón výzkumu.

J. Kohoutek při vstupu do pozdně renesančního kanálu na nádvoří přerovského zámku během zjišťovacího výzkumu v roce 2006. Foto Z. Schenk

Mezi zásadní objevy učiněné na této lokalitě patří nejen doklady osídlení z období mladého paleolitu, ale zejména odkrytí základů mohutné stavby z 1. poloviny 13. století v suterénu domu čp. 26, kam lze dle Jiřího Kohoutka situovat původní kasteľánský hrad střezící brod přes řeku Bečvu – strategický úsek dálkové obchodní trasy. V závěru roku 2006 byl uskutečněn poslední Kohoutkův výzkum na této lokalitě. Byl to zároveň jeho poslední výzkum v přerovském regionu. I přesto dál Přerov rád navštěvoval a zajímal se o výsledky nově prováděných záchranných archeologických výzkumů. V případě potřeby ochotně poradil a poskytl řadu cenných odborných in-

formací přímo v terénu nad odkrytými archeologickými situacemi.

Vedle jeho profese nelze zároveň opomenout jeho fenomenální vypravěčský talent. Ti, kdo měli tu čest osobně se setkat s Jiřím Kohoutkem a poštětilo se jim naslouchat jeho vyprávění, nikdy nezapomenou, neboť i sebemenší příběhy ze všedního života či zdánlivě banální historické události se v jeho podání měnily v naprosté pestrobarevné skvosty. Každá z jeho návštěv Přerova byla příslibem nových nezapomenutelných zážitků, které se díky mistrově osobnosti staly nesmrtelnými. S odchodem Jiřího Kohoutka skončila jedna neopakovatelná éra přerovské archeologie.

V posledních letech svého života stanul Jiří Kohoutek opět na jednom z pomyslných vrcholů své kariéry. Pro tentokrát nesl onen vrchol jméno Klášťov, což je nejvyšší hora Vizovických vrchů, na níž se nacházejí pozůstatky nejvýše položeného pravěkého a raně středověkého hradiska na Moravě. Tato valašská hora se díky výzkumu Jiřího Kohoutka navždy zapíše do učebnic historie a archeologie coby jedna z nejvýznamnějších středoevropských archeologických lokalit. Jedná se o kultovní místo, kam byly záměrně do země ukládány depoty obsahující zbraně, zemědělské a dřevobráběcí nástroje či součásti jezdecké výstroje coby votivní dary pohan-

Učitel a žák

ským božstvům starých Slovanů. V letech 2005–2007 bylo postupně nalezeno deset depotů z období Velké Moravy (9. století).

Bohužel nebylo již doktorovi dopřáno odkrýt veškerá tajemství, kterými je „Hora čarodějů“, jak s oblibou Klášťov nazýval, zahalena. Jindy štědrý osud a šťastná hvězda nestály při Jiřím Kohoutkovi ve chvílích, kdy to nejvíce potřeboval. Po dlouhém boji podlehl těžké nemoci ve Zlíně dne 5. listopadu 2007. Tak odešla nejen jedna z nejvýraznějších postav moravské archeologie, ale především člověk, který se svou osobností zapsal do myslí všech lidí, kteří se s ním kdy setkali. Hlubokou a nesmazatelnou stopu zanechal v srdcích těch, kteří ho upřímně milovali.

O autorech

Mgr. Aleš Drechsler

archeolog Muzea Komenského
v Přerově
drechsler@prerovmuzeum.cz

Oldřich Fiala

knihovnik Muzea Komenského
v Přerově
fiala@prerovmuzeum.cz

Věra Fišmistrová

archivářka Státního okresního
archivu Přerov
v.fismistrova@pr.archives.cz

Mgr. Petr Hlavačka

historik, vydavatel
p.hlavacka@medialine.cz

Milan Chumchal

historik Muzea Komenského
v Přerově
chumchal@prerovmuzeum.cz

PhDr. Ivan Krška

archivář, nyní v důchodu, Potštát

PhDr. Jiří Lapáček

ředitel Státního okresního archivu
Přerov
j.lapacek@pr.archives.cz

Bc. Jan Mikulík

pracovník společnosti Archaia
Olomouc a Muzea Komenského
v Přerově
janmikulik@seznam.cz

Mgr. Martin Novotný

doktorand Ústavu evropské
etnologie FF MU Brno
osvald.osic@seznam.cz

Mgr. Čeněk Pavlík

hudebník, odborník na problematiku
středověkých a novověkých kachlů
pavlikovi02@volny.cz

Mgr. Marian Piska

Mgr. Zdeněk Schenk

archeolog společnosti Archaia
Olomouc a Muzea Komenského
v Přerově
schimmi@email.cz

PhDr. Ingrid Silná, Ph. D.

pedagog katedry muzikologie
Filozofické fakulty Univerzity
Palackého v Olomouci
ingridsilna@seznam.cz

Prof. PhDr. Jan Trojan

emeritní pedagog Janáčkovy
Akademie múzických umění
v Brně

Michal Vitanovský

akademický sochař, specialista na
heraldické motivy a technologii
výroby kachlových kamen

Jarmila Vohnická

archivářka Státního okresního
archivu Přerov
j.vohnicka@pr.archives.cz

ISBN 978-80-86388-62-5
ISSN 1214-4762